Meryem Orakçı

Rodos Müslümanları

Selam Gazetesi 1926-1936

Kitap Yayınevi

RODOS MÜSLÜMANLARI

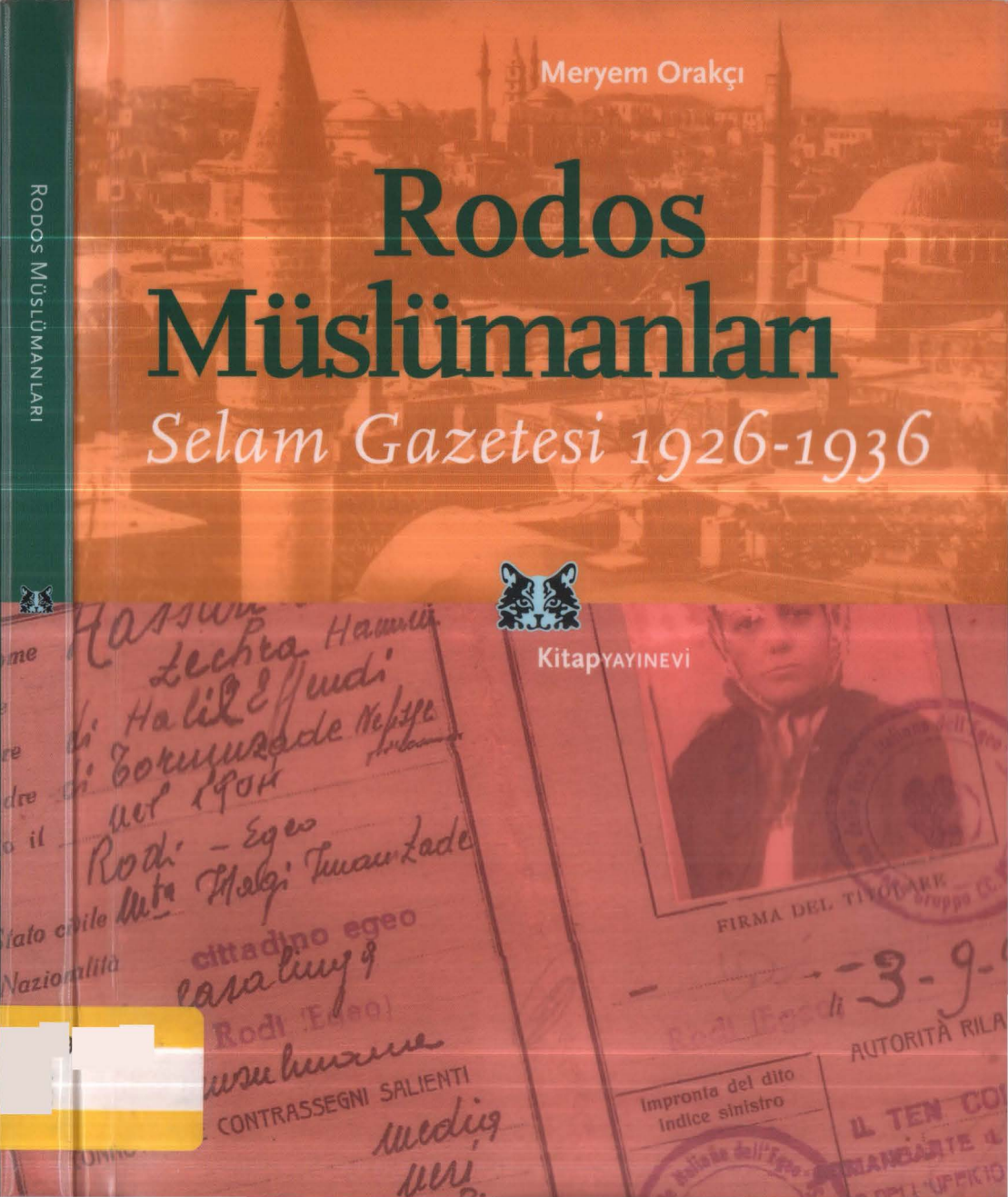

KİTAP YAYINEVİ – 260
AKADEMİK DÜNYA DİZİSİ – 15

RODOS MÜSLÜMANLARI, SELAM GAZETESİ 1926-1936 / MERYEM ORAKÇI

© 2012, MERYEM ORAKÇI
© 2012, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

YAYINA HAZIRLAYAN
BÜLEND TUNA

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
NİSAN 2012, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-082-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KAĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Rodos Müslümanları

Selam Gazetesi 1926-1936

Meryem Orakçı

Kitap Yayınevi

İçindekiler

Önsöz 7
Giriş 9
Rodos'ta Türk Hâkimiyetinin Tarihçesi 12

I- Selam Gazetesi 27
Selam Gazetesinin Yayınlanışı 28
Önde Gelen yazarları 33
1. Hizkia Franko 35
2. Mehmet Kadri 43
3. Merkado Hasson 46
4. Vitalis Strumza 47
5. Atufet Nuşin 50
6. Bensiyon Menaşe 51
7. Tevfik Nevzad 53
8. Mehmet Recep 54
9. M. Rüştü 55
10. Doktor Yazarlar 56
Gazetenin Temel Başlıkları 56
Yazı Dizileri 67
Okur Mektupları 71

II. Rodos Müslümanları 75
Rodos İslam Cemaati ve Cemaat Heyeti 76
Meslek Grupları 88
Toplumsal Kuruluşlar 94
1. Fukaraperver Cemiyeti 95
2. Makâbir-i İslamiye Komisyonu 96
3. İslam Spor Kulübü 97
4. Evkaf Komisyonu 99
Rodos Müslümanlarında Eğitim 101
İtalyan Hükümetiyle İlişkiler 112

Türkiye'ye Bakışları 126
Diğer Cemaatlerle İlişkiler 129
Toplumsal Olaylar 134
Rodos Müslümanlarının Sosyal ve Kültürel Hayatı 144
Sonuç 151
Kaynakça 159
Ekler 161
Dizin 176

Önsöz

Selam gazetesi, tez konusu araştırırken tesadüfen karşıma çıkmış olan bir gazeteydi. Gazeteyi incelemeye başlayana kadar Rodos benim için oldukça karanlık, eski bir Osmanlı adasıydı. Bir oldu-bittiye getirilerek 1912'de İtalyanların adalara el koyduğunu, Uşi ve Lozan anlaşmalarıyla da Türkiye Cumhuriyetinin bu hâkimiyeti kabul ettiğini biliyordum. Fakat oradaki Müslüman nüfusun İtalyan hâkimiyeti dönemindeki yaşantıları hakkında hiçbir bilgim yoktu. *Selam* gazetesini inceledikçe benim için adeta bir Rodos kapısı açıldı. Bu kapının ardında, yaşantılarını bizim açımızdan sessizce fakat aslında çok canlı bir şekilde sürdüren Rodos Müslümanları vardı.

Gazetenin 1927 ve 1931 yılları arasında olan bölümü İSAM'da mevcuttu. Fakat kalan kısmı İstanbul'da gazete ve mecmua zenginlikleriyle bilinen kütüphanelerin hiçbirinde yoktu. Ayrıca cesaretimi kıran başka bir şey de, Rodos'la ilgili çalışan bir akademisyenden duyduklarımdı: "*Selam* gazetesi 50 sayılık bir şey. Bir şey çıkmaz içinden. Tez de olmaz. Boşuna uğraşırsın; tez yapmış olmak için yapmış olursun" sözleri üzerine neredeyse vazgeçiyordum. Sonra, Ege adalarında Osmanlı mimarisiyle ilgili kapsamlı çalışmalar ortaya koyan sanat tarihçisi Öğretim Görevlisi Neval Konuk'la konuştum. Neval Hanım, *Selam*'ın hiç ele alınmamış bir gazete olduğunu ve çalışılması gerektiğini söyleyerek beni teşvik edince yeniden işe koyuldum. Neval Hanım aracılığıyla, Rodos'taki Fethi Paşa Vakıflarının mütevelli başkanı Cengiz Argeşo Bey'e ulaştım. Argeşo, gazetenin Rodos Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesinde bulunan tüm nüshalarını bana ulaştırarak büyük bir nezaket göstermekle kalmadı, Rodos'un saklı kalmış bir dönemini ortaya çıkarmama imkân verdi. *Selam* gazetesinin ilk çıkış tarihi olan 1926'dan, 1935'e kadar olan dönemin tamamını elde etmemle birlikte, daha önce bulanık bir görünüm arz eden konu, büyük bir berraklık kazandı. Gazeteyi incelemeye devam ederken İtalyan hâkimiyeti döneminde Rodos İslâm Cemaati hakkında önemli ve ayrıntılı bilgiler olduğunu gördüm. Bunları incelemek suretiyle Rodos Müslümanlarının birbirlerine bağlılıkları ve anlaşmazlıklarını ortaya çıkarmanın yanı sıra, İtalyan hükümeti, yeni Türkiye Cumhuriyeti ve Rodos'un diğer cemaatleriyle ilişkilerinin niteliği hakkında da saptamalar yapmanın mümkün

olduğunu gördüm. Aynı şekilde Rodos Müslümanlarının sosyal, kültürel ve iktisadi yaşantılarına dair önemli bir malzeme mevcuttu. Bu malzemeyi süzgeçten geçirerek İtalya hâkimiyetindeki Rodos'ta, Müslümanların rollerini belirlemeye çalıştım. Doğum, ölüm, evlilik gibi Rodos Müslümanlarına ait haberler, onları, aramızda yaşıyorcasına canlı bir şekilde tahayyül edip, ortaya koymamı sağladı. Son olarak, İtalyan hâkimiyeti döneminde Rodos basınını, basın hayatında diğer cemaatlerin rollerini de gazeteyi inceleyerek ortaya çıkarmayı amaçladım. Bütün bunları yaparken, *Selam* gazetesinin nasıl ortaya çıktığını, neyi hedeflediğini ve hangi yazarların özellikle katkı sunduğunu tespit etmeye çalıştım.

İtalyan hâkimiyeti altında yaşayan Rodos Müslümanlarına ulaşmak için yola çıkmamı sağlayan Öğretim Görevlisi Neval Konuk Hanım'a ve Cengiz Argeşo Bey'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Joseph Franco, Rita Franco ve Aron Hasson'a Hizkia Franko ile ilgili yardımları, Mustafa Karakaya'ya Rodoslularla iletişime geçmemi sağladığı ve Sadi Nasuhoğlu'na verdiği bilgiler ve görsel malzemeyle çalışmayı zenginleştirdiği için minnettarım. Tez konusu seçiminde beni özgür bırakan, sonsuz hoşgörüsü ve desteğiyle, çalışmama devam etmem konusunda beni cesaretlendiren Prof. Dr. Hüseyin Salman'a teşekkür etmeyi vazife sayıyorum. Ardından yola devam ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere'ye ders haricinde okulda bulunduğu zamanın büyük bir kısmını tezime ayırdığı için en içten minnet ve şükran duygularımla teşekkür ederim.

Son olarak, çevremdekiler gereksiz ve anlamsız işlerle zaman geçirdiğimi düşünürken, sonsuz güven ve desteklerinden bir an olsun vazgeçmedikleri için annem ve babama teşekkür etmemin kifayetsiz kalacağının bilincindeyim.

Giriş

En başta bu çalışma yapılırken, konuyla doğrudan ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanamadığını belirtmek gerekiyor. Yararlanılan kaynaklar genel olarak başka bir konuyu ele almaktadır. *Selam* gazetesini ve bu gazeteye göre Rodos Müslümanlarının İtalyan hâkimiyeti altındaki yıllarını ele alan ilk çalışma olması açısından, ana kaynağı *Selam* gazetesi haberleri oluşturmuştur.

Hariciye Vekâleti Harici Matbuat ve Tercüme Şubesi Şefi İsmail Tevfik'in *Adana Vilayeti Matbuatı; On iki Ada Matbuatı* (Hariciye Vekâleti, 1932) adlı kitabı, *Selam* gazetesinin genel çerçevesinin çizilmesini sağlayan yegâne kaynak olmuştur. Bu kitaptan, gazetenin kendisinden öğrenilemeyen bir takım önemli bilgileri edinmek mümkündür. Gazeteye maddi yardım sağlayanlar, basılış ve sürüm adedi ve Rodos'ta çıkan diğer gazetelerin genel bilgilerine bu kitap sayesinde erişilebilmiştir. Fakat bunların yanı sıra özellikle *Selam* gazetesinin yazarları hakkında bazı yanlış bilgilerin de mevcut olduğunu belirtmek gerekir.

İncelediğimiz dönemde Rodos Müslümanlarının en etkili siması olan Torunzâde Süleyman Ağa'nın torunu Sayın M. Sadi Nasuhoğlu *Rodos (Anılar ve Tarihçe)*, (Muğla, 2008) adlı eserini bu çalışmada kullanmak üzere göndermiştir. Yazmış olduğu eser Rodos'un yakın tarihine ilişkin çok önemli bir kaynaktır. Sayın Nasuhoğlu kaleme aldığı anıları ve kitabına eklediği resimleriyle, bahsettiği dönemlerin hayalimizde canlandırılmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kendisiyle yaptığımız şahsi görüşmeler sayesinde özellikle Torunzâde Süleyman Ağa ve Rodos Müslüman eşrafına mensup diğer isimler hakkında önemli bilgiler edinmek mümkün olmuştur.

Rodos'un önemli ailelerinden birine mensup olan Şahap Kaşlıoğlu'nun *Rodos'ta Saklı Zamanlar* (İstanbul, 2007) adlı eseri özellikle görsel malzeme sunması bakımından önemlidir. Kaşlıoğlu bu kitabı Rodos Müslümanlarının sosyal hayatlarına dair bir eserin eksikliğini gördüğünden dolayı yazmış olduğunu önsözünde belirtmektedir. Hayatı hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz, gazetenin sahibi ve yazarı Mehmet Kadri'yi 1926'da topluca çekilmiş bir resim içerisinde görmek bizim açımızdan çok sevindi-

rici olmuştur. Buna benzer şekilde kendisi hakkında dağınık birçok detay bulunan, gazetenin belkemiği Hizkia Franko hakkında hiçbir bilgi içermeyen fakat ufak bir resmini veren Nesim Benbanaste'nın derlediği *Örneklerle Türk Musevi Basının Tarihçesi* (İstanbul, 1988) adlı kitap bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, *Selam* gazetesinin içerisinde Hizkia Franko'nun bahsettiği ve değişik vesilelerle adı geçen Musevilere ait gazeteler ve gazetecilere dair derli toplu bilgi vermiştir. Hizkia Franko'nun biyografisini kaleme alırken yararlanılan başka bir kaynak ise Rıfat N. Bali'nin yazdığı *Devlet'in Yahudileri ve Öteki Yahudi* (İstanbul, 2004) adlı eserdir. Türkiye Musevilerinin Cumhuriyet dönemi yaşantılarından kesitler sunan kitapta, Hizkia Franko'nun kuzeni, Avukat Gad Franko'ya ait biyografiden yazarla ilgili bilgi kırıntılarına rastlanabilmektir. Melek Çolak tarafından yazılmış ve *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*nde yayınlanmış olan "Milas Yahudileri ve Eğitim: Talmud Tora'dan Alliance Israelite Universelle'e (1851-1934)" adlı makalesi, yine *Selam* gazetesinin başyazarı Hizkia Franko hakkında bilgi içermesi açısından önemlidir. Bu makalede dini ve gelenekçi bir çizgide eğitim veren Musevi okullarının milli-laik nitelik kazanmaları süreci –Milas örneğinde– anlatılmaktadır.

Ancak gazetenin başyazarı Hizkia Franko'nun hayatına dair bir dedektif gibi bilgi ararken ve bu çabalar sonuçsuz kalırken, çalışmanın sonlarına doğru, Franko'nun Güney Afrika'da yaşayan torununa ulaşılmıştır. Sayın Joseph Franko, gönderdiğimiz elektronik mektuba vakit kaybetmeden cevap vererek elinden gelen hiçbir yardımı esirgememiştir. Ayrıca Hizkia Franko'nun dünyanın değişik yerlerinde yaşayan diğer torunlarına da yardım isteğimizi iletmiş ve Hizkia Franko hakkında birçok belge, resim ve önemli bilginin bulunduğu bir bilgi havuzu oluşmuştur. Hizkia Franko hakkında yazdıklarımızın büyük bir bölümü, torunları Joseph Franco, Rita Franco ve Rodos Musevi Müzesi'nin kurucusu Aron Hasson'dan ulaşan bilgilerden oluşmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Rodos Müslümanlarının adadaki tarihçeleri verilmeye çalışılmıştır. Bu tarihçe yazılırken daha çok araştırma eserleri ve hatıratlardan faydalanılmış, bu konuya dair gazetedeki makale ve haberler sınırlı olduğundan çoğunlukla gazeteye atıfta bulunulmamıştır.

1. bölüm "Selam Gazetesi" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, *Selam* gazetesi ve yazarları tanıtılmaya çalışılmıştır. İlk olarak Rodos basını üzerinde durulmuş, *Selam* gazetesinin çıktığı dönemde, İtalya hâkimiyeti altında Rodos basınının durumu değerlendirilmiştir. Bunu yaparken *Selam* gazetesi dışında faydalandığımız en önemli kaynak, *Adana ve Oniki Ada Matbuatı* isimli eser olmuştur. Gazetenin çıkış döneminde, Rodos basınının genel durumunun verilmesinin ardından gazetenin çıkışı, gazeteyi çıkaranlar ve gazeteye maddi destek veren kişiler üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken gazeteyi çıkaran kişilerin amaçladıkları ve destek veren kişilerin hangi nedenle bu desteği verdikleri anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılacaktır. Bu bölümün önemli bir kısmı gazete yazarlarına ayrılmıştır. Bu yazarlar, gazetedeki yazılarının bizim için taşıdığı öneme göre seçilmiş ve sıralanmıştır. Bunlardan Hizkia Franko dışındaki yazarlar hakkındaki bilgilerin hemen tamamı gazeteye dayanmaktadır. Yazarların hayatları hakkında bilinenler aktarıldıktan sonra gazetede ele aldıkları genel konulardan bahsedilmiştir. Ardından gazetenin içeriği ele alınmıştır. Burada en çok üzerinde durduğumuz kısım ise, çalışmamız için en çok faydalandığımız "mahalli haberler" kısmıdır. Mahalli haberlerde en çok ele alınan başlıklar hakkında saptamalarda bulunulmuş ve bu başlıklardan örnekler verilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise gazeteye gelen okur mektuplarından bahsedilerek, gazetenin Rodos ve Rodos dışındaki tesirleri anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın 2. bölümde ise *Selam* gazetesine göre Rodos Müslümanlarının İtalyan hâkimiyeti altındaki yaşantıları ele alınmaktadır. Çalışmamızın en kapsamlı bölümü burasıdır. Bölümde öncelikle Rodos nüfusundan bahsedilmiş, Rodos Müslümanlarının bu nüfus içerisindeki yerine atıfta bulunularak, Rodos Müslümanları anlatılmaya başlanmıştır. Rodos'taki diğer nüfus gibi cemaat şeklinde örgütlenmiş olan Müslümanların, yöneticileri olan cemaat heyetlerine ve cemaatin önde gelen isimleri ile Müslümanların mensup olduğu mesleklere değinilmiştir. Ardından Müslümanların oluşturdukları toplumsal kuruluşlar ve bunların işlevleri ele alınmış daha sonra ise eğitim ve eğitim kurumlarına değinilmiştir. Devamında Rodos Müslümanlarının İtalyan hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti ve Rodos'un diğer cemaatleriyle ilişkileri ele alınmıştır. Bu başlığın en kapsamlı kısmı ise İtalyan

hükümetiyle ilişkilerini verdiğimiz kısımdır. Toplumsal olaylar başlığı altında Müslümanlar arasında suç, intihar, kaza gibi olaylar ve yaygınlıkları ele alınmıştır. Bu bölümün son kısmında ise Rodos Müslümanlarının evlilik ve sünnet gibi törenleri aktarılmaya çalışılmış, ayrıca dini ve geleneksel önem taşıyan günleri nasıl geçirdiklerine değinilmiştir. Bu bölümün tamamı *Selam* gazetesine dayanmaktadır.

Asıl konumuz olan İtalyan hâkimiyeti altında Rodos Müslümanlarına geçmeden önce, adadaki Türk hâkimiyetinin nasıl kurulduğunu ve bunun nasıl bir seyir takip ettiğini görmek gerekiyor.

Rodos'ta Türk[1] Hâkimiyetinin Tarihçesi

1071 Malazgirt savaşının ardından Doğu Anadolu'dan gelen Türkmen birlikleri Anadolu'ya yayılmaya başlamıştı. Bu birliklerin birinin başında bulunan Çaka Bey, Bizans ile girdiği bir savaşta yenildi ve genç yaşta bir esir olarak Bizans sarayına getirildi. İmparator Botanieiates'e hediye edilen Çaka, bir yıl gibi kısa bir sürede saraya uyum sağlaması ve Yunancayı oldukça iyi bir şekilde öğrenmesine rağmen[2] saray entrikaları yüzünden burada kalamadı. Bu dönemde Bizans devleti yaşadığı iç sorunların yanı sıra Peçenekler gibi dış sorunlarla da uğraşmak zorundaydı. İzmir yöresine giden Çaka burada mevcut durumun kendi lehine olduğunu görünce halkın desteğini alarak ve Bizans'ın diğer sorunlarından kaynaklanan güçsüzlüğünden faydalanarak burada beyliğini kurdu. Kısa sürede güçlü bir donanma oluşturan Çaka Bey, üzerine iki kez gönderilen imparatorluk donanmasını yenerek Midilli, Foça, Sisam ve Sakız'ın ardından 1091'de Rodos'u ele geçirdi. Bu istikrarlı genişleme politikası sadece Bizans'ı değil damadı olan

1 "Şehrimizde kız ve erkeklere mahsus olarak ana sınıfından itibaren üniversite derecesine kadar eğitim mertebelerini içeren iki muazzam İtalyan eğitim kurumu mevcuttur ki dörder beşer yüz öğrenci mevcudunun ancak yirmide biri kadar *Türk* çocuğu vardır. Gönül arzu ediyor ki bu mevcudun hemen nısfını [yarısını] *Müslümanlar* teşkil etsin." Mehmet Kadri, "Mekteplerimiz," *Selam*, 21 Temmuz 1930, nr. 216, s. 1. Bu yazıda da görüldüğü gibi *Selam* gazetesinde "Türk" ve "Müslüman" kavramları birbirinin yerine kullanılmıştır. Ancak çoğunlukla kendilerini "Rodos Müslümanları" olarak adlandırdıkları için bu çalışmada "Müslüman" kavramı tercih edilmiştir. İlk bölümde "Türk" adının kullanılmasının sebebi ise adaya Arap Müslümanları tarafından daha önce yapılan akınlarla karıştırılmaması içindir.

2 Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Kommenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996, s. 234.

Kılıç Arslan'ı da tedirgin etti. Kılıç Arslan, Bizans'ın kışkırtmasıyla tahtında gözü olduğuna inandığı kayınbabası Çaka Bey'i bir şölen sırasında öldürdü. Çaka Bey'in ölümüne rağmen Rodos'ta Türk hâkimiyeti devam etti. Fakat adanın hangi tarihte tekrar Bizans eline geçtiği konusunda kaynaklar sessiz kalmaktadır.[3]

13. yüzyılın sonunda Güneybatı Anadolu'da hemen hemen bugünkü Muğla ve çevresinden oluşan bölgede Menteşe Bey önderliğinde Menteşeoğulları Beyliği kurulmuştu. Bu beylik tıpkı Çaka Bey döneminde olduğu gibi Rum halkla işbirliği yaparak güçlü bir donanma oluşturmuştu. İşte bu donanmayla bir süre yakın çevrelerde korsanlık faaliyetinde bulunuldu. Girit adasıyla ticari ilişkiler kuruldu.

Rodos ise, 1271 tarihinden beri Bizans'ın elinde olmasına rağmen aslında çoğunlukla İtalyan korsanlarının hâkimiyetinde bulunuyordu.[4] Menteşeoğulları Beyliği, gözünü diktiği Rodos'un büyük bir kısmını 1300 tarihinde ele geçirdi. Ada daha öncekine göre başarılı sayılacak bir süre boyunca yani on yıl kadar Menteşeoğullarının elinde kaldı.

Diğer taraftan, 11. yüzyılda bir hayır kurumu olarak doğan ve Müslümanlardan alınan izinle Kudüs'e gelen Hıristiyan hacılara yardım etmek için buraya yerleşen Hospitalier tarikatı mensupları, Kudüs'ün Haçlılar tarafından 1099'da alınması üzerine güçlenmiş ve Kudüs'teki faaliyet sahalarını genişletmişlerdi. Fakat Memlûklerin 1285'te tarikat mensuplarına ait tüm toprakları ele geçirmesi üzerine, Kıbrıs'a geldiler. Burada devamlı kalmalarına izin verilmemesi üzerine yeni yurtlar aramaya başladılar.[5] Tarikatın üstadı Foulques de Villaret keşif gezileri sonucu Rodos adasını gözüne kestirdi. Papa'nın ve Fransa kralının desteğiyle Rodos'a saldıran şövalyeler, 1310 yılında Rodos adasının merkezini ele geçirdiler. Sonraki dört yılda ise adanın tamamını ele geçirdiler.[6] Böylece neredeyse iki yüzyıl sürecek ve adada derin izler bırakacak olan şövalyeler dönemi başladı.

3 Çaka Bey hakkında daha fazla bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1936.

4 Paul Wittek, *Menteşe Beyliği:13-15 inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. O. Ş. Gökyay, Ankara, TTK Basımevi, 1944, s. 56.

5 Ramazan Şeşen, "Dâviyye ve İsbitâriyye," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 20.

6 Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1998, s. 141.

1310 yılında Aydınoğlu Mehmed Bey'in İzmir'i almasıyla bir beylik haline gelen Aydınoğulları 15 yıl gibi kısa bir sürede İzmir'in tamamı ve çevresine yayıldı. Beylik kuruluşundan itibaren Akdeniz'de Rodos ve Kıbrıs şövalyeleriyle karşı karşıya geldi. Menteşe ve Aydınoğulları adayı alabilmek için iki sene içerisinde tekrar toparlanıp güçlü bir donanma oluşturarak 1310 tarihinde Rodos'u kuşattılar. Fakat adayı geri almaya muvaffak olamadılar. Yerli denizci Rumların desteğiyle donanma oluşturularak Mora kıyılarına dek talan faaliyetlerine devam edildi. 1312 ve 1318-1321 tarihleri arasında Rodos şövalyeleriyle Akdeniz'de savaşlar gerçekleşti fakat Türkler lehine olumlu bir sonuç elde edilemedi.[7] 1341'de Bizans ile iyi ilişkiler kuran Umur Bey, Bizans desteğiyle Rodos'a tekrar akın yaptı. Ada Türkler tarafından geri alınamasa da Akdeniz'de faaliyetler son bulmadı, ticari ve diplomatik ilişkiler sürdürüldü. 1365 tarihinde Venedik'in aracılığıyla Şövalyeler ve Menteşeoğullarından Ahmet Bey arasında barış yapılması bunun örneklerinden biridir.[8]

1310'dan itibaren Rodos'a ve daha sonra aynı civarda 11 adaya daha sahip olan şövalyeler, adada, yüzyıllar sonra bile saygıyla korunacak olan imar faaliyetlerinde bulundular. Büyük ve görkemli mabetlerin yanı sıra, Akdeniz'in bu en önemli noktalarından birinde yerlerini sağlamlaştırmak için büyük kaleler inşa ettiler. Akdeniz'de kimi zaman anlaşma yoluna gittikleri Türklere çoğu zaman korsan saldırılarda bulundular. Memlûklerin 1440'tan itibaren dört yıl süren Rodos'u ele geçirme çabaları sonuçsuz kalınca, şövalyeler Türk kıyılarına ve gemilerine saldırılarını sıklaştırdılar.[9]

Küçük bir beylikten bir imparatorluğa dönüşmekte olan Osmanlı, 1453'te Bizans devletine son vermişti. Hıristiyanlığın doğudaki kalesi İstanbul'un düşmesi ve Osmanlıların fetih faaliyetlerine devam etmeleri Avrupalı Hıristiyanları Müslümanlara karşı birleşmeye sevk ediyordu. Rodos şövalyeleri bu ittifakların tamamına katılarak Osmanlı ve Müslüman âleminin baş düşmanlarından biri rolünü üstlendi. Akdeniz'de Midilli, Limni, İmroz ve Semadirek gibi adaları alarak varlık göstermeye başlayan

7 Mükrimin Halil, *Düsturnamei Enveri Medhal*, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1930, s. 24-25.
8 Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, TDV Yayınları, 2004, s. 153.
9 Machiel Kiel, "Rodos," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, 2008, s. 156.

Osmanlı'nın yerini sağlamlaştırması ve yoluna devam etmesi için Rodos'un alınması çok önemliydi.

Bunun için en önemli ilk teşebbüs II. Mehmed, yani Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleştirildi. Mesih Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, 22 Mayıs 1480'de Rodos şövalyeleri üzerine harekete geçti. Rodos şövalyeleri bu durumdan daha önce haberdar oldukları için surlarını güçlendirmiş ve papadan yardım istemişlerdi. Üç ay süren kuşatmada, Osmanlı kuvvetleri yetersiz kaldı. Osmanlı topları güçlü Rodos surlarını yıkamadı ve bunun yanında büyük kayıplar verildi. İki Napoli gemisinin Rodos şövalyelerine yardım için Rodos limanına gelmesiyle birlikte Osmanlı ordusu başarısızlığı kabullenerek geri çekildi.[10] 89 gün süren bu kuşatmanın ardından, Rodos'un fethi 42 yıl sonraya kalmış oldu.

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünün ardından yeniçerilerin desteğiyle Amasya valisi olan oğlu II. Bayezid tahta geçti. Karaman valisi olan kardeşi Cem ise padişahlık iddiasıyla Bursa'ya gelerek, burada, tahta oturan Bayezid'a meydan okudu. Sultan Bayezid ilk olarak 2 bin kişilik bir yeniçeri kuvvetini Cem'in üzerine yolladı. Fakat halkın da yardımıyla bu çarpışmada Cem Sultan'ın tarafı galip geldi. Bursa'da 18 gün kalan Cem, burada hutbe okuttu ve para bastırdı. II. Bayezid, Cem Sultan'ın kendi saltanatını daha fazla tehdit etmemesi için meseleyi kendi halletmek istedi ve Saruhan valisi olan oğlu Abdullah'ın ordusuyla birleşerek Bursa'ya yöneldi. Savaş yolunda olduğu sırada Cem Sultan, ülke topraklarını ikiye bölerek yönetmeyi teklif etti. Böylelikle Müslüman kanı dökülmemiş olacaktı.[11] Fakat Bayezid bu teklifi sert bir şekilde reddetti. Avlonya'da bulunan Gedik Ahmed Paşa komutasındaki ordunun da Bayezid'in ordusuna katılmasıyla, Cem Sultan büyük bir hezimete uğradı. Ordusu dağıtılan Cem, savaş meydanından kaçmaktan başka çare bulamayarak, tehdit altında olduğu Anadolu topraklarından Memlûklerin ülkesine sığındı. 1481'de Kahire'ye gelen Cem, burada büyük bir hürmetle karşılandı. Buradan Anadolu'daki bazı beylerle irtibat kurup anlaşarak tekrar Anadolu topraklarına girip Bayezid'e karşı savaştıysa da başarılı olamadı ve emrindeki iki kişiyi Ro-

10 Nicolea Jorga, *Fatih ve Dönemi: Büyük Türk*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007, s. 214.

11 Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 29.

dos şövalyelerine yollayarak Rodos'a sığınma isteğini iletti. Cem'i Osmanlı'ya karşı koz olarak kullanmayı uman şövalyeler ve Papa, Osmanlı'yla yaptıkları anlaşmayla bunu başarmışlardı. Bu anlaşmaya göre Bayezid, Cem'in şövalyeler tarafından sıkı güvenlik önlemleriyle alıkonulması şartıyla her yıl şövalyelere bir miktar para ödeyecekti. Bunun yanı sıra böyle bir durum Rodos'a karşı Bayezid'in elini kolunu bağlamıştı. Zaten Bayezid, şövalyelerle anlaşarak Cem Sultan'ın saltanatına zarar veremeyeceğinden emin olduktan sonra, Cem Sultan'ı destekleyen Memlûk devletine yönelmişti. Şövalyelerin Cem'i kullanmalarına ve bu doğrultuda şımarıklığa varan ölçüsüz hareketlerde bulunmalarına rağmen, Cem'in serbest kalıp taht iddiasında bulunması tehlikesine karşı –Osmanlı Akdeniz'de fetihlere devam etmesine rağmen– Rodos üzerine herhangi bir faaliyette bulunulmamıştır. Cem Sultan yaşarken de öldükten sonra da, Rodos şövalyeleri ve Hıristiyan dünyası tarafından Osmanlı devletine karşı bir koz olarak kullanılmıştır.[12]

Yavuz Sultan Selim dönemine gelindiğinde ise Memlûk devletine son verilerek Mısır'ın fethedilmesiyle artık Rodos'un alınmasına zemin hazırlanmaya başlandığı görülmektedir. Çünkü şövalyeler Rodos'ta hüküm sürdükçe korsanlık faaliyetlerine devam ederek Mısır yolunun güvenliğini tehdit edeceklerdi. Ayrıca 1495'te Avrupa'da vefat eden Cem'in oğulları hâlâ adada yaşıyorlardı ve ileride Osmanlı hanedanı için sorun oluşturabilirlerdi. Sultan Selim 1520'de vefat etti ve onun döneminde Rodos seferi gerçekleşemedi. Buna rağmen sekiz yıllık saltanatı sırasında Osmanlı topraklarını iki katına çıkarmış ve Rodos'un fethi için gereken donanmayla ilgili önemli gelişmeler kaydedilmişti.

Rodos'un Fethi

Kudüs'ten kovulan St. Jean Şövalyeleri 1300 tarihinde Menteşeoğulları Beyliği idaresi altına girmiş bulunan adaya saldırarak Türk kuvvetlerini mağlup etmişlerdi. 10 yıla yakın bir süre Türk idaresinde kalan Rodos'ta 1310 tarihinde şövalyeler dönemi başlamıştı. Şövalyeler, Rodos'un yanı sıra Oniki Ada'yı ve ardından 1415'te Bodrum'u fethetmeleri üzerine Akdeniz'de

12 Sultan Cem'in Rodos sürgünü ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, *Sultan Cem*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1951 ve Münevver Okur Meriç, *Sultan Cem*, Ankara, PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, 2006.

oldukça güçlü bir konum kazanmışlardı. Şövalyeler fethettikleri bu yerlerde durumlarını sağlamlaştırmak için sağlam kaleler inşa ediyorlardı.

Şövalyeler, bu güçlü konumlarının verdiği cesaretle Akdeniz'deki ticaret gemilerine saldırmak, gemi yolcularını esir olarak alıkoymak gibi faaliyetlere girişmişlerdi. 1513 yılında adadan kaçmayı başarabilen bir tutsağın padişah I. Selim'e yazdığı bir mektupta adada üç bin Müslüman esirin bulunduğu ve Rodos şövalyelerinin bu Müslümanlara gündüz hendek kazdırıp gece zincire vurdukları belirtilmiştir.[13] Evliya Çelebi'nin aktardığına göre ise Rodos kalesinde, Rodos şövalyeleri tarafından esir edilmiş olan 12 bin Müslüman bulunmaktaydı.[14] Bu esirler gemilerine ve mallarına el konulmuş Türk ticaret gemilerinin mürettebatları ve Mekke'ye gitmek üzere deniz yolunu tercih etmiş hacılardı.[15]

Şövalyelerin korsanlık faaliyetleri sonucu Rodos oldukça zenginleşmiş ve çok iyi bir şekilde tahkim ettirilmişti. Sultan Süleyman'ın orduları adayı fethe geldiğinde 13 kule ve 5 kaleyle karşılaşmışlardı.[16] Adeta fethedilemez bir surette görülen adaya karşı, Fatih Sultan Mehmed döneminde ilk teşebbüs gerçekleştirilmişti. Mesih Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Temmuz 1480'de adaya üç topla saldırmış fakat bu kuvvetlerin yetersiz kalması ve büyük kayıplar verilmesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarısızlığa rağmen bu tarihe kadar Oniki Ada dışında Kuzeydoğu Ege'nin tüm adaları Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Kanuni dönemine gelindiğindeyse doğuda ve batıda kazanılan büyük başarıların ardından, bu kazanımları korumak için Rodos'un alınması gerekli olmuştu.

Sefer hazırlıkları tamamlandıktan sonra Muslihiddin Reis kumandasındaki donanma, öncü kuvvetler olarak yola çıktı. Bu kuvvetler Rodos önlerine geldiğinde şövalyeler tarafından derhal ateşe başlandı. Bu sırada

13 Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, çev. Tülin Altınova, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004, s. 317.

14 Evliya Çelebi Rodos zindanlarındaki kayalarda bu Müslümanlara ait kazınmış yazılar bulmuştu. Bu yazılardan bazıları "burada kırk yıl zincire vurulmuş olarak ibadet ettim," "İki kalyon mal ile otuz yıl esir oldum ve üç bin değnek yedim" şeklindedir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1971.

15 Andre Clot, *Muhteşem Süleyman: Osmanlı İmparatorluğunun Altın Çağı*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998, s. 56.

16 Nicolae Jorga, *Yenilmez Türk*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 31.

Sultan Süleyman ordunun bir kısmıyla birlikte adanın karşısında bulunan Marmaris'e gelmişti. Savaş tam anlamıyla başlamadan evvel şövalye reislerine savaşmadan adayı Osmanlılara teslim etmeleri önerisi iletildi. Kabul etmemeleri üzerine savaşa başlandı. Savaşı 1 Ağustos'ta Rumeli Beylerbeyi başlattı ancak şövalyelerin direnişi bir türlü kırılamadı. Şövalyelerin amacı zaman kazanmaktı çünkü Hıristiyan ulusların kendilerini yalnız bırakmayacağına, yardıma geleceklerine inanıyorlardı.[17] Ekim ayına dek devam eden savaşta iki taraf da önemli kayıplar verdi. Osmanlı ordusunda 12 sancak beyinin şehit olması üzerine, padişah birlikleri Marmaris'e geri çağırdı.[18] Padişah kuşatmanın devam edeceği düşüncesiyle kışı bulunduğu yerde geçirmeyi planlıyordu. Bu o döneme kadar görülen ender bir durumdu. Ancak başta Sultan Süleyman'ın adayı teslim etme önerisini kabul etmeyen şövalyelerin üstadı Villers de l'Isle-Adam, Rodos halkının ısrarı üzerine, kadınlara ve çocuklara merhamet etmesi durumunda teklifi kabul edeceğini bildirdi.[19] Ayrıca artık Hıristiyan devletlerden yardım gelmeyeceğini anlamıştı. Padişah anlaşmadan evvel Rodos şövalye reisine kendi ordusunda görev teklif etmişti.[20] Bu teklifi kabul etmeyen üstat Villers de l'Isle-Adam, şövalyeler ve Rodos'tan ayrılmak isteyen tüm ahali serbest bırakıldı. Kalmayı seçen Rumlar ise beş yıl süreyle vergiden muaf tutulmuş, hiçbiri esir edilmemiş ve Osmanlı ordusuna asker vermeyecek olmaları hususu anlaşmaya dâhil edilmiştir.

Rodos'ta Osmanlı Dönemi

Rodos, fethinin ardından, Osmanlı devletinin Akdeniz'de hâkimiyet sahasının genişlemesi üzerine teşkil edilen "Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaleti"ne bağlanmıştır. 1867'de ise eyaletlerin vilayetlere dönüştürüldüğü "Vilayetler Nizamnamesi" ile Rodos sancağı olarak "Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti"ne bağlanmıştır. 1876'da bu vilayetin merkezi Rodos olmuş, birkaç defa merkezin Sakız Adası olarak değişmesine karşın 20. yüzyılda kesin olarak merkez Rodos olmuştur.[21]

17 Andre Clot, *age.*, s. 59.
18 Nicolae Jorga, *age.*, s. 33
19 Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, çev. Enis Behiç Koryürek, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975, s. 66.
20 Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 yıl*, Ankara, TTK Basımevi, 1987, s. 24
21 Besim Darkot, "Rodos", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara, MEB Basımevi, 1964, s. 756.

Rodos'ta Osmanlı sistemine uygun olarak nüfus dalgalanmaları yaşanmıştır. Gayrimüslimlerin sur içerisinde yaşamaları yasak olduğundan, Rumlar ve Museviler köylere ve kenar mahallelere göç etmişlerdir. Buna rağmen üç bine yakın şövalyenin Rodos'u terk etmesi dışında büyük bir nüfus değişikliği yaşanmamıştır. Çoğunluğu oluşturan Rumlar genel olarak kalmayı tercih etmiş, Osmanlı devleti becerilerine göre Rumları özellikle askeri alanda istihdam etmiştir. 1522'de Kanuni Sultan Süleyman'ın adaya yerleştirdiği Selanikli 150 Musevi aileye[22] 1524 ve 1592'de Almanya, İspanya ve İtalya'dan gelen Museviler eklenmiştir.[23] Güvenlik gerekçesiyle bu Museviler de Müslümanlar gibi sur içine yerleşmişlerdir.[24] Gelen varlıklı Museviler Rodos'un ekonomik olarak gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Rodos'un fethinin ardından, Sultan Süleyman, Süleymaniye Medresesi adında büyük bir medrese ve yakınında bir aşevi kurmuş ve bu iki kurum için birçok emlak ve arazi vakfetmiştir. Rodos'u çekici bir hale getiren bu imkânlardan faydalanmak isteyen önemli bir nüfus, Anadolu sahilinden Rodos'a gelmiştir.[25] Bunun dışında adanın Müslüman nüfusla şenlendirilmesi için sürgün yöntemi kullanılmıştır. Buna göre gerektiğinde büyüklüğüne göre bir kasaba veya köyden tıpkı vergi alınır gibi aile alınıyordu. Her on aileden bir ya da iki aile sürgün ediliyordu.[26] Rodos'a gönderilen ailelere iktisadi ve idari imtiyazlar ve imkânlar sağlanmıştır.[27] 16. yüzyılın ikinci yarısından aynı yüzyılın sonuna kadar Anadolu'da işsiz medrese öğrencilerinin isyanlarının yaşanması üzerine, bu ayaklanmalara karışarak halkın güvenliğini ve huzurunu bozan kişilerin Rodos'a gönderilmesi için sürekli ferman çıkarılmıştır.[28] Halkın yanı sıra adaya merkezden uzaklaştırılmak için sürgün edilen birçok devlet adamı ve asker de gönderilmişti. II. Mustafa devri vezirlerinden Mehmed Rami, III. Ahmet dönemi vezirlerinden

22 Marianne D. Birnbaum, *Gracia Mendes: Bir Sefaradın Uzun Yolculuğu*, çev. Mercan Uluengin, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2007, s. 90.
23 Machiel Kiel, *agm.*, s. 156.
24 Machiel Kiel, *agm.*, s. 156.
25 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, 9 Temmuz 1928, nr.112, s. 3
26 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*," İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1967, s. 30.
27 Hüseyin Arslan, *XVI. yy Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001, s. 178.
28 Hüseyin Arslan, *age.*, s. 320.

Yusuf, II. Abdülhamid döneminde Rumeli ordusu komutanlığı yapmış Abdülkerim Nadir ve Sultan Abdülaziz'i tahttan indiren kişiler arasında yer alan Mehmed Redif paşalar Rodos'a sürgün edilmiş ve burada vefat etmiş olan kişilerdir. Safevi devletinin yıkılışının ardından Osmanlı devletine sığınan ve Osmanlı tarafından Rodos'a gönderilen Şah Safi de Rodos'ta vefat etmiştir. Şah Safi'nin yıllar içerisinde kaybolan türbesi, 1926'de İtalyan vali Mario Lago'nun emriyle bulunmuş ve korumaya alınmıştır.

1783'te Kırım Hanlığı'nın kapılarını Rusya'ya açan son Kırım Hanı Şahin Giray Rodos'a getirilerek burada 1787'de idam edildi. Bunun dışında Kırım Hanı veya hanedana mensup önemli kişilerin mezarları da Rodos'ta bulunmaktadır. Bunlardan Saadet Giray, Beyzâde Sultan, Kaplan Giray'ın biyografileri ve mezar kitabeleri *Selam* gazetesinde verilmiştir. Sürgün olmalarına rağmen Rodos Müslümanları bu kişilerin mezarlarını korumuşlardır.

Özellikle 19. yüzyılda adaya sürgüne yollanan ve burada bir müddet kalan önemli kişiler bulunmaktadır. Rodos Müslümanlarının eğitim sisteminin iyileştirilmesinde büyük çabalar harcayan Ahmed Midhat Efendi bu isimlerin en önemlisidir. Ahmed Midhat Efendi Rodos sürgününde iken modern eğitim metotları üzerinde çalışıyordu. Bu metotları bazı çocuklar üzerinde uyguladı ve çocukların okulda iki yılda öğrendikleri bilgiyi bu metotla kısa bir sürede edindiklerini gördü. Rodos mutasarrıfı ve halkın yardımıyla eski bir mahalle okulu yıkılarak, yeni metotla eğitim verilen bir okula dönüştürüldü.[29] Bu okul Rodos'un sayılı eğitim kurumlarından Rodos'un fethinin hemen ardından kurulmuş olan "Medrese-i Süleymaniye"yi ihya etmiştir. *Selam* gazetesi sayfalarında da bu medreseyle ilgili birçok habere ve makaleye rastlıyoruz.

II. Abdülhamid döneminde sürgüne gönderilen Namık Kemal'in de sürgün duraklarından biri Rodos'tu. 1884'ten 1887'ye üç yıl burada mutasarrıflık görevini yürüten Namık Kemal, Rodos'ta faydalı faaliyetleri bulunan kişilerden biridir. Hatta bu sebeple padişah tarafından imtiyaz madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Rodos'a sürülen önemli bir diğer kişi ise Ebüzziya Tevfik'tir. Türk basınına büyük katkıları olan Tevfik, adaya Ahmed Midhat

29 Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Bugünkü dile uygulayan: Ziyad Ebüzziya, İstanbul, Kervan Yayınları, 1974, s. 60-61.

Efendi ile birlikte sürülmüş ve *Yeni Osmanlılar Tarihi* adlı kitabında sürgün günlerinden bahsederken, Rodos'la ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Rodos'un fethinin ardından en büyük kilisesi olan St. Jean Kilisesi camiye çevrilmiştir. Adadaki Rodos şövalyelerine ve eski uygarlıklara ait eserler korunmakla birlikte, adanın çehresi Türk-İslam mimarisine uygun olarak değişmiştir. 1541'de Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanı uyarınca İbrahim Paşa tarafından Süleymaniye ve İbrahim Paşa camileri inşa edilmiştir.[30] Süleymaniye Camisi adanın en büyük camisi olup, iki cami de İtalyan hâkimiyeti döneminde restore edilmiştir. Mısır kapudanı olan Piri Reis'in 1551'de Portekiz donanmasıyla karşılaşmaktan çekindiği için idam edilmesi üzerine yerine Rodos doğumlu Murat Reis getirilmiştir.[31] Bu tarihten itibaren başka önemli idari görevlerde de bulunan Murat Reis öldükten sonra da Rodos'a defnedilmiştir. 1622'de Ebubekir Paşa tarafından Murat Reis için bir cami inşa edilmiştir.[32] Ayrıca Murat Reis'in türbesinin bahçesi Rodos'a sürülen ve burada vefat eden önemli kişilerin defnedildiği bir mezarlık haline getirilmiştir. Murat Reis ada Müslümanları için büyük önem taşıdığı kadar, değişik milletlerden denizciler için de önem taşımaktaydı. Savaş gemileri Rodos'ta Murat Reis türbesinin önünden geçerken bayraklarını açarak ve top atışı yaparak selam veriyordu.[33] Murat Reis Camisi dışında adanın diğer bazı önemli camileri Ağa Camisi, Süleymaniye Camisi, Sinan Paşa Camisi, Sultan Mustafa Camisi, Enderun Camisi ve Recep Paşa Camisidir. Bunların dışında adada Osmanlı mimarisini temsil eden birçok çeşme ve hamam bulunmaktadır.

II. Mahmud'un damadı, önemli devlet adamlarından Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa'nın babası Hafız Ahmet Ağa'nın 1793'te Rodos'ta yaptırdığı kütüphane, yıllar içerisinde Rodos Müslümanlarının simgesi durumuna gelmiştir. Kıymetli eserlerin bulunduğu kütüphanenin bahçesi, bayram ve diğer özel günlerde, Müslümanların toplanma yerleri olmuş, bu açıdan Müslümanların sosyal hayatlarının merkezliğini yapmıştır.

30 Neval Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2008, s. 68.

31 Mehmet Kadri, "Murat Reis," *Selam*, 23 Mayıs 1927, nr. 53, s. 1.

32 Neval Konuk, *age.*, s. 53.

33 Mehmet Kadri, "Murat Reis," *Selam*, 23 Mayıs 1927, nr. 53, s. 1.

Adada Müslüman nüfusu Rum nüfusun hep çok altında olmuştur. 1890'da Rodos Müslümanlarının nüfusu 6.825 iken Rum nüfus 20.250 idi.[34] Osmanlı devleti Rumlara bazı ayrıcalıklar tanımıştı. Örneğin Rodos'ta Rumlar devletle olan ilişkilerinde Rumcayı kullanabiliyorlardı. Bu nedenle milli bilinçlerini kaybetmemiş olan Rodos Rumları, Yunanistan'ın bağımsızlık hareketlerine destek verdiler. 1821'de Mora isyanının ardından Oniki Ada Rumları bağımsızlıklarını ilan etmişti. Osmanlı devleti askeri kuvvet göndererek bu ayaklanmayı kontrol altına almasına rağmen, İngiltere, Fransa ve Rusya bu adaları himayeleri altına aldığını ilan etmişlerdir. Rodos, 1829 Edirne Anlaşmasının ardından yapılan Londra protokolleri gereğince Osmanlı devletine geri verilmiştir. Fakat bu tarihten sonra Rumların Yunanistan'a bağlanma hayalleri güçlenerek devam etmiştir.

Osmanlı'nın Rodos'u Kaybı ve Rodos'ta İtalyan Hâkimiyeti

İtalya, 20. yüzyılın başında sömürgecilik yarışında Avrupalı büyük devletlerin gerisinde kalmıştı. Birliğini tamamlayıp sömürgecilik yarışına sistemli bir planla girdiğinde, gözüne Kuzey Afrika'yı kestirdi. Fakat İtalya'dan önce davranan Fransa 1881'de Tunus'u, İngiltere ise 1882'de Mısır'ı işgal etti. En verimli ve stratejik noktaları kendinden önce İngiltere ve Fransa'ya kaptıran İtalya yönünü Trablusgarp'a çevirdi. Diğer devletlerin kazanımlarının gittikçe artması üzerine bunlara göz yumması karşılığında, onlarla anlaşma yapma yoluna gitti. Akdeniz'in en önemli sömürgecisi Fransa'nın Fas hâkimiyetinin kabul edilmesi karşılığında İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi yolunda anlaşmalar yapıldı. Avusturya'nın 1909'da Bosna-Hersek'i ilhak etmesi üzerine bu bölgedeki çıkarları zedelenen ve müttefik arayışına giren Rusya'yla da aynı maddeyi içeren bir anlaşma imzalandı.

1911 yılına dek İtalya tarafından Trablusgarp'ın işgalinin temeli hazırlandı. Banka di Roma'nın şubelerini açarak, Trablusgarp ve Bingazi'de ticarette önemli atılımlarda bulundu. Zengin İtalyanları burada yatırımda bulunmaları için teşvik etti. Ticari yatırımların yanı sıra kültürel olarak halkı etkisi

34 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı," *Atatürk Konferansları II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1970, s. 49.

altına almak için okullar açtı.[35] Aynı yılın Eylül ayında kamuoyunda savaşın zemini hazırlandı ve buradaki İtalyanlara Osmanlı devleti tarafından kötü davranıldığı iddiası İtalya'da yayıldı. İtalya 29 Eylül 1911'de Osmanlı devletine Trablus ve Bingazi'yi boşaltması için ültimatom verdi ve aynı gün Osmanlı devletine karşı savaş açtı. Osmanlı devleti büyük iç karışıklıklar yaşaması ve Trablusgarp'a kara ve deniz yolu kapalı olduğundan asker yollayamamasına rağmen, İtalya yerli halkın direnişiyle karşılaştı. Savaş İtalya'nın düşündüğünden uzun sürünce, savaşı daha geniş alana yayarak Osmanlı devletini yıpratmak ve geri çekilmeye zorlamak için gözünü uygun bir bölge olan Ege adalarına dikti. Bu adalar; Ródhos (Rodos), Kárpathos (Kerpe), Pátmos (Batnos), Léros (Leros), Kálimnos (Kilimli), Astipálaia (Koçbaba), Tilos (İlyaki), Kásos (Kaşot), Nísyros (İncirli), Lipsos (Lipsi), S□ni (Sömbeki), Kos (İstanköy), Kastellórizon (Meis), Marathi (Mandraki) adalarıydı. Bu adalarda Rodos dışında önemli bir Müslüman nüfus bulunmamaktaydı. Bu nedenle Rodos'un dışındaki adalarda direniş görülmedi. Büyük devletlerden bu konuda onay aldıktan sonra harekete geçerek öncelikle adaların Anadolu ile irtibatlarını kesmek için haberleşme kablo ve istasyonlarını tahrip etti.[36] 4 Mayıs 1912 sabahı Rodos'un doğusuna çıkarma yapan 6 bin kişilik İtalyan kuvvetleri, Rodos valisini teslim olmaya davet etti. Rodos valisi Suphi Bey İtalyanların bu saldırılarını protesto ederek adadan ayrıldı. Buna rağmen, adadaki 1200 Türk askeri İtalyan kuvvetlerine karşı direnişe geçti fakat 100 kadar asker kaybettikten sonra daha fazla dayanamayacaklarını anlayarak teslim oldular. İtalyan kuvvetleri ise 9 ölü 20 yaralı ile Rodos adasını tamamen ele geçirdi.[37]

Bu işgal sırasında İtalya'nın adaları Yunanistan'a vermek için işgal ettiğini sanan Rum halk, İtalya'ya büyük destek verdi. İşgal ordusunun komutanı olan General Ameglio da en başlarda amaçlarının geçici olarak Rodos'a sahip olmak olduğunu bildiriyordu. Hatta Rum metropolitine muhtar bir idare için söz vermiş ve "sözümü İncil'den bir söz gibi telakki etmenizi istiyorum" demişti.[38] Ancak İtalyanlar tarafından en başta Osmanlı'ya

35 Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul: Kamer Yayınları, 1998, s. 496.
36 Necdet Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali," *OTAM*, sayı 5, Ankara 1995, s. 132-133.
37 Necdet Hayta, *agm.*, s. 137.
38 Şerafettin Turan, *agm.*, s. 61.

karşı bir koz olması için işgal edilmiş Rodos ve Oniki Ada, zamanla İtalyanların sıkı sıkıya bağlandıkları bir yer haline geldi. İtalyan elçiliklerine bu adaların İtalyanca isimlerini içeren bir liste gönderilerek, adalara gideceklerin pasaportlarını elçiliklerde vize ettirmeleri gerektiği duyuruldu. Ayrıca Rodos'ta cephane stokları ve yollar yapılmaya başlandı.[39] Rumların Yunanistan devleti yetkilileriyle ortaklaşa, Rodos ve Oniki Ada'nın özerkliği için kongreler tertip etmeleri üzerine General Ameglio, "İtalya parasını ve kanını başkalarının menfaati için harcamaz" diyerek tutumunu değiştirdi ve bu türlü kongrelerin toplanmasını yasaklayarak, Oniki Ada Rumlarını baskı altına aldı.[40]

Trablusgarp'ı savunmak durumundayken savaşın Oniki Ada'ya sıçramasıyla çaresiz kalan Osmanlı devleti, İtalya'nın bu işgaline karşılık olarak Anadolu'daki İtalyanları sınır dışı etmekten başka bir varlık gösterememiştir. Trablusgarp savaşının Osmanlı devletinde yarattığı çöküntüden faydalanmak isteyen Balkan halkları arasında belirgin bir faaliyet göze çarpmaktaydı.[41] Almanya'nın tavsiyesiyle 18 Ekim 1912'de İsviçre'nin Uşi şehrinde bir barış anlaşması imzalandı. İtalya bu anlaşmayla Trablusgarp'ı aldıktan sonra adaları geri vermeyi kabul ettiyse de bu sırada Balkan harbi başlamış ve diğer adaları da Yunanistan işgal etmişti. Özellikle İngiltere ve Fransa, İtalya'nın işgal ettiği adaları Osmanlı'ya değil, Rum nüfusun çokluğu sebebiyle Yunanistan'a vermesi gerektiğini savunarak meseleye dâhil oldu. Bu dönemde donanması oldukça güçsüz olan Osmanlı devleti İngiltere'den iki savaş gemisi sipariş etmişti ve Yunan donanmasıyla savaşacak gücü toplayana dek, adaların Yunanistan'a verilmesi ihtimaline karşın uygun bir zamana kadar İtalya'da kalmasının daha doğru olduğunu düşünüyordu.[42] Hatta İtalya'dan, Yunan donanmasının herhangi bir teşebbüsüne karşılık, Ege denizine birkaç savaş gemisi daha göndermesini dahi rica etti.[43] Geleceği bir türlü belirlenemeyen Rodos ve Oniki Ada'nın kaderi, 1. Balkan Savaşının ardından 30 Mayıs'ta imzalanan Londra Anlaşmasıyla büyük devletlerin

39 Necdet Hayta, *agm.*, s. 140.
40 Necdet Hayta, *agm.*, s. 142.
41 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, TTK Basımevi, 2003, s. 643.
42 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi II*, Ankara, TTK Basımevi, 1983, s. 283.
43 Şerafettin Turan, *agm.*, s. 69.

kararına bırakıldı.[44] Ancak bu büyük devletler stratejik bir noktada bulunan Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyan egemenliğini tanımakta tereddüt ediyorlardı. Fakat I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle Osmanlı'yı paylaşma planlarının hız kazandığı bir dönemde, 25 Nisan 1915, Fransız ve İngiliz askerlerinin Gelibolu'ya çıkarma yaptıkları gün, İtalya bu devletlere Oniki Ada'da egemenliğini kabul ettirdi ve yine Londra'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanan başka bir anlaşmayla bu karar somutlaştırıldı.[45] I. Dünya Savaşının ardından Osmanlı devletine kabul ettirilen Sevr Anlaşmasının XI. bölümünün 122. maddesi adalara aitti ve bu maddeye göre Osmanlı Oniki Ada'dan İtalya lehine vazgeçiyordu.[46]

29 Temmuz 1919'da İtalya ve Yunanistan arasında yapılan bir anlaşmayla, İtalya Rodos dışındaki adaları Yunanistan'a vermeyi kabul ediyor, Rodos ise orada bulunan Rumlara özerklik vermek şartıyla İtalya'da kalıyordu. Akdeniz'in diğer önemli adası İngiltere'nin elinde bulunduğundan, İtalya da Rodos'u bırakmak istemiyordu.[47] Ancak bu anlaşma daha sonra İtalya tarafından reddedildi çünkü İtalya'da Faşistler ve Mussolini iktidara gelmişti. Lozan Anlaşmasında yer alan Türk heyeti, Rodos ve Oniki Ada hakkında hiçbir görüşme yapılmamışken, bu doğrultuda İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetlerinin vereceği kararı kabul edeceğini bildirmişti.[48] Lozan Anlaşmasının 15. maddesine göre Türkiye, Rodos, Herke, Kerpe, Kaşot, İlyaki, İncirli, Kilimli, Leros, Patmos, Lipsos, Sömbeki, İstanköy adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Meis adası üzerindeki haklarından ve sıfatlarından vazgeçiyordu.[49] Türkiye'nin Rodos ve Oniki Ada'yla ilgili tek kazanımı İtalya'ya adalarda bulunan Türk vakıflarının mevcudiyetini ve haklarını tanıtmak oldu.[50] 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan anlaşmasıyla Rodos ve Oniki Ada'nın İtalya hâkimiyeti tanınarak, 390 yıl Osmanlı devleti idaresinde kalan ve bir

44 Enver Ziya Karal, *age.*, s. 337.
45 Enver Ziya Karal, *age.*, s. 451.
46 Şerafettin Turan, *agm.*, s. 75.
47 M. Cemil, *Lozan II*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933, s. 243.
48 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Takım: 1 Cilt: 4, çev. Seha L. Meray, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 9
49 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Takım: 1 Cilt: 4, çev. Seha L. Meray, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 30
50 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Cilt: 1 Kitap: 1, çev. Seha L. Meray, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 155.

süredir üç devlet arasında gidip gelen Rodos ve Oniki Ada kaybedilmiş oldu. İtalya bu adaları "Le Isole Italiane dell'Egeo" yani "İtalyan Ege Adaları" adıyla topraklarına kattı. 1925'te kabul ettiği bir kanunla adalar halkı İtalyan tebaası sayıldı[51] ve 36 yıllık İtalya dönemi başladı. İşte bu çalışmada, bu dönemin 10 yıllık bir bölümü olan 1926-1936 arası, Rodos'un sayıları gittikçe azalacak olan Müslümanları, onlara ait bir gazeteye göre incelenmiştir. İtalyan hâkimiyetinde Müslümanların yaşantılarına geçmeden önce bu çalışmanın ana kaynağı olan *Selam* gazetesini tanıtmak daha doğru olacaktır.

51 Şerafettin Turan, *agm.*, s.82.

Birinci Bölüm

SELAM GAZETESİ

Rodos'ta ilk basın faaliyetleri Osmanlı döneminin yenilikçi isimlerinden biri olan Abidin Paşa zamanında başlamıştır. Abidin Paşa 1893 ve 1914 yılları arasında valilik görevinde bulunduğu sırada adaya bir matbaa getirerek adanın ilk Türkçe ve Yunanca gazetesini yayınlatmıştır. Bu gazetenin bir yüzü *Bahri Sefid* adıyla Türkçe, diğer yüzü ise *Ege* adıyla Yunanca yayınlanmıştır.[1] Rodos'un ilk gazetesi olan bu iki dilli gazetenin hangi yıl yayına başladığı ve ne kadar süre yayınlandığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Oldukça faal olan bu matbaada Abidin Paşa'nın *Saadet-i Dünya* (Rodos, 1312) adlı İslam ahlakı, Dünya ve ahiret mutluluğunun sırlarını kaleme aldığı kitabının yanı sıra, vilayet eğitim müdürü tarafından yazılmış olan Osmanlı devletinin Rodos'u fethine kadar, Rodos'un tarihçesini vermekte olan *Rodos Tarihi* (Rodos, 1312) gibi önemli eserler yayınlanmıştır. Ayrıca *Cezair-i Bahr-i Sefid Salnâmeleri* yine bu matbaada basılmıştır. II. Meşrutiyetin ardından Osmanlı coğrafyasında yaşanan yayın patlamasından Rodos da nasibini almış ve 1908'de ilk özel Türkçe gazete olan *Afitab* yayınlanmaya başlamıştır. Bu gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Süleyman Fuad, idarehanesi ise Tefeyyüz Kütüphanesiydi ve haftada 1 kez perşembe günleri yayınlanıyordu. Gazete 1928'e kadar yayınlanmaya devam etmesine ve son 2 yılı *Selam* gazetesinin çıkışıyla çakışmasına rağmen *Selam*'da bu gazeteden bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Aynı şekilde Rodos Rumları Osmanlı döneminde ilk özel basın faaliyetlerine başlamış ve ilk gazetelerini kurmuşlardır. Bu gazete 1907 yılında yayına başlayan *Nea Rodos* isimli Rumca gazeteydi. Gazetenin sorumlu müdürü Giorgo Koçidis, imtiyaz sahibi Emanuel Polemikos isimli kişilerdi. Bu gazete haftada iki kez yayınlanmıştır.[2]

İtalyan hâkimiyeti döneminde *Afitab* ve *Nea Rodos*'un yayınlanmaya devam etmesinin yanı sıra, Rumlara ait ikinci gazete olan *Rodiyaki* 1916 yılında yayınlanmaya başlamıştır. İmtiyaz sahipliğini ve sorumlu

1 Sadi Nasuhoğlu, *Rodos (Anılar ve Tarihçe)*, Muğla, Yayın yeri yok, 2008, s. 44.
2 İsmail Tevfik, *Adana ve 12 Ada Matbuatı*, [yer yok], Hariciye Vekâleti Matbaası, 1932, s. 7.

müdürlüğünü Emanuel Kalambih'in yaptığı gazete, haftada iki kez yayınlanmıştır.[3]

Adanın yüzyıllardır sakini olan unsurların yanı sıra, yeni egemenleri olan İtalyanlar tarafından 1915'te *Messagero di Rodi* adıyla İtalyanca bir gazete yayınlanmaya başlanmıştır. Bu gazete, adalarda, İtalya başbakanı Mussolini'nin çok önem verdiği faşizm propagandası işini üstlenmiştir. Buna uygun olarak gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Oniki Ada Faşist İttihadı delegesi avukat Korando olmuştur. Günlük olarak yayınlanan gazete, *Selam* gazetesinin de yayınlandığı Messagero di Rodi matbaasında basılmıştır. Bu gazete, İtalyan hükümetinin resmi yayın organı olduğundan, gazetede çoğunlukla hükümet yetkililerinin makaleleri yayınlanmıştır. *Selam* gazetesinin yazarlarından biri olan, vali Mario Lago'nun özel kalem müdürü Vitalis de bu gazeteye yazmıştır. Vitalis'in, *Messagero di Rodi*'de yayınlanan makalelerinden bazıları *Selam*'da alıntılanmıştır.

Musevi cemaatinin basın faaliyetlerine bakıldığında, Rodoslu Musevilerin 2 yayını olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Aralık 1928'den itibaren yayınlanmaya başlanan *Ruznâme* adındaki, sadece Musevi cemaatine ait haberler veren ve ayda bir yayınlanan dergidir.[4] Bunun dışında *Selam* gazetesinin başyazarı ve Musevi cemaati başkanı Hizkia Franko'nun Ladino (Musevi İspanyolcası) dilinde yayınlanan *El Bolletin* adlı, Musevi cemaatine ait bir gazetenin editörü olduğu bilinmektedir.[5] 18 yıl boyunca haftada 1 yayınlanmış olan bu gazetenin,[6] hangi tarihler arasında çıktığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Selam Gazetesinin Yayınlanışı

İlk kez 24 Mayıs 1926 tarihinde yayınlanan *Selam* gazetesi, İtalyan hâkimiyeti döneminde çıkarılan İslam cemaatine ait etkili bir gazetedir. Gazetenin sahibi ve mesul müdürü Mehmet Kadri, başyazarı ise Musevi cemaati başkanı Hizkia Franko'ydu. Gazete her ne kadar resmi olarak İslam

3 Tevfik, *age.*, s. 7.
4 "Risale-i Mevkute," *Selam*, nr. 133, 10 Kânunuevvel 1928, s. 2.
5 Hizkia Franko'nun torunu Joseph Franko ile şahsi yazışma.
6 Hizkia Franco, *The Jewish Martyrs of Rhodes and Cos*, Translated from French. Joseph Franco, Harare, Zimbabwe, Harper Collins Publishers, 2009, s. 6.

cemaatine ait bir gazete olsa da, gazetenin içeriğine bakılarak gazeteyi Musevi ve Müslüman cemaatlerinin ortak gazetesi olarak nitelendirmek bize göre daha doğru olacaktır.

Selam gazetesi haftada 1 defa, pazartesi günleri yayınlanmaktaydı. 27 Şubat 1931'den itibaren ise cuma günleri yayınlanmaya başlamıştır. 4 sayfadan oluşan gazete 28 x 42 ebatlarındaydı. Gazetede yayınlanan ilanlardan pazarlık yoluyla ücret alınmaktaydı. Gazetenin Rodos'taki satış yerleri; çarşıda 1914 numaralı mücellit Mehmet Efendi'nin dükkânı, Kapanönü'nde 2525 numaralı Yako Efendi'nin dükkânı ve Süleymaniye Camisi karşısındaki Şefkat Pazarı idi.[7] Abonelik ücreti Rodos için senelik 15 frankı. Rodos dışı için ise senelik 25 frank idi. Yani gazete Rodos dışında da dağıtılmaktaydı. Okur mektuplarından Rodos'a yakın İstanköy ve İskenderiye gibi yerlere dağıtılmış olmasının yanı sıra, Anadolu'da ve Amerika'da *Selam* gazetesinin çıkmaya başlamasını kutlayan tebrik yazılarından, gazetenin buralara da ulaştığını anlamaktayız.

Türkiye'de Yurtdışı Matbuat Şefi olan İsmail Tevfik, gazetenin çıktığı ilk yıllarda, gazetenin çıkarılması için vali ve İslam Cemaati Heyeti tarafından 600 liret yardımın yapıldığını yazmaktadır. Böyle bir yardım hakkında gazetede bilgi olmamakla beraber, hükümetin gazeteye birçok kolaylık sağladığı (her şeyden önce gazete hükümetin kendi matbaasında basılıyordu) görülmektedir. Ancak aynı zamanda gazete de hükümet için bazı kolaylıklar sağlıyordu. Örneğin, hükümetin ve belediyenin duyuruları gazetede yayınlanıyordu. Böylece İtalyanca bilmeyen vatandaşlara ulaşma imkânı doğuyordu. Bunun yanı sıra gazete hükümetle Müslüman ve Musevi cemaati arasında bir bağ işlevi görüyordu. O dönemin valisi olan Mario Lago için bu iki cemaatle iyi ilişkiler içerisinde olmanın oldukça önemli olduğu gözükmektedir. Yine İ. Tevfik'in ifadesine göre, Rodos'taki aslen Adanalı bir Musevi olan Salamon Elhadef'in oğullarının sahibi olduğu Salamon Elhadef ve İsak Elhadef Bankası 1929 senesine kadar gazeteye maddi yardımda bulunmuş, fakat gazetenin İtalyan hükümetiyle ilgisi olmadığı gerekçesiyle bu yardımı kesmişti.[8] Bu iddianın da kısmen doğru olduğunu

7 "Gazetemizin Satış Mahalleri," *Selam*, nr. 23, 25 Teşrinievvel 1926, s. 4.
8 Tevfik, *age.*, s. 3.

düşünüyoruz. Gazeteden edindiğimiz izlenim böyle bir yardımın mümkün olduğu, daha sonra bahsedilen sebepten dolayı kesilmesi ihtimalinin ise zayıf olduğu yönündedir. Çünkü her şeyden önce, gazete baştan sona tarandığında, İtalyan hükümeti ile olan olumlu ve uyumlu ilişkisinde bir değişiklik görülmemektedir. Bunun yanı sıra gazete hem Musevi cemaatini yansıtmakta hem de Elhadef Bankası sahiplerinin ve ailelerinin başarıları ve çeşitli kuruluşlara yaptıkları yardımları aktarmaktadır. Yani gazete Elhadef ailesinin iftihar kaynağı gibi görünmektedir. Ayrıca, gazetenin en önemli isimlerinin bankayla bağlantıları vardı. Musevi cemaati reisi ve gazetenin başyazarı Hizkia Franko, Elhadef ailesine mensup bir kadınla evliydi. Franko'nun aileden biri olması ve onu akraba olarak tanıyor ve fikirlerine güveniyor olmaları, başyazarlık yaptığı gazeteye yardım etmeleri için bir sebep olabilir. Gazetenin sahibi Mehmet Kadri, Elhadef Bankası memuruydu; gazetenin en önemli yazarlarından olan Bensiyon Menaşe ise bu bankanın müdürüydü.

Gazete, yayın hayatı boyunca Osmanlı Türkçesiyle ve Arap alfabesiyle yayınlanmıştır. İlk sayfada üst başlıkta Latin harfleri ile SELAM yazılmıştır. Türkiye'deki harf inkılâbının ardından kısa bir süre sonra Rodos'ta eğitimde yeni harflere geçilmesine rağmen, gazete Arap alfabesiyle yayınlanmaya devam etmiştir. Mehmet Kadri tarafından gazetenin yeni harflerle basılmasının İtalyan hükümetine teklif edildiği fakat bunun kabul edilmediğine dair bir iddia bulunmaktadır.[9] Fakat gazetede bu iddiayı doğrulayacak bilgiye rastlanmamaktadır.

Bu dönemde Türkçenin yalnızca Rodos Müslümanları tarafından değil, Museviler tarafından da kullanılmaya devam edildiğini görüyoruz. Elhadef Bankasında Mehmet Kadri'nin görev yaptığı Türkçe haberleşme bölümünün bulunması ekonomik hayatta Türkçenin onlar için hâlâ önem taşıdığını göstermektedir. Ayrıca siyasi hayatta da Türkçeyi faal olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Musevi cemaati başkanı Hizkia Franko'nun 1928 ve 1929 yıllarına ait elimizde bulunan 2 cemaat evrakında,[10] İbranice

9 Tevfik, *age.*, s. 3.

10 Rodos Musevi Müzesi kurucusu Aron Hasson tarafından bu çalışmada kullanılması için, e-posta yoluyla gönderilmiştir.

ve İtalyanca mührün içerisinde Osmanlıca "Musevi milleti heyet idaresi reisi" yazılmış olduğu görülmektedir.

Gazetenin sahibinin bir Müslüman olmasına karşılık, başyazarı ve yazar kadrosunun çoğunun Musevi olması nedeniyle gazetenin adının *Selam* olduğu fikri akla gelmektedir. Çünkü "Selam" Müslümanların kullandığı bir kelime olduğu gibi Musevilerin de "Şalom" şeklinde kullandığı, yani iki cemaatin de ortak buluşma paydası olan bir kelimedir. Nitekim günümüzde de İstanbul'da *Şalom* isimli Musevilere yönelik yayınlanan bir gazete bulunmaktadır. Gazeteye neden "Selam" adının verildiğiyle ilgili yazarının Hizkia Franko olduğunu düşündüğümüz, "Derviş" imzasıyla yazılmış bir yazı bulunmaktadır. Ancak bu yazıda bahsettiğimiz fikirle ilgili bir şey söylenmemektedir. Yazar, "Selam" kelimesinin mübarek, manidar ve her toplumun mutluluğunun çıkış noktası bir kelime olduğunu belirtmektedir. Ancak gazeteye verdikleri bu isim Rodos'ta duyulduktan sonra farklı kesimlerden tepkiler gelmiştir. Derviş'in gazetenin adıyla ilgili yazısında gelen eleştirilere cevap verilmiştir. Örneğin bir kişi "Selam" adını tuhaf bulmuş ve hitap için kullanılan bu kelimenin gazete adı olarak kullanılmasını uygun bulmadığını belirtmiştir. Başka bir kişi ise eski zamanların ihtişamına özlem duyduğunu ekleyerek "bari Selam değil de Selamet olsaydı" demiştir. Yazar bu kişiyi Abdülhamid devrine özlem duyması nedeniyle alaya almıştır. Başka bir kişi "Selam" adının edebi zevki yansıtmayan bir isim olduğu noktasında eleştiri getirmiştir. Türkçülüğüyle bilinen başka bir kişi ise gazetenin adının Arapça olmasını ve yenilik devrinde Arapça bir isim kullanılmasını eleştirmiştir. Derviş ise Anadolu'daki Yörüklerin bile "Selam" kelimesini kullandıklarını, bu kelimeyi Türkçeden ayırmanın, "tırnağı etinden koparmak gibi acı olduğunu" yazmıştır.

Gazetenin Amaçları

Gazetenin ilk sayısında sahibi Mehmet Kadri tarafından gazetenin yayınlanma amaçları büyük ölçüde ortaya konmuştur. Bu amaçlardan biri Rodos'ta yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğunun İtalyancayı okuyup anlamamalarından kaynaklanan sıkıntıları gidermek ve kendilerini ortaya koymalarını sağlamaktı. Çünkü, Müslümanlar, İtalyanca bilmediklerinden

dolayı hükümetin yayınladığı dekretolardan [buyruk, kararname] zamanında haberdar olamadıkları gibi hükümetin resmi gazetesi olan ve İtalyanca yayınlanan *Messegero di Rodi* gazetesinden de faydalanamıyorlardı. Ayrıca eskiye göre kendini toplamış ve teşkilatlanmış olan Müslüman nüfus, fikirlerini geliştirecek araçlardan yoksundu. Adada 2 Rumca gazete ve 1 İtalyanca gazete yayınlanırken, Müslümanların varlıklarını hissettirecek hiçbir vasıta bulunmamaktaydı. Bu durum, Türkçe bir gazete ihtiyacını göstermekteydi.[11]

İkinci amaç ise Rodos Müslümanları ve Türkiye arasında iletişimi sağlamaktı. Türkiye'deki haberler ve gelişmeler zamanında ve tam olarak Rodos'a ulaşmıyordu. Son Osmanlı padişahı ve halifesi VI. Mehmed'in (Vahideddin) ölümü dahi *Messegero Di Rodi*'de yer alan haberden öğrenilerek, Rodos Müslümanları arasında yayılmıştı.[12] Fakat gazete sahibi Kadri özellikle Türkiye'de yapılan inkılâpların Rodos'a yeterince ulaşmamasından rahatsızlık duyuyordu. Ona göre, Türkçe yayınlanan bir gazete sayesinde Türkiye'deki inkılâplar zamanında Rodos'ta yankı bulacak ve bunlardan faydalanılacaktı. Bu gazete, ada Müslümanlarının Türkiye'den haber almalarını sağlayacağı gibi, Türkiye'ye de Rodos'tan haberler gönderecekti. Artık iki ayrı devletin vatandaşları olan Türkler arasında bir köprü vazifesi görecekti ve hükümetlerin de ilişkilerine olumlu katkıda bulunarak, ara sıra iki devlet arasında yanlış anlaşılmalar olduğunda bunları giderecekti.

Gazetenin sahibi Mehmet Kadri'nin başka bir amacı ise, Rodos Müslümanlarını gazete kültürüne alıştırmaktı. Ona göre Avrupa'da yerleşmiş olan gazete kültürü Rodos Müslümanlarında yoktu. Bir Avrupalı kahvaltısını yaparken gazetesini okuyup dünyadan haberdar olmakta ve gazete yaşamının bir parçasını oluşturmakta idi. Kadri, Avrupa yaşamında gazetenin oynadığı bu vazgeçilmez rolün, Rodos Müslümanları içerisinde de aynı şekilde olmasını amaçlıyordu.[13]

Mehmet Kadri'ye göre gazeteler mensup oldukları toplumun fikirlerini, onları geliştirecek veya mahvedecek derecede çok etkilemekteydi. Bu da gazeteyi idare edecek kişilere bağlıydı. Kadri, gazeteyi bir silaha benzete-

11 Mehmet Kadri, "Arz-ı Şükran," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 1. Mehmet Kadri bu yazısında 1928'e kadar yayınlanmış olan *Afitap* gazetesini bilmediğimiz bir sebepten dolayı dikkate almamıştır.

12 Vitalis, "Mahlû Sultan ve Halife Mehmed-i Sadis'in Vefatı," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 3.

13 Mehmet Kadri, "Maksat ve Mesleğimiz," *Selam*, nr.1, 24 Mayıs 1926, s. 1.

rek, eğer acemi bir kişinin elinde olursa birçok kötü durumun yaşanacağını, bu nedenle hükümetlerin, gazeteleri kontrol altında tutma ve gazetelere sınırlar koymakta haklı olduklarını belirtmiştir. Gazetenin amaçlarını belirttiği ilk yazısının sonunda iyi bir idareci olacağına söz vermiş ve gazetenin sahibi olarak kendisinin, fikirleri geliştirmek ve sadece gerçekleri yazmak gibi manevi düşünceler taşıdığını belirtmek istemiştir.[14]

10 yıl boyunca çıkmış olan *Selam* gazetesi, ilk yıllarında heyecanla yayınlanmıştır. Rodos'un tüccarları, din adamları, eğitmenleri yani ileri gelen kişileri birçok konuda yazdıkları makalelerle gazeteyi zenginleştirmişlerdir. Ancak 5. yıldan itibaren siyasi ve fikri konuda yazan yazarların gazeteye olan ilgileri azalmıştır. Bu dönemde gazeteye düzenli olarak yazan ve ayakta tutan kişinin Hizkia Franko olduğu görülmektedir. Gazetenin yayın ekibi daha çok tıbba, edebiyata dair yazılar, okuyanları eğlendirecek fıkralar ve kısa hikâyeler yayınlamayı tercih etmişlerdir.

Önde Gelen Yazarları

Gazetede birkaç yazısı yayınlanan onlarca yazar bulunmaktadır. Bu kısımda bahsedilecek yazarlar ise, gazetenin devamlı yazarlarıdır. Gazetede en çok yazısı bulunan iki isim; Hizkia Franko ve Mehmet Kadri'dir. Franko'nun 168, Kadri'nin ise 84 yazısı yayınlanmıştır. Diğer yazarlar genel olarak edebi ve felsefi yazılar kaleme aldıklarından kendilerine ve yazılarına kısaca değinilmiştir. Sağlık makaleleri kaleme alan Merkado Hasson'un 70, çoğunlukla şiir ve birkaç felsefi yazısıyla gazetede yer alan Mehmet Recep'in 53, Atufet Nuşin'in 21, Derviş'in 20, Tevfik Nevzad'ın 20, Bensiyon Menaşe'nin 15, Vitalis Strumza'nın 9 ve Mustafa Rüştü'nün ise 6 yazısı bulunmaktadır. Bu bölümde ele aldığımız yazarlar, yazılarının bizim için taşıdıkları öneme göre sıralanmıştır.

Yazarlarımızın Rodos'taki statülerine baktığımızda oldukça çeşitli ve ilginç bir tabloyla karşılaşıyoruz. Bu anlamda gazetede yazan ve mensup olduğu toplumun en üst statüsünde olan kişinin Hizkia Franko olduğu görülmektedir. Franko, Rodos Musevilerinin cemaat liderlerinden biriydi. Gazetenin sahibi olan Mehmet Kadri ise, Rodos Müslümanlarını temsil eden

14 "Maksat ve Mesleğimiz," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 1.

cemaat heyeti ve toplumsal kuruluşlarında etkin olarak rol alan bir kişiydi. İtalyan hükümetinin güvendiği bir kişi olduğu, yapılan heyet seçimlerinin bazılarına İtalyan hükümeti tarafından "hükümet komiseri" olarak atanmasından anlaşılmaktadır. Gazetenin ilk sayılarında, önemli katkıda bulunan Bensiyon Menaşe ise gazetenin tüm yazarlarından farklı olarak, Rodos'un en büyük bankalarından birinin müdürüydü. Gazetede az yazısı bulunan fakat yazdığı yazılar tarihi açıdan büyük önem taşıyan Vitalis ise, yerel İtalyan hükümetinin üst düzey görevlilerinden biriydi. Oniki Ada valisi Mario Lago'nun özel kalem müdürlüğü görevini yürüten Vitalis, Lago'nun özellikle Müslüman ve Musevi cemaatiyle ilişkilerinde bir köprü görevi görüyordu.

Gazetede sağlık konusunda yazan bir hayli Rodoslu doktor bulunmakta fakat bunların içerisinde en devamlı yazar olan Musevi doktor Merkado Hasson, Rodos'a getirdiği yeniliklerle bilinmekteydi. Mehmet Recep ise, *Selam* gazetesinin Rodos dışında eğitim gören ve Rodos Müslümanlarının başarılarıyla gurur duyduğunu her zaman dile getirdiği öğrencilerden biriydi. Gazetenin tek kadın yazarı olan Atufet Nuşin, İstanköy Kız Okulunun müdiresiydi. Bir başka eğitimci yazar ise İzmir'de yaşayan ve buradan gazeteye katkıda bulunan M. Rüştü'ydü.

Bu tablo bize gazetemizin yazarlarının hiçbirinin asıl mesleğinin gazetecilik olmadığını göstermektedir. Zaten Rodos'ta yerleşmiş olan bir gazete kültürü bulunmadığından bu gayet normal görünmektedir. Ancak yazarlarımız, mensup oldukları toplumların sosyal ve ekonomik alanda önde gelen, eğitimli kişileridir. Bu açıdan *Selam* gazetesi halkın sadece vakit geçirmesi ve eğlenmesi için çıkarılmış bir gazete değil, birçok açıdan misyonu olan bir gazetedir. Bu doğrultuda Müslüman cemaatinin eğitimli ve bilinçli bir bireyi olan Mehmet Kadri, kendi cemaatinin eksik ve aksak yönlerini eleştirerek Müslümanları bunları düzeltmeye davet etmiş; Musevi cemaati başkanı olan Hizkia Franko, çok çeşitli konulara dair makaleler kaleme alarak konuşulmayan tartışılmayan konuları gündeme taşımış; Müslüman bir eğitimci olan Atufet Nuşin özellikle kadınların önemine ve kız çocuklarının eğitimine dair yazılar kaleme almış; Rodos'un gözde doktorlarından biri olan Merkado Hasson hastalıklar ve tedavi usulleri hakkında yanlış bilinenleri düzeltmeye çalışmış ve hem Osmanlı devleti hem de

İtalya devleti bünyesinde görev alan Vitalis Efendi ise belgelere dayalı tarihi bilgiler aktararak bugün dahi kıymetini koruyan makaleler bırakmıştır.

Bu anlamda gazete ilk birkaç yılının ardından düşüşe geçerek tek düze bir hale dönüşmüş olsa da, yine de İtalyan hâkimiyeti altındaki Müslümanların gerçek yaşamlarını anlayabilmek için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

1. Hizkia Franko (1875-1954)

Hizkia Franko, *Selam* gazetesi başyazarıdır. Yazılarının sayısının çokluğu ve ele aldığı konuların çeşitliliği, onun, oldukça üretken ve entelektüel bir insan olduğunu ortaya koymaktadır. Bizim araştırmalarımıza kadar onun hakkında sadece, birkaç internet sitesinde ve kuzeni Avukat Gad Franko ile ilgili yapılmış çalışmalardan toplayabildiğimiz dağınık bilgi kırıntıları mevcuttu. Bu kadar çeşitli konularda makaleler bırakan, bu çok yönlü kişi hakkında derli toplu bir biyografiye rastlayamamamız ilginçti.

Ancak internet yoluyla eriştiğimiz torunu Joseph Franko, Hizkia Franko ile ilgili kendisinde bulunan çok önemli bilgi ve belgeleri bizimle paylaşmakla kalmayarak yazarımızın diğer torunu Rita Franco ile Rodos Musevi Müzesi'nin kurucusu Aron Hasson'u da bu çalışmadan haberdar etmiş ve onların da katkılarıyla bu üretken fikir adamı hakkında daha aydınlatıcı bir profil oluşturabilmemiz sağlanmıştır.

25 Ağustos 1875'te[15] Rodos'ta doğan Franco, 1911 ve 1917 yılları arasında Filistin Hahambaşılığı görevinde bulunan Moshe Franko'nun oğludur. Eğitimini Milas ve İzmir'de sürdürmüş fakat sağlık ve maddi problemleri sebebiyle yarım bırakmıştır.[16] Basın hayatına kuzeni meşhur Avukat Gad Franko ile birlikte başlamıştır. Franko kuzenler, 1902 yılında İzmir'de "Frankolar" adlı bir matbaa kurmuş ve 1906'da Musevi İspanyolcası dilinde yayın yapan *Commercial (Ticaret)* adlı gazeteyi çıkarmaya başlamışlardır.[17] Rodos Musevi cemaatinden önce İzmir Musevi cemaatinin önde gelen bir ismi olmuş ve İzmir cemaatinde önce üyelik yapmış ardından cemaat

15 Joseph Franko ile şahsi yazışma.
16 Melek Çolak, "Milas Yahudileri ve Eğitim: Talmud Tora'dan Alliance Israelite Universelle'e (1851-1934)," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: 21, sayı 1, s. 15.
17 Rıfat N. Bali, *Devlet'in Yahudileri ve Öteki Yahudi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 111.

başkanlığını yürütmüştür.[18] Bir yazısında geçen "biz tüccarlar" ibaresinden ticaretle uğraştığı[19] ve aynı zamanda torunu Rita Franko'nun yolladığı, Franko'yu mason locasında gösteren fotoğrafından, mason locası üyesi olduğu anlaşılmaktadır.

Rodos'taki yaşantısını *Selam* gazetesinden takip ettiğimiz Hizkia Franko, burada da cemaat başkanlığına devam etmiştir. İncelediğimiz dönemde yapılan 3 heyet seçiminde de (1926, 1928, 1933) başkanlığa seçilmiştir. 1931 yılında Kavalieri rütbesiyle ödüllendirilmiştir.[20] İtalyan hükümeti tarafından Cemaat Mahkemesine atanmıştır. 1938'de tüm cemaatlerin sahip olduğu bu mahkemeler kaldırılana dek bu görevini sürdürmüştür.[21] Rodos'ta *El Bolletin* adında bir gazetenin editörlüğünü yürütmüş ve Türkiye'de yayınlanan *Boz De Oriente* gazetesinin yerel muhabirliğini üstlenmiştir.[22] Siyasi kimliği ve gazetecilik yönünün yanı sıra, Rodos'ta faaliyette bulunan Dante Cemiyetinde "tarih eğitimi" üzerine konferanslar vermiştir.[23]

1906'da Elhadef ailesine mensup Sol Elhadef'le evlenmiştir. Raşel, Moshe, Alberto, Pepo, Giacomo ve Eliza isimlerinde 6 çocuğu olan Franko'nun, gazetede en büyük çocuğu Raşel'in, 1929'da tüccar Nesim Surmani'nin oğlu Rafael ile evlendiği haberi bulunmaktadır. Oldukça görkemli bir şekilde tertip edilen ve gazetede tüm ayrıntılarıyla aktarılan bu düğün törenine vali Lago, belediye başkanı Bilivati ve diğer cemaatlerin ileri gelenleri katılmıştır.[24] Bu da Franko'nun, Rodos'un İtalyan yöneticileri tarafından oldukça sayılan bir kişi olduğunu göstermektedir. 1932'de Franko'nun bu kızından bir erkek torunu olmuştur.[25] Çocuklarından yalnızca en küçük çocuğu olan Eliza şu anda hayattadır ve babasının öldüğü yer olan Salisbury'de yaşamaktadır.

Hizkia Franco, 2. Dünya Savaşının yaklaşması, Hitler Almanya'sının ve Mussolini İtalya'sının yakınlaşması üzerine yaklaşan tehlikeyi fark ede-

18 Melek Çolak, *agm.*, s. 15.
19 Hizkia Franko, "Bensiyon Menaşe'ye Açık Mektup," *Selam*, 21 Kânunusani 1929, nr. 139, s. 1.
20 "Taltif," *Selam*, nr. 288, 11 Kânunuevvel 1931, s. 3.
21 Hizkia Franco, *age.*, s. 6.
22 Hizkia Franco, *age.*, s. 6.
23 "Konferans," *Selam*, nr. 248, 6 Mart 1931, s. 3.
24 "Teehhül," *Selam*, nr. 153, 29 Nisan 1929, s. 2.
25 "Tevellüd," *Selam*, nr. 295, 29 Kânunusani 1932, s. 3.

rek, Rodos Musevilerini koruması için 1936'da göreve başlayan yeni Adalar valisi De Vecchi'ye yaklaşmıştır. Sonuç alamayınca Türkiye'ye sığınmak istemiş, Türk vatandaşlığından daha önce çıktığı için bu başvurusu kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Franco, Filistin'e gitmiş ve 1946 yılına kadar burada kalmıştır. Savaşın ardından Türkiye ve Balkan Musevileri için yeni bir yaşam alanına dönüşmekte olan Belçika sömürgesi Kongo'ya gitmiştir. Burada çok önemli bir eser olan *The Jewish Martyrs of Rhodes and Kos* (*Rodos ve İstankōy'ün Yahudi Şehitleri*, Belçika Kongosu, 1947) adlı kitabını yazmıştır. Bu kitabını trafik kazasında yaşamını yitiren oğluna ithaf etmiştir.[26] 1945 ve 1947 yıllarında Türkiye'de Albert Kohen tarafından yayınlanan *La Boz de Türkiye* (Türkiye'nin Sesi) gazetesinde 4 makalesi yayınlanmıştır. 1954'de Salisbury/Zimbabwe'de ölmüştür.

Gazetede ele aldığı konulara baktığımızda, Franko'nun çok çeşitli konularda makaleler kaleme aldığı görülmektedir. Bir siyasi ve dini lider olması, onun edebi konularda makaleler yazmasını engellememiştir. Gazetede "Derviş" imzasıyla yazan kişinin üslubu ve konuları ele alış biçimi bize bu kişinin Hizkia Franko olduğunu düşündürmektedir.

Franko'nun üzerinde durduğu başlıca konulardan biri Türkiye Musevileridir. Franko, Türkiye'de Museviler ile ilgili yapılan tartışmalara Rodos'tan katılmıştır.[27] Özellikle Türk basınına mensup bazı unsurların Musevilerle ilgili asılsız yayınlarda bulunarak halkın arasında düşmanlık yaydığını düşünerek, rahatsızlığını belirtmiştir. Bu yazılarından birini Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmiş olan bir davanın[28] görülmesinin ardından yazmıştır. Taşkınlık çıkardıkları gerekçesiyle tutuklanan dokuz Musevi'nin serbest bırakılması üzerine yazdığı yazısında Franko, Türk adaletine güvenini yitirmemiş olmakta yanılmadığını gördüğünü belirtmektedir. Franko, bu taşkınlıkları asıl çıkaranların bunları iddia edenler yani provokatif yayıncılar olduğunu belirtmektedir. Bu davayı, Türk basını-

26 Hizkia Franco, *age.*, s. 7.

27 Hizkia Franko, "Fırtına Geçtikten Sonra," *Selam*, nr. 75, 24 Teşrinievvel 1927, s. 1.

28 Elza Niyego olayı olarak tarihe geçmiş olan bu olay İstanbul Karaköy'de yaşanmıştır. Osman Ragıp adlı eski bir subay aşkına karşılık bulamadığı 22 yaşında Elza Niyego adlı Musevi kızı sokak ortasında öldürmüştür. Franko bu yazıyı cenaze töreni ve sonrasında yapılan gösteriler üzerine gözaltına alınan 9 Musevi vatandaşın serbest bırakılması üzerine kaleme almıştır.

nın Musevilerle ilgili ilk iddiası olan, İspanya krallığına bağlılıklarını gösteren Türkiye Musevilerinden 300 kişinin imzaladığı bir mektup yolladıkları iddiasına benzetmiştir.[29] Bu iddianın sonunda, Türk basını nasıl hiçbir şey elde edemediyse, bunda da edemeyeceklerini belirtmekte ve aslı olmayan bu iddiaları ortaya atan gazetelerin Türkiye'de çok tehlikeli bir oyun oynamakta olduklarını düşünmektedir. Ardından Musevilerin Türkleşmesi meselesine değinen Franko, bunun ilk şartının Türkçe konuşmak olduğu ve Musevilerin bunda geri kalmış olduklarını itiraf etmiştir. Musevilerin vatanlarına bağlılıklarını fiilen ispat etmeleri, bunun için de Türkçeyi ailevi bir dil haline getirmeleri gerektiğini, başka bir dil kullanmalarının vatanlarına yabancı gibi davranmaları demek olduğunu belirtmiştir. Ancak Franko bu düşünceye katılmakla beraber bu durumun eski hatalı idareden kaynaklandığını düşünmektedir. Türkiye'deki diğer unsurlar da bu durumdadır ve bu hatanın tamir edilmesi gerekmektedir; fakat bu bir günde yapılamayacak bir iştir. Franko, *Vakit* gazetesinin henüz yayınlamış olduğu başka bir haberi de aktararak eleştirmektedir. Bu habere göre İzmir'de Davi adında bir Musevi, nişanlısıyla İspanyolca konuşmaktayken, Rıza adında bir börekçi Türkçe konuşmaları yolunda onları uyarmış, bu uyarıya kızan Davi, börekçiyi yaralamıştır. Gazete, Davi'nin bu hareketinden bahsederken onun Türk düşmanı olduğunu da eklemiştir. Franko'ya göre abes olan, gazetenin, Türkçenin Museviler arasında yayılmamasını bu olayı örnek göstererek vermesidir. Eğer Türkçenin Museviler arasında genelleşmesi isteniyorsa, onlara memleketin evladı olarak bakılmalı ayrı muamele edilmemelidir. Onlara kardeş gözüyle bakılırsa gerisinin rahatlıkla hallolacağını belirtmiştir. Musevilere memurluk kapısı kapalıyken neden Türkçe öğrenemiyorsunuz denilirse haksızlık olacağı kanısındadır. Franko kendi-

29 *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *İkdam* ve *Vakit* gazetelerinin ortaya attığı iddiaya göre 1925 yılında İspanya'da Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfetmesinin yıldönümünün kutlandığı sırada İzmir ve İstanbul Musevi cemaatlerine mensup 300 kişi kendilerini İspanyol olarak gördüklerini ve İspanya'ya karşı sevgi ve bağlılıklarını bildiren bir mektup yollamışlardır. Bu iddianın ardından bu gazetelerin yazarları Musevilere karşı oldukça sert makaleler kaleme almış ve Musevilerin sınır dışı edilmeleri gerektiği konusunda hemfikir olmuşlar, birlikte hareket etmişlerdir. Türkiye Musevilerinin bu iddianın doğru olmadığına dair açıklamalarda bulunmalarına rağmen, bu olayın yankıları uzun süre devam etmiştir. Bkz. Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

lerine kolaylık yolları açılıp her türlü hak ve hukukları eşit olursa vatan mücadelesine ne derece sarılacaklarının o zaman görüleceğini, Museviler arasında vatan sevgisinin kök salmış olduğunu ve Türkiye'nin Musevilerin gözbebeği olduğunu belirtmektedir. Museviler de Türkiye için çok lazım bir unsurdur. Kendilerine memleket evladı ve kardeş gözüyle bakıldığında onlardan istifade etmek için hiçbir mani kalmayacaktır. Türkiye Musevileri hakkında yazdığı başka bir makalede ise, Lozan Anlaşmasıyla kendilerine azınlık hukuku verilen Musevilerin bu haklarından feragat etmelerini değerlendirmiştir. Franko bu yazıda Türkiye Musevilerinin, Türkiye'ye bağlılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır.[30]

Tüm bunlardan Franko'nun Türkiye basınını oldukça yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Gazetede Türk gazetelerinde yayınlanan makalelere cevap niteliğinde kaleme aldığı birçok yazı bulunmaktadır. Bunlardan biri *İkdam* gazetesinde Musevilerin Türk ırkına mensup olduklarına dair yayınlanan makaledir. Franko bu makaleye cevap olarak, Musevilerin yaşadıkları ülkelerle ırki bağları olmasa da, gönül bağıyla bağlı olduklarını yazmıştır. Museviler İngiltere'de İngiliz, Fransa'da Fransız, Amerika'da Amerikandır. Türkiye'deki Musevilerin de Türk olması yolunda bir engel yoktur. Kendilerine güzel muamele edildikçe, öz evlat gözüyle bakıldıkça Türkleşmemeleri mümkün değildir. Yani Musevilerin Türk ırkına mensup olup olmamalarının ikinci derecede bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir.

Türkiye ile ilgili kaleme aldığı bir başka ilginç konu ise halifelik meselesidir. Bu konuda Paris'te *Maten* adlı bir gazetede Türkiye Cumhuriyeti tarafından kaldırılan halifelik makamına Fas Sultanı Seyyit Mehmet'in getirilmesi gerektiğine dair yazılmış makaleyi eleştirerek, bu makamın Müslümanlar için önemli bir makam olmasından dolayı, bazı kişilerin geçmişte bu makamı siyasete alet ettiklerini, bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti tarafından kaldırıldığını belirtmiştir. Buna rağmen, başka bir kişinin halifelik iddiasında bulunması durumunda en çok tepki gösterecek ülkenin yine Türkiye olacağını belirtmiştir.[31]

30 Hizkia Franko, "Bilinmesi İcap Eden Hakikatler: Türk Dostlarımızın Nazar-ı Dikkatine," *Selam*, nr. 18, 20 Eylül 1926, s. 1-2.

31 Hizkia Franko, "Hilafet Meselesi," *Selam*, nr. 377, 1 Eylül 1933, s. 1.

Franko, Mussolini'nin demeçleri ve icraatlarından hayranlıkla bahsetmiş ve bu doğrultuda makaleler kaleme almıştır. Franko'ya göre Rusya'dan Avrupa'ya bir virüs gibi yayılan komünizm, Avrupa'yı ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Fakat, İtalya Mussolini gibi bir dahiye sahip olduğu için komünizm hastalığından etkilenmemiştir.[32] Dünyada ve özellikle de Almanya'da yükselen Musevi aleyhtarlığının faşizmle eyleme geçebileceğini savunan fikirlere Mussolini'nin karşı çıktığı ve Musevi aleyhtarlığı bir zulüm ve vahşet iken faşizmin yüksek bir medeniyetin ifadesi olduğu için ikisinin birbirine zıt kavramlar olduğu yolundaki demeçlerinden bahsetmiştir. Mussolini'nin bu beyanatlarıyla antisemitizme darbeler indirdiğini belirtmektedir. Franko, Mussolini'yi 15. yüzyılda İspanya'dan ayrılmak zorunda kalan Musevilere "Buyurun gelin! Memleketimin kapıları size açıktır" diyen Osmanlı padişahı II. Bayezid'e benzetmiştir.[33]

İtalya-Türkiye ilişkilerine yönelik yazılar gazetede yine Franko tarafından kaleme alınmıştır. Franko iki devlet arasında yapılan anlaşmaları büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Mayıs 1928'de imzalanan tarafsızlık anlaşmasını yorumlayan yazar, bu anlaşmayla birlikte iki devletin düşmanlarına bir darbe indirildiğini belirtmektedir. Bu anlaşma her iki tarafın da iyi niyetini ve birbirlerine olan güvenlerini göstermektedir. İki devletin yetkililerinin de gelişigüzel siyasetler takip etmeyen, isimleri tarihe geçmiş saygın kişiler olduğunu yazmıştır.[34] Bu anlaşmanın iki ülkenin meclisleri tarafından onaylanmasından sonra yazdığı yazısında ise Mustafa Kemal Paşa'nın inkılâplarının İtalya tarafından takdir edilirken, Faşist İtalya'nın Avrupa'daki yükselişinin ve bulunduğu önemli konumun Türkiye tarafından takdir edildiğini belirtmektedir. Franko yazısında Mussolini'nin bu anlaşmanın meclisten geçmesi üzerine yaptığı konuşmayı aynen aktarmıştır.[35]

Franko'nun, gazetede, önemli isimlerin hayatları ve eserleriyle ilgili makaleler yazmış olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Türkçe öğretmenliği ve hahamhane kethüdalığı yapmış ve *Üstad* adlı İbranice harfli Türkçe

32 Hizkia Franko, "Şimal Ayısı," *Selam*, nr. 65, 15 Ağustos 1927, s. 1-2.
33 Hizkia Franko, "Antisemitizm," *Selam*, nr. 86, 9 Kânunusani 1928, s. 1.
34 Hizkia Franko, "Siyasi Mütalaalar: İtalya-Türkiye Münasebeti," *Selam*, nr. 108, 11 Haziran 1928, s. 1.
35 Hizkia Franko, "İtalya-Türkiye Münasebeti," *Selam*, nr.134, 17 Kânunuevvel 1928, s. 1.

bir gazete çıkarmış olan Moiz Fresko'dur.[36] Bir başka makalesini ise vefat ettiği haberini alması üzerine Süleyman Nazif için yazmıştır. Nazif'in kişiliğini ve eserlerini övdüğü yazısında, şiirlerinden alıntılar da yapmıştır. Franko'nun vefatını bildirdiği bir diğer kişi ise İtalya'nın Musevi asıllı politikacısı Luici Lucati'dir. Franko ölüm haberinden dolayı çok üzgün olduğunu belirttikten sonra, Lucati'nin biyografisini vermiştir. İtalya'da çeşitli bakanlıklarda görev yapan Lucati'nin felsefe, iktisat ve birçok çeşitli konuda eserleri bulunduğunu belirtmiştir.[37]

Franko gazetede başka hiçbir yazarın değinmediği Türk dili konusunda önemli makaleler kaleme almıştır. Harf inkılâbının yapılmasından önce, Türkiye'de yapılan tartışmalarla eşzamanlı olarak Arap harflerinin Türk diline uymadığını belirten makaleler yazarak bu konuyu Rodos'ta gündeme getirmiştir. Yeni harflerin kabulünden sonra yapılan bu inkılâp ve Mustafa Kemal Paşa hakkında övgü dolu yazılar yazmıştır. Fakat bu inkılâbın aceleye getirilmemesi ve iyi bir ön çalışma yapılması gerektiğini düşündüğünü her fırsatta dile getirmiştir.

Franko, *Selam* gazetesi yazarları ve Türkiye'deki yazarlarla kimi zaman edebi ve felsefi tartışmalar başlatarak, gazeteye hareket katmaya çalışmıştır. Bunlardan biri *Yeni Fikir* dergisi yazarlarından Kazım Nami'yle yaşanmıştır. Franko, Nami'nin bu dergide yazdığı "Hayat" adlı makalesini eleştirmiş, Kazım Nami ise Franko'nun eleştirisine yine *Selam* sayfalarından cevap vermiştir. Franko, gazetede hikâyeleri yayınlanan Refik Halid'le [Refik Halit Karay] edebi tartışma yürütmeye çalışmış fakat Franko'nun yazısına Refik Halid'ten cevap gelmemiştir.[38] Buna rağmen Franko, Refik Halid'in "Bir İçim Su" adlı kitabının yayınlanmasının hemen ardından bu kitaptan alıntılar yaparak, kitapla ilgili olumlu düşüncelerini kaleme almıştır.[39] Yine hitaben yazı yazıp karşılık alamadığı başka bir yazar Cenab Şahabeddin'dir.[40]

36 Hizkia Franko, "Bir Vazife-i Şükran," *Selam*, nr. 136, 31 Kânunuevvel 1928, s. 1.
37 Hizkia Franko, "Büyük Bir Sima," *Selam*, nr. 47, 11 Nisan 1927, s. 1.
38 Hizkia Franko, "Edebi Bir Münakaşa: Edib-i Muhterem Refik Halid Bey'e," *Selam*, nr. 239, 29 Kânunuevvel 1930, s. 2.
39 Hizkia Franko, "Edebi Mütalaalar: Bir İçim Suyun İntişarı Münasebetiyle 1," *Selam*, nr. 259, 22 Mayıs 1931, s. 1.
40 Hizkia Franko, "Yaşamın Cilveleri: Üstad Cenap Şehabeddin Bey'e," *Selam*, nr. 339, 2 Kânunuevvel 1932, s. 2.

Gazete içerisinden ise "Tahsis-i Eyyam" adında bir yazı yazarak günleri sevdiği ve sevmediği günler olarak ayıran ve bunların içerisinde Musevilerin kutsal günü olan cumartesi hakkında olumsuz düşüncelerini belirten M. R.'yi eleştirmiştir.[41] M. R.'nin cevabıyla 4 sayı devam eden bir felsefi tartışma yaşanmıştır. Franko, ilk defa başlattığı felsefi tartışmaya cevap veren biri olmasının verdiği hevesle "İhtiyar Filosof" imzasını kullanan M. R.'ye hitaben "Genç Filosof" imzasıyla yazılar yazmaya devam etmiştir.

"Derviş" mahlasıyla edebiyat, tarih, siyaset ve dünya gündemine dair çeşitli konularda yazılar kaleme alan diğer bir yazarın üslubu bize bu yazarın Hizkia Franko olduğunu düşündürmektedir. Bu düşüncemizden emin olmamızı sağlayacak başka ipuçları bulunmadığından bu konuda kesin bir şey söyleyemiyoruz. Ancak yine de "Derviş" imzalı yazardan Hizkia Franko başlığı altında bahsetmenin daha doğru olacağını düşündük.

Derviş gazetede ilk kaleme aldığı yazıda, gazete için "Selam" isminin uygunluğundan bahsetmiştir. Bu yazıdan gazeteye "Selam" isminin verilmesine karar veren kişiler arasında olduğu anlaşılmaktadır.[42] Dil konusunda İstanbul Üniversitesi'nde profesör olan Musevi Avram Galanti'ye açık mektuplar yazmıştır. Bunların ilkinde Avram Galanti'nin yazdığı *Küçük Türk Tetebbuları*'nın ismini ele almış ve bu kullanımın yanlış olduğunu belirtmiştir.[43] İkinci mektubunu ise Avram Galanti'nin henüz yayınladığı *Türkler ve Yahudiler* adlı kitabındaki bazı hususları yine dil açısından eleştirmiştir.[44]

Yazdığı dikkat çeken yazılardan biri 1922'deki büyük İzmir yangınıyla ilgilidir. Bu yangın sırasında halk boğulma tehlikesine rağmen çaresizce denize atlarken İngiliz donanmalarının bu insanlara kayıtsız kaldığını sadece İtalyan donanmasının yangından kaçanlara yardımcı olduğunu anlatmıştır. Yazısı bu yangın sırasında orada bulunduğunu, bu yangını yaşadığını göstermektedir.[45] Derviş'in dünyadaki özellikle siyasi gelişmeleri aktardığı "tuhfe-i devran" adlı bölümde 14 sayı boyunca yazdığını görüyoruz.

41 Hizkia Franko, "Açık Mektup: Şair-i Muhterem M. R. Beyefendi'ye," *Selam*, nr. 297, 12 Şubat 1932, s. 2.
42 Derviş, "Hasbihal: *Selam*," *Selam*, nr. 2, 31 Mayıs 1926, s. 2-3.
43 Derviş, "Üstad-ı Muhterem Avram Galanti'ye," *Selam*, nr. 5, 21 Haziran 1926, s. 3.
44 Derviş, "Avram Galanti Beyefendi'ye," *Selam*, nr. 122, 17 Eylül 1928, s. 3.
45 Derviş, "Tarihin Hakikatleri," *Selam*, nr. 6, 28 Haziran 1926, s. 1-2.

2. Mehmet Kadri

Hizkia Franko'nun hayatını yazarken çektiğimiz bilgi sıkıntısına rağmen, yine de Mehmet Kadri'nin biyografisine göre oldukça şanslı sayılırız. Kadri hakkında gazeteden öğrendiklerimiz dışında çok az bilgi bulunmaktadır. Buna göre Mehmet Kadri 2. Dünya Savaşı sırasında Rodos'ta yaşanan açlık sonucu ailesiyle birlikte İzmir'e göç etmiş ve "Dekak" soyadını almıştır.[46] Görsel olarak ise elimizde yalnızca içerisinde Mehmet Kadri'nin de yer aldığı topluca çekilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır.[47]

Gazeteden öğrendiğimize göre Kadri Rodos Müslümanlarının önde gelen isimlerindendir. Rodos'un fethiyle kurulan ancak sonradan işlevini yitiren Süleymaniye Medresesi 19. yüzyılın sonunda yeniden tesis edildiğinde ilk müdürlerinden biri Mehmet Kadri olmuştur.[48] Tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmasının yanı sıra, oldukça faal bir kişi olan Mehmet Kadri, 1926'da Evkaf Meclisi idare memurluğuna getirilmiştir.[49] Bu tayin üzerine İtalyan hükümetinin resmi yayın organı olan *Messagero di Rodi* gazetesi bir tebrik yazısı yayınlamıştır.[50] Tayinden önce de Evkaf İdaresinin üyesi olan Mehmet Kadri, 1930'daki İslam Cemaati Heyeti seçimlerinde heyete dâhil olmuş[51] ve 1933 seçimlerinde üyeliği yinelenmiştir.[52] İtalyan hükümeti tarafından köylerde yapılan ihtiyar heyeti ve okul komisyonları seçimine "hükümet komiseri" olarak tayin edilmiştir.[53] Yine yayınlanan bir dekreto ile Rodos Ceza Mahkemesi aza mülazımlığına getirilmiştir.[54] 1933'de yeniden seçimi yapılan Rodos Evkaf Meclisinde yine üye olarak seçilerek görevini sürdürmüştür.[55] 1934-35 yılı aza mülazımları tayininde ise vilayet mahkemesi aza mülazımlığına tayin edilmiştir.[56]

46 Sadi Nasuhoğlu ile şahsi yazışma.
47 Bu resim Şahap Kaşlıoğlunun *Rodos'ta Saklı Zamanlar* adlı kitabında bulunmaktadır. Çalışmanın sonunda bu fotoğrafa yer verilmiştir.
48 Sadi Nasuhoğlu, *age.*, s. 57.
49 "Tayin," *Selam*, nr. 13, 16 Ağustos 1926, s. 2.
50 "Teşekkür," *Selam*, nr. 13, 16 Ağustos 1926, s. 2.
51 "Cemaat-i İslamiyemiz," *Selam*, nr. 210, 9 Haziran 1930, s. 3.
52 "Cemaat-i İslamiye Heyeti," *Selam*, nr. 379, 15 Eylül 1933, s. 3.
53 "Köy İntihâbâtı," *Selam*, nr. 210, 9 Haziran 1930, s. 3.
54 "Aza Mülazımlıkları," *Selam*, nr. 243, 26 Kânunusani 1931, s. 3.
55 "Rodos Meclis Evkâfı," *Selam*, nr. 354, 17 Mart 1933, s. 3.
56 "Aza Mülâzımlıkları," *Selam*, nr. 438, 2 Teşrinisani 1934, s. 3.

1929'da yayınlanan bir sünnet düğünü haberine göre bir oğlu[57] ve Rodos'un Türkiye Konsolosluğu kançıları Abdullah Bey ile evlenen bir kızı[58] olduğu gazetede geçmektedir. Bu kızından 1933 yılında "Yüce Alp" isimli bir torunu olmuştur.[59]

Gazetede çok çeşitli konular üzerine yazıları bulunan Mehmet Kadri, Rodos Müslümanlarını birçok yönden eleştiren yazılar kaleme almıştır. Bu konular genel olarak eğitim, Rodos Müslümanlarının teşkilatsızlığı ve bazı geleneklere yönelik olmuştur. Bunların dışında İtalyan hükümetinin icraatlarına dair yazıları bulunmaktadır.

Mehmet Kadri'nin üzerinde durduğu konuların başında eğitim konusu gelmektedir. Özellikle kız çocuklarının eğitimi hususunda halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Rodos Müslümanlarının çeyiz âdetlerinden bahsettiği bir yazısında, kızın çeyizindeki eşyaları teker teker sergilemektense, onu okutup diplomasını göstermenin daha anlamlı olacağını yazmıştır. Bunun diğer davranış gibi görgüsüzlük sayılmayacağını belirtmiştir.[60] Makalelerinde yer verdiği başka bir konu ise yardım konusudur. Rodos Müslümanlarını sürekli olarak Müslüman okullarını ve vakıflarını ayakta tutmak için yardım etmeye çağırmıştır.

Mehmet Kadri, İslam cemaatinde gördüğü eksiklikleri ve yanlışları cesurca eleştirmiştir. Eleştirdiği konulardan biri Müslüman gençlerinin alkole düşkünlükleridir. Müslüman gençlerin diğer cemaatlerin gençlerine göre içkiye daha düşkün olduklarını, akşam vakitleri Rodos çarşısından geçildiğinde kahvehaneler ve meyhanelerde oturanlara bakıldığında çoğunun Müslüman gençleri olduğunun görüldüğünü belirtmiştir. Müslüman gençlerin, büyük emeklerle gün boyu kazandıkları parayı, akşam vakitleri bir saat içinde meyhanelerde harcadıklarından üzüntüyle bahsetmiştir. Kendilerini evde bekleyen ailelerini düşünmeyen ve gelecekleri belirsiz olan bu gençlerin varlılığının sebebini, Müslümanlarda toplumsal hayatın gelişmemiş olmasına bağlamaktadır. Toplumsal hayatın gelişmemiş olması ise Müslümanların kadınlarla münasebetlerinin olmadığını göstermek-

57 "Sünnet İcrası," *Selam*, nr. 166, 5 Ağustos 1929, s. 2.
58 "Akd," *Selam*, nr. 319, 15 Temmuz 1932, s. 3.
59 "Doğum," *Selam*, nr. 363, 19 Mayıs 1933, s. 3.
60 Mehmet Kadri, "İçtimai Dertlerimizden: Teehhül Meselesi," *Selam*, nr. 128, 5 Teşrinievvel 1928, s. 1.

tedir. Ona göre toplumsal hayatta kadınlarla münasebette olmak erkekleri nazik olmaya ve ince düşünmeye sevk eder. Evinde kendini bağlayan bir şey bulamayan Müslüman, meyhanelere gitmeye başlayıp zamanla içkiye müptela olur. Bu gibi insanların topluma hiçbir faydası olmadığı gibi İslam cemaatinin ilerlemesine engel olduğundan bahsetmiştir.[61]

Mehmet Kadri oldukça cesur bir şekilde yazmış olduğu başka bir yazıda ise, İslam dini tarafından kesin olarak emredilmemiş bazı şeylerin, Müslümanların faydalarına olacak şekilde terk edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Bunlardan biri aşure dağıtımıdır. Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesinin vakfiyesinde geçen ibareden dolayı, her yıl Muharrem ayının 10. günü, kütüphanenin bahçesinde aşure pişirilip dağıtılmaktaydı. Ancak 1929 yılında vakfın mütevellisi, aşure pişirip dağıtmayarak, bunun masrafını Fukaraperver Cemiyetine bağışlamıştır. Mehmet Kadri bu durumu takdir etmiş ve aşure pişirip dağıtmakla ilgili dini bir hüküm bulunmadığını, bu âdetin kaldırılması gerektiğini savunmuştur.

Terk edilmesi gereken diğer bir âdet ise "büyük mevlit" ve "küçük mevlit" olarak adlandırılan Rebiülevvel ve Rebiülahir aylarının her günü ve her mevlit kandilinde zengin ve fakir her evde gösterişli mevlitler okutulmasıdır. Kadri, bunlara yapılan masrafları, fakir ve muhtaçlara sarf etmenin daha hayırlı ve insani olduğunu belirtmiştir. Müslümanların terk etmesi gereken başka bir âdet ise sokaklarda ve cami önlerinde dilenen dilencilere para vermeleridir. Kadri, bu dilencilerin ihtiyaçtan değil bunu alışkanlık haline getirmelerinden dolayı dilendiklerini belirtmiştir. Müslümanlar, hayır işlemek istiyorlarsa, onları, Fukaraperver Cemiyetine yardım etmeye çağırmıştır.[62]

Evkaf Meclisi memurlarından biri olan Kadri, Vakıflar ve Evkaf Meclisinin kararlarına dair yazılar kaleme almıştır. Evkaf Meclisinin 1933'de aldığı bir kararı savunduğu yazısı, Rodos Müslümanları arasındaki huzursuzlukları yansıtmaktadır. Bu karara göre Evkaf Meclisi Rodos'taki 4 camide beş vakit namaz kıldırılacağı diğer camilerde ise yalnızca cuma ve bayram namazlarının kıldırılacağı kararını almıştır. Bu uygulamayla 10 bin frank

61 Mehmet Kadri, "Sefahate Dair," *Selam*, nr. 107, 4 Haziran 1928, s. 1.
62 Mehmet Kadri, "Terki Lazım Âdetler," *Selam*, nr. 162, 1 Temmuz 1929, s. 1.

tasarruf edilmesi planlanmıştır. Kadri, oldukça tartışılan bu karar sonucu, Rodos'ta bazı kişilerin bu kararı bir hücum sebebi görerek, halkı meclis aleyhine kışkırttıklarını belirtmiştir. Daha önceki evkaf idarecilerinin aldıkları kararlardan bahsederek, bu idareciler döneminde Demirli ve İskele camileri ile Boyacılar, Kasaplık ve Hamal Satı mescitlerini tamamen kapatıp fotoğrafhane, yazıhane, depo gibi yerlere çevrildikleri zaman şimdi hücum eden kişilerin sessiz kalmış olduklarını belirtmiştir. Kadri bu kararı desteklemek için tüm bu camilerin gelir ve gider rakamlarını vermiş ve bu karar sayesinde Evkaf Meclisinin kendini toparlayacağını ve ileride tüm camilerin tekrar açılacağını ümit ettiğini belirtmiştir.[63]

Mehmet Kadri, Rodos'ta yetişen, yaşayan ve ölen birçok önemli ismin biyografisini yazmıştır. Rodos'ta doğan ve Avrupa'da eğitim aldıktan sonra Türkiye'de öğretmenlik yapmış olan Rodoslu Nuri Efendi, Rodos Müslümanlarının simgelerinden biri olan, Müslümanların çok değer verdikleri Murad Reis gibi Rodoslu şahsiyetlerin yanı sıra Osmanlı devleti tarafından sürgün olarak Rodos'a gönderilen ve mezarları Rodos'ta bulunan kişilerin de biyografilerini yazmıştır. Bugün bile haklarında bilgi edinmekte hayli sıkıntı çekilen bu kişiler hakkında oldukça kıymetli bilgiler vermiştir. Bunlardan biri Safevi devletinin son hükümdarının oğlu olup Osmanlı devletine sığınmış olan Şah Safi'dir. Şah Safi Rodos'a yerleştirilmiş ve burada ölmüştür.[64] Bir diğeri ise Rodos'ta idam edilmiş olan son Kırım hanı Şahin Giray'dır.[65] Mehmet Kadri bunların dışında Rodos'a sürgün edilmiş tüm Kırım hanları ve aile bireylerinin biyografilerini vermiştir. Kadri, biyografisini verdiği bu kişilerin mezar kitabelerini de yayınlamıştır. Kadri bu kitabelerin yanı sıra, Rodos ve İstanköy'deki önemli eserlerin kitabelerine yer vermiştir. Bu kitabelerden bazıları bugün tahrip olduğundan, Kadri'nin bu yazıları büyük önem taşımaktadır.

3. Merkado Hasson

Gazetenin "Sevimli Doktorumuz" dediği Merkado Hasson Rodos'un meşhur doktorlarındandı. Uzmanlık alanı çocuk hastalıkları ve ebelik olan

63 Mehmet Kadri, "İzah," *Selam*, nr. 378, 8 Eylül 1933, s. 1.
64 Mehmet Kadri, "Şah Safi," *Selam*, nr. 8, 12 Temmuz 1926, s. 4.
65 Mehmet Kadri, "Şahin Giray," *Selam*, nr. 13, 16 Ağustos 1926, s. 3.

Hasson, eğitim için bir süre Paris'te kalmıştı.[66] Hasson, Paris'te bulunduğu sürede iki ayrı kurumda eğitim almış ve buradaki ameliyathanelerde kullanılan fakat Rodos'ta bulunmayan bazı ameliyat malzemelerini Rodos'taki muayenehanesinde kullanmak üzere getirmiştir.[67]

Hasson, gazetenin ikinci yılının başlangıcından itibaren yazmaya başlamış ve 8. yıla kadar sürekli yazarlardan biri olmuştur. Tıp üzerine makaleler yazmış olan Hasson'un, Mehmet Kadri'nin kaleme aldığı "Rodos'ta İslam Âdâtı" adlı yazı dizisine ek olarak yazmış olduğu "Şâyân-ı İmtisâl Bazı Âdet-i Sıhhiye" adlı yazısı, Rodos'ta Müslüman ve Musevilerin yüzyıllardır ne derece yakınlaşmış olduklarını göstermesi açısından çok mühim bir yazıdır.

4. Vitalis Strumza

Vali Mario Lago'nun özel kalem müşaviri olan Vitalis, İtalyan hükümeti tarafından hizmetlerini takdir ettiği vatandaşlarını ödüllendirmek için verdiği nişanlardan "Commandatore" (Komandatör) madalyasına sahipti;[68] bunun yanı sıra, İtalyan hükümetinde en yüksek kademede görev alan Musevi'ydi. Eski bir Osmanlı memuru olan Vitalis İtalyan hükümetinin isteği sonucu Oniki Ada'ya transfer olmuştu. Görevi İtalyan hükümeti ile Rodos ve İstanköy'deki Müslüman ve Musevi cemaatlerinin bağlantısını sağlamaktı. Bu nedenle gazetede Müslümanlarla ilgili her hangi bir durumda Vitalis'in görevlendirilmiş olduğu görülmektedir. Ramazan ve Kurban bayramlarında, hükümet adına Müslümanların bayramını tebrik etmesi, İtalya kralı III. Vittorio Emanuele ve ailesinin Rodos ziyareti sırasında Müslümanlar ve kral arasında tercümanlık yapması ve müftünün krala hitaben hazırladığı konuşmayı İtalyancaya tercüme etmesi görev sahası hakkında fikir vermektedir. Vitalis'in 1933'te eşi vefat ettiğinde, Müslüman cemaati fakirlerine bağışta bulunması adadaki Müslümanlarla olan yakınlığını ortaya koymaktadır.

İtalyan hükümetinin teklif ettiği bu görevi kabulü sonucu Türk vatandaşlığından çıkmış olan Vitalis, 1938 yılında özellikle Musevilere yönelik ırk yasalarının ilan edilmesi üzerine Oniki Adalar valisi De Vecchi tarafından görevinden azledilmiş ve emekli aylığı gibi sahip olduğu haklarından

66 "Azimet," *Selam*, 6 Temmuz 1926, nr. 10, s. 2.
67 "Genç Mütehassıs Bir Doktorumuz," *Selam*, nr. 21, 11 Teşrinievvel 1926, s. 2.
68 "Taltif," *Selam*, nr. 288, 11 Kânunuevvel 1931, s. 3.

mahrum edilmiştir. Bu sırada 74 yaşında olan Vitalis Rodos'u terk etmiştir.[69] Vitalis'in nereye gittiği ve ne şekilde öldüğü hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Vitalis Strumza'nın *Selam* gazetesinde yayınlanmış 9 yazısı bulunmaktadır. Yazdığı makaleler, az sayıda olmasına rağmen büyük önem taşımaktadır. Osmanlı devletinde memurluk yapmış olan Vitalis'in, VI. Mehmed'in (Vahideddin) ölümü üzerine *Messagero di Rodi* gazetesinde kaleme aldığı makale dikkat çekicidir. Bu makale *Selam*'ın henüz ilk sayısında tercüme edilerek yayınlanmıştır. Vitalis, VI. Mehmed'i anlattığı bu yazısına Osmanlı hanedanının tarihçesini vererek başlamıştır. Ardından Aldülhamit'in saltanatı sırasında Vahideddin'in saray hayatından bahsetmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanının ardından kardeşi Mehmed Reşat'ın tahta çıkmasıyla Vahideddin'in daha serbest bir yaşam sürmeye başladığını belirtmiştir. Vahideddin'in ilk dış gezisinin 1918 tarihinde Alman imparatoruna yaptığını ve bu ziyareti sırasında yanında Gazi Mustafa Kemal'in bulunduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal'in bu hatıralarını Türk gazetelerinde yayınlayarak Vahideddin'in karakteri ve fikirleri hakkında önemli bilgiler verdiğini belirtmiştir. Bu, Vitalis'in Türk gazetelerini yakından takip ettiğini göstermektedir. Haziran 1918'de tahta çıkan Vahidettin'in 4 senelik saltanatının İstanbul'u işgal eden müttefik devletlerin süngüsü altında geçtiğini ve devletin ismi var cismi yok bir şekilde yönetildiğini yazmıştır. Ankara'da yeni bir hükümetin kurulması ve bu hükümetin başarıları, halkın kendisine tepkisi üzerine 7 Kasım 1922'de bir İngiliz zırhlısına iltica edip, bütün İslam âleminin halifesi olduğundan Ankara hükümetinin kendisi için aldığı kararları kabul etmediğini bildiren Vahideddin, önce Mısır'a ve Mekke'ye (Gazetedeki bilgi yanlıştır, Vahideddin İstanbul'dan ayrılınca Malta'ya gitmiştir) ardından San Remo'ya gitmiştir. Vahideddin'in halifeliğine değinen Vitalis, Türk meclisinin halifeliği kaldırdığını fakat Vahideddin'in bunu kabul etmediğini ve son siyasi gösterisinin halifelikle ilgili olarak gerçekleştiğini anlatmıştır. Buna göre Vahideddin, Kahire'de halife seçmek amacıyla toplanan kongreye bir protesto yollayarak, kendisinin Müslümanların halifesi olduğunu iddia etmiştir. Vitalis, Vahideddin'in

69 Hizkia Franco, *age.*, s. 36.

yabancı bir ülkede gömülmüş olan tek padişah olduğunu belirtmiştir. Vitalis'in bu yazısından yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Mustafa Kemal'e sempati duyduğu anlaşılmaktadır.[70]

Vitalis, Rodos'taki tarihi yapılar hakkında çok kıymetli bilgiler içeren yazılar kaleme almıştır. Bunlardan biri Müslümanların çok önem verdiği bir yapı olan Murat Reis Tekkesi ve Camisi'dir. Vitalis ilgili yazısında, bu yapıların tarihçesini belgelere dayalı olarak vermiştir.[71] Başka bir yazısında ise, İtalyan hükümeti tarafından restore edilen eski Rodos şövalyelerine ait kilisenin tarihçesini vermiştir.[72] İstanköy'ün tarihçesi hakkında bilgi verdiği bir yazısında ise önce adanın isminin kaynağı üzerinde durmuş daha sonra tarih boyunca İstanköy'e hâkim olan devletleri sıralamıştır. İstanköy adasının tarihi ve stratejik önemine değindikten sonra Nisan 1933'te şiddetli bir depreme uğrayan bu önemli ada için okurları yardıma çağırmıştır.[73]

Vitalis'in yazdığı diğer bir önemli bir makale de Vehhabilerle ilgilidir. Vitalis bu makalesinde öncelikle Mekke ve Medine'de Suud hâkimiyetinin yerleşmesinden ve daha sonraki siyasi gelişmelerden ve İngiltere'nin desteğinden bahsetmiş, ardından Vehhabilerin kim oldukları ve onların dini inançları hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.[74]

Vitalis, Musevi cemaatine ait bilgi ve haber içeren makaleler de kaleme almıştır. Bunlardan biri Musevilerin Mısır'dan çıkıp kurtuldukları günü kutladıkları "hamursuz bayramı"nı anlattığı yazısıdır. Amacının, *Selam* okurlarının bu bayramla ilgili bilgisini ayrıntılandırmak olduğunu belirtmiştir. Başka bir makalesi ise, Rodos'ta eksikliği hissedilen, Musevi cemaatinin dini liderlerini yetiştirecek olan Hahamhane Okulunun yapımına karar verilmesiyle ilgilidir. Vitalis, doğu ülkelerindeki tüm Musevi cemaatlerinin, istedikleri takdirde bu okula öğrenci gönderebilecekleri doğrultusunda haberdar edildiklerini belirtmiştir. Okul binası olarak Salomon Elhadef'in çocukları Josef ve Âşir Elhadef'in 25 odalı bir evi bağışlamalarının yanı sıra yüklü bir miktarda bağış yaptıklarını memnuniyetle dile getir-

70 Vitalis, "Mahlû Sultan ve Halife Mehmed-i Sadis'in Vefatı," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 3.
71 Vitalis, "Murat Reis Tekkesi ve Camii Hakkında," *Selam*, nr. 63, 1 Ağustos 1927, s. 1.
72 Vitalis, "Monte Filermo Yani Eski Rodos Şövalye Kilisesi," *Selam*, nr. 277, 26 Eylül 1931, s. 1.
73 Vitalis, "İstanköy Adası Hakkında Malumat-ı Tarihiye," *Selam*, nr. 366, 9 Haziran 1933, s. 1-2.
74 Vitalis, "Mesail-i Mühimme-i Siyasiyeden Vehhabiler Hakkında," *Selam*, nr. 99, 9 Nisan 1928, s. 1.

miştir. Elhadef kardeşlere övgüler yağdırdığı yazısında, Musevi cemaatini bu okul için de bağışta bulunmaya çağırmıştır.[75]

Vitalis Efendi'nin Osmanlı devletinin Islahat-ı Maliye Komisyonu'nda görevliyken yaşamış olduğu bir olay *Akşam* gazetesinde yer bulmuştur. Bu yazıya göre, Osmanlı devleti 1. Dünya Savaşına girmesinin ardından hükümet kâğıt para basmak için Vitalis Efendi'yi görevlendirmiştir. Vitalis Efendi Leipzig'e giderek, kâğıt paraları basması için, bir matbaa ile anlaşmıştır. Ancak hükümetten sürekli basılacak paraların kıymetine yönelik birbirine ters emirler geldiği için hem Vitalis hem de matbaa görevlileri zor durumda kalmıştır. Çanakkale zaferinin kazanılması sebebiyle yaşanan sevinçle müttefik olan Almanlar bu değişikliklere bir süre ses çıkarmamış fakat işler çoğalıp zorlaşmaya başlayınca ültimatom verilerek bir daha değişiklik olursa para basılmayacağı bildirilmiştir. Almanların nişana olan merakını bilen Vitalis'in, Almanya'da bulunan Talat Paşa'ya bu durumu bildirmesi üzerine Talat Paşa bu öneriyi uygun bulmuş ve İstanbul'a döndüğünde, matbaa müdürleri ve işçileri için derecelerine göre uygun nişanlar hazırlatmış ve beratlarıyla birlikte bunları Almanya'ya yollamıştır. Bunları alan Vitalis Efendi redingotunu giyerek resmi bir şekilde matbaaya gitmiş, müdürler ve işçileri bir araya toplayarak gerekli paraların basılmasında gösterdikleri özen Osmanlı devleti tarafından takdir edildiği için kendilerine nişanlar verileceği yolunda nutuk atmış ve bu merasimle, nişanları müdür ve işçilerin göğüslerine takmıştır. Nişan merasiminin ertesi günü 5 milyon adet 50 liralığın birer liralıklara dönüştürülmesi hakkında İstanbul'dan gelen emir derhal yerine getirilmiştir. Geçmişte yaşanan bu problemin Vitalis'in sayesinde çözülmüş olmasından gurur duyan *Selam*, *Akşam* gazetesinde yayınlanan bu anıyı aktararak kendi sayfalarında yer vermiştir.[76]

5. Atufet Nuşin

Atufet Nuşin, İstanköy kız okulunun müdiresi ve *Selam* gazetesinin tek kadın yazarıdır. Gazetede "Fantezi" ve "Kısm-i Edebi" bölümlerinde deneme ve şiirleri yayınlanmış, ayrıca "bir hikâye-i hayat" ve "unutulmayan

75 Vitalis, "Rodosumuzda Mühim Bir Müessesenin Te'sisi," *Selam*, nr. 79, 21 Teşrinisani 1927, s. 1.
76 E. T, "Eski Evrak-ı Nakdiye'ye Ait Bir Hatıra: Almanların Ültimatomuna Nasıl Karşılık Verdik?" *Selam*, nr. 105, 21 Mayıs 1928, s. 3. (İktibas)

hatıralar" adlı yazı dizilerinde, kendi hayatından kesitler sunmuştur. Edebi yazılarının yanı sıra yayınlanan makalelerinde özellikle üzerinde durduğu konular kadınların önemi ve kızların eğitimidir.

Kadınlara dair yazdığı bir yazıda, kadının tabiatının ona verdiği görevlerden birinin kadına büyük bir önem verdiğini bu görevin çocuk terbiyesi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle kadının, erkeğin aldığı eğitimi alırsa bu vazifeyi kusursuz bir şekilde yerine getireceğini belirtmiştir. Kadınların şiir ve edebiyatta olduğu gibi her meslekte erkekler kadar başarılı olacaklarını yazmıştır. Buna örnek olarak dünya savaşı sırasında kadınların, cepheye giden erkeklerden geriye boş kalan hastanelerde, tarlalarda, dairelerde, mağazalarda çalışmalarını göstermiştir.[77]

Bir eğitimci olan Atufet Nuşin'in yazıları eğitimci olduğunu gösterir niteliktedir. "Terbiye'ye dair" adlı yazısında evde ve okulda çocukların nasıl terbiye edilmeleri gerektiğine dair öneriler sunmuştur. Nuşin, artık okullarda, eskisi gibi kışla tipi düzenin kaldırılarak Avrupa ülkelerinde uygulanan türde bir disiplin şekli getirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yenilikçi ve idealist bir eğitimci olan Nuşin, Müslüman çocukların şimdiye kadar varlık gösterememelerinin kabiliyetsizliklerinden değil eski ve yanlış terbiye usullerinden kaynaklandığını belirtmiştir.

6. Bensiyon Menaşe

Salamon Elhadef Mahdumları Bankası direktörü olan Bensiyon Menaşe, gazetenin çıktığı tarihte Musevi Cemaati İkinci Başkanı Görevini yürütmekteydi. Menaşe, Aralık 1928'de yapılan Musevi Cemaati Heyeti seçimlerinde, aynı göreve tekrar seçilmiştir.[78] 1933'e kadar "Kavalieri" olan rütbesi bu yıl "Kavalieri Uficiale"ye yükselmiştir.[79]

Gazetede nişanlandığı haberi verilen Eli isimli bir oğlu[80] ve Rodos hahambaşısının torunu olan Parisli tüccar İlyakim İsrael ile evlenen bir kızı olduğu öğrenilmektedir. Bu düğüne hükümetin üst düzey yetkilileri ve Rodos'ta bulunan yabancı konsolosların yanı sıra Rodos toplumunun seç-

77 Atufet Nuşin, "Kadın," *Selam*, nr. 127, 29 Teşrinievvel 1928, s. 3.
78 "Musevi Cemaati," *Selam*, nr. 133, 10 Kânunuevvel 1928, s. 1.
79 "Taltif," *Selam*, nr. 372, 21 Temmuz 1933, s. 3.
80 "Nişanlanma," *Selam*, nr. 123, 24 Eylül 1928, s. 2.

kin isimleri katılmış ve düğün gazetede geniş yer almıştır.[81] Rodos'un bu ileri gelen simalarından Bension Menaşe, 2. Dünya Savaşı sırasında Rodos Alman işgaline uğradığında Polonya'daki Auschwitz toplama kampına gönderilen Musevilerden biridir.

Bensiyon Menaşe, *Selam*'daki yolcuğuna Mehmet Kadri'nin Rodoslu Nuri Efendi hakkında yazdığı biyografiye katkıda bulunarak başlamıştır. Nuri Efendi'nin gazetede yer almasına çok sevindiğini belirten Menaşe, onun yalnızca adadaki Müslümanların değil Musevi cemaatinin de gururu olduğunu yazmıştır. Onun bilgisi ve ahlakından etkilenmiş Musevi gençlerinin sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğunu belirtmiştir. Ancak Menaşe'nin gazeteye en büyük katkısı "Terbiye Bahsi" adlı yazı dizisidir. Hizkia Franko'nun gazetede 23 Ağustos 1926'da yayınlanan aynı adlı yazısı üzerine, Menaşe, birkaç yıl önce terbiye ve ahlak üzerine verdiği konferanslarını düzenleyerek gazetede yayınlayacağını açıklamıştır.[82] Bu yazı dizisi 10 sayı boyunca devam etmiş ve çocukların ve gençlerin terbiye edilmesi ve eğitilmesi üzerine fikirleri yer almıştır.

Terbiye bahsinin ardından yazılarına ara veren Menaşe, bazen Hizkia Franko'nun kendisine yazmış olduğu "açık mektup"larla gazeteye dönüş yapmıştır. Bu mektuplardan birinde Hizkia Franko, Menaşe'ye sitem etmektedir. Franko, Menaşe'nin *Selam*'ın ilk çıkarılmaya karar verildiği zamanlarda gazeteye yazılarıyla katkıda bulunacağına dair sözler verdiği ve gazetenin çıkarılması için cesaret veren vaatlerde bulunduğunu yazmıştır. Nitekim, ilk zamanlar gazeteye yazılar yazmış fakat kısa bir süre sonra yazıların arkası kesilmiştir. Franko bunun sebebini Menaşe'nin işlerinin yoğun olması, artık çok önem verdiği ahlak ve terbiye konularının hatırından silinmesi ve yerini maddiyatın alması; Menaşe'nin ilk zamanlar yazı yazan kaleminin şimdi sayılarla uğraşmasına bağlamıştır. Menaşe'den vaktinin bir kısmını *Selam*'a ayırmasını rica etmiştir.[83] Menaşe ise verdiği cevapta en baştaki vaatleri Franko'nun heyecanına, gayretine ve fikirlerine güvenerek verdiğini ve *Selam*'ın üç senedir yayınlanmaya devam etmesinin bu kana-

81 "Akd," *Selam*, nr. 272, 21 Ağustos 1931, s. 3.

82 Bensiyon Menaşe, "Aynen," *Selam*, nr. 16, 6 Eylül 1926, s. 3.

83 Hizkia Franko, "Rodos'ta Salomon Elhadef Mahdumları Bankasının Müdür-i Muhteremi Bensiyon Menaşe Efendi'ye Açık Mektup," *Selam*, nr. 139, 21 Kânunusani 1929, s. 1.

atinde yanılmadığını gösterdiğini belirtmiştir. Diğer taraftan kendi yazılarını, Mehmet Kadri ve Franko'nun parlak yazılarının yanında yayınlamaya cüret edemediğini, bu sebepten yazmaktansa, sadece okur olmayı tercih ettiğini belirtmiştir.[84]

Ancak bu cevabi mektubunun ardından bu tercihini bir kereliğine bozmuş ve kendi alanı olan bir konuda, bir makale kaleme almıştır. Sigorta meselesiyle ilgili yazdığı bu yazısında halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Ailesinin geleceğini düşünen bir aile reisinin artık her memlekette bulunan sigorta şirketlerine lüzumsuz giderlerinden kısacağı az bir miktarla 3 ay, 6 ay veya senede bir yapacağı ödeme ile ailesinin geleceğini bir derece temin edebileceğini, aynı zamanda bu usulle tasarrufa alışacağını belirtmiştir. Bazı emlak sahiplerinin mallarının kendilerine ve ailesine yeteceğini düşünüp, bunları sigorta ettirmeyi düşünmedikleri fakat bunların bir kıvılcım veya sigara parçasıyla yok olabileceğini yazmıştır. Hayatını, malını ve emlakini emin bir şekilde görmek isteyenlerin sigorta için küçük bir fedakârlıktan çekinmemeleri gerektiğini belirtmiştir.

7. Tevfik Nevzad

1885'te Rodos'ta doğmuştur. Rodos'ta *Selam* gazetesinden önce çıkmış olan *Afitab* gazetesinde yazıları yayınlanmıştır. Gazetede edebi yazıları bulunan Tevfik Nevzad'ın, yayınlanan ilk yazısının Rodos'ta yazıldığı görülmektedir.[85] Adını ve soyadını kullanmasının yanı sıra "T. Nevzad" rumuzuyla da yazıları bulunmaktadır. Ancak gazetede "T. N." rumuzuyla yazıları bulunan kişinin Tevfik Nevzad olup olmadığını bilememekle beraber, yazıların içeriğine bakarak, Tevfik Nevzad olmasının büyük bir olasılık olduğunu düşünmekteyiz. İlk sayılarda "Sanat Diyarı" başlığı altında, daha sonraki yıllarda ise "kısm-ı edebi" ve "edebi köşe" bölümleri altında şiirleri yayınlanmıştır.

Tevfik Nevzad, Rodos Müslümanlarından Selahattin Ragıp'ın yeni doğan kızı "Güler" için bir şiir yazmış ve *Selam* gazetesi bu şiiri çok hoş olduğunu belirterek yayınlamıştır.[86]

84 Bensiyon Menaşe, "Cevap," *Selam*, nr. 140, 28 Kânunusani 1929, s. 2-3.
85 Tevfik Nevzad, "Sanat Diyarı," *Selam*, nr. 7, 5 Temmuz 1926, s. 4.
86 Tevfik Nevzad, "Güzide Tarihler," *Selam*, nr. 278, 2 Teşrinievvel 1931, s. 3.

Aralık 1930'da *Selam*'da yayınlanan bir yazının altında "İstanbul *Hür Adam* gazetesi yazarlarından Tevfik Nevzad" imzası bulunmaktadır.[87] Yani Tevfik Nevzad'ın Rodos'tan İstanbul'a yerleşerek, Nisim Masliah'ın sahibi olduğu ve 1930 yılında yayınlanmaya başlayan bu gazetede[88] çalışmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu gazetenin dışında *Edebiyat-ı Umumiye*, *İleri*, *Akşam*; Konya'da *Yeni Fikir*, *Babalık*; Sakız'da *Tatbikat* adlı gazete ve dergilerde yazmıştır. *Onmıyan Aşk* (1935) ve *Devre Kasideler* (1948) adlı iki kitabı bulunan Tevfik Nevzad, "Çağdaş" soyadını almıştır. 1969'da İstanbul'da vefat etmiştir.[89]

8. Mehmet Recep (M. R.)

Sadece M. R. imzasıyla şiir ve felsefi makaleler kaleme alan Mehmet Recep hakkında bir yanlış anlaşılma sonucu bilgi alabiliyoruz. M. Rüştü, M. R. imzasıyla yazılan yazıların kendisine ait sanılması üzerine bu yanlış anlaşılmanın düzeltilmesi için gazeteye bir mektup yazmış, *Selam* gazetesi de M. R. imzasının Avrupa'da eğitim gören Rodoslu Mehmet Recep'e ait olduğunu belirtmiştir.[90] Mehmet Recep, M. R. imzasının yanı sıra "İhtiyar Filozof" imzasıyla da birçok edebi ve felsefi makale yazmıştır. Bu yazılardan "Tahsis-i Eyyam" adlı yazısında sevdiği ve sevmediği günleri ayırmış, en başta Musevilerin kutsal günü olan cumartesi gününü sevmediğini belirtince[91] Hizkia Franko'nun hışmına uğramıştır. Franko, M. R.'ye hitaben bir yazı kaleme almış ve eski kafalı olduğu için "İhtiyar Filozof" lakabının ona çok yakıştığını belirtmiştir. Franko, haftanın günlerini uğurlu ve uğursuz diyerek ayırmanın eski devirlerde kaldığını belirterek, M. R.'nin bu yazısını eleştirmiştir.[92] Mehmet Recep cevaben yazdığı yazıda, Franko'nun 4 sütunluk ciddi bir eleştiri yazısı hazırlamasından dolayı üzüntü duyduğunu belirtmiş, çünkü bu yazının felsefi ve ciddi bir yazı değil, bir fantezi olduğunu açıklamıştır.[93]

87 Tevfik Nevzad, "Tasvir," *Selam*, nr. 239, 29 Kânunuevvel 1930, s. 3.
88 Nesim Benbanaste, *Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi*, İstanbul: Sümbül Basımevi, 1988, s. 60.
89 "Tevfik Nevzad Çağdaş," www.yasamoykusu.com, 30 Mart 2011.
90 "Bir İzah," *Selam*, nr. 302, 18 Mart 1932, s. 3.
91 M. R., "Tahsis-i Eyyâm," *Selam*, nr. 295, 29 Kânunusani 1932, s. 2.
92 Hizkia Franko, "Açık Mektup: Şair-i Muhterem M. R. Beyefendi'ye," *Selam*, nr. 297, 12 Şubat 1932, s. 2.
93 M. R., "Açık Cevap: Gıyabi Dostum, Çok Muhterem Hizkia Franko Beyefendi'ye," *Selam*, nr. 300, 4 Mart 1932, s. 2.

9. M. Rüştü

Gazetede çok sayıda şiiri bulunan M. Rüştü adlı yazardan da bahsetmek gerekir. Bir kaynakta M. Rüştü, yani Mustafa Rüştü *Selam* gazetesinin İzmir muhabiri olarak belirtilmiş olmakla birlikte,[94] gazetede imzası sadece M. Rüştü olarak verilmektedir; hiçbir yerde "Mustafa Rüştü" geçmemektedir. Gazetenin çıktığı süre boyunca sadece şiirleri yayınlanmıştır. Gazetenin "İzmir'in bir irfan ve terbiye müessesesinde uzun senelerden beri güzide bir vazifeyi temsil ederek yüksek terbiye ve liyakati ile tanınmış pek değerli hemşerimiz..." şeklinde M. Rüştü ile ilgili verdiği bilgiden Rodoslu M. Rüştü'nün İzmir'de öğretmenlik yaptığı sonucu çıkmaktadır.[95] Gazetede M. R. imzasıyla yazan başka bir yazarın kendisi sanılmasından dolayı, bir mektup yollayarak gazeteden bir düzeltme yazısı yayınlamasını istemiştir.

10. Doktor yazarlar

Selam gazetesi ilk çıktığında, gazetede siyasi ve fikri önemli makaleler kaleme alınırken, 5. yıldan itibaren gittikçe etliye sütlüye karışmayan bir gazete haline dönüşmüştür. Bu dönemde gazetenin bir edebiyat ve sağlık gazetesi haline geldiğini görüyoruz. Birçok doktor tarafından çeşitli sağlık makaleleri *Selam* sütunlarını doldurmuştur. Bunların yanında imzasız olarak da birçok makale yayınlanmıştır. Çalışmamızın konusu olmadığından, bu doktor yazarlara ve yazılarının tümüne değinmeyeceğiz. Gazetede önemli bir yer kapladığından hiçbir söz söylemeden geçmemek adına bazı doktor yazarlardan bahsedeceğiz.

Doktor Cevdet Rasim: Halkın kendi kendine kullanabileceği ilaçları tanıtmak için 9 sayılık, "İlaç Dolabı" adlı bir köşe hazırlamıştır. Bu köşeyle beraber okurların evlerinde ufak bir dolapta bir ilaç dolabı hazırlamalarını temenni ederek, bunun büyük felaketleri önleyeceğini belirtmiştir.[96] Doktor Cevdet Rasim, aspirin, tentürdiyot, gaz bezi, pamuk, kinin, Hint yağı, İngiliz tozu gibi bu köşeye yazdığı ilaç ve diğer şeylerin faydasını ve gerekliliğini açıklayan yazılar yazmıştır.

94 İsmail Tevfik, *age.*, s. 5.
95 "Bir İzah," *Selam*, nr. 302, 18 Mart 1932, s. 3.
96 Cevdet Rasim, "İlaç Dolabı: Başlangıç," *Selam*, nr. 258, 15 Mayıs 1931, s. 2.

Mükerrem Emin: "Kısm-i sıhhi" köşesinde 4 sayı boyunca yazmıştır. Yazıları daha çok güneş ışığından faydalanma ve korunma yolları üzerinedir. 1 sayıda ise çocuk bakımından bahsetmiştir.[97]

Hekimbaşızâde Doktor Muhiddin: 5 sayı boyunca "Sıhhi musâhâbe" köşesinde yaygın olan hastalıklar ve bunlardan korunma yolları ile tedavileri hakkında bilgi vermiştir.

Doktor İzmirli H. Mizrahi: 1928 yılında Musevi Cemaati Meclisi ikinci başkanlığı görevine seçilmiş olan Doktor Mizrahi,[98] gazetede "Mübahasat-ı sıhhiye" kısmında 2 yazısı yayınlanmıştır.

Doktor Avni: 4 sayı boyunca "Tıbbi musâhâbe" köşesinde yazmış, yazılarında özellikle tifo hastalığı üzerinde durmuştur.

Gazetenin Temel Başlıkları

Dört sayfadan oluşan *Selam* gazetesinde İtalya haberleri, dünya haberleri ve mahalli haberler dışında belli bir içerik yoktur. Örneğin, "şen fıkralar" kısmı, gazete sayılarının çoğunluğunda bulunmakla beraber bazı sayılarda yayınlanmamıştır. Gazetenin ilk çıktığı tarihten 5. yıla dek önemli başmakaleler kaleme alınmış fakat bu yıldan sonra edebi yazılar ve tıbbi makalelerin ağırlıklı olduğu bir gazeteye dönüşmüştür. Yine de çalışmamızın ana kaynağını oluşturan Rodos'a dair mahalli haberler bizim için önemini sürdürmeye devam etmiştir.

Mahalli Haberler. Rodos'un yerel haberlerinin yer verildiği bu kısım gazetenin bizim için en önemli bölümünü teşkil etmektedir. 17 Mart 1930'dan itibaren bu kısmın adı "kale dâhil ve harici haberler" olarak değişmiştir. Haberlerin küçük başlıklar halinde verildiği bu bölümde cemaat heyetlerinin aldıkları kararlar ve seçim sonuçları yer almış bunların yanı sıra evlilik, nişanlanma, doğum, ölüm duyuruları ve Rodos'un günlük hayatına dair her türlü haber yayınlanmıştır. İlk yayınlanmaya başladığı dönemde oldukça zengin bir kısımken özellikle 5. yıldan itibaren ilanlar çoğalmış ve birkaç sayı tekrar edilerek verilmeye başlanmıştır. Bu kısımda mahalli haberlerde en çok yer alan başlıklardan bahsedilecektir.

97 Mükerrem Emin, "Çocuklara Nasıl Bakmalı," *Selam*, nr. 271, 14 Ağustos 1931, s. 2.
98 "Musevi Cemaati," *Selam*, nr. 133, 10 Kânunuevvel 1928, s. 1.

İslam Cemaati Heyeti her türlü duyurularını mahalli haberler kısmı aracılığıyla halka ulaştırmıştır. Cemaat Heyetinin aldığı ve aksine hareket edenlerin ceza alacakları türden kanuni kararlar da buradan duyurulmuştur. Bu şekilde yayınlanan kararlardan biri, artık Müslümanların doğum ve ölüm olaylarını 1 hafta içinde Şer'iye Mahkemesine bildirmeleri gerektiğidir.[99] Bu kısımdaki haberler genelde yorumsuz yayınlansa da, heyetin evlilik işlemleriyle ilgili almış olduğu kararlar, "isabetli bir karar" şeklinde yorum katılarak yayınlanmıştır. Bunlardan biri evlenecek olan Müslüman gençlerin sağlık raporu getirmedikçe ve ikinci kez evleneceklerin ilk eşleriyle nikâh ve nafaka gibi alakalarını kesmedikçe nikâhlarının kesinlikle kıyılmayacağı şeklindedir.[100] Buna benzer başka bir karar ise daha önce imamlar tarafından evlerde kıyılmakta olan nikâhların tarafların katılımıyla hâkim huzurunda gerçekleştirileceğidir.[101]

İslam Cemaati Heyetinin iş ilanları bu kısımda yer alan diğer haberlerdir. Bu ilanlar heyetin kendi kasasından maaşını ödeyecekleri kişilere ait ilanlardır. Örneğin, 1926 yılında taşınan Müslüman mezarlığında ailesi ile birlikte kalabilecek bir bekçi arandığı ve bu bekçinin maaşını ödeyebilmek için defin ücretlerinin artırıldığı duyurulmuştur.[102] Ayrıca Müslüman okulları için de kimi zaman bu yolla öğretmen istihdam edilmiştir. Bunu gösteren bir ilanda Kandilli köy okulunda öğretmenlik yapmak isteyenlerin 1 ay içerisinde evraklarıyla cemaat idaresine başvurmaları istenmiştir.[103]

İslam Cemaati Heyetinin duyurularının yanı sıra belediye yönetiminin duyuruları da yine bu kısımda yer almıştır. Belediye yönetiminin duyuruları genelde yeni getirilen yasaklarla ilgili olmuştur. Bu kısımda duyurulan yasaklardan biri tasmasız olarak sokaklarda ve pazarda gezen köpeklerin yakalanarak, 48 saat içerisinde sahibi çıkmadığı takdirde gereğinin yapılacağıdır.[104] Rastladığımız bir diğer yasak ise taşıtlarla ilgilidir. Buna göre tüm araba, bisiklet ve otomobillerin General Ameglio Caddesi ile Mısır Sokağın-

99 "Nazar-ı Dikkate," *Selam*, nr. 177, 21 Teşrinievvel 1929, s. 1.
100 "Cemaat-i İslamiyemizin Pek İsabetli Bir Kararı," *Selam*, nr. 338, 25 Teşrinisani 1932, s. 3.
101 "Cemaat-i İslamiyemizin Mühim Bir Kararı," *Selam*, nr. 359, 21 Nisan 1933, s. 2.
102 "Cemaat-i İslamiye Riyasetinden," *Selam*, nr. 33, 3 Kânunusani 1927, s. 2.
103 "Cemaat-i İslamiye Riyasetinden," *Selam*, nr. 168, 19 Ağustos 1929, s. 1.
104 "Belediye Dairesinden," *Selam*, nr. 5, 21 Haziran 1926, s. 2.

dan gelirken Mısır Oteli önündeki yokuştan inmeleri yasaklanmıştır.[105] Bunların dışında belediyenin halk sağlığına dair duyuruları da bu kısımda yer almıştır. Örneğin, henüz aşılanmamış ve aşısı tutmamış olan 6 aylıktan 10 yaşına kadar çocukların Kraliyet Hastanesine getirilmeleri istenmiştir. Yine belediye idaresine ait bir ilanda halka kolaylık olması için Musevi, Müslüman mahalleleri ile Yeni ve Orta Metropolit ve San Nikol kenarında birer sebze, meyve ve yumurta dükkânı açılmasına karar verildiğini belirtmiştir.[106]

Türkiye Cumhuriyeti'nin Rodos konsolosluğuna ait yayınlanan duyurularda ise daha çok askerliği gelmiş gençlerin işlemleriyle ilgili çağrılarda bulunulmuştur. Her sene rutin olarak askerlik yaşı gelen Rodos ve diğer adalardaki Türk gençleri konsolosluğa çağrılmıştır. Örneğin 1932 yılındaki duyuruda Rodos ve diğer adalarda 1328 doğumlu gençlerin askerlik yoklaması için konsolosluğa başvurmaları gerektiği belirtmiştir.[107] Türkiye'de medeni kanunun kabulünün ardından artık Türk vatandaşlarının konsoloslukta nikâhlarının kıyılacağı ve eski usul nikâhların geçersiz sayılacağı duyurulmuştur.[108] Başka bir ilanda ise Rodos ve diğer adalarda Türk tabiyetini seçip henüz nüfus cüzdanını almamış olanlar konsolosluğa çağrılmıştır.

Tayin haberleri mahalli haberler kısmında en çok yer alan başlıklardan biridir. Kurum ve cemaat ayırt edilmeyerek tüm Rodosluların tayin haberleri verilmiştir. Tayin haberlerinin önemli bir kısmı Müslüman okullarına aittir. Müslüman okullarına atanan idareci ve öğretmenlerin isimleri verilmiş ve ardından bu kişiler gazete tarafından tebrik edilmişlerdir. Düğün, nişan, doğum gibi haberlerde kadınların isimleri çoğunlukla verilmezken, tayin kısmında atanan kadın öğretmenlerin isimleri ilan edilmiştir. Bu ilanlardan birine göre, erkek mektebi resim öğretmenliğine Mehmet Kemal ve kız mektebi şube öğretmenliğine Hediye Hanım'ın tayin olunduğu duyurulmuştur.[109] Gazetenin Müslüman ve İtalyan okullarını en iyi dereceyle bitirmiş olması sebebiyle iftiharla bahsettiği Hilmiye Hanım ise boşalan

105 "Belediye İdaresinden," *Selam*, nr. 134, 17 Kânunuevvel 1928, s. 2.
106 "Belediye Dairesinden," *Selam*, nr. 31, 27 Kânunuevvel 1926, s. 2.
107 "T.C. Konsolosluğundan," *Selam*, nr. 303, 25 Mart 1932, s. 3.
108 "Türkiye Şehbenderliği," *Selam*, nr. 110, 25 Haziran 1928, s. 2.
109 "Tayin," *Selam*, nr. 129, 12 Teşrinisani 1928, s. 2.

kız okulu 1. sınıf öğretmenliğine getirilmiştir.[110] İslam Cemaati Heyeti veya Evkaf İdaresi tarafından tayin edilen din görevlileri aynı şekilde bu kısımda ilan edilmiştir. Sıkça rastladığımız bu ilanlardan birine göre Sultan Murat Camisi imamlığına Hâfız Mustafa Âsım, müezzinliğine ise Hüseyin Efendi tayin edilmiştir.[111] Gazeteyi incelediğimiz süre boyunca başka bir örneğine rastlamadığımız bir tayin haberine göre ise Rodos hapishanesindeki Müslüman tutukluların ıslah olmalarına yardımcı olmak, onlara dini, ahlaki ve toplumsal vaaz ve nasihatlerde bulunmak ve cuma ve mübarek günlerde dini görevlerini yaptırabilmek amacıyla Hafız Yusuf Kenan Efendi'nin tayin edildiği bildirilmiştir.[112]

Adada önemli mevkilerde görevli İtalyan memurlarının tayin haberleri de mahalli haberlerde yer almıştır. Örneğin; adalardaki İtalyanların savaş sırasında uğradığı zararların incelenmesi için görevlendirilen memur kumandatör Yakurdi'nin yerine Kavalieri Ufficiale Teraneo'nun getirildiği duyurulmuştur.[113] Aynı zamanda Türkiye'deki Rodosluların tayin haberleri atlanmadan verilmiştir. Bu şekildeki ilanlardan birinde Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliğine, Moskova Büyükelçisi Rodoslu Hüseyin Ragıp Bey'in getirildiği bildirilmiştir.[114]

Mahalli Haberler kısmında "doğum" ve "tevellüd" başlıkları altında, Rodos'un Müslüman ve Musevi cemaatine mensup ailelerin çocuklarının doğum ilanları verilmiştir. Doğum ilanlarında çoğu zaman sadece babanın adı ve mesleği verilmiştir. Örneğin Rodos'un genç sanatçılarından Cezairlizâde Yaşar Efendi'nin bir erkek çocuğunun olduğunun duyurulduğu ilanda sadece babanın adı ve mensup olduğu meslek belirtilmiştir.[115] Buna benzer başka bir ilan ise İslam Cemaati Heyeti üyesi Şeyh Süleyman Efendi'nin bir kızı olduğuna dair haberdir.[116] Bu ilanlarda görüldüğü gibi doğan bebeklere verilen isimler yayınlanmamış olsa da özellikle gazetenin bir ilan gazetesine dönüşmeye başladığı 5. yılından sonra bu ilanlar ayrıntılı bir şekilde veril-

110 "Tayin," *Selam*, nr. 326, 2 Eylül 1932, s. 3.
111 "Tayin," *Selam*, nr. 23, 25 Teşrinievvel 1926, s. 2.
112 "Tayin," *Selam*, nr. 419, 22 Haziran 1934, s. 3.
113 "Tayin," *Selam*, nr. 78, 14 Teşrinisani 1927, s. 2.
114 "Tayin," *Selam*, nr. 311, 20 Mayıs 1932, s. 3.
115 "Tevellüd," *Selam*, nr. 82, 12 Kânunuevvel 1927, s. 2.
116 "Tevellüd," *Selam*, nr. 98, 2 Nisan 1928, s. 2.

meye başlanmış ve bebek isimleri de verilmiştir. Çoğunlukla erkek çocukların isimleri ilanlarda yer almıştır. İstanbul'da Menteşe Nakliyatın sahibi Hüseyin Cahit'in "Tayfur Cahit" ismini koyduğu bir oğlu olduğu ilan edilmektedir.[117] Rodos'un meşhur terzilerinden İdris Osman Efendi'nin "Turgut" adını verdiği bir oğlu olduğu duyurulmaktadır.[118] Bu noktada ilgimizi çeken bir şey, bu dönemde erkek çocuklara "Orhan" isminin verilmesinin oldukça yaygın olduğudur. Terzi Mehmet Şerif,[119] Kahveci Cemil Usta[120] ve Siyer Elektrik Şirketi Memuru Cemal Efendi,[121] oğullarına "Orhan" ismini koyan bazı kişilerdir. Nadir de olsa kız çocukların da isimleri bu ilanlarda yer almıştır. Bu tip ilanlardan birine göre; zabıta memurlarından Kozlu Ahmet Efendi'nin "Sevgi" adını verdiği bir kız çocuğu olduğu ilan edilmiştir.[122] Bir diğer ilanda ise Rodos'un ünlü ailelerinden Faralyalılara mensup Faralyalızâde Osman Bey'in adını "Yıldız" koydukları bir kız çocuğu olduğu duyurulmuştur.[123] Ancak görüldüğü gibi bu ilanlarda annenin ismine yer verilmemektedir.

Ölüm ilanlarında ise kişinin yakınlarına gazete tarafından başsağlığı dilenmiş, eğer bu kişi cemaatinin zengin ve hatırı sayılır bir kişisi ise ilan daha uzun tutulmuş ve kişinin yaşarkenki hayırlarından bahsedilmiştir. Aralık 1926'da vefat eden Faralyalı ailesine mensup Hacı Adile Hanım'ın ölüm ilanı bu şekildedir. Haberde yakınlarına başsağlığı dilenirken evlatlarına ve özellikle damadı Şevket Mahir Bey'e uzun ömür temenni edilmiştir. Şevket Mahir Bey[124] Rodos Müslümanları için çok önemli bir isim olduğundan özellikle adı vurgulanmış ve ilan uzun tutulmuştur.[125] Yine hayırseverliğinin övüldüğü bir başka kadının ölüm ilanı oldukça uzun bir şekilde verilmiştir. Bu kişi Hacı Şakir'in kızı Kara Nefise Hanım'dır. İlan,

117 "Doğum," *Selam*, nr. 288, 11 Kânunuevvel 1931, s. 3.
118 "Doğum," *Selam*, nr. 428, 24 Ağustos 1934, s. 3.
119 "Tevellüd," *Selam*, nr. 224, 15 Eylül 1930, s. 2.
120 "Doğum," *Selam*, nr. 262, 12 Haziran 1931, s. 3.
121 "Doğum," *Selam*, nr. 362, 12 Mayıs 1933, s. 3.
122 "Doğum," *Selam*, nr. 375, 11 Ağustos 1933, s. 3.
123 "Doğum," *Selam*, nr. 250, 20 Mart 1931, s. 3.
124 Rodos'un meşhur Müderrizade ailesine mensup olan Şevket Mahir Bey, çeşitli bölgelerde kaymakamlık görevinde bulunmuştur. 1912'de İtalyanların Oniki Ada'yı işgali sırasında Kerpe kaymakamı olan Şevket Mahir Bey, bir süre esir edildikten sonra Rodos'a dönmesine izin verilmiştir.
125 "Vefat," *Selam*, nr. 32, 27 Kânunuevvel 1926, s. 3.

diğer vefat haberlerine göre oldukça ayrıntılıdır.[126] Süleymaniye Camisi karşısında bulunan 25 bin frank değerindeki evini Müslüman okullarına bağışlayan Nefise Hanım'ın özellikle bu hayır faaliyetlerinden bahsedilmiş ve Müslüman okullarının öğrencilerinin katıldığı cenaze töreni ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Musevi cemaatine mensup önemli ailelerden birine ait başka bir ilanda ise, Salamon Elhadef Bankasının müdürleri Moiz ve Robin beyler ile bankanın direktörü Bensiyon Menaşe'nin annelerinin ölümü duyurulmaktadır. Bu ilan hem uzun tutulmuş hem de günümüz ilanlarına benzer bir şekilde, müteveffanın bankanın üst düzey kişileriyle akrabalık derecesi belirtilmiştir.[127] Rodos dışında yaşayan Rodosluların ölüm ilanları da bu kısımda yer almıştır. Bu ilanlardan biri Türkiye Cumhuriyeti Aydın Milletvekili olan Rodoslu Reşit Galip Bey'in vefat ilanıdır.[128] Yine İstanbul'da bulunan, Hafız Ahmet Ağa ve Fethi Paşa vakıflarının mütevelliyesi Fatma Ferdane Hanım'ın vefatı Rodos Müslümanlarına duyurulmuştur.[129] Musevi cemaatine ait bir ilanda ise beş senedir Kudüs'te yaşamakta olan Rodoslu Jozef Nutrika'nın vefat ettiği bildirilmiştir.[130]

Düğün haberleri ise "akd", "teehhül", "evlilik" ve "izdivaç" başlıkları altında verilmiştir. Bu haberlerde çoğunlukla gelin ve damadın babalarının isimleri ve damadın ismi verilmiş, gelinin adı ise ilanda yer almamıştır. Evkaf Meclisi üyelerinden Hacı Dervişoğlu Ali Haydar Efendi ile Köle Hacı Ali oğlu Mustafa Efendi'nin kızının evlendiğine dair haber[131] ve Amerika'dan yeni dönmüş Rodoslu Fevzi Nabi Bey ile İsmail Güzelaki Efendi'nin kızının evlendiklerine dair haber buna örnektir.[132] Fakat Musevi cemaatine mensup kişilerin evlilik haberlerinde çoğunlukla gelinin de adı yer almıştır. Buna örnek olarak belediye üyesi Mihail Menaşe'nin oğlu Viktor Menaşe ile Sara Finic'in evlendiklerini bildiren haber gösterilebilir.[133]

126 "Hayır Sahibi Bir Hatunun Vefatı," *Selam*, nr. 336, 11 Teşrinisani 1932, s. 3.
127 "Vefat," *Selam*, nr. 204, 28 Nisan 1930, s. 3.
128 "Hazin Bir Ölüm," *Selam*, nr. 405, 16 Mart 1934, s. 3.
129 "Vefat," *Selam*, nr. 329, 23 Eylül 1932, s. 3.
130 "Vefat," *Selam*, nr. 150, 8 Nisan 1929, s. 1.
131 "Teehhül," *Selam*, nr. 178, 28 Teşrinievvel 1929, s. 1.
132 "Teehhül," *Selam*, nr. 268, 24 Temmuz 1931, s. 3.
133 "Teehhül," *Selam*, nr. 69, 12 Eylül 1927, s. 2.

"Resmi küşâd" başlığı altında ise Rodos'ta düzenlenen resmi açılış törenleri tüm ayrıntılarıyla aktarılmıştır. Bu törenlerin hükümet tarafından bir propaganda aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Resmi açılışlarda İtalya kralı III. Emanuel Vittorio, başbakan Mussolini ve vali Mario Lago lehine tezahüratlar yapılmış, tüm okullar hazır bulundurulmuş ve şehir bayraklarla donatılmıştır. Bu şekilde gerçekleştirilen açılışlardan biri Mandraki'de inşa edilen pazardır. Törene vali ve belediye başkanının yanı sıra askeri ve mülki erkân ve cemaatlerin ileri gelenleri katılmıştır.[134] Aynı şekilde İtalyan Bankasının Rodos şubesinin açılışı büyük bir katılımla gösterişli bir şekilde yapılmıştır.[135] Rodos'ta ilk defa gerçekleştirilen Uluslararası Eski Eserler Kongresi'nin açılış töreni yine özenilerek ve gösterişli bir şekilde yapılmıştır. Bu törenin açılışında kongre için İtalya, İngiltere, Almanya, İsviçre, İspanya ve Polonya'dan Rodos'a gelen profesörler hazır bulunmuştur.[136] Rodos'ta kültürel hayatı oldukça canlandıran, Dante Alighieri Cemiyeti'nin Rodos şubesinin merkezi seçilen Musevi mahallesindeki Amirallik Konağında yapılan resmi açılışı yine mahalli haberlerde geniş şekilde yer alan törenlerden biridir.[137]

"Mahalli haberler" kısmında ayrıca Rodos dışında çıkan gazete ve dergilerin tanıtımları yapılarak, okurlara tavsiye edilmiştir. Bunlardan biri İstanköy'de çıkmaya başlayan *Nea Kos* adlı gazetedir.[138] Bir diğeri ise Hizkia Franko'nun kuzeni olan Avukat Gad Franko'nun İstanbul'da çıkarmaya başladığı *Hukuki Bilgiler Mecmuası* adlı dergidir.[139] Bu ilanlara baktığımızda *Selam* gazetesinin idarehanesine oldukça geniş bir coğrafyadan gazete ve dergiler gönderildiği anlaşılmaktadır. Gazetede okurlara tavsiye edilen gazete ve dergilerden bazıları şunlardır: Giresun'da yayınlanan *İzler*, Ankara'da yayınlanan *Türk Havacılık* ve *Ülkü*, Konya'da yayınlanan *Yeni Fikir*, Afyon Karahisar'da yayınlanan *Nur*, İskilip'te yayınlanan *Kurtuluş Yolu*, Balıkesir'de yayınlanan *Irmak*, Silifke'de yayınlanan *Göksu*, İstanbul'da ya-

134 "Resmi Küşad," *Selam*, nr. 13, 16 Ağustos 1926, s. 2.
135 "Resmi Küşad," *Selam*, nr. 47, 11 Nisan 1927, s. 2.
136 "Resmi Küşad," *Selam*, nr. 104, 14 Mayıs 1928, s. 2.
137 "Resmi Küşad," *Selam*, nr. 126, 22 Teşrinievvel 1928, s. 2.
138 "Başlıksız," *Selam*, nr. 5, 21 Haziran 1926, s. 2.
139 "Hukuki Bilgiler Mecmuası," *Selam*, nr. 32, 27 Kânunuevvel 1926, s. 3.

yınlanan *Yolların Sesi* ve *Birlik* dergileri ile Erzurum'da yayınlanan *Bizim Gazete* adlı gazete.

Yine "mahalli haberler" içerisinde yer almış bölümlerden biri olan "Gelenler" başlığının altında Rodos'a gelen önemli kişiler ilan edilmiş ve bu kişilere "hoş geldin" denilmiştir. Bunlardan biri Elhadef Bankası sahiplerinden Kavaliyeri Uficiale Jozef Elhadef'dir. Elhadef'in Milano'dan Rodos'a dönüşü bu kısımda duyurulmuştur.[140] Rodos Müslümanlarının en önemli isimlerinden Süleyman Ağa'nın 2 aydır kaldığı İstanbul'dan dönüşü de bu kısımda yer bulmuştur. Süleyman Ağa'nın Atina vapuruyla Rodos'a döndüğü belirtilmiştir.[141] Yine İtalyan hükümetinin Rodos'taki en üst düzey isimlerinden biri olan *Messagero di Rodi* gazetesi müdürü Avukat Korando'nun, Faşist kongresine katılmak için gittiği Roma'dan, Rodos'a döndüğü belirtilmiştir. Rodos Müslümanlarının Rodos dışında okuyan gençlerinin tatillerde Rodos'a gelişleri bu kısımda ilan edilmiştir. Bu ilanlardan biri Fransa'nın Grenoble şehrinde elektrik mühendisliği okuyan Mehmet Hurşit ile Almanya'da Bonn Üniversitesinde doktorluk eğitimi alan kız kardeşi Melahat Hurşit'e aittir. Gazete bu başarılı iki gencin Rodos'a gelişlerine dair habere geniş yer ayırmıştır.[142]

Rodosluların dışında Rodos'a ziyaret için gelen önemli kişiler de ilan edilmiştir. Bunların önemli bir kısmı İstanköy'den Rodos'a gelenlerdir. Bunlardan biri İstanköy İslam Cemaati Heyeti Başkanı Hacı Mahmut Bey'dir.[143] Başka bir haberde ise İstanköy okulları müdiresi Atufet Nuşin ile Evkaf Meclisi idare memuru Şaban Hilmi Efendi'nin Rodos'a gelişi bildirilmiştir.[144] Bu kişilerin geliş sebepleri belirtilmezken başka bir haberde ise İstanköylü öğretmenlerin zorunlu tutulan İtalyanca kursu için Rodos'a geldikleri duyurulmuştur.[145] Rodos'ta eğitim görmüş olan İzmir'in meşhur avukatlarından Rafael Amato gibi Rodoslu olup Rodos dışında yaşayan ve tatil için buraya gelen kişilere de yer verilmiştir. Haberde, Amato'nun Rodos'ta birkaç gün geçirmek

140 "Gelenler," *Selam*, nr. 11, 2 Ağustos 1926, s. 3.
141 "Gelenler," *Selam*, nr. 63, 1 Ağustos 1927, s. 2.
142 "Gelenler, Gidenler" *Selam*, nr. 325, 26 Ağustos 1932, s. 3.
143 "Gelenler," *Selam*, nr. 14, 23 Ağustos 1926, s. 2.
144 "Gelenler," *Selam*, nr. 112, 9 Temmuz 1928, s. 2.
145 "Gelenler," *Selam*, nr. 167, 12 Ağustos 1929, s. 2.

için geldiği yazılmaktadır.[146] Başka bir "gelenler" haberinde ise İskenderiye tüccarlarından Hakkı Arslan, İzmir Amerikan Koleji öğretmenlerinden Ruhsar Hanım ve Kuşadası ziraat fen memuru Halil Asım Bey'in yaz mevsimlerini geçirmek için Rodos'a geldiği belirtilmiştir.[147] Bazen bu kişilerin geldikleri vapurun ismi de haberde verilmiştir. Örneğin Antalya Polis Müdürü olan Mustafa Bey'in "Rüstemiye" vapuruyla Rodos'a geldiği bildirilmiştir.[148] Yine kimi zaman habere eklenen detaylardan başka biri ise gelenlerin yerleştikleri otellerin adıdır. Bu şekilde verilen haberlerden biri Nazım Naci Bey'e aittir. *Akşam* gazetesi kurucularından olan Rodoslu Nazım Naci Bey eşiyle birlikte tatil için Rodos'a gelmiş ve Miramar Oteli'ne yerleşmiştir.[149] Yine Rodos Fethi Paşa Evkafı mütevelli kaymakamı İsmail Şevket Bey'in Rodos'a geldiği ve Güller Oteli'ne yerleştiği duyurulmuştur.[150]

"Mahalli haberler" kısmındaki, "aynen" başlığı altında, okur mektupları aynen verilmiştir. Bu mektuplar genelde teşekkür amacıyla yazılmış mektuplardır. Örneğin, Kaya İbrahim Bey, karısının doğumunu kolay bir şekilde gerçekleştiren Ebe Katina Mayelli Hanım'a teşekkür ederken,[151] Bilan oğlu Mustafa, oğlunun sünnetini büyük bir ustalıkla gerçekleştiren Sünnetçi Berber Kadri Efendi'ye teşekkür etmiştir.[152] Bu kısımda çoğunlukla Müslüman cemaatinden gelen mektuplar yer almış farklı cemaate mensup sadece bir mektup yayınlanmıştır. Bu mektubu N. Tiryandafilos kaleme almış ve kardeşi Dimitri Tiryandafilos'un ölümü üzerine yazılı ve sözlü olarak üzüntülerini bildiren İslam cemaati mensuplarına teşekkür etmiştir.[153]

İncelediğimiz dönemde sadece iki kadın okurun "aynen" başlığı altında yer almış olduğu dikkat çekmektedir. İlk mektup İstanköy'den Akile Refik Hanım'a aittir. Akile Refik Hanım evlerinin yakınında çıkan yangın sırasında Müftü Sabri Bey'in duman ve alevlere aldırmayarak hayatlarını ve mallarını kurtarmak için uğraştığı ve hiçbir şeyin kaybolmaması ve kaybo-

146 "Gelenler," *Selam*, nr. 65, 15 Ağustos 1927, s. 2.
147 "Gelenler," *Selam*, nr. 165, 22 Temmuz 1929, s. 2.
148 "Gelenler," *Selam*, nr. 215, 14 Temmuz 1930, s. 3.
149 "Gelenler," *Selam*, nr. 423, 20 Temmuz 1934, s. 3.
150 "Gelenler," *Selam*, nr. 447, 28 Kânunuevvel 1934, s. 3.
151 "Aynen," *Selam*, nr. 372, 21 Temmuz 1933, s. 3.
152 "Aynen," *Selam*, nr. 373, 28 Temmuz 1933, s. 3.
153 "Aynen," *Selam*, nr. 107, 4 Haziran 1928, s. 2.

lanların derhal bulunmasını emrettiği için kendisine teşekkür etmiştir.[154] İkinci mektup ise Aya Nikola Mahallesinden Hasan kızı Havva tarafından kaleme alınmıştır. Havva Hanım, uzun süredir muzdarip olduğu iç hastalığından, Kerpeli Doktor Mihalaki Petridis'in tedavisi sayesinde kurtulduğunu belirterek, doktora teşekkürlerini iletmiştir.[155] Havva Hanım'ın mektubu, bir kadın hassasiyeti ve ruhuyla kaleme alınmış olduğunu belli etmekte, hastalık halinin zorluğu ve iyileşmenin sevinci çok iyi bir şekilde betimlenmektedir.

İtalya Haberleri: 3. sayıdan son sayıya dek gazetede yer alan bu bölümde İtalya haberlerine yer verilmiştir. Büyük bir ihtimalle bu haberler Rodos'taki İtalyan gazetesi *Messagero di Rodi* gazetesinden alınmıştır. Bu haberler gazetenin çıktığı ilk yıllarda genelde son iki sayfada ve başlıksız olarak verilmiştir. Fakat ilk sayfadaki baş makalelerin nadiren yayınlanmaya başlaması üzerine önce ilk iki sayfaya alınmış ve 19 Ocak 1931'den itibaren daha ayrıntılı ve başlıklarla verilmeye başlanmıştır. 10 yıl boyunca kesintisiz olarak verilen İtalya haberleri kısmı başlı başına bir araştırma konusudur.

Son Haberler: 3. sayıdan itibaren yayınlanmaya başlayan "Son Haberler" dünya haberlerinden oluşmaktaydı. Fakat haberlerde baş sırayı Türkiye ve Yunanistan almıştır. Özellikle ilk çıkmaya başladığı 2 yıl, Lozan Anlaşmasının ardından bu anlaşmanın etkileri üzerine gelen haberler aktarılmıştır. 7 Nisan 1930'dan itibaren "Dünya Haberleri" olarak bu kısmın adı değişmiş ve başlık halinde haberin geçtiği ülkenin başkenti verilerek aktarılmaya başlanmıştır. Bu kısım da tıpkı "İtalya haberleri" kısmı gibi Rodos Müslümanlarının önem verdiği dış gelişmeleri göstermesi açısından çok önemli olup, ayrı ve ciddi bir araştırmayı gerektirmektedir.

Mektepli Sütunu: Bu köşe, 11 Nisan 1927'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Öğrenciler düşünülerek hazırlanan bu kısımda, onların ahlaki ve fikri gelişmeleri için küçük hikâyeler, teknik bilgiler, bilmece ve eğlenceler yayınlanacağı ve aynı zamanda okula ve eğitime dair haberler de bu köşeden ilan edilerek öğrencilerin bu konularda bilgi edinmelerinin sağlanacağı duyurulmuştur. İlk yayınlanışında "çiçek tohumu" adlı hikâye ve Süleymani-

154 "Aynen," *Selam*, nr. 165, 22 Temmuz 1929, s. 2.
155 "Aynen," *Selam*, nr. 388, 17 Teşrinisani 1933, s. 3.

ye Medresesi okullarının sınav sonuçları verilmiştir.[156] Bu kısımda yine sadece öğrencilerin katılabildiği bilmece yarışmaları düzenlenmiş, kazananlara ödül verilmiştir. İlk yayınlanan bilmeceleri doğru yanıtlayan kız okulundan Halime Ali ve erkek okulundan Enver Niyazi'ye gazete tarafından birer kitap hediye edilmiştir.[157] Yayınlanan hikâyeler genelde isimsiz olarak yayınlanmıştır. Yayınlanan şiirleri ise çoğunlukla E. Ali isimli kişi yazmıştır. Ayrıca Ali Ekrem, M. Yıldız, Selahattin Ali, Rafet Necdet, A. Fahri gibi isimlerin de şiirleri yayınlanmıştır. Bu kişilerin okul hocaları veya öğrencileri olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca *Antalya*, *Zümrüt ova* gibi Anadolu'da yayınlanan dergilerden alıntılar yapılmıştır. Bu kısım, birkaç sayı kesintiyle gazeteyi incelemeyi bitirdiğimiz döneme kadar yayınlanmıştır.

Eğlence Sütunu: Eğlence sütunu kısmı gazetenin ilk sayısında T. N. (kuvvetli bir ihtimalle Tevfik Nevzad) imzasıyla yayınlanmış fakat daha sonra son yayınlandığı 16 Nisan 1928'e kadar imzasız olarak yayınlanmıştır. Bu kısımda mizahi hikâyeler yayınlanmıştır.

Şen Fıkralar: Bu kısımda başlıklar halinde ve imzasız fıkralar yayınlanmıştır. Bazen "güzel fıkralar" adıyla da çıkmıştır. Herhangi bir Anadolu gazete veya dergisinden iktibas oldukları belirtilmediği için bunların Rodos kültürüne ait fıkralar olması muhtemeldir.

Öte, Beri: 10 Ekim 1927'den itibaren yayınlanmaya başlanan bu kısımda dünyanın değişik bölgelerinden ilginç haberler verilmiştir. Örneğin "esmer mi sarışın mı" başlığı altında Fransa'da yapılan bir istatistiğe göre esmer kızların sarışın kızlardan daha çabuk evlendikleri sonucunun çıktığı aktarılmıştır.[158] "Artık yalan söylenemeyecek" başlıklı başka bir habere göreyse Şikago Üniversitesi'nden Mösyö Mareston'un bir sandık ve ucunda bir bilezik bulunan uzun lastik bir borudan oluşan ve elektrikle çalışan bir yalan makinesi icat etmiş olduğu haberi verilmiştir.[159]

Şundan Bundan: Bu kısım da "öte, beri" kısmına benzerdir. Zaten iki bölüm aynı sayıda hiç yer almamıştır. Burada da dünyanın değişik bölgelerinden ilginç bilgiler verilmiş ve başlıklar halinde yayınlanmıştır. Burada

156 "Mektepli Sütunu," *Selam*, nr. 48, 18 Nisan 1927, s. 3.
157 "Mektepli Sütunu," *Selam*, nr. 49, 25 Nisan 1927, s. 4.
158 "Öte, Beri," *Selam*, nr. 132, 3 Kânunuevvel 1928, s. 3.
159 "Öte, Beri," *Selam*, nr. 147, 18 Mart 1929, s. 3.

"cesim kitaplar" adıyla yayınlanan bir haberde, dünyanın en büyük kitabının Londra'da bulunan bir Felemenk atlası olduğu ve 3 kişinin yardımıyla taşınabildiği belirtilmiştir.[160]

Matbuata Bir Nazar: Bu bölümde diğer gazete ve dergilerden makale veya haber alıntıları yapılmıştır. İlk sayıdan 14 Mayıs 1928'e kadar yayınlanan bu kısımda başta *Akşam* ve *Antalya* gazetesi olmak üzere, *Cumhuriyet* gazetesi, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, *Bartın* gazetesi, *Yeni Kitap* dergisi, *Yeni Fikir* dergisi ve *Felsefe* dergisinden alıntılar yapılmıştır.

Hayat ve Aşk: Hayata, aşka ve özellikle kadınlara dair kısa özlü sözlerin yer aldığı bu bölüm 8 Temmuz 1932'ye kadar aralıklarla yayınlanmıştır. Okuması gerçekten keyif vermekte olan bu bölüm imzasız olarak yayınlanmıştır. Bu bölümden birkaç alıntı yapalım:

Kimse yoktur ki dünyaya geldiğinden, ya dünyada bulunduğundan, ya dünyadan gideceğinden memnun olsun.

Bahtiyarlık, kendini bahtiyar saymaktır.

Hicran, kalbin orucudur.

Aşk muharebesinde en büyük zafer düşmandan kaçmaktır.[161]

Yazı Dizileri

Rodoslu Nuri Efendi: Rodos'ta doğup büyümüş olan ve Rodos'ta sürgünde bulunan Ahmed Midhat Efendi ve Namık Kemal gibi isimlerin yardımıyla Fransa'da eğitim gören Nuri Efendi'yle ilgili yazı dizisidir. İlk sayıda Mehmet Kadri tarafından, Nuri Efendi'nin biyografisi verilmiştir. Diğer sayılarda ise Bensiyon Menaşe, Ahmet Kemal gibi kişiler Nuri Efendi'ye dair hatıralarını anlatmışlardır.

Terbiye Bahsi: Bensiyon Menaşe'nin aynı adla vermiş olduğu konferanslardan yola çıkılarak kaleme alınan ve 10 sayı boyunca yayınlanan bu yazı dizisinde çocukların ve gençlerin terbiyesi konusu üzerinde durulmuştur.

Asri Muaşerette Aile: Celal Esad tarafından kaleme alınmış olan bu yazı dizisi 4 sayı yayınlanmıştır. Yazıda birlikte yaşanılan insanlarla nasıl ilişkiler kurulması gerektiğinden bahsedilmektedir.

160 "Şundan Bundan," *Selam*, nr. 36, 24 Kânunusani 1927, s. 3.
161 "Hayat ve Aşk," *Selam*, nr. 69, 12 Eylül 1927, s. 3.

Rodos'ta İslam Âdâtı: 9 sayı olarak yayınlanan bu yazı dizisinin 7 bölümü Mehmet Kadri tarafından son 2 bölümü ise Doktor Merkado Hasson tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazı dizisinde Rodos Müslümanlarının tarihçesi ve kültürlerine dair çok kıymetli bilgiler verilmiştir. Bu yazı dizisini bir Musevi'nin tamamlaması, iki unsurun yüzyıllardır birbirlerini ne derece yakından tanıdıkları hakkında önemli ipuçları vermektedir.

İlk olarak Rodos Müslümanlarının Rodos'a nasıl yerleştiklerinden bahsedilerek giriş yapılmış ve ardından, Müslümanlarda eğitim ve Müslümanların ahlak ve dinleri anlatılmıştır. Ölülere hürmetlerinden bahsedildikten sonra, herhangi bir dilekleri veya dileklerinin gerçek olması durumunda evliya ve şehitlerin türbelerini ziyaret ederek, bu türbe etrafına kumaş bağlamak, geceleri mum yakmak, çevresinde kuran ve mevlit okumak gibi -Anadolu'da da yaygın olan- âdetlerin bulunduğu belirtilmiştir.[162] Hasta ziyaretlerinden bahsedilen diğer bölümde ise Rodos'ta özellikle ihtiyar hasta kadınları ziyaret etmeye çok önem verildiği ve bu ziyaretlerle elma, armut, ayva ve nar gibi kokulu meyveler götürmenin âdet olduğu belirtilmiştir. Buna göre, hastalara bu meyveleri götürmek âdet olduğundan, onlar için mevsim meyveleri korunmaktaydı. Özellikle üzümler dallarından koparılmaz, torbalar içerisine alınır ve hastaların talebine dek saklanırdı. Nazara çok fazla inanılırdı. Her hastalık nazar değmesine bağlanır ve bu nedenle yeni doğan çocuklara mavi boncuklar ve karaca otlar, çıtlak dalları ve beşparmaklar takılırdı. Nazara uğradığına inanılan kişi bir tabak suya zeytinyağı damlatarak kırklanır, ateşten geçirilir veya kurşun döktürülürdü. Rodos Müslümanlarının uğurlu günü cuma idi. O gün hiçbir ev işi yapılmaz, temiz elbiseler giyilir ve kokular sürülürdü. Muharrem ayının 10. günü aşure pişirilir, Rebiülevvel'in 12'sinde mevlit okunur, Recep ayının ilk cuması lokma ve 27'sinde pilav pişirilerek dağıtılırdı. Şubat'ın 15'inde ise süt içilip kabak pişirilirdi. Salı günleri ve her Arabi ayın özellikle Safer ayının son çarşambası uğursuz sayılarak o günlerde hiçbir iş yapılmazdı.[163]

Mehmet Kadri sonraki dört bölümde evlilik âdetleri üzerinde durmuştur. Bu konuya ilk bölümdeki evlilik kısmında geniş bir şekilde yer verdiğimizden bu başlık altında, bu dört bölüme değinilmeyecektir. Yazı di-

162 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 113, 16 Temmuz 1928, s. 4.
163 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 114, 23 Temmuz 1928, s. 3.

zisinin son iki bölümünde ise Merkado Hasson, Rodos Müslümanlarının tıbba dair âdetleri üzerinde durmuştur. Hasson, son iki sayıdaki yazısında sürekli olarak "40-50 sene önce" ibaresini kullanmıştır. Bu dönemde, Rodos Müslümanlarının doktorlara ve tıbba önem vermediklerini, herkesin adeta bir doktor edasıyla hareket ettiğinden bahsetmiştir. Bir kişi hasta olduğunda, ev halkı ve ziyarete gelen kişilerin sülük yapıştırarak vücuttan kan alınması, yeni kesilmiş bir tavuğun henüz sıcakken hastanın vücuduna koyulması, dört yol ağzından topraklar getirilerek bunların hastaya suyla içirilmesi gibi birçok tavsiyelerde bulunduğu belirtilmiştir. Bazen de bu hastalıklar cinler ve perilere dayandırılır ve bunları kaçırmak için hastanın başına soğanlardan, sarımsaklardan, çörek otundan ve kırk dükkân süprüntüsünden yapılan çıkınlar asılırdı. Bunlar fayda vermeyince ise bu işlerle uğraşan falcı ve kurşunculara koşulurdu. Yine aynı dönemde Rodos'ta diplomasız doktor ve bu türden falcıların çok yaygın olduğunu belirtmiştir. Serace hastalığının garip tedavisi hakkında bilgi veren Hasson, bunun için köstebek cesedi kullanıldığını, hangi organda bu rahatsızlık varsa köstebeğin o organının hastaya yedirildiğini yazmıştır. Sıtma hastaları içinse evliyaların türbelerinin demirlerine kumaşlarla düğümler atılarak yardım istenmekteydi. Bu hastalığın ilerlemesi sonucu dalağı şişen hasta yere yatırılır üzerine bir sofra konur ve sofranın üzerine geniş mısır inciri yaprakları koyularak bunlar balta ile kesilirdi. Bunlar kesilip ufalandıkça dalağın da ufaldığına inanılırdı. Bu adet Rodos'ta epey süre geçerli olmuş ve nesillerce uygulanmıştı.

Hasson, yine "40-50 sene önce" Rodos'ta 2-3 doktorun bulunduğunu ve bunların eve çağrılması durumunda saatler sonra geldiklerini belirtmiştir. Bu doktorlar hastayla yüzeysel olarak ilgilenir ve ailesine hastalığıyla ilgili çok az bilgi verirdi. Bunlar Türkçeyi bilmedikleri için anlaşmakta güçlük çekerlerdi. Yazar, bu dönemdeki halkın zihniyetiyle doktorların ustalıklarının birbirleriyle çok uygun düştüğünü düşünmektedir.[164]

M. Hasson, yazı dizisinin 8. bölümünde Müslüman halkı yerden yere vurduktan ve sonucunda ise adeta Müslüman halkın o dönemde sahip olduğu zihniyetle doktorlardan gördükleri kötü muameleye müstahak olduklarını ima ettikten sonra tepki almış olacak ki, 9. bölümde Müslümanla-

164 M. Hasson, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 119, 27 Ağustos 1928, s. 3.

ra ait takdir ettiği sıhhi âdetlerden bahsetmiştir. Öncelikle, Müslümanlarda ev temizliğine çok önem verildiğini belirtmiştir. Buna göre, Rodos Müslümanları, daha önce evlerinin duvarlarını sık sık beyaza boyar, süt gibi beyaz olmasına çalışırdı. Dışarıdan eve girecek olanlar kapı önünde ayakkabılarını çıkarır, böylelikle sokaktaki çamur, toz ve mikroplara karşı ev korunurdu. Tuvalete girmek için ayrı terlikler bulunur ve bunlarla evde gezilmezdi. Evin yanı sıra vücut temizliğine de dikkat edilir, sık sık hamama gidilir ve düzenli olarak abdest alınıp ağız, burun ve havaya temas eden yerler yıkanırdı. Sofraya oturmadan ve kalktıktan sonra eller ve ağız, sabunlu su ile yıkanırdı. Dişlerini sabunlu su ve misvakla temizlemeleri sonucu geç yaşlarına kadar dişleri sağlam olurdu. Hasson'a göre bu usul, diş fırçaları ve diş pastalarından daha sağlıklı idi.

İçecek olarak temiz ve berrak su tercih edilirdi. "Su gibi aziz ol" sözü Müslüman halk arasında yaygındı. Alkollü içecekler haram sayıldığından içilmezdi. İçki içenlere kötü gözle bakıldığından, içki içenler bunu evlerinde gizli olarak içerdi. Yaz aylarında Müslüman esnaflar dükkânlarının önüne geçenlerin içmesi için temiz su ve bardak koyarlardı. Hasson'a göre bu "alkol yerine temiz su için" demekti. Hasson Müslümanların bu âdetlerini yavaş yavaş yitirdiklerini belirterek, her eski âdetin kötü olmadığını iyi âdetleri ayırarak almaları gerektiğini belirtmiştir.[165]

Büyük Adamlardan Dante Alligieri: 3 sayı yayınlanan yazı dizisinde "İlahi Komedya" adlı meşhur kitabın yazarı İtalyan Dante Alligieri'nin hayatı anlatılmıştır. Yazı dizisi, imzasız olarak yayınlanmış ve sonunda herhangi bir gazete, dergi, kitap veya makaleden alıntı yapıldığını gösteren bir ibare kullanılmamıştır.

İtalya Seyahati Hatıraları: Cihan Kadri'nin mektuplarından oluşan yazı dizisi 3 sayı yayınlanmıştır. Bir heyetle Rodos'tan İtalya'ya giden Cihan Kadri, bu yazı dizisinde yolculuğunu ve İtalya izlenimlerini aktarmıştır.

İstankōy'de Bir Hafta: Mehmet Kadri'nin görevi sebebiyle 1 hafta bulunmuş olduğu İstanköy adası hakkındaki izlenimlerini ve araştırmalarını bildirdiği 2 sayılık yazı dizisidir. Mehmet Kadri, İstanköy'deki Osmanlı eserlerini incelemiş ve bu eser sahipleri hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. İlk

165 M. Hasson, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 120, 3 Eylül 1928, s. 1.

sayıda Cezayirli Hasan Paşa Camisinden bahsetmiş ve caminin bugün harap halde bulunan kitabesini eksiksiz olarak aktarmıştır.[166] İkinci sayıda ise ünlü Osmanlı denizcisi Hacı Osman Paşa'nın mezar kitabesini vermiştir.[167]

10. *Saatte: Büyükdere'den Birindizi'ye:* Necip Bey'in İstanbul'dan uçak ile Birindizi'ye seyahatinin aktarıldığı 9 sayılık yazı dizisidir. *Selam* gazetesi Necip Bey'e bu izlenimlerini yayınlamasına izin verdiği için teşekkür etmiştir. Bu teşekkürden, Necip Bey'in izlenimlerini doğrudan *Selam* gazetesine yazmadığı anlaşılmaktadır. Fakat, gazetede bir başka gazete, dergi veya kitaptan alıntı olduğuna dair hiçbir ibare bulunmamaktadır.

Şark'ta Nükte Perdazlık: Hizkia Franko'nun başlattığı bu yazı dizisi *Selam* okurlarının katkılarıyla 14 sayı devam etmiştir. Franko'ya göre bir kültürün nükteperdazlarının çok olması bölgenin zekâ seviyesinin yüksekliğini ve maneviyatının güçlü olduğunu göstermektedir. Batıda yaygın olan nükteperdazlığın sadece oraya has olmadığını göstermek için, okurların katılımlarıyla, şarkın gizli kalmış mizahi hikâyelerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Osmanlı Tarihinden Birkaç Yaprak, Şapçıbaşı: Şap ticaretini elinde tuttuğu için Şapçıbaşı olarak anılan, Musevi cemaati başkanı Çelebi Behor Karmona'nın hayatı ve faaliyetlerinin anlatıldığı 7 sayılık yazı dizisidir. Hizkia Franko tarafından *Laloz* isimli bir İspanyol dergisinden iktibas edilmiştir.

Acıklı Hatıralardan Derviş İsak: Hizkia Franko tarafından kaleme alınmış "tarihi ve hakiki bir hikâye" olan bu yazı dizisi 4 sayı yayınlanmış, son sayıda devam edeceği belirtilmiştir. Fakat gazetenin 450. sayıdan sonraki kısmı elimizde olmadığından devam edip etmediğini bilemiyoruz. Franko, bu yazı dizisinde İzmir Musevi cemaatine mensup "Derviş" lakaplı İsak'ın hayatını anlatmıştır. Yazıdan Franko'nun, İsak'ı bizzat tanıdığı anlaşılmaktadır.

Okur Mektupları

Mahalli haberlerde bahsettiğimiz teşekkür mektupları dışında, gazete yönetimine ve yazarlarına hitaben kaleme alınmış teşekkür, eleştiri ve istek mektupları bulunmaktadır. Bu okur mektuplarının ilki İtalya'dan gel-

166 Mehmet Kadri, "İstanköy'de Bir Hafta," *Selam*, nr. 213, 30 Haziran 1930, s. 2.
167 Mehmet Kadri, "İstanköy'de Bir Hafta," *Selam*, nr. 214, 7 Temmuz 1930, s. 3.

miştir. İtalyan Türkiyatçı Luici Bonelli'ye ait olan bu mektup övgülerle başlamıştır. Bonelli gazetede oldukça ciddi, seviyeli ve bilgilendirici yazıların olmasının yanı sıra eğlence sütunu gibi kısımların da gayet hoş olduğunu belirtmiştir. Türk kavimleri ve dilleri hakkında bir kitapçık hazırlamakta olduğunu ve gazetede bu çalışmasına fayda sağlayacak yazılar yayınlanmasını rica etmiştir.[168]

Yine uzaklardan gelen başka bir mektup Rodos İdadisinde yetişmiş ve 21 yıldır Rodos'tan ayrı olan Nissim Menaşe'ye aittir. Mektubunu, Güney Amerika, Buenos Aires'den yazan Menaşe, mektubunu Mehmet Kadri ve Bensiyon Menaşe'ye hitaben kaleme almıştır. Nissim Menaşe, *Selam* gazetesini okuduğunda vatanı ve arkadaşlarıyla hasret giderebildiğini, güzel ve ahenktar Türkçeyle yazılmış bu gazeteyi okumanın kendisini mutlu ettiğini edebi bir üslupla anlatmıştır. 21 yıldır Türkçe okumadığı ve konuşacak kimse olmadığı için unuttuğunu sandığı Türkçeyi, *Selam* sayesinde unutmadığını anladığını belirtmiştir. *Selam*'ın, Rodos'un Türk ve Musevi unsurlarını daha sıkı bir surette birleştirmeye hizmet etmesinden dolayı duyduğu sevinci dile getirmiştir. Ayrıca *Selam* sayfalarında Avram Galanti ve Gad Franko'nun makalelerinin yayınlanmasını istemiştir. Menaşe, kendisinin Rodos'un havasını teneffüs edemediği için edebi makaleler kaleme alamayacağını fakat toplumsal ve ekonomik makaleler yazabileceğini belirtmiştir. *Selam*, Menaşe'ye verdiği cevapta makale konusundaki vaatlerini yerine getirmesini istemiştir.[169]

Başka bir istek mektubu ise Rodoslu Mehmet Şevki'den gelmiştir. Mehmet Şevki İskenderiye'den kaleme aldığı mektubunda Mehmet Kadri'yi Rodoslu Nuri Efendi'yle ilgili makalesinden dolayı tebrik etmiştir. Nuri Efendi'nin Rodos gençleri için kendi gençliğini feda eden ender bir kişi olduğunu ve onun uyumlu, sakin, ahlaklı kişiliğiyle, meclislerde hürmet gördüğünü yazmıştır. Nuri Efendi'nin gayret ve iktidarının yanından bile geçmeyecek kişilerin yüksek mertebelere yerleştikleri ve hâlâ da yerleşmekte olduklarını fakat Nuri Efendi'nin okulun dört duvarı içinde gençler için gayret ederek, çok iyi mevkileri elinin tersiyle ittiğini yazmıştır. Fakat

168 "Aynen," *Selam*, nr. 8, 12 Temmuz 1926, s. 2.
169 Nissim Menaşe, "Cenubi Amerika'dan *Selam*'a *Selam*," *Selam*, nr. 33, 3 Kânunusani 1927, s. 2.

Nuri Efendi'yle ilgili Mehmet Kadri'nin yazısına kadar hiçbir şey yazılmamış olmasını eleştirmiş ve bu yazının da onun için yeterli olmadığını savunmuştur. Mehmet Şevket, Nuri Efendi başka bir ülkede yaşasaydı ona gösterilen ilginin daha fazla olacağı düşüncesindedir. Mehmet Şevket bu vesileyle adı uzun süredir anılmayan başka bir gayretli ve faziletli kişiden yani merhum Salih Cemal'den bahsedilmesi gerektiğini belirtmiştir.[170] Nitekim birkaç sayı sonra, Mehmet Şevket, Salih Cemal'le ilgili bir yazı dizisi kaleme almıştır.

Diğer bir okur mektubu ise "Nurcihan" imzasını kullanan bir kadın okura aittir. Nurcihan, ilk olarak Hizkia Franko'nun yazmış olduğu "erkekleşmeye doğru" adlı makaleyi eleştirmiştir. Franko bu yazıda kadınların hal ve hareketleri, görünüş ve yürüyüşlerinin giderek erkeklere benzemeye başladıklarını tespit etmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Franko, erkeklerin kadınlardan daha güzel bir cins olduklarından dolayı kadınların erkeklere benzemek istediklerini yazmıştır. Nurcihan ise cevap olarak kaleme aldığı mektupta, kadınların süslenmesinin sebebinin zaten var olan güzelliklerine güzellik katmak olduğunu belirtmiştir. Bize göre bu makaleyi kaleme alan Franko'nun amacı, kadın okurların katılabileceği bir tartışma yaratmaktır ve Franko, Nurcihan'ın mektubuyla bu amacına ulaşmıştır.

Nurcihan adlı okur, Mehmet Kadri'nin yazmış olduğu başka bir makale üzerine bir mektup daha yollamıştır. Mehmet Kadri bu makalesinde, Rodos'taki evlilik âdetlerini ve hayattaki en ciddi meselelerden biri olan evliliğin adeta bir ticarete dönüştürülmesini eleştirmiştir. Rodos'ta kız tarafı damadın zenginliğine ve vereceği nikâh bedeline önem verirken erkek tarafının ise kız tarafından gelecek çeyizlerin kıymetine önem vermekte olduğunu belirtmiştir. Bazen iki taraf anlaşmış ve her şey olup bitmiş iken nikâh bedelinin azlığı veya çeyizin yetersizliği nedeniyle sonuçlanamayan evlilikler olduğundan yakınmıştır. Kadri'ye göre kız ailelerinin kızlarının mutluluğunu değil de yalnızca gelecek olan bu bedeli düşünmelerinin onları bir manifatura eşyası derecesine düşürmektedir.[171] Nurcihan ise bu makaleye atfen gerçek veya kurmaca olduğunu belirtmediği bir hikâye yollamıştır. Bu

170 "Aynen," *Selam*, nr. 9, 19 Temmuz 1926, s. 2-3.
171 Mehmet Kadri, "İctimai Dertlerimizden: Teehhül Meselesi," *Selam*, nr. 128, 5 Teşrinisani 1928, s. 1.

hikâyeye göre zengin bir ailenin kızı olan Şadan fakir bir gence âşık olur fakat ailesi onu zengin ve ihtiyar bir tüccarla evlendirmeye karar verir. Şadan bu evliliğe karşı çıksa da ailesi onu dinlemez. Bunun üzerine çaresiz evlenmeyi kabul eden Şadan, düğün günü intihar eder. Ancak Nurcihan, bu durumun bir intihar değil aslında bir cinayet olduğu belirtmekte katil olarak ise kızlarını istemediği bir evliliğe zorlayan anne ve babayı göstermektedir.[172]

172 Nurcihan, "Teehhül Makalesi Münasebetiyle," *Selam*, nr. 131, 26 Teşrinisani 1928, s. 3.

İkinci Bölüm

RODOS MÜSLÜMANLARI

Rodos İtalyan hâkimiyetine girdikten sonra nüfus ve yönetim olarak köklü bir değişikliğe uğramamıştır. İtalya, Rodos'u, Osmanlı döneminde alışılmış olan; tebaayı ırk ve dile göre değil, din ve mezhebe göre sınıflandıran millet sistemiyle yönetmeye devam etmiştir. İtalya'nın bu tutumu, halkın Lozan Anlaşmasının verdiği hak uyarınca göç etmelerini ve milli bilinçleri çok kuvvetli olan ve Yunanistan'a bağlanmak için faaliyetlerde bulunan Rumların bu faaliyetlerini önlemek amaçlı olabileceğini akla getirmektedir.

Selam gazetesi sütunlarında Rodos'un üç cemaatine yer verildiği görülmektedir. Bunlar İslam cemaati, Musevi cemaati ve Ortodoks cemaatiydi. İslam cemaatinin nüfusu İtalyan işgalinin hemen ardından İtalyanlar tarafından yapılan sayıma göre 6.490'dı. Ortodoks Rumların 17.246 Musevilerin ise 4.290'dı. Yani Rodos Müslümanları, Rodos'un ikinci büyük nüfusunu oluşturmaktaydı. Daha sonra da değineceğimiz gibi, İtalya Ortodoks nüfus karşısında bir denge unsuru olması için, Lozan Anlaşmasının Rodos Müslümanlarına verdiği uyruk seçme (hakk-ı hıyâr) haklarını İtalya'dan yana kullanmaları ve Müslümanların adada kalmaları için ciddi bir propaganda yürütmüştür. Yunanistan başbakanı Venizelos ise, Lozan Konferansında Rodos'un Rum Nüfusunu 37.777, Müslüman nüfusunu 4.854, Musevi nüfusunu ise 2.445 olarak vermiştir.[1] Gazetede İtalyan sömürgelerinde yapılan nüfus sayımlarının sonuçları verilirken, Rodos ayrıca verilmemiş, Adalar Denizi'ndeki İtalyan adaları şeklinde bu bölgedeki tüm adaların toplu nüfusu verilmiştir. Buna göre Oniki Ada'nın nüfusu 130.855 kişidir.[2] Bu rakam milletlere ve adalara göre ayrılmamıştır.

Rodos'ta sayıca üçüncü büyük nüfus olmasına rağmen Musevilerin ekonomik açıdan en gelişmiş topluluk olduğu anlaşılmaktadır. Musevi cemaatinin ileri gelenleri Rodos'ta bankacılık ve ticaretle uğraşıyorlardı.

1 M. Cemil, *age.*, s. 244.
2 "Müstemlekât Nüfusu," *Selam*, nr. 327, 9 Eylül 1932, s. 1.

Ayrıca yurtdışında, özellikle Avrupa ve Amerika'nın zengin Musevileriyle sürekli irtibat halindeydiler.

Selam gazetesinde Rodos'taki Katolik İtalyan vatandaşları ile ilgili cemaat haberlerine rastlanmamaktadır. Nüfusu 318 olan Katoliklerin, bir cemaat olarak teşkilatlandırılmadığı varsayılabilir. Çünkü *Selam* gazetesi Rodos'taki, hatta İstanköy'deki tüm cemaat heyetlerini yenilendikleri takdirde ilan etmekteydi.

Rodos İslam Cemaati ve Cemaat Heyeti

Daha önce de belirtildiği gibi Rodos İslam cemaati, mevcut nüfusuyla Rodos'un ikinci büyük cemaatiydi. Rodos'un merkezinde önemli bir Müslüman nüfus bulunmakla birlikte Uzgur, Kandilli, Mikse ve Gani Ahmet köylerinin tamamı Müslümanlardan oluşuyordu. Salakos, Katavya ve Lindos köyleri ise Müslümanların yaşadığı diğer Rodos köyleriydi.[3]

Bu Müslüman topluluğunun işleri, seçtikleri heyet tarafından idare olunmakta, Müslümanlar adına, İtalyan hükümetine karşı bu heyet sorumluluk taşımaktaydı. İtalyan hükümeti cemaatle ilgili bilgileri bu heyetten ediniyordu. Örneğin, nüfus sayımları heyet idaresinden alınan bilgiyle yapılıyordu. Bununla ilgili hükümetin 1929 yılı nüfus sayımı duyurusunda, bir hafta içerisinde doğum, ölüm, evlilik gibi durumların cemaat heyetlerine bildirilmesi gerektiği belirtilmiştir.[4] Bu heyetin seçimi için halkın ileri gelenleri toplanıp 21 kişilik bir aday listesi hazırlardı. Bu liste valiliğe sunulur, valilik bu listeden 7 kişi seçerdi. Bu 7 kişi ise kendi aralarında başkan, başkan yardımcısı ve üyelerin kimler olacağına karar verirdi.[5]

İslam Cemaati Heyetinin, Müslümanların işlerini yürüttüğü bir idarehanesi mevcuttu. Müslümanların herhangi bir durumda başvurdukları yer bu idarehaneydi. Cemaat Heyetinin ve Müslümanların bayram gibi özel günlerde buluşma noktaları ise Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesiydi. Süleymaniye Mahallesi'nde bulunan ve Fethi Paşa Evkafına ait olan bu kütüphanenin bahçesinde aşure günleri kazanlarla aşure pişirilerek Müslüman hal-

3 Mehmet Kadri, "Acı Hakikatler," *Selam*, nr. 67, 29 Ağustos 1927, s. 1.
4 Nüfus Muamelâtı," *Selam*, nr. 133, 10 Kânunuevvel 1928, s. 1.
5 Sadi Nasuhoğlu, *age.*, s. 49.

ka dağıtılıyordu. Bu kütüphanede Ramazan ayının 26. günü Müslümanlar için ziyarete açılan sakal-ı şerif de muhafaza ediliyordu. Böyle dini ve tarihi öneme sahip olduğu için cemaat heyeti Ramazan ve Kurban bayramlarında, bayramlaşma törenlerini burada gerçekleştiriyor, vali ve devletin üst düzey yetkililerini burada kabul ediyordu.

İncelediğimiz dönemde İslam Cemaati Heyeti başkanlarına baktığımızda, bu kişilerin Rodos'un önde gelen varlıklı ve hayırsever kişileri olmalarından dolayı halk tarafından sevilen simalar oldukları anlaşılmaktadır. Bu 10 yıl süresince Rodos Müslümanları tarafından seçilerek görev yapmış olan İslam Cemaati Heyetleri şunlardır:

1928 yılı: Bu yıl İslam Cemaati Heyetinin seçimiyle ilgili -gelecek yılların aksine- *Selam* gazetesinde ayrıntılı haber verilmediğini görüyoruz. Seçimler yapıldıktan sonra "Tebrik" adlı kısa bir ilanla başkan ve ikinci başkan tebrik edilmiştir. Buna göre İslam cemaati başkanlığına Torunzâde Süleyman Ağa, ikinci başkanlığa ise Mahmut Kemal seçilmiştir.[6]

1930 yılı: 23 Mayıs 1930 ve 98 numaralı dekretoda, İslam Cemaati Heyetinin seçiminin, Haziran'ın ikinci pazartesi günü yapılacağı *Selam* gazetesinden ilan edilmiş ve seçime hükümet komiseri olarak Kavaliyeri Uficiale Vitalis Strumza tayin edilmiştir.[7] Seçim kriterlerine uygun 327 seçmenden 100'ü aşkın üye adayının düzenledikleri liste aşağıdaki isimlerin aynıdır.[8] Yani İslam cemaatinin sunduğu heyet listesi, vilayet makamı tarafından aynen onaylanmıştır. Bu yeni heyetin başkanı ve ikinci başkanı yine Torunzâde Süleyman Ağa ve Mahmut Kemal olarak seçilmiştir. Heyet üyeliklerine ise Şeyh Süleyman, Mehmet Kadri, Galip Mahmut, Ali Bağaki, Saatçi Ali Nuri, Faralyalızâde Osman, Aşçızâde Mehmet İhsan, Eşref Ali Rıza, Ahmet Kapudanzâde ve Mustafa Nihat getirilmiştir.

1933 yılı: Selam gazetesi yeni heyeti ilan ettiği haberinde, eski heyetin süresi dolduğundan, vilayet makamının yeni heyeti teşkil ettiğini bildirmektedir. Yani bu sene, yeni heyet Müslümanlar tarafından seçilmeyip hükümetin kararıyla düzenlenmiştir. Hükümetin seçtiği bu heyetin başkanı

6 "Tebrik," *Selam*, nr. 113, 16 Temmuz 1928, s. 1.
7 "Yevm-i İntihâp," *Selam*, nr. 208, 26 Mayıs 1930, s. 3.
8 "Cemaat-i İslamiye İntihâbâtı," *Selam*, nr. 208, 26 Mayıs 1930, s. 3.

yine değişmeyerek Torunzâde Süleyman olmuştur. Fakat heyet üyelerinin hem sayısı azalarak 10'dan 6'ya düşmüş hem de bazı isimler değişmiştir. Bu yeni heyet üyeleri ise Ali Bağaki, Binyaşâki Galip, Ali Haydar, Eşref Rıza, Mehmet Kadri ve Hüseyin Lütfü olarak belirlenmiştir.[9]

12 Mayıs 1930 tarihinde İtalyan mahalli hükümeti cemaatler hakkında bir dekreto yayınlayarak, cemaat heyetlerinin görevleri konusunda bazı değişiklikler yapmıştır. Bu kararın tüm cemaatler ve özel olarak İslam cemaatiyle ilgili hükümleri şunlardır:

Birinci madde: Bugüne kadar cemaat halinde tanınmış olan Bahr-i Sefid İtalya adalarındaki İtalyan vatandaşı Ortodoks, İslam ve Musevi camiaları bugün kanun güvencesini kazanmışlardır. İkinci Madde: Cemaatlerin vazifeleri yalnız dini işlerle sınırlıdır. Bununla beraber, yürürlükte olan kanunlar dairesinde dindaşlarının diğer durumlarını ilgilendiren görevlerle de meşgul olabilmelerine müsaade edilebilir. Lakin bu gibi işleri yönetecek ve uğraşacak kişiler dini görevle meşgul olanların dışındakiler olacaktır. Üçüncü Madde: Cemaatler kendi içişlerinde serbesttirler. Altıncı Madde: İslam cemaati meclisi dinle alakalı meseleleri müftü ile birlikte düzenleyecektir. Yedinci Madde: Müftülük makamı boşaldığında cemaat meclisi bu makama adayını seçer ve vilayet makamının kabulünün ardından kanunlar ve geleneklere uygun olarak tayin olunur. Müftü, vilayet makamı tayin olduğuna dair dekreto yayınlamadıkça görevine başlayamaz.[10]

Görüldüğü gibi bu dekretoyla Rodos cemaat heyetlerinin halk ve hükümet arasındaki önemli rolünün asgariye indirilmesi amaçlanmıştır. Hükümetteki her türlü işlerini cemaat heyetleri aracılığıyla çözen cemaatler hükümete karşı doğrudan sorumlu olmuşlardır. Cemaat heyetlerinin görevleri dini işlerle sınırlandırılmış, vakıfların ve okulların idare ve hesaplarıyla alakadar olma görevi kaldırılmıştır. Cemaat içerisinden vatandaşların din dışındaki meseleleriyle ilgilenecek olanların din görevlisi olmamaları şartı getirilmiştir.

Bu tarihten önce Müslüman okullarının hesap ve idaresini İslam Cemaati Heyeti yürütmekte, okullarla ve öğretmenlerle ilgili tayin, görevden

9 "Cemaat-i İslamiye Heyeti," *Selam*, nr. 379, 15 Eylül 1933, s. 3.
10 "Cemaatler Hakkındaki Dekreto," *Selam*, nr. 206, 12 Mayıs 1930, s. 1.

alma ve ödüllendirme gibi kararları vermekteydi. Örneğin 1927 yılında İslam Cemaati Heyeti, Müslüman öğretmenlerin gayretlerini ödüllendirmek için uygun bir miktarda zam yapacağını açıklamıştır.[11] 1930 dekretosundan sonra ise okullar, oluşturulan Müslüman Okulları İdaresine bağlanmıştır.

Dekretonun ardından gazetede cemaat heyetinin aldığı kararlara bakıldığında, bunların genel olarak evlilik, boşanma, miras gibi konularla sınırlı kaldığı görülmektedir. Bunlardan biri 1932'de alınmış, gazetenin "isabetli" olarak yorumladığı karardır. Buna göre evlenecek olan gençler sağlık raporu getirmedikçe ve aynı zamanda ikinci kez evlenecek olanlar ilk eşleriyle nikâh ve nafaka gibi alakalarını kesmedikleri sürece evlilik işlemlerinin yapılmayacağı belirtilmiştir. 1933 yılında alınan başka bir karara göre ise bu tarihe kadar Şeriye Mahkemesinden alınan izinname ile imamlar tarafından evlerde yapılan nikâhların bazı mahzurları bulunduğu gerekçesiyle bunların artık tarafların katılımıyla hâkim huzurunda gerçekleştirileceği duyurulmuştur.[12] Yine 1930 dekretosunun ardından cemaat heyetine ait *Selam* sütunlarında sıkça rastlanan diğer haber başlıklarından biri, cemaat fakirlerine yardım için düzenlediği piyango duyurularıdır. Bu duyurular, etkisizleşmemek için direnmekte olan cemaat heyetinin sürekli faaliyet içerisinde olmaya çalıştığını düşündürmektedir.

İslam Cemaati İçerisinde Muhalif Sesler

Rodos İslam Cemaati Heyeti, değişik zamanlarda değişik söylentilerle uğraşmak zorunda kalmıştır. İncelediğimiz dönemde İslam Cemaati Heyeti genelde birkaç değişik isim dışında aynı kalmıştır. Bu heyetler İtalyan hükümetiyle uyumlu olmaya gayret göstermişler, İtalyan hükümetinin emir ve yasaklarına uymuş ve Rodos'taki Müslüman topluluğunu buna yönlendirmiştir. Ancak seçilmiş cemaat heyetleri ve Müslüman halkın arasında tansiyonun yükseldiği dönemler de olduğu görülmektedir. Heyet, zaman zaman Rodos Müslümanları arasında yükselen bu tepkilere *Selam* gazetesi aracılığıyla cevap vermiştir. Aşağıda bahsedeceğimiz bu tepkilerin sebeplerine baktığımızda, bazı meseleleri, uygun buldukları zamanlarda yüksek sesle dile ge-

11 "Taltif," *Selam*, nr. 74, 17 Teşrinievvel 1927, s. 2.
12 "Cemaat-i İslamiyemizin Mühim Bir Kararı," *Selam*, nr. 359, 21 Nisan 1933, s. 2.

tiren, İtalyan hükümeti ve onunla uyumlu olan İslam Cemaati Heyetine karşı muhalif bir takım kişilerin bu tepkileri yönlendirdikleri anlaşılmaktadır.

Gazetede rastladığımız ilk söylenti, Lozan Anlaşması sonrası Müslümanların tercih haklarını (hakk-ı hıyâr) kullanmak zorunda oldukları döneme denk gelmektedir. Türk uyruğunu tercih edip Türkiye'ye gitmek veya İtalyan uyruğunu seçerek Rodos'ta kalmak arasındaki Müslümanların bu zor dönemlerinde İslam Cemaati Heyeti, Rodos Müftülüğü ve İtalyan hükümeti yetkilileri tarafından, topraklarını terk etmeme konusunda yoğun bir propaganda yürütürken, bazı kişiler bunları çürütmeye çalışmıştır. İlk söylenti askerlik konusuyla ilgilidir. İtalyan hükümeti adalar halkının askerlikten muaf tutulduğunu açıklamış fakat İslam cemaatine mensup bazı kişiler bu kararın uygulanmayacağı söylentisini çıkarmışlardır. İslam Cemaati Heyeti bu söylentiye çok kesin ve ağır bir dille cevap vererek bu söylentileri "fena ve rezil" olarak nitelendirmiştir. 45 milyonluk nüfusa sahip İtalya'nın istediği anda yüz binlerce askeri silah altına alabilecekken Oniki Ada'nın vereceği birkaç askere ihtiyacı olmayacağı belirtilmiştir.

Bu dönemde yayılan diğer bir söylenti ise İtalya uyruğunu seçip Rodos'ta kalacak olanların Türkiye'deki mallarının tasarruflarını kaybedecekleri yönündeydi. Cemaat Heyeti, Türkiye kanunlarıyla ilgili bilgiye sahip sağlam kaynaklardan bu konuyla ilgili bilgi almış ve böyle bir durumun söz konusu olmadığını, İtalyan uyruğunu seçmeyi düşünen Müslümanların bu konuda rahat olmalarını istemiştir.[13]

Rodos İslam Cemaati Heyetinin cevap vermek durumunda kaldığı bir diğer söylenti, Müslümanların Rodos'ta kalmaları durumunda işlerinin ellerinden alınacağı doğrultusundaydı. Bu söylentiye göre yeni açılacak çarşıda toptancılık işi bir mültezime verilecek, Müslümanların tercih haklarını kullanmaları gereken son tarih olan 6 Ağustos 1926'dan sonra resmi ve özel memuriyetler, ticaret ve diğer işlerde Müslümanların yerine İtalyanlar işe alınacaktı. İslam Cemaati Heyeti bunların saçma ve kabul edilemez şeyler olduğunu, İtalya gibi büyük bir devletin böyle uygulamalarda bulunacağını düşünmenin mantıksızlık ve budalalıktan başka bir şey olmadığını belirtmiştir.[14]

13 "Bir İzah," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 3.
14 "Ahali-i İslamiye'nin Nazar-ı Dikkatine," *Selam*, nr. 9, 19 Temmuz 1926, s. 2.

Müslümanların son derece hassas ve endişeli oldukları bu dönemde kafa karışıklığına yol açan bu söylentiler İslam Cemaati Heyetinin yanı sıra İtalyan hükümeti tarafından da basın yoluyla yalanlanmıştır. İtalyan hükümetine ait İtalyanca *Messagero di Rodi* gazetesine vali Mario Lago tarafından verilen bir demeçte, bu söylentileri çıkarıp, Müslümanların İtalyan uyruğunu seçmelerine engel olmaya çalışan kişilerin kendi dindaşlarının Rodos'taki huzurlarını bozmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Vali Lago, bu kişilerin isimlerinin hükümetçe bilindiğini ve bu propagandalarını sürdürmeleri durumunda isimlerinin ilan edileceğini bildirmiştir.[15]

İtalya'nın Oniki Ada ahalisinden asker alacağına dair söylenti 1933 yılının sonunda tekrar ortaya çıkmıştır. *Selam*, Lozan Anlaşmasıyla Oniki Ada ahalisinin askerlikten muaf tutulduğunu ve bu söylentileri çıkararak saf halkı kandırmanın insafsızlık olduğu açıklamasını yapmıştır.[16]

Tıpkı askerlik meselesi gibi arada su yüzüne çıkan başka bir mesele de, Rodos Müslüman okulları ve öğretmenlerinin geleceğiydi. 1930 yılında bu söylentiler Müslüman Okulları İdaresini rahatsız edecek seviyeye gelmiş ve idare, bu söylentileri yalanlamıştır. Bu söylentiye göre öğretmen maaşları düzensiz ve yarıya düşürülmüş olarak verilecektir. Gazete bu konuda diğer söylentilere gösterdiği tepkilerden farklı davranarak kesin bir taraf olmamış, Müslüman Okulları İdaresine destek olduğunu bildirmiş, fakat bu söylentiyi doğrulayacak Müslüman öğretmenlere kapılarının her zaman açık olduğunu ve bunu bildirmeleri halinde isimlerinin gizli tutulacağı da belirtilmiştir.[17] Rodos Müslüman Okulları İdaresini hedef alan diğer bir söylenti 1934 yılında okulların açılmasına kısa bir süre kala yayılmıştır. Bu söylentilere göre öğretmenlerin maaşları yarıya indirilip bazı öğretmenlerin görevlerine son verilecek ve hatta yakın bir gelecekte Müslüman okulları kapatılacaktı. Yine gazete aracılığıyla bu iddialar kesin bir dille yalanlanmış, Müslüman okullarının ve öğretmenlerin kanunlarla korunduğu belirtilmiştir. Bu söylentileri, İslam cemaati içerisinden bazı kişilerin, kendi menfaatlerini gerçekleştirmek için yaydıkları yazılmıştır.[18]

15 "Hakk-ı Hıyâre Dair," *Selam*, nr. 11, 2 Ağustos 1926, s. 1.
16 "Asılsız Şayialar," *Selam*, nr. 385, 27 Teşrinievvel 1933, s. 3.
17 "Tekzib," *Selam*, nr. 206, 12 Mayıs 1930, s. 3.
18 "Asılsız Şayialar," *Selam*, nr. 430, 7 Eylül 1934, s. 3.

Bu muhalif tepkilere verilen cevapların en dikkat çekicisi 1933'deki İslam Cemaati Heyeti seçiminin hemen öncesinde yaşanmıştır. Seçim yarışındaki başka bir heyetin, gerçek dışı olduğu iddia edilen seçim propagandaları eleştirilmiştir. Bu kişilerin isimleri verilmemekle birlikte incelediğimiz dönemde ortaya çıkan bütün söylentilerin bu kişilerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Muhalifler, 1933'ün ilk seçim devresinin bitmesiyle birlikte; camilerin kapatıldığı, okullarda eğitim verilmediği, cemaat heyetinin halkın işiyle ilgilenmediği, vakıfların mahvolduğu yolunda halk arasında propaganda yapmaya başlamışlardır. Bu seçimde kendilerinin galip gelmesi durumunda Müftülük, Evkaf İdaresi ve okul müdürlükleri gibi makamlara buraları canlandıracak kişileri getireceklerini ilan etmişlerdir. En çarpıcı vaatleri ise medrese ve tekkelerin yeniden açılacağı yolundaki iddiaları olmuştur.

Muhaliflerin iddialarına gazetede sırayla ve uzun bir şekilde cevap verilmiştir. Öncelikle, Rodos'un tüm cemaatlerinin ve İslam cemaatinin 29 Mart 1930 tarihinde yayınlanan dekretoya uygun olarak oluşturulduğu ve bu dekreto ile cemaatlerin şahsiyet-i kanuniye kazandığı hatırlatılmış ve bu dekretoyla cemaat heyetlerinin yalnızca din ile ilgili işlerle ilgilendiği belirtilmiştir. Yani cemaat heyeti vakıfların ve mekteplerin idaresi ve hesap işleriyle ilgilenmeyecekti. Vakıflar konusuyla Evkaf İdaresi ilgilenmekte ve bu idare hükümetin kontrolünde bulunmaktaydı. Hükümet vakıflarla ilgili bu kararı almadan önce Bulgaristan, Romanya, Tunus, Cezayir gibi Türk vakıflarının bulunduğu yerlerdeki idare usullerini incelemişti. Gazeteye göre okulların ve vakıfların, cemaatlerden ayrı olarak idarelerini sağlamakla, kişilerin şahsi yönetiminden kurtarılmış ve mevcudiyetlerinin devamı sağlanmıştır. Evkaf İdaresinin gelir ve giderleri hükümet tarafından incelenip onaylanmakta olduğu belirtilmiş, iyi niyet ve vatandaşlık hisleriyle gelen her kişiye şüphe ettiği konuda açıklama yapılacağı yazılmıştır.

Yazıda, bu muhalif heyet adaylarının iddialarıyla ilgili olarak, Türkiye'de de kapanmış olan tekke ve zaviyeleri açarak şeyhlik, dervişlik ve softalık ruhunu mu canlandırmayı amaçladıkları; Eğitim Bakanlığının idaresi altında olan okullara nasıl müdahale edecekleri; Hükümetin dekretosu ile tayin olunan müftü ve Evkaf Meclisinin başkan ve üyelerini hangi

kuvvetle görevden alabilecekleri gibi konularda sorular yöneltilmiştir.[19] Bu tartışmanın sürüp sürmediği konusunda herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, bu söylentilere gazetenin verdiği tepki, Müslümanlar arasındaki çekişmelerde gazetenin de taraf olduğunu veya bu taraflardan birinin yayın organı olduğunu göstermektedir.

Rodos Müslüman Eşrafı

Gazetede yaptıkları bağışlar ve ticari başarılarıyla göze çarpmakta olan bazı isimler bulunmaktadır. Bu kişilerin hakkındaki haberlerin çokluğu ve gazete yazarlarının kendilerine yönelik övgü dolu yazılar kaleme almış olmaları Rodos Müslümanları arasındaki konumlarını ortaya koymaktadır.

Torunzâde Süleyman Ağa: Rodos Müslümanlarının "Sevgili Ağamız" dediği Torunzâde Süleyman Ağa, Rodos ve Köyceğiz'in (Muğla) faal tüccarlarındandı. Rodos Müslümanlarının en önemli isimlerinden biri olan Torunzâde Süleyman Ağa, Rodos Müslümanlarının ekonomik, siyasi ve eğitim hayatına büyük katkıda bulunmuştur. Süleyman Ağa halkın sevdiği ve İtalyan hâkimiyeti döneminde halkın yanı sıra hükümet nezdinde de oldukça saygın bir kişilikti.

Torunzâde Süleyman, Mısır hâkimi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın vezirlerinden Mustafa'nın oğluydu. Babası, Kavalalı ile düştüğü ihtilaf üzerine kaçarak Köyceğiz'e yerleşmişti. Oğlu Süleyman Anadolu'nun bu kısmıyla Rodos arasında ticaret yapmaya başlar ve Rodos'a yerleşir.[20] Rodos'ta kendisinden yaşça büyük zengin bir hanımla evlenen Süleyman Ağa'nın bu evliliğinden bir kızı olur. Süleyman Ağa'nın hacca gitmek arzusunda bulunan bu eşi, iyi korunan bir kervanla hacca gider fakat geri dönmez ve Durkadın Hanım'ın öldüğüne kanaat getirilir. İkinci kez evlenen Süleyman Ağa'nın bu eşi de doğum sırasında vefat eder. Süleyman Ağa daha sonra iki kez daha evlenmiştir.[21]

İncelediğimiz dönemde ilk kez 1928'de ardından 1930 ve 1933'de olmak üzere 3 dönem İslam cemaati başkanlığına seçilmiş olan Süleyman Ağa, gazeteyi incelemeyi bitirdiğimiz yılda hâlâ İslam cemaati başkanlığını

19 "Cemaat-i İslamiye İntihabatına Doğru," *Selam*, nr. 364, 26 Mayıs 1933, s. 3.
20 Sadi Nasuhoğlu, *age.*, s. 180.
21 Sadi Nasuhoğlu ile şahsi yazışma.

sürdürmekteydi. Ayrıca İtalyan hükümetince Rodos belediye üyeliğine getirilmiştir. Yine İtalyan hükümetince daha önceki bir tarihte verilmiş olan "Kavalieri" unvanının üstüne Kavalieri Uficiale rütbesiyle ödüllendirilmiştir.[22] Bu unvanlara baktığımızda en üst unvanın "Commandotore Kavalieri Uficiale" olduğunu görüyoruz. Bu en üst unvanı alanlar ise, yerel yönetimde etkin bir şekilde yer alan üst düzey memurlardır. Örneğin vali Lago'nun özel kalem müşaviri Vitalis, "Commandatore Kavalieri Ufficiale" unvanına sahipti. Yani Torunzâde Süleyman Ağa en üst rütbenin bir altındaki unvana sahipti ve *Selam* gazetesine göre ondan başka bu unvanı taşıyan Rodos Müslümanı yoktu. Bu nedenle Süleyman Ağa vefat ettiğinde, İtalyan vali ve vilayet bandosunun katılımıyla büyük bir cenaze töreni düzenlenmiştir. Bir İtalyan askeri Süleyman Ağa'nın mezarına kadar eflatun bir şilte üzerinde Süleyman Ağa'nın "Kavaliyeri Uficiale" madalyasını taşımıştır.[23]

Eğitim bölümünde de belirtileceği gibi, Süleyman Ağa Rodos Müslümanlarının en büyük bağışçısıydı. Rodos'taki 3 köyün çocuklarının mağdur olmamaları için Kızıltepe mevkiinde inşa edilmesine karar verilen okul için tam 5 bin frank bağışlayarak, okulun yapımına başlanmasını sağlamıştır.[24] Deprem sonucu yıkılmış olan Salakos köyünün okulunu tek başına tamir ettirmiştir.[25] Mikse okulunun önüne bir çeşme inşa ettirmiştir. Bu çeşmeyi Arabistan'dan dönmeyen eşi Durkadın Hanım'ın hayrına yaptırmıştır. Gazete, yaptırdığı birçok hayır ve bağışa bir ek olan bu çeşme inşası için, Süleyman Ağa'ya uzun ömür dilemiş ve su gibi aziz olmasını temenni etmiştir.[26] Osmanlı döneminde kurulmuş olan fakat Rodos eşrafının ilgisizliği yüzünden faaliyette bulunmayan "Fukaraperver Cemiyeti"nin başına geçerek, bu cemiyete işlerlik kazandırmıştır. Her ramazan ayında fakirlere un, pirinç ve yağ dağıtmasının yanı sıra[27] yine ramazan münasebetiyle bu cemiyete yüklü bağışlarda bulunmuştur. Süleyman Ağa'nın ilginç bir bağış veya hediyesi ise, Doktor Rıza Nur'un *Türk Tarihi* adlı eseridir. Kütüphanesinde

22 "Taltif," *Selam*, nr. 288, 11 Kânunusani 1931, s. 3.
23 Sadi Nasuhoğlu ile şahsi yazışma.
24 "Şayan-ı Takdir Bir Mürüvvet," *Selam*, nr. 115, 30 Temmuz 1928, s. 2.
25 "Bir Eser-i Hamiyyet," *Selam*, nr. 16, 6 Eylül 1926, s. 2.
26 "Çeşme İnşası," *Selam*, nr. 153, 29 Nisan 1929, s. 1.
27 "Muavenet," *Selam*, nr. 143, 18 Şubat 1929, s. 2.

bulunan bu eserin 4 cildini, kendisi için övgü dolu ifadeler kullanmaları ve alakalarına bir cevap olarak, *Selam* gazetesi idarehanesine yollamıştır. Hizkia Franko bu eserden alıntılar yaparak uzun bir eleştiri yazısı yazmıştır.[28] Franko'nun bu eseri okuyarak incelemesinden anladığımız kadarıyla eser gazeteye değil gazete yazarı Hizkia Franko'ya hediye edilmiştir.

Süleyman Ağa'nın Türkiye'deki milli mücadele yıllarında, Rodos'ta Rodoslu Müslümanlar tarafından kurulmuş olan "Menfaat-i Milliye" adlı gizli örgütün üyelerinden biri olduğu bilinmektedir. Hatta İtalyanlardan satın alınan bir miktar silahın teknelerle Türkiye'ye gönderilmesine yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'de, Köyceğiz'de inşa ettirdiği okul, köprü ve muhtarlık binası için Atatürk tarafından ödüllendirilmiş ve Köyceğiz'in bir sokağına Süleyman Ağa'nın adı verilmiştir.[29]

Torunzâde Süleyman Ağa'nın *Selam* gazetesinin finansman kaynaklarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim gazetenin 1936'da yayınına son vermesinin sebeplerinden biri olarak Süleyman Ağa'nın bu yıl vefatıyla birlikte gazeteye yapılan yardımın kesilmiş olmasını akla getirmektedir.

Torunzâde Süleyman Ağa'nın ailesi hakkında, gazetede verilen doğum, ölüm, evlilik gibi haberlerden önemli bilgiler elde edilmektedir. Torunzâde Süleyman Ağa'nın büyük kızının Rodos'un tanınmış simalarından Balcızâde Ali Rıza ile evlendiği öğrenilmektedir. Feride isimli bir kızının ise yine Rodos'un önemli isimlerinden Kalan Durmuş Bey ile evli olduğu bilinmektedir. Süleyman Ağa'nın bu kızından olan bir torununun Alanyalı Hacı Osman oğlu Nuri Efendi ile evlendiği belirtilmektedir.[30] Ne yazık ki bu evlilik haberinden 5 yıl sonra, 1934 tarihli bir haberde, Feride Hanım'ın bir yangın sonucu kızını kaybettiği ve bu acıya dayanamayarak 20 gün sonra üzüntüsünden vefat ettiği bildirilmiştir.[31] Feride Hanım'ın vefat eden kızının 1929'da evlilik haberi verilen kızı olup olmadığını bilemiyoruz. Bir başka evlilik haberinde ise, yine Süleyman Ağa'nın bir kız torununun Marmaris okul müdürü Talat Bey ile evlendiğini görmekteyiz.[32]

28 Hizkia Franko, "Değerli Bir Eser," *Selam*, nr. 45, 28 Mart 1927, s. 1-2.
29 Sadi Nasuhoğlu ile şahsi yazışma.
30 "Teehhül," *Selam*, nr. 150, 8 Nisan 1929, s. 1.
31 "Vefat," *Selam*, nr. 415, 25 Mayıs 1934, s. 3.
32 "Akd," *Selam*, nr. 212, 23 Haziran 1930, s. 3.

Şallavacı Hacı Ali Ağa: Şallavacı Hacı Ali Ağa'yı, Süleymaniye Medresesine yaptığı büyük bağış sayesinde tanıma fırsatı buluyoruz. Hacı Ali Ağa, Kızıltepe'de içerisinde 100'den fazla ağaç bulunan tarlasını ve 1 evini Süleymaniye Medresesine bağışlamıştır.[33] Bu suretle gazeteden büyük övgü alan Hacı Ali Ağa'ya hitaben, medrese müdürü Ali Rıza Bey de bir teşekkür yazısı yazmıştır.[34] Bu büyük bağışından 3 ay sonra Hacı Ali Ağa vefat etmiş ve İslam Cemaati Heyeti ile medrese idaresi tarafından kendisi için büyük bir cenaze töreni düzenlenmiştir. Gazete bu töreni tüm ayrıntılarıyla okuyucularına aktarmıştır. Bu habere göre Hacı Ali Ağa'nın öldüğü duyulur duyulmaz medrese öğrencileri tarafından Hacı Ali Ağa'nın ruhuna hatim indirilmiş ve cenaze töreninde 86 numaralı öğrenci Hafız İzzet Efendi tarafından bir konuşma yapılmıştır. Medrese öğrencileri adına yapılan bu konuşmada Hacı Ali Ağa'ya "büyük kalpli babamız" şeklinde hitap edilmiştir. Konuşmada Hacı Ali Ağa'nın alın teriyle çalışarak edindiği mülkünden bir hisseyi eğitim için ayırdığından dini ve milli vazifesini tamamlamış olduğunu ve isminin Rodos Müslümanlarınca asla unutulmayacağını belirtmiştir.[35]

Dökmeci Ahmet Efendi: "Rodos Rakısı"nı imal eden Dökmeci Ahmet Efendi, İtalya'nın Bari şehrinde düzenlenen Şark sergisine imal ettiği bu rakılardan yollamıştır. Sergi heyeti bu rakıyı çok beğenmiş ve Ahmet Efendi'ye bir mektup yollayarak Eylül ayında açılacak ikinci sergiye katılmasını rica etmiş ve hazırlanacak istatistik için imalat, tüketim ve sevkıyat miktarının yollanmasını istemiştir. Bunun yanı sıra mektupla birlikte bir madalya ve bir diploma yollanmıştır. Gazete "Türk sanatkârımız" olarak nitelendirdiği Dökmeci Ahmet Efendi'yi tebrik ve takdir ettiğini belirtmiştir.[36] Ahmet Efendi, davet edildiği ikinci sergi olan Floransa'da düzenlenen "Liro d'ella Antivita İtalyane" sergisinde de bir diploma ve altın madalya almaya hak kazanmıştır. Gazete, içkiye karşı olumsuz tutumuna rağmen Dökmeci Ahmet Efendi ile ilgili haberin ardından, içki içen okurlarına Ahmet Efendi'nin imal ettiği içkileri tavsiye etmiştir.[37] Ürettiği "Rodos rakısı" ile uluslararası başa-

33 "Teberru," *Selam*, nr. 97, 26 Mart 1928, s. 1.
34 "Aynen," *Selam*, nr. 97, 26 Mart 1928, s. 1.
35 "Vefat," *Selam*, nr. 106, 28 Mayıs 1928, s. 1-2.
36 "Takdir ve Taltif," *Selam*, nr. 229, 20 Teşrinievvel 1930, s. 3.
37 "Madalya İle Taltif," *Selam*, nr. 239, 29 Kânunusani 1930, s. 3.

rılar kazanan Dökmeci Ahmet Efendi'nin, "Bar di Rodi" adında bir barı[38] ve Yeni Çarşı'da "Rodos gazinosu" adlı bir gazinosu bulunmaktaydı.[39] Ahmet Efendi'nin gazinosu, Rodos Müslümanlarını bir araya toplayan ender yerlerden biriydi. Rodos'ta bir süre bulunan Adalet Tiraje adlı sanatçı Ahmet Efendi'nin gazinosunda sahne almış ve çok büyük ilgi görmüştür.[40]

İncelediğimiz 450 sayı boyunca ismi son sayfadaki ilanlar dışında birkaç kez geçen Dökmeci Ahmet Efendi'nin, Rodos Müslümanları içerisinde oldukça ayrı bir yeri olduğunu anlıyoruz. Fakat Ahmet Efendi'nin tüm bu başarı ve zenginliğine rağmen siyasetten uzak durduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İslam Cemaati Heyeti içerisinde ismi geçmemektedir. Ahmet Efendi'nin ailesi hakkında sahip olduğumuz tek bilgi birden fazla oğlu olduğudur.[41] Dökmeci Ahmet ve ailesi 2. Dünya Savaşının ardından Türkiye'ye göç etmiştir.[42]

Bastiyalı oğlu Mehmet Efendi: Genç bir bakkal olan Bastiyalı oğlu Mehmet ile ilgili en önemli haber 1933 yılında 7. Uluslararası Trablusgarp sergisinden aldığı ödüldür. Bakkal olmasına karşın müteşebbis bir Rodoslu olan Mehmet Efendi'nin kendi üretimi olan likörler bu sergide çok beğenilmiş ve Faşist Sömürgeler Kuruluşu tarafından gümüş ve altın madalya almaya hak kazanmıştır.[43] Bastiyalı oğlu Mehmet'in Mart 1930,[44] Ocak 1932'de[45] iki oğlu dünyaya gelmiştir.

Saatçi Nuri Efendi: Nuri Efendi, Rodos'un 1912'de İtalyanlar tarafından ele geçirilmesi sırasında, esir alınmış ve İtalya'nın Lucca şehrine gönderilmiştir. Burada saatçilik mesleğini öğrenmiş, Rodos'a döndüğünde saatçilikle uğraşmıştır.[46]

Rodos'un siyasal hayatında aktif bir kişilik olan Saatçi Nuri Efendi, aynı zamanda cemaatin önemli bağışçılarından biriydi. Nuri Efendi'nin Ab-

38 "Sünnet Düğünü," *Selam*, nr. 332, 14 Teşrinievvel 1932, s. 3.
39 "İlan," *Selam*, nr. 318, 8 Temmuz 1932, s. 4.
40 "Anadolu Yıldızı," *Selam*, nr. 335, 4 Teşrinisani 1932, s. 3.
41 "Sünnet Düğünü," *Selam*, nr. 332, 14 Teşrinievvel 1932, s. 3.
42 Sadi Nasuhoğlu ile şahsi yazışma.
43 "Taltif," *Selam*, nr. 376, 25 Ağustos 1933, s. 3.
44 "Tevellüd," *Selam*, nr. 200, 31 Mart 1930, s. 3.
45 "Doğum," *Selam*, nr. 294, 22 Kânunusani 1932, s. 3.
46 Sadi Nasuhoğlu ile şahsi yazışma.

dülcelil Mahallesinde bulunan evinin yarısını Süleymaniye Medresesine bağışlaması büyük bir memnuniyetle ve takdirle karşılanmış, hatta Musevi cemaati başkanı Hizkia Franko bu bağışla ilgili bir başyazı kaleme almıştır. Franko, Nuri Efendi'nin bu bağışının maddi olmasından çok manevi bir mana taşıdığından bahisle, Nuri Efendi'nin mal olarak çok zengin olmadığı fakat bağışının gönül zenginliğini gösterdiğini belirtmektedir.[47] Nuri Efendi, ayrıca, Uzgur köyünde bulunan boş arazi için 31 zeytin fidanı bağışlamıştır.[48] Gazeteyi incelediğimiz dönem boyunca 3 İslam Cemaati Heyeti seçimi yapılmış ve Saatçi Nuri Efendi 1930'daki seçimle beraber 1 dönem bu heyette yer almıştır.[49] Saatçi Nuri Efendi'nin 1929'da bir erkek çocuğu olmuştur.[50]

Meslek Grupları

Gazetede adı geçen Rodos Müslümanlarının birçoğu ticaretle uğraşmaktadır ve bu ticaret genelde Türkiye'nin Akdeniz kıyılarıyla bağlantılıdır. Özellikle mahalli haberler kısmındaki ilanlarda bu kişilerin isimleri geçmektedir. Rodos'un Müslüman esnafı hakkında ise gazetenin son sayfasında yer alan ilanlar sayesinde, bilgi edinilebilmektedir. Bu ilanlara baktığımızda birçok Müslüman bakkal olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bakkallar, iptidai olmaktan uzak, birçok dükkânın birleşmesinden oluşmuş gibi görünmektedir. Bu bakkallarda her çeşit yiyecek içeceğin yanı sıra kırtasiye malzemeleri, sabun, pudra, lavanta kokuları, dökme ve elekten geçme kahve de bulunmaktaydı.[51] Bu dükkânlardan biri Rafet Hamit'in oğulları Muhiddin ve Cahit'e ait eski çarşıdaki bakkal dükkânıydı. Başka bir bakkal dükkânı ise Eski Çarşı'da Ağa Camisi karşısında bulunan Alaiyeli [Alanyalı] Mustafa Nazif Efendi'ye aitti. Eski Çarşı'da Şadırvanın karşısında bulunan Bastiyalı Mehmet Efendi'nin bakkal dükkânında ise kendi ürettiği içkilerin yanı sıra, Yunanistan'ın şişe ve varil konyakları satılmaktaydı.[52] Rodos'un sakin bir esnafı olan Bastiyalı Mehmet'in kendi ürettiği içkileri satmaya

47 Hizkia Franko, "Manidar Bir Eser-i Teberru," *Selam*, nr. 85, 2 Kânunusani 1928, s. 1.
48 "Eser-i Hamiyyet," *Selam*, nr. 198, 17 Mart 1930, s. 3.
49 "Cemaat-i İslamiyemiz," *Selam*, nr. 210, 9 Haziran 1930, s. 3.
50 "Doğum," *Selam*, nr. 138, 14 Kânunusani 1929, s. 2.
51 "İlan," *Selam*, nr. 120, 3 Eylül 1928, s. 4.
52 "İlan," *Selam*, nr. 155, 13 Mayıs 1929, s. 4.

başlaması ve bunlar için *Selam* gazetesinde verdiği iddialı ilan, Rodos'un diğer içki üreticisi Dökmeci Ahmet Efendi'yle arasında yıllar sürecek bir inatlaşma başlatmıştır.

Gazeteden öğrendiğimiz kadarıyla Rodos'ta içki üreten iki Müslüman vardı ve bunlar oldukça kaliteli ve uluslararası sergilerde takdir toplayan içkiler üretiyordu. Bu kişiler Dökmeci Ahmet Efendi ve Bastiyalı oğlu Mehmet Efendi idi. Dökmeci Ahmet Efendi, *Selam* aracılığıyla ürettiği içkilerin "Rodos rakısı" adı altında reklamını vermişti. Fakat ikinci içki imal eden Müslüman olan Bastiyalı Mehmet'in aynı şekilde gazeteye ilanlar vererek "ispirtolu değil, gerçek içki içmek isteyenleri" bakkaliye dükkânına davet etmesi üzerine, Ahmet Efendi *Selam*'da üslubunu "kızgın" olarak nitelendirebileceğimiz bir ilan yayınlatarak, ürettiği rakının Kıbrıs'ın kuru üzümü ve anasondan imal edilmiş olduğunu ve imbikten 2 defa geçirilmiş olarak üretildiğini ve sağlığa zarar verecek hiçbir madde içermediğini yazmıştır. Aksini ispatlayana 1000 liret gibi çok büyük bir ödül vereceğini duyurmuştur.[53] 2 Eylül 1929'dan itibaren ise Ahmet Efendi'nin "Rodos rakısı" ilanını hükümetin "imtiyaz-ı mahsus"una yani özel ayrıcalığına sahip ibaresiyle birlikte yayınlatmaya başladığı takip edilmektedir.[54] Sanıyoruz ki Dökmeci Ahmet Efendi, Bastiyalı Mehmet'in iddiası üzerine *Selam*'da yayınlattığı iddialı ilanı yeterli görmeyerek, ürettiği içkileri hükümetin yetkili mercilerine onaylatmıştı. Ancak, Bastiyalı Mehmet ise en az Dökmeci Ahmet kadar, "Ferah Rakısı" adını verdiği içkilerine güvenmekteydi. Mehmet Efendi de gazeteye yeni bir ilan vererek, ürettiği içkinin yalnız üzüm ve anasondan yapılmış olduğunu ve tıpkı Ahmet Efendi gibi iki kez imbikten geçirildiği ve sağlığa zararlı hiçbir madde içermediğini belirtmiş ve Dökmeci Ahmet Efendi'nin ödülünü beş katına çıkararak, aksini ispatlayana 5.000 liret vereceğini ilan etmiştir.[55]

Dökmeci Ahmet Efendi'den bahsettiğimiz kısımda da belirttiğimiz gibi, Ahmet Efendi ürettiği içkilerle, iki ayrı uluslararası madalya ve diploma almıştır. Tam da *Selam* gazetesinin son sayfasındaki karşılıklı restleşme döne-

53 "İlan," *Selam*, nr. 159, 10 Haziran 1929, s. 4.
54 "İlan," *Selam*, nr. 170, 2 Eylül 1929, s. 4.
55 "İlan," *Selam*, nr. 228, 6 Teşrinievvel 1930, s. 4.

mine rast gelen bu ödüller üzerine, Dökmeci Ahmet Efendi, "Rodos Rakısı" reklamına bu nişanlarını da eklemiş ve ödül bedelini 10.000 lirete çıkarmıştır.[56] Bastiyalı Mehmet ise bunun üzerine Dökmeci Ahmet'in, İtalya hükümetinden almış olduğu özel imtiyazı almış ve bir sonraki ilanda bunu belirtmiş ve kendinden son derece emin bir şekilde, ödülü 20.000'e çıkarmıştır.[57]

Gazetenin ilerleyen bölümlerinde bu ödül artırımlarının yüz binlere çıkacağını düşündüren bu inatlaşma, bir anda kesilmiş ve her iki üreticinin de ilanlarının yayınlanmasına rağmen, ödül kısmı ilanlardan çıkarılmıştır. Bunun sebebinin, hatırı sayılır bir İslam cemaati üyesinin, Rodos'un son derece başarılı bu iki gencini uzlaştırmış olduğu düşünülebilir.

Bir başka Müslüman esnaf ise Sakızlı Ali Usta'ydı. Kasaplık Mescidinin altında bir tatlıcı dükkânı bulunan Ali Usta özellikle lokma tatlısına çok güveniyordu. *Selam* gazetesi aracılığıyla sabahları midelerini nefis yağlarla pişen lokma tatlısıyla tatlandırmak isteyenleri dükkânına beklediğini ilan etmiştir.[58] Başka bir tatlıcı dükkânı ise Baklavacı Ahmet'in oğulları Mehmet ve Şevket'in çarşıda bulunan tatlıcı dükkânıydı. Rodos'un bu tanınmış baklavacı kardeşlerinin dükkânında tulumbadan kadayıfa baklavadan kurabiyeye her çeşit tatlı bulunduğu gibi, sabahları kıymalı ve peynirli poğaça da satılmaktaydı.[59] Rodos'ta diğer bir meşhur tatlıcı olan Şamlı Mustafa Usta, Eski Çarşı'da Kapanönü'ndeki tatlıcı dükkânını, 1932'de lokanta'ya dönüştürmüş ve adını "Şark Lokantası" olarak değiştirmişti.[60]

Boyacılar Sokağında Side İbrahim Kahvesi karşısında dükkânı bulunan Kolacı İbrahim Çelebi, erkek ve kadın elbiseleri ütüleyip, gömlek ve iç çamaşırları dikiyordu.[61] Rodos Müslümanlarının ünlü bir terzisi ise Eski Çarşı'da Elhadef Bankası civarında dükkânı bulunan İdris Osman'dı.[62] Bunların dışında mahalli haberler kısmında doğum, ölüm, evlilik gibi haberlerde birçok Müslüman terzi ismi geçmektedir. Fakat *Selam* gazetesinde dükkânlarının reklamını yapan sadece bu iki isim olmuştur.

56 "İlan," *Selam*, nr. 247, 27 Şubat 1931, s. 4.
57 "İlan," *Selam*, nr. 259, 22 Mayıs 1931, s. 4.
58 "İlan," *Selam*, nr. 26, 6 Kânunuevvel 1926, s. 4.
59 "İlan," *Selam*, nr. 39, 14 Şubat 1927, s. 4.
60 "İlan," *Selam*, nr. 315, 17 Haziran 1932, s. 4.
61 "İlan," *Selam*, nr. 48, 18 Nisan 1927, s. 4.
62 "İlan," *Selam*, nr. 202, 14 Nisan 1930, s. 4.

Aynı şekilde, Rodos'ta çok sayıda Müslüman berber olduğunu düşünmemize rağmen, gazetede sadece bir Müslüman berbere ait dükkânın ilanı bulunmaktadır. Ali Hasan'ın Musevi Mahallesinde bulunan "Sıhhi Berber Salonu" hem kadınlara hem erkeklere hizmet veren modern bir dükkândı. Saç kesimi ve yapımının yanı sıra, kadınlar için pudra, dudak boyası gibi makyaj malzemeleri de satılmaktaydı.[63]

Rodos'ta hatırı sayılır miktarda kahveci Müslüman esnaf bulunmaktaydı. Bunlardan biri Eski Kasaphane civarında "erbab-ı merak ve safa için" özel olarak elekten geçirdiği kahvelerini satan Mehmet Cemil'in dükkânıydı.[64] Bir başka kahveci ise hayırseverliği ile bilinen ve Rodos'un eski kahvecilerinden olan Münip Usta'ydı. Münip Usta, çarşıdaki dükkânını gelir olması için Ağa Camisine bağışlamıştır.[65]

Gazeteye göre Rodos'ta iki diş hekimi bulunmaktaydı. Bunlardan biri Şükrü Hüseyin Kadri idi. Musevi Mahallesinde 2088 numaralı dükkânda diş hastalıkları muayenehanesi bulunan Şükrü Hüseyin Kadri, çürüyen dişleri doldurur, altın ile kaplar ve kauçuktan yeni diş yapardı.[66] Kendisiyle ilgili ilginç bir ilanda ise dans öğrenmek isteyenleri, dans hocasına yönlendirdiği belirtilmektedir. Bu ilana göre, artık asri bir ihtiyaç olan dans etmeyi az zamanda öğrenmek isteyenlerin dişçi Şükrü Hüseyin Kadri vasıtasıyla dans hocası Karatapans Efendi'ye müracaat etmeleri gerektiği duyurulmuştur.[67] Dişçi Şükrü Hüseyin Kadri'ye 1930 yılında İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden mezun Ahmet Fevzi Bey katılmıştır. Ahmet Fevzi Bey, Han arkasında Boyacı Ahmet Çavuş'un dükkânının karşısındaki muayenehanesinde yeni teknik imkânlarla, ağrısız tedavi yapmasının yanı sıra her türden yeni diş imal ettiğini de ilan etmiştir.[68]

Rodos'un iki Müslüman diş hekiminin yanı sıra iki de Müslüman ebesi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Rodos'un eğitimli ilk Müslüman ebesi olan, Rodos Kraliyet Doğumhanesinden diplomalı Fatma Haydar

63 "İlan," *Selam*, nr. 116, 9 Ağustos 1928, s. 4.
64 "İlan," *Selam*, nr. 46, 4 Nisan 1927, s. 4.
65 "Bir Teberru Daha," *Selam*, nr. 57, 20 Haziran 1927, s. 2.
66 "İlan," *Selam*, nr. 52, 16 Mayıs 1927, s. 4.
67 "İlan," *Selam*, nr. 58, 27 Haziran 1927, s. 4.
68 "İlan," *Selam*, nr. 217, 28 Temmuz 1930, s. 4.

Hanım'dı. Orta Fırın karşısındaki muayenehanesinde hastalarını kabul eden Fatma Hanım için, *Selam* gazetesinin sahibi Mehmet Kadri bir başyazı kaleme almıştır. Mehmet Kadri yazısında, Rodos'taki diğer cemaatler eğitimli ebelere sahipken, Müslümanların çocuklarını cahil ve katil ebelere bırakmalarını eleştirmiş ve artık Fatma Haydar Hanım gibi diplomalı bir ebeye sahip olduklarından, bundan sonra bu konuda ona müracaat edilmesi gerektiğini yazmıştır.[69] 1934 yılında ise başka bir diplomalı Müslüman ebe muayenehanesini açmıştır. Musevi Mahallesi 29 numarada hizmet vermeye başlayan Selma Hanım, fakir olduğu İslam Cemaati Heyetince onaylanmış kişilere ücretsiz bakmaktaydı.[70]

Müslüman esnafın, Rodos'un sosyal ve eğlence yaşantısındaki yerleri ise, azımsanacak gibi değildi. İnsanların toplanıp keyifli zaman geçirebilecekleri birçok müessese Müslümanlara aitti. Bunlardan biri San Giorgio sinemasıydı. Mandraki'de, Hükümet Konağı civarında inşa edilen ve Rodos'un en muhteşem binalarından biri olan San Giorgio sineması Raşit Efendi'ye aitti. Bu sinemada her akşam drama ve komediler gösterilmekte ayrıca Müslüman fukaralar ve Müslüman okulları menfaatine filmler, tiyatrolar ve konserler tertip edilmekteydi. İtalya veliahtı Umberto di Savoia ile Belçika Prensesi Maria Joze'nin büyük bir düğünle evlenmelerinin ardından, bu görkemli düğünlerinin filmi 1 hafta sonra Rodos'a gelmiş ve San Giorgio'da gösterilmişti.[71] Bu sinemaya Türkiye'den de filmler gelmişti. Nâzım Hikmet'in yazıp Muhsin Ertuğrul'un yönettiği 1933 tarihli "Karım Beni Aldatırsa" adlı film bir yıl sonra yine bu sinemada gösterilmeye başlanmıştı.[72] 1933'te bu sinemanın altında "San Giorgio Kahve ve Barı" açılmış ve burası Rodosluların boş zamanlarını keyifle geçirebilecekleri bir eğlence merkezi haline getirilmişti.[73]

Müslümanlara ait bir başka müessese ise Mandraki Meydanında bulunan Âşir ve Cemil kardeşlere ait Vittoryo gazinosuydu.[74] Rodos'un içki

69 Mehmet Kadri, "Fatma Haydar Hanım," *Selam*, nr. 213, 30 Haziran 1930, s. 1.
70 "İlan," *Selam*, nr. 433, 28 Eylül 1934, s. 4.
71 "Sinema," *Selam*, nr. 195, 24 Şubat 1930, s. 2.
72 "Karım Beni Aldatırsa," *Selam*, nr. 396, 12 Kânunusani 1934, s. 3.
73 "İlan," *Selam*, nr. 373, 28 Temmuz 1933, s. 4.
74 "İlan," *Selam*, nr. 63, 1 Ağustos 1927, s. 4.

sektörünü elinde tuttuğunu düşündüğümüz Dökmeci Ahmet Efendi'nin de Yeni Çarşı'da "Rodos Gazinosu" adlı bir gazinosu bulunmaktaydı. İskelede bir de kahvehanesi bulunan Ahmet Efendi burada, toptan ve perakende olarak, kendi ürettiği Rodos rakısını satıyordu.[75] Rodos'un en önemli mevkii olan Mandraki'de bulunan bir müessese de Büyük Mısır Oteliydi. Zeynep Rahmi Hanım'ın sahibi olduğu bu otel oğulları Süleyman ve Mithat Rahmi tarafından tamir ettirilmişti. Oldukça iyi bir surette donatılmış olan bu otelde alaturka ve alafranga yemekler, hamamlar ve telefon bulunuyordu. Otelde İtalyanca, Arapça, Türkçe, Rumca, Fransızca, Almanca ve Rusça gibi dillerde hizmet veren görevlileri mevcuttu.[76] 1934'te tüm bunlara, Balcı Mehmet Efendi'nin oteli ve gazinosu eklenmişti. Mehmet Efendi, eski Roma Bankası binasını yenileyerek otel ve gazino olarak hizmete açmıştı.[77]

Rodos'un Müslüman fotoğrafçıları da mevcuttu. Değirmenönü'nde dükkânı bulunan Hasan Tahsin Fotoğrafhanesi *Selam* okuyucularına tavsiye edilerek, başvuranların sanatın bütün incelikleriyle karşılaşacakları belirtilmiştir.[78] Başvuranların fotoğraflarında özel bir zarafet ve doğallık bulacağı ilan edilen başka bir Müslüman fotoğrafçısı ise Han arkasında fotoğrafhanesi bulunan Fehim Abdullah'tı.[79] Bunların dışında Mehmet Hattap, müze civarında dükkânında Almanya'nın en büyük ve meşhur fotoğraf makinesi markası olan Zeiss Ikon'un bayiliğini yapmakta ve fotoğrafçılığa ilişkin tüm malzemeleri bu dükkânında satmaktaydı.[80]

Rodos Belediyesi bünyesinde birçok Müslüman memurunun görev aldığı anlaşılmaktadır. Bu kişilerin isimlerine yine gazetede yer alan doğum, ölüm, evlilik haberlerinden ulaşıyoruz. Bu isimlerden bazıları şunlardır: Liman memuru Mustafa Efendi, belediye memuru Şükrü Efendi, belediye gaz deposu memuru Ali oğlu Mehmet Efendi, müze memuru Hüseyin Efendi, zabıta memuru Ali Bahri Efendi, emniyet-i umumiye memuru Rasim Bey.

75 "İlan," *Selam*, nr. 71, 26 Eylül 1927, s. 4.
76 "İlan," *Selam*, nr.56, 13 Haziran 1927, s. 4
77 "İlan," *Selam*, nr. 363, 26 Mayıs 1933, s. 4.
78 "İlan," *Selam*, nr. 88, 23 Kânunusani 1928, s. 4.
79 "İlan," *Selam*, nr. 225, 22 Eylül 1930, s. 4.
80 "İlan," *Selam*, nr. 368, 23 Haziran 1933, s. 4.

Rodos içinde ulaşım büyük ölçüde otomobillerle sağlanmaktaydı. Bu otomobillerin şoförlerinin çoğu da Müslümanlardan oluşuyordu. Hükümet bu otomobiller için düzenlemeler yapmakta, otomobillere numara ve kullanma izni vermekte idi. Bu nedenle gazetede şoförlerden bahsedilirken otomobil numaralarıyla birlikte bahsedilmektedir. Bu şoförlerin isim ve otomobil numaralarına daha çok yaptıkları kazalar sebebiyle ulaşılabilmektedir. Örneğin; 56 numaralı otomobil şoförü Mustafa Yakup dört gencin yaralanmasına sebebiyet verdiği için emniyet-i umumiye idaresi tarafından verilen ehliyeti (*patent*) geri alınmıştır.[81] 22 numaralı otomobil şoförü Topal oğlu Mehmet hız sınırını aştığı için patentine el koyulmuştur.[82] 152 numaralı otomobilin şoförü Burdurlu Selahattin kapasitesinden fazla müşteri aldığı için cezalandırılmıştır.[83]

Tüm bunlar Rodos Müslümanlarının, yeniliklere ve değişimlere açık olduğunu ve bunları iş hayatlarına yansıtmakta yetenekli olduklarını göstermektedir. Bu nedenle hayat tarzlarının epeyce batılılaşmış olduğu görülmektedir. İtalyan hâkimiyeti döneminde Rodos Müslümanları, Rodos'un ekonomik hayatında aktif bir rol oynamışlardır.

Toplumsal Kuruluşlar

Rodos Müslümanlarının ileri gelen isimleri tarafından oluşturulmuş bazı toplumsal kuruluşlar bulunmaktaydı. Bu kuruluşlar üyelerinin ve halkın desteğiyle ayakta tutulmaya çalışılıyordu. Bu kısımda aktaracağımız bu kuruluşlar fakirlere yardım için oluşturulan Fukaraperver Cemiyeti, Müslüman mezarlarının korunmasını amaçlayan Makâbir-i İslamiye Komisyonu, Müslüman gençlerinin bedenen ve manevi olarak gelişmeleri ve Rodos Müslümanlarının sosyal hayatlarını canlandırmak için kurulmuş olan İslam Spor Kulübü ve Rodos'taki Müslüman vakıflarının korunması ve düzenlenmesi görevini üstlenmiş olan Evkaf Komisyonudur. Ayrıca bu kuruluşlar için düzenlenen yardım faaliyetlerine de değinilmiştir.

81 "İstirdad," *Selam*, nr. 108, 11 Haziran 1928, s. 1.
82 "İstirdad," *Selam*, nr. 398, 26 Kânunusani 1934, s. 3.
83 "Tecziye," *Selam*, nr. 403, 2 Mart 1934, s. 3.

Fukaraperver Cemiyeti

1927 yılında gazetede çıkan tanıtıcı bir haberde, Fukaraperver Cemiyetinin 20 yıldan beri faaliyetlerini sürdürdüğü belirtilmektedir. Yani cemiyet Osmanlı devleti zamanında kurulmuştur. Fakat kuruluşunun ardından uzunca bir süre, halkın ilgisizliğinden dolayı dağılma aşamasına geldiği anlaşılmaktadır.[84] İtalyan hâkimiyeti döneminde cemiyetin başkanlığını, cemaat başkanlığı da yapan, Torunzâde Süleyman Ağa'nın üstlenmesiyle cemiyet oldukça aktif bir döneme girmiştir. Süleyman Ağa aynı zamanda cemiyetin en önemli bağışçılarından biri rolünü de üstlenmiştir.

Fukaraperver Cemiyetine yapılan bağışlar, miktarlarına bakılmaksızın duyurulmaktaydı. Bu da sanırız, cemiyete yardım yapmayı özendirmek için kullanılan bir yoldu. Özellikle ramazan aylarında yapılan bağışlar artmıştır. Bunun dışında, evlilik sonrası veya bir kişinin vefatı sonrası ailesi tarafından cemiyete bağış yapılmıştır. Örneğin Halil Nabi Efendi evliliği münasebetiyle cemiyete bağışta bulunurken,[85] Süleymaniye Medresesi öğretmenlerinden Mehmet Nail Bey, eşi ve kız kardeşinin, ölen annelerinin hayrına cemiyete bağış yaptıkları bildirilmektedir.[86]

Rodos'ta yaşayan Müslümanlar kadar, Rodos dışında yaşayan Müslümanların da cemiyete yardımda bulunduklarını görüyoruz. Bunu gösteren bir haberde, İzmir'de yaşayan Derviş Yaşar'ın vefatı üzerine annesinin cemiyete bağış yaptığı bildirilmektedir.[87] Bunun dışında İskenderiye'de Hicaz Oteli sahibi Raşit Hüseyin oğullarının sünnet düğünleri münasebetiyle cemiyete yüklü miktarda bağışta bulunmuştur.[88] Bu durum, cemiyetin Müslümanlar arasında ne kadar yerleşmiş olduğunu ve halk tarafından güvenilir bir kurum olarak benimsendiğini göstermektedir.

Cemiyet hayrına sık sık konserler, eğlenceler, film gösterimleri ve piyangolar düzenlenmiştir. 16 Ağustos 1926 tarihli "Konser" adlı haberde Rodos Müslümanları, Mandraki Meydanındaki Savoya sinemasında yapılacak olan etkinliğe davet edilmişlerdir. Bu etkinlik gündüz kadınlar, akşam

84 Mehmet Kadri, "Fukaraperver Cemiyeti," *Selam*, nr. 72, 3 Teşrinievvel 1927, s. 1.
85 "Teberru," *Selam*, nr. 223, 8 Eylül 1930, s. 3.
86 "Teberru," *Selam*, nr. 161, 24 Haziran 1929, s. 2.
87 "Teberru," *Selam*, nr. 177, 21 Teşrinievvel 1929, s. 1.
88 "Eser-i Mürüvvet," *Selam*, nr. 274, 4 Eylül 1931, s. 3.

ise erkekler için olacak şekilde düzenlenmiştir. Konserde Monologist Küçük Hüseyin Bey'in sahne alacağı ayrıca belirtilmiş ve konser programı şu şekilde verilmiştir: 1. Monolog- Çemişkezekli'nin İstanbul Seyahati taklidi; 2. "Arşın Mal Alan" adlı Kafkas operasından bir parça; 3. Aktris hanım tarafından dans ve şarkı; 4. Bilumum doğu kantocularının taklidi; 5. İnce saz takımı tarafından seçilmiş şarkılar.

Elimizdeki bu etkinlik programları, onların gelişigüzel değil, oldukça ciddi bir organizasyon sonucu yapıldığını göstermektedir. Etkinlikleri renklendirmek ve Rodos Müslümanlarının bunlara katılımlarını artırmak için Türkiye'den sanatçılar ve tiyatro ekipleri davet edilmiştir. Bunlardan ikisi olan Adalet Tiraje ve İlhami Bey adlı sanatçılar Eksilisbur sinemasında kadın ve erkekler için ayrı sahne almışlardır.[89] Bu etkinlik için Adalet Tiraje'nin resminin bulunduğu bir ilan yayınlamıştır. Ayrıca bu etkinliklerin İslam cemaatinin toplanma yeri olan kütüphane bahçesinde değil, Rodos'un büyük sinema ve konser salonlarında tertip edilmesi, İtalyan hükümetinin de bu tür faaliyetlere müdahale etmediğini göstermektedir.

Bu etkinlikler cemiyetin kasasına önemli katkı sağladığı gibi, bu etkinlikler sayesinde Müslümanlar bir araya gelerek, birlikte vakit geçirmiş ve sosyal hayatları canlanmıştır. Bu nedenle Müslümanlar, cemiyete yardıma ve etkinliklere katılıma, sürekli olarak teşvik edilmiştir.

Makâbir-i İslamiye Komisyonu

Müslüman mezarlarının düzeni ve korunması için 1916 yılında oluşturulan bu komisyonun başkanlığını Mahmut Kemal Efendi yürütmekteydi. Mahmut Kemal Efendi 1921 yılında komisyon idaresinde başarılı bulunarak İslam Cemaati Heyetinden takdirname almış ve bir nişanla ödüllendirilmiştir. Mahmut Kemal Efendi'nin komisyon yönetiminde usulsüzlük yaptığına dair halk arasında dolaşan şayialar üzerine, komisyonun gelir ve giderleri ile komisyon başkanlığına verilen takdirnamenin bir sureti ilan edilmiştir.[90] Fakat 1926 yılının ardından bu komisyon hakkında gazetede hiçbir haber bulunmamaktadır.

89 "Fukaramız Menfaatine Müsamere," *Selam*, nr. 333, 21 Teşrinievvel 1932, s. 3.
90 "Makâbir-i İslamiye Komisyonu," *Selam*, nr. 11, 2 Ağustos 1926, s. 2..

İslam Spor Kulübü

İlk olarak 13 Ağustos 1928 tarihinde, İslam Cemaati Heyetinin uygun bir yer bulunması halinde spor kulübü kurmayı düşündükleri duyurularak, spor kulübü tesis edilmesinin ilk girişiminde bulunulmuştur.[91] İslam gençlerini bir araya toplamak, onların bedenen gelişmeleri ve faydalı şeylerle meşgul olmalarını sağlamak amacıyla bu kulübün kurulması planlanmıştır. İslam Cemaati Heyeti kulüp için, öğrencileri kız okuluna taşındıktan sonra boş kalan Fethi Paşa anaokulunu uygun görmüştür. Burası, İslam Spor Kulübünün resmi olarak kurulmasının hemen ardından Fethi Paşa Evkafı mütevelli kaymakamı Fethi Bey'in verdiği izinle merkez binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.[92] Gençlerin kulübe katılmasını özendirmek için, Rodos'un tanınmış ailelerine mensup gençlerin kulübe kaydoldukları ilan edilmiştir. 27 Mayıs 1929 tarihli haberde, Rodos şampiyonu (hangi branşta şampiyon olduğu belirtilmemiş) Boyacı Mustafa, Fethi Şevket, Ali Tahsin, Mustafa Mehmet, İbrahim Mahmut ve Mehmet Mustafa adlı Rodos'un seçkin gençlerinin kulübe kaydoldukları duyurulmuş, kaydolmak isteyen gençlerin kütüphaneye başvurmaları istenmiştir.[93]

İslam Cemaati Heyetinin hevesine rağmen "Müslüman Gençleri Spor Kulübü"nün ancak 3 yıl kadar sonra, yerel hükümetin iznini alarak resmi olarak kurulabilmiş olduğu görülmektedir.[94] Bu gecikmenin sebebini bilemiyoruz. Fakat resmi olarak kuruluşunun hemen ardından kulüp büyük bir hızla yapılanmaya başlamıştır. Kulübün kurucu, fahri ve faal üç çeşit üyesi bulunmaktaydı. Fahri üyeler sporla meşgul olmadıkları halde sporun önemini kavramış ve ilerlemesi için maddi yardımda bulunan kişilerdi. Bunlar kurucu üyeler gibi, spor kulübüne, ilk olarak 20 frank ve her ay 10 frank vereceklerdi. Faal üyeler ise sporla meşgul olan ya da olmak isteyen gençlerden oluşmaktaydı. Bunların kayıt ücreti 10 frank, aylık ücreti ise 5 franktı. Kulüpte sporun her çeşidinin mevcut olduğu ve kulüp binası için her türlü bağışın kabul edileceği duyurulmuştur. Kayıt işleminin kurucu üyelerden Celalettin Bey tarafından her gün yapılacağı bildirilmiştir. Kulübün kurucuları tarafın-

91 "Spor Kulübü," *Selam*, nr. 117, 13 Ağustos 1928, s. 2.
92 "Spor Kulübü," *Selam*, nr. 298, 19 Şubat 1932, s. 2..
93 "Spor Kulübü," *Selam*, nr. 157, 27 Mayıs 1929, s. 3.
94 "Spor Kulübü," *Selam*, nr. 294, 22 Kânunusani 1932, s. 3..

dan yapılan seçimde idare heyeti reisliğine Kandalzâde Hüseyin Nazmi, kâtipliğe Mehmet Muzaffer, muhasebeye Ali Vehbi, kaptanlığa Halil Mehmet seçilmiştir. Başkan Kandalzâde Hüseyin Nazmi sağlık problemleri sebebiyle başkanlığı bir süre bırakmış olmasına rağmen, bu görev boş kaldığı için daha sonra tekrar başkanlığa getirilmiştir.[95] İslam Spor Kulübünün başkanı ve idare heyetinin, elde edebildiğimiz tek listesi budur.

İslam Spor Kulübünün diğer cemaatlerin kulüplerine göre çok yeni ve yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Kulüp idman sahası bulunmadığından haftada iki kez Ortodoks cemaatine ait sahayı kullanmaktaydı.[96]

İslam Cemaati Heyeti tüm kuruluşları için olduğu gibi spor kulübü için de yardım faaliyetleri düzenlemiş ve Müslüman halktan destek beklenmiştir. Örneğin San Giorgo sinemasında bir müsamere düzenlenmiş, ardından sesli film gösterilmiştir. Yine kulüp yararına üyelerden Hafız Ahmet ve Avdi Bey tarafından musiki konseri verilmiştir. Spor kulübünün her türlü bağış çağrısına ilk cevabı Süleyman Ağa ve berber Ali Hasan vermiştir. Süleyman Ağa spor kulübü idarehanesi için sandalye, berber Ali Hasan ise idarehaneyi süsleyecek bir futbolcu biblosu bağışlamıştır.[97]

İslam cemaatinin tüm bu heyecanına rağmen, İslam Spor Kulübünün futbol alanında pek başarılı olmadığını görülmektedir. Verilen iki futbol maçı sonucuna göre İslam Spor Kulübü (SAM) ile Kirmasti Spor Kulübü arasında yapılan maç berabere bitmiş, ARS (Rodos Ortodoksları Spor Kulübü) takımı ile yapılan maç ise 3-0 kaybedilmiştir.[98] 1932-1933 futbol dönemi sonunda SAM, altı takım arasında altıncı olmuştur.[99]

Ancak futbol dışındaki alanlarda önemli başarılar kazanılmıştır. Özellikle bisiklet yarışlarında Müslümanların arka arkaya derece aldıkları görülmektedir. 24 Mayıs 1932'de yapılan bisiklet yarışında SAM kulübü büyük bir başarı kazanmış, birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci bu kulüpten çıkmıştır. Stadyumda dört çeşit sporda yapılan müsabakalardan bisiklet yarışlarında Su Yolcu Enver Ali Efendi birinci, Çelebilerin Ahmet Efendi

95 "Spor Kulübü," *Selam*, nr. 396, 12 Kânunusani 1934, s. 3.
96 "Spor Kulübü Riyasetinden," *Selam*, nr. 308, 29 Nisan 1932, s. 3.
97 "İhda," *Selam*, nr. 307, 22 Nisan 1932, s. 3.
98 "Maç," *Selam*, nr. 308, 29 Nisan 1932, s. 3.
99 "Futbol Şampiyonluğu," *Selam*, nr. 365, 2 Haziran 1933, s. 3.

ikinci ve Kavanzo Stelyo ile Ömer Halil üçüncü olmuşlardır.[100] Boks alanında ise ARS kulübünden Üzümcü Durmuş Efendi, Marekiyare kulübünden Giovanni Zenkina'yı yenmiştir.[101] Üzümcü Durmuş Efendi'nin Rodos Rumlarına ait olan kulüpte yarışması, Müslümanların Rum takımında yer alabildiklerini göstermektedir.

Kulüp Müslüman gençlerini sadece bedenen değil diğer yönlerden de geliştirmeye çalışmıştır. Kalimnoz şubesinde gençlere İtalyanca öğretmek için gece dersleri düzenlenmiştir. Ahmet Cevat Efendi'nin parasız olarak ders vermesi üzerine Vilayet Eğitim Müdürü kumandatör unvanlı Ferranti, kursa devam eden öğrencilerin ders gereçlerini ücretsiz karşılamıştır.[102] Sporcu gençler, yönetim tarafından gezilere götürülmüştür. Gazeteden kulübün 22 genci özel bir motorla Fethiye'ye götürdüklerini öğreniyoruz.[103]

Evkaf Komisyonu

Evkaf Komisyonu 2 Mayıs 1925 tarihli dekreto ile kurulmuştur. Rodos'taki vakıf eserlerinin tasarrufu ve korunması ile ilgilenen Evkaf Komisyonunun teşkilinden önce, bu görevi İslam Cemaati Heyeti yürütmekteydi. Gazetede iki kez Evkaf Komisyonu başkan ve üyelerinin seçimlerinin arkasından gazetede seçilenlerin tam listesi verilmiştir. Bunların dışında doğum, ölüm, nişan ve düğün gibi ilanlarda komisyona üye kişilerin adları geçmektedir. Rodos Müslümanlarının İtalyan hükümeti ile ilişkilerinde önemli bir rol üstlendiğini anladığımız *Selam* gazetesi sahibi Mehmet Kadri, komisyonun daimi üyelerinden biri olmuştur. Kadri, ilk olarak 1926'da Evkaf Komisyonu idare memurluğuna getirilmiştir.[104] Evkaf Komisyonunda görev yapmış, ulaşabildiğimiz diğer bazı isimler ise 1927'de başkanlık yapmış olan Mahmut Kemal[105] ve 1928 yılında tahsil memurluğunu yürütmüş olan Hüsnü Bey'dir.[106] 1929 yılında bir dekreto yayınlanarak, gösterdikleri

100 "Spor," *Selam*, nr. 437, 26 Teşrinievvel 1934, s. 3.
101 "Spor," *Selam*, nr. 437, 26 Teşrinievvel 1934, s. 3.
102 "Spor Kulübünden," *Selam*, nr. 322, 5 Ağustos 1932, s. 3.
103 "Sporcularımız," *Selam*, nr. 342, 23 Kânunuevvel 1932, s. 3.
104 "Tayin," *Selam*, nr. 13, 16 Ağustos 1926, s. 2.
105 "İbraz-ı Hamiyyet," *Selam*, nr. 46, 4 Nisan 1927, s. 2..
106 "Tevellüd," *Selam*, nr. 97, 26 Mart 1928, s. 1.

gayret sebebiyle Rodos Evkaf Komisyonu tekrar göreve getirilmiştir.[107] 1933 yılı Evkaf Komisyonu başkan ve üyelerinin eksiksiz bir listesi ise şöyledir; Başkan: Binyaşâki Galip Efendi, idare memuru: Mehmet Kadri, azalar: Ali Bağaki, Aşçızâde Mehmet İhsan ve Mehmet Cevat.

Rodos'taki vakıf eserlerin tamiri ve restorasyonu gibi işlerle Evkaf Komisyonu ilgileniyordu. Hükümet yardımda bulunmak isterse bunu Evkaf Komisyonu aracılığıyla yapıyordu. Osmanlı devleti tarafından Rodos'a yerleştirilen Safevi hanedanına mensup Şah Safi'nin kayıp olan mezarının yan taşlarının Murat Reis dergâhı mezarlığında bulunması üzerine, vilayet makamı, mezarın tamamının bulunması ve kazılara devam edilmesi için Evkaf Komisyonuna bir emirname gönderilmiştir.[108]

Herhangi bir vakfın tamire ihtiyacı olup olmadığını komisyonun oluşturduğu bir heyet inceliyor ve bu tetkik sonucu tamire karar veriliyordu. Buna uygun olarak Evkaf Komisyonu tarafından yapılan inceleme sonucu Sultan Mustafa ve İbrahim Paşa camileriyle Tireli Hamza Mescidinin tamirine karar verilmiştir.[109]

Okullar ve camiler için kira getiren yerlerin tüm kira düzenlemeleri bu komisyonca yapılıyordu. Kira müddeti biten bir yer, komisyon tarafından müzayedeye konuluyordu. Gazetenin yayınlanmaya başlamasından sonra, müzayede haberleri, Müslümanlara, *Selam* yoluyla iletilmiştir. Ayrıca Evkaf Komisyonunun bazı atamaları da kararlaştırdığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Sultan Murat Camisi imamlığına Hâfız Mustafa Âsım, müezzinliğe ise Hüseyin Efendi tayin edilmiştir.

Evkaf Komisyonu, faaliyetlerini her sene sonunda bir rapor halinde vilayet makamına sunuyordu. 1927 ve 1928 yılına ait raporların İslam cemaatine de duyurulduğunu görüyoruz. Bu iki rapor incelendiğinde komisyonun faaliyet alanı daha iyi anlaşılmaktadır. 1927'de tamire muhtaç halde bulunan Sultan Mustafa ve İbrahim Paşa camileri ile Tireli Hamza Bey ve Kasaplık mescitleri tamir edilmiştir. Gülistan Oteli civarındaki Memi Paşa evi ile Yeni Varoş'ta harap halde bulunan okul ve mescit binalarının yerine

107 "İbkâ-i Tayin," *Selam*, nr. 166, 5 Ağustos 1929, s. 1.
108 "Şah Safi'nin Kabri," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 3.
109 "Tamirat," *Selam*, nr. 38, 7 Şubat 1927, s. 1.

iki yeni bina inşa edilmesi programa dâhil edilmiştir.[110] 1928 yılında ise minaresi hükümet tarafından inşa edilen Uzgur köyü camisi tamir edilmiş, harap halde bulunan Katavya köyü camisinin yerine yeni bir okul yaptırılmış, cami ise köyün başka bir yerinde tekrar inşa edilmiştir. Komisyon, çocuksuz olarak ölen Müslümanların kalan mallarına el koymuştur. Buna uygun olarak 1928 yılında, Keleş Musa oğlu Hacı Mehmet oğlu Salih Ağa'nın çocuksuz vefatı üzerine Fazıl Tepe'deki tarlasına el konulmuştur. Çocuksuz olarak öldüğü sanılarak çarşıdaki 1961 numaralı dükkânına el konulan Hasan İzzet'in ise, Amerika'da hayatta olduğuna dair şahitlerin bulunması üzerine malları iade edilmiştir.[111]

Evkaf Komisyonunun incelediğimiz dönem içerisinde iki radikal kararı bulunmaktadır. Gazetede yer almasa da bu kararların Rodos Müslümanları arasında tartışmalara yol açmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu kararlardan ilki Türkçe hutbe kararıdır. Cuma ve bayram namazlarında okunmakta olan Arapça hutbenin halk tarafından anlaşılamadığı gerekçesiyle, Türkçesi'nin de halka vaaz ve nasihat şeklinde anlatılması Evkaf Komisyonunca kararlaştırılmış ve müftülük tarafından da onaylanmıştır.[112] Diğeri ise camilerde düzenleme yapılmasına dair karardır. Buna göre Rodos'taki camilerin Müslüman nüfusuna oranla fazla olması ve Evkaf Komisyonunun bütçesinin içinde bulunduğu darlık sebebiyle, artık Süleymaniye, Ağa, İbrahim Paşa ve Sinan Paşa camilerinde beş vakit namaz kıldırılacağı kalan camilerde ise yalnızca cuma, ramazan ve bayram namazlarının kıldırılacağı duyurulmuştur.

Rodos Müslümanlarında Eğitim

İtalyan hâkimiyeti döneminde Müslümanların eğitimi konusuna baktığımızda, İslam Cemaati Heyetinin ve Müslüman halkın eğitimin öneminin bilincinde olduklarını görüyoruz. Okulsuz köylerdeki Müslüman çocuklarının okula kavuşması veya eğitim kalitelerinin yükselmesi için Rodos Müslüman eşrafının birçok yardımda bulunduğu görülmektedir. Bu kişile-

110 "Evkaf Meclisi," *Selam*, nr. 89, 30 Kânunusani 1928, s. 2.
111 "Evkaf Muamelâtı," *Selam*, nr. 143, 18 Şubat 1929, s. 2.
112 "Musib Bir Karar," *Selam*, nr. 409, 13 Nisan 1934, s. 2.

rin başında Torunzâde Süleyman Ağa gelmektedir. Süleyman Ağa ilk olarak, deprem sonucu yıkılan Salakos köyü okulunu tamir ettirmiştir.[113] Aynı şekilde okul inşası veya tamiri gerektiğinde, halkın da büyük bir gayretle ellerinden geleni yapmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu tür olaylar kesinlikle atlanmayarak, örnek olması temennisiyle duyurulmuştur. Bu örnek kişilerden biri Kayılı Ömer Ağa'dır. Ömer Ağa Mikse köyünde inşa edilen ilkokul için gerekli inşaat malzemelerini arabasıyla ücretsiz taşımıştır.[114] Bir diğer kişi ise Halil Efendi'dir. Halil Efendi, Katavya köyünün okulu depremde tamamen yıkıldığı için, İslam Cemaati Heyetinden, kendi evinin okul olarak kullanılmasını istemiştir.[115]

Sıradan köylü Müslümanların, bugün bile örnek olacak başka bir gayretleri ise "Kızıltepe mektebi" için olmuştur. Rodos'tan iki saat uzaklıktaki Mankavalı, Boynukara ve Kızıltepe mahalleleri sakinleri mevcut okulun kendilerine çok uzak olduğu ve çocuklarının bu nedenle büyük sıkıntılar yaşadığını İslam Cemaati Heyetine bildirmişler ve bu üç mahallenin ortasında uygun görülen bir yerde okul inşa edilmesini istemişlerdir. Bu okulun inşası için gereken insan gücünün yanı sıra maddi olarak da fedakârlık yapacaklarını belirtmişlerdir.[116] İslam Cemaati Heyeti ve ahalinin gayretiyle başlayan okul inşaatına yardım yağmıştır. Bu yardımlar cemaat başkanı Torunzâde Süleyman Ağa'nın beş bin franklık cömert bağışıyla başlamıştır.[117] Süleyman Ağa'nın bağışının duyurulmasının ardından Rodos Müslümanları adeta bir yardım yarışı içerisine girmiş ve okul için uzun süre bağış toplanmaya devam edilmiştir. Kızıltepe okul bağışlarını gösteren bir haberde şu isimler geçmektedir: İslam Cemaati İkinci Reisi Mahmut Kemal, 700 liret; Müftü Hafız Ethem Efendi, 500 liret; İslam Cemaati üyesi Saatçi Nuri Efendi, 1000 liret; İslam Cemaati üyesi Sadettin Efendi, 50 liret; Okul Müdürü Ali Rıza Efendi, 100 liret; Evkaf tahsil memuru Hüsnü Efendi, 200 liret; Nazifzâde Mehmet Efendi, 500 liret; Nazifzâde İbrahim Efendi, 100 liret; Şallavacı Hüsnü oğlu Şevket Efendi, 100 liret; Hacı Numanzâde Yaşar

113 "Bir Eser-i Hamiyyet," *Selam*, nr. 16, 6 Eylül 1926, s. 2.
114 "Teşekkür," *Selam*, nr. 30, 13 Kânunuevvel 1345, s. 2.
115 "Katavya Mektebi," *Selam*, nr. 71, 26 Eylül 1927, s. 2.
116 "Mektep Talebi," *Selam*, nr. 82, 12 Kânunuevvel 1927, s. 2
117 "Şâyân-ı Takdir Bir Mürüvvet," *Selam*, nr. 115, 30 Temmuz 1928, s. 2.

Efendi, 100 liret; Şeker İbrahimzâde Ali Efendi, 100 liret; Hanefi Çavuş oğlu Mehmet Efendi, 100 liret; Demirci Şaban Usta, 100 liret; Hanefi Çavuş, 150 liret.[118]

İslam cemaatinin tahsis ettiği 5 bin frank ve Torunzâde Süleyman Ağa'nın bağışladığı 5 bin frank, toplam 10 bin frankla Kızıltepe okulunun yapımına başlanmış fakat kapılar için kereste ve çatı için kiremit temin edilemediğinden binanın yapımının ardından inşaat durdurulmuştur. Mehmet Kadri, yine yazdığı bir başmakale vesilesiyle, Müslümanlardan yardım istemiştir.[119] Tüm bu bireysel yardımların dışında, cemaat heyeti tarafından okullar menfaatine yardım faaliyetleri düzenlenmiştir. Bunlardan biri Rodoslu tiyatrocular tarafından hazırlanan "Kadınlar Saltanatı" adlı oyunun San Giorgio sinemasında sahnelenmesiyle yapılmış ve Müslümanlar tarafından büyük ilgi görmüştür.[120]

Müslüman çocukların ve gençlerin daha iyi şartlarda ve daha iyi bir sistemde eğitim almaları için alınan birçok karar olmakla beraber, bu kararlara İtalyan hükümetinin ve Vali Lago'nun verdiği destek göz ardı edilemeyecek durumdadır. Lago 1926'da yaşanan depremde zarar gören Lindos'da bulunan cami ve okulun tamirinin hemen yapılmasına başlanmasını İslam Cemaati Başkanı Mahmut Kemal'e bildirmiştir.[121] İslam Cemaati Heyetinin, her sene okulu en iyi dereceyle bitiren üç kız ve üç erkek öğrencinin eğitimlerine İtalya'da devam etmeleri doğrultusundaki kararını memnuniyetle kabul etmiş olması diğer bir örnek davranışıdır.

Müslümanların eğitimine dair, gazete sahibi Mehmet Kadri tarafından önemli makaleler yazılmıştır. Mehmet Kadri yazılarında eğitim ile ilgili İslam Cemaati Heyetinin çalışmalarını tek başına yeterli bulmadığını belirterek, Müslüman çocukların velilerini daha ilgili olmaya davet etmiştir. Bu konuda Müslüman cemaati ile Rodos'ta bulunan diğer cemaatleri karşılaştırmış ve Müslümanların onlara göre geri kalmış olmalarından yakınmıştır.

Kadri, kız çocuklarının eğitimi konusuna da değinmiş ve Rodos'ta hâlâ kızlarını okutmaktan kaçınan zihniyete sahip insanların bulunduğu-

118 "Eser-i Hamiyyet," *Selam*, nr. 117, 13 Ağustos 1928, s. 2.
119 "Mehmet Kadri, "Kızıltepe Mektebi," *Selam*, nr. 169, 26 Ağustos 1929, s. 1.
120 "Mektepler Menfaatine," *Selam*, nr. 350, 17 Şubat 1933, s. 3.
121 "Başlıksız," *Selam*, nr. 24, 1 Teşrinisani 1926, s. 3.

nu belirtmiştir. Kadri, Müslüman okullarında reform yapılması gerektiğini savunmakta, fakat bu reformun içeriği hakkında herhangi bir görüş belirtmemektedir. Ona göre bu doğrultuda herhangi bir girişimde bulunulması durumunda Vali Lago her türlü destek ve yardımda bulunacaktır.[122]

1927 yılında özel bir nizamname ile cemaat okullarında öğretmenlik yapan kişilere İtalyanca sınavına girerek diploma alma şartı getirilmiştir. Öğretmenlerin İtalyanca öğrenebilmeleri için de, İtalyan kız ve erkek okulunda yaz tatili dönemlerinde İtalyanca kursları düzenlenmiştir. Bu kursun duyurusu *Selam* gazetesinden yapılmış, başvurmak isteyenlerin isim ve şöhret, doğum tarihi, çalıştığı okul ve ikametgâh adreslerini içeren bir dilekçe ile ilgili makama başvurabilecekleri belirtilmiştir.[123] Bu kurslar üç sene boyunca her yaz tatili devam etmiş ve üçüncü yılın sonunda katılan öğretmenlere diplomaları verilmiştir. Gazeteye göre İtalyanca diploması alan Müslüman öğretmenler şu kişilerdir: Süleymaniye Medresesi erkek öğretmenleri; Mehmet Tahir, Hasan Basri, Şeyh Tahsin, Hüseyin Yusuf, Mehmet Ethem, Mehmet Hüseyin. Kız öğretmenleri; Cahide, Sadıke, Saliha, Saadet, Samiye, Hadiye, Hasine. Köy öğretmenleri; Mehmet Şerif, Abdullah Hulusi, Recep Hikmet, Ali Mehmet, İbrahim Hakkı, Halil Razi, Ömer Ali.

Vali Lago ve İtalya hükümetinin farklı cemaatlere mensup çocukların İtalyan okullarında okumalarını destekleyen bir tutum içerisinde olduğunu görmekteyiz. 1931 yılında yayınlanan iki dekretoyla farklı unsurların İtalyan okullarına geçişlerini özendiren değişiklikler yapılmıştır. Bu dekretoların ilki İtalyan okulları ve ziraat okulunun orta bölümüne Türkçe ve Rumca dili ve edebiyatı derslerinin eklenmesine, Müslüman ve Ortodoks öğrencilerin bu dersleri okumaya zorunlu tutulmasına dairdir. Böylece çocuklarının Türkçe veya Rumca eğitimden mahrum kalacağı düşüncesiyle İtalyan okuluna göndermeyen ailelerin önlerindeki engel kalkmıştır. İkinci dekreto ise adalarda hükümet tarafından tanınan okullardan İtalyan okuluna geçmek isteyen bir öğrencinin kaldığı sınıftan devam edebilmesi hakkının verilmesidir. Böylece İtalyan okuluna geçmek isteyen ama sene kay-

122 Mehmet Kadri, "Mekteplerimiz," *Selam*, nr. 104, 14 Mayıs 1928, s. 1.
123 "İtalyanca Dersleri," *Selam*, nr. 55, 6 Haziran 1927, s. 2.

betmek istemeyen öğrencilerin önündeki engel de kalkmıştır.[124] Vali Lago, 1933 yılında yeni İslam Cemaati Heyetine hitaben, Müslüman gençlerinin eğitimi konusunda ciddi çalışmalar yapılmasını istemiş, iyi eğitim almış Müslüman gençlerine memurluk kadrolarının her zaman açık olduğunu belirtmiştir. Lago, bunun yanı sıra gençlerin hissiyatlarını olumlu yönde etkilediği için din derslerine de gereken önemin verilmesini istemiştir.[125]

Müslümanlardan cemaat okuluna gitmeyip, İtalyan okuluna giden çocuklar da vardı. Bu çocukların oldukça başarılı oldukları, gazetede verilen "ödül dağıtımı" haberlerinden anlaşılmaktadır. Bu haberlerde Müslüman öğrencilerin isimleri yayınlanarak kendileri ve aileleri tebrik edilmiştir. Gazetenin 22 Temmuz 1929 tarihli haberine göre, bu ders yılı sonunda İtalyan kız okulunda yedi Müslüman kız öğrenci takdir belgesi almıştır. Haberde bu kızların isimleri şu şekilde verilmektedir; Kemal Ali Bağaki, Saadet Abdullah, Memduhe Kadri, Halime Ali, Selma Şükrü, Besime Ahmet ve Samime Çelebi.

Rodos dışında başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerde eğitim görmekte olan Rodos'lu Müslüman gençlerin başarı haberleri de Rodos'ta yankı bulmuştur. Bunlardan biri, Şeyh Hasan Kadri'nin kızı Kadriye'dir. Kadriye'nin İstanbul'da okuduğu okuldan birincilikle mezun olduğu haberi iftiharla aktarılmıştır.[126] Başka bir haberde ise İzmir Belediyesi namına İtalya'da Fermo sanayi okulunda eğitim görmekte olan Mehmet Hurşit Bey'in başarılarından büyük bir memnuniyetle bahsedilmektedir.[127]

Gazetenin eğitim haberlerine geniş yer vermesinin yanı sıra, okul yönetimlerinin velilere ulaşımında, zaman zaman aracı rolü oynadığını görmekteyiz. Örneğin, ders yılı başlarında kayıt yeri ve zamanı duyuruları gazete aracılığıyla yapılmıştır. Fakat Müslümanların eğitim ile ilgili herhangi olumsuz bir tutumları olursa, bu, şiddetle eleştirilmiştir. Bunu Süleyman Ağa örneğinde açıkça görmekteyiz. Mikse köyü muhtarı Süleyman Ağa oğlunu sebze tarlasını sulatma bahanesiyle okula yollamaması ve diğer Müslü-

124 "Lütf-i Âli Maarifperver," *Selam*, nr. 75, 24 Teşrinievvel 1927, s. 2.
125 Mehmet Kadri, "Vali Beyefendi Hazretlerinin Beyânât-ı Mühimmeleri," *Selam*, nr. 380, 22 Eylül 1933, s. 1.
126 "Başlıksız," *Selam*, nr. 8, 12 Temmuz 1926, s. 2.
127 "Çalışkan Bir Vatandaşımız," *Selam*, nr. 65, 15 Ağustos 1927, s. 2.

man velilere kötü örnek olması sebebiyle, İslam Cemaati Heyeti tarafından Karabenyer (Jandarma) kumandanlığına şikâyet edilmiştir. Gazete, çocuklarını okula göndermeyen kişiler için kumandanlık tarafından çeşitli cezalar uygulanması gerektiğini belirterek, gereğinin yapılmasını istemiştir.[128]

Müslüman okullarına Müslümanların yanı sıra, gayrimüslimler de bağışlarda bulunmuştur, Rodos eczacılarından Grigor Efendi'ye Süleymaniye Medresesine bir termometre bağışladığı için teşekkür edilmiştir.[129] Ayrıca İtalyan hükümetine bağlı Faşist dernekleri önemli günlerde Rodos'taki tüm cemaat okullarına yardımda bulunmuşlardır. Bu yardımı belgeleyen haberlerden biri 13 Ocak 1932 tarihlidir. Bu haberde Rodos Faşist Cemiyetinin yılbaşı sebebiyle Müslüman okullarına 500 frank bağışladığı duyurulmaktadır.[130]

Mektepler

Selam gazetesinin çıkmaya başlamasından bir yıl sonra Mehmet Kadri'nin yazdığı bir makaleye göre, Rodos merkez ve köylerde bini aşkın Müslüman öğrenciye karşılık toplam 11 okul bulunuyordu.[131] Bu okulların sayısı ileriki yıllarda, ihtiyaca göre İslam Cemaati Heyetinin aldığı kararlar ve İtalyan hükümetinin desteğiyle artmıştır. Bu okulların programları İslam Cemaati Heyeti tarafından düzenlenmekte, İslam cemaati uygun gördüğünde yeni bir ders ekleyip, çıkarabilmekteydi. Aynı şekilde öğretmenlerin kadrosu da İslam Cemaati Heyeti tarafından düzenlenmekteydi. Buna örnek olarak 1926-27 ders yılı döneminde Rodos kız okulu öğretmenlerinin çoğunluğunun Türkiye'ye göç etmesi sonucu, bu okulun derslerine erkek okulu öğretmenlerinin girmesine, İslam Cemaati Heyetince karar verilmesi gösterilebilir.[132] Fakat bu kadrolar, bütçe ile birlikte İtalyan hükümeti tarafından onaylanmak zorundaydı.

Rodos'ta okullar Haziran'da kapanıp Ağustos'ta açılmakta, yeni ders yılı cumartesi günü eğitime başlamaktaydı.[133] *Selam* gazetesinin başyazarı

128 "Mecburiyet-i Tahsil," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 2.
129 "Teşekkür," *Selam*, nr. 239, 29 Kânunuevvel 1930, s. 3.
130 "İhda," *Selam*, nr. 345, 13 Kânunusani 1932, s. 3.
131 Mehmet Kadri, "Medrese-i Süleymaniye," *Selam*, nr. 34, 10 Kânunusani 1927, s. 1.
132 "Mektepler Kadrosu," *Selam*, nr. 16, 6 Eylül 1926, s. 2.
133 "Mekteplerin Küşadı," *Selam*, nr. 19, 27 Eylül 1926, s. 2.

Hizkia Franko'nun, bu tatil döneminin Rodos okulları için uygun olmadığına dair yazmış olduğu bir makale bulunmaktadır. Franko'ya göre, Rodos'un havası diğer memleketlere göre farklıdır. Haziran ayı diğer memleketlere göre daha serin, ağustos ve eylül ayları ise daha sıcaktır. Bu nedenle okulların temmuzda kapanıp ekimde açılması Rodos okulları için daha uygundur.[134] Mehmet Kadri'nin veya başka bir Müslüman yazarın bu durumu eleştiren bir yazısı bulunmamaktadır.

Mekteplerdeki tayin haberleri, Rodos Müslümanlarına duyurulmaktaydı. Bu nedenle gazetede çok sayıda "tayin" başlıklı haber bulunmaktadır. İhtiyaç dolayısıyla yeni bir okul veya sınıf açıldığında, kadrolu bir öğretmen görevi bıraktığında (bunun sebebi çoğunlukla Türkiye'ye göç nedeniyle olmuştur) veya bir öğretmenin emekliliği geldiğinde cemaat heyeti tarafından tayin kararı verilmiştir. Bunların dışında disiplin suçu gibi bir nedenle verilmiş tayin kararına rastlamamaktayız.

İslam Cemaati Heyeti mektepler açılmadan önce öğrencilerin sağlığı için, bu binaların temizliğini yaptırıyordu. Bu sırada okul binalarının eğitime daha elverişli hale getirilmesi konusunda da çalışmalar yapılıyordu. Örneğin, 1927 yılı eğitim-öğretim döneminin öncesinde yapılan incelemede Müslüman kız okulunun sınıflarında pencerelerin azlığı dikkat çekmiş, yeni pencereler açılarak kız öğrencilerin bol hava ve ışık almaları sağlanmaya çalışılmıştır.[135]

Müslüman okullarda öğretmenlik yapan gayrimüslimler de bulunmaktaydı. Gazetenin 1926-1927 ders yılı başlarken, erkek okulu öğretmen kadrosunu tanıttığı yazıda Müdür Ali Rıza Efendi, Hafız Ethem, Hafız İsmail ve Hasan Basri isimlerinin yanında Marko İsrael ismi de bulunmaktadır.[136] Ayrıca gayrimüslim kadın öğretmenler de kız okullarında ders vermiştir. 1930 yılında İslam Cemaati Heyeti, kız okulları müfredatına biçki ve dikiş dersi eklemiş, öğretmenliğine de Anna Hanım getirilmiştir.[137] Okullardaki İtalyanca dersleri için eğitim müdürlüğü tarafından İtalyan öğretmen

134 Hizkia Franko, "Musâhabe: Mekteplerimizin Tatili Münasebetiyle," *Selam*, nr. 110, 25 Haziran 1928, s. 1.
135 "Tathirât," *Selam*, nr. 71, 26 Eylül 1927, s. 2.
136 "Mekteplerin Küşadı," *Selam*, nr. 19, 27 Eylül 1926, s. 2.
137 "Tayin," *Selam*, nr. 231, 3 Teşrinisani 1930, s. 2.

tayin edilmiştir. Bunların yanı sıra Rodos Müslüman okullarında yetişip, gayrimüslim okullarında öğretmenlik yapan Müslümanlar da bulunmaktadır. Rodos Müslümanlarına mensup Aliye Şerif Hanım İzmir Göztepe İtalyan Kız Lisesi, Ziynet Mustafa Hanım ise İzmir Keçeciler Musevi Kız Lisesinin Türkçe öğretmenliklerine atanmışlardır.[138]

İtalya hükümeti 1926'da yayınladığı bir dekretoyla adalardaki cemaat okullarında İtalyanca eğitimi konusunda düzenlemeler yaparak, İtalyancayı zorunlu ders haline getirmiştir. Aksi hareket edenler ise cezaya tabi tutulmuştur. Kalimnoz adası belediye heyeti bu dekretoya muhalefet ederek gönderilen İtalyanca öğretmenini geri çevirmeleri üzerine, hükümet bu heyeti geçersiz kılmış ve yerine yeni bir heyet kurmuştur.[139] Kalimnoz adası ahalisinin İtalyanca eğitimi reddetmeyi sürdürmeleri üzerine hükümet tarafından okulları kapatılmıştır. Kalimnoz ahalisinin hükümete pişman olduklarını ve İtalyanca eğitimin kendi menfaatlerine olacağını anladıklarını belirtmeleri üzerine okulları tekrar açılmıştır.[140] Gazetenin okuyucularına ibret olması açısından bu haber üzerinde fazlaca durmuş olduğunu düşünüyoruz.

İslam Cemaati Heyeti, Türkiye Cumhuriyeti devrimlerini yakından takip etmiş ve İtalyan hükümetinin izin verdiği ölçüde uygulamaya çalışmıştır. Bunlardan biri harf inkılâbıdır. Latin harflerinin 1 Kasım 1928'de Türkiye'de kabulünün ardından, 3 Aralık 1928 tarihli haberde, İslam Cemaati Heyetinin, okullarda Türkçe derslerinin Latin harfleriyle işleneceğine dair aldığı karar duyurulmakta ve bu yolda okul idarelerine bildirimde bulunulduğu belirtilmektedir.[141] Heyet tarafından Latin harfleri öğretmenliğine Mehmet Kemal Efendi getirilmiştir. 1933 yılına kadar hem eski hem yeni harflerle eğitim verilmiştir. Fakat heyetin, bu ikili sistemden çocukların öğrenmelerini zorlaştırması nedeniyle memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Nihayet beş yıl sonra hükümetin izni ve İslam Cemaati Heyetinin kararıyla Müslüman okullarında yalnızca Latin harfleriyle eğitime geçilmiştir.[142]

138 "Tebrik," *Selam*, nr. 43, 14 Mart 1927, s. 2.
139 "Fesh," *Selam*, nr. 23, 25 Teşrinievvel 1926, s. 2.
140 "Mekteplerin Tekrar Küşadı," *Selam*, nr. 28, 29 Teşrinisani 1926, s. 2.
141 "Latin Harfleri," *Selam*, nr. 132, 3 Kânunuevvel 1928, s. 3.
142 "Musib Bir Karar," *Selam*, nr. 376, 25 Ağustos 1933, s. 3.

Arap harfleri yalnızca üçüncü dördüncü ve beşinci sınıflara verilen Kuran-ı Kerim derslerinde kullanılmaya devam edilmiştir.[143]

Süleymaniye Medresesi

Rodos Müslümanlarının simgelerinden biri olan Süleymaniye Medresesi, Rodos'un fethinin hemen ardından Sultan Süleyman tarafından kurdurulmuş ve yakınına bir aşevi inşa edilerek birçok emlak ve arazi bu kurumlar için vakfedilmiştir. Süleymaniye Medresesi ücretsiz okumak ve ihtiyaçlarını karşılamak isteyen Müslümanlar tarafından büyük rağbet görmüştür. Ancak zamanla bu medreseye duyulan ilgi azalmış ve medrese atıl bir hale gelmiştir.[144] Tanzimat döneminin en önemli yazar ve yayıncılarından biri olan Ahmed Midhat Efendi tarafından, Rodos'ta sürgünde bulunduğu sırada bu medrese yeniden ihya edilmiştir. Ahmed Midhat Efendi, gazete ve dergilerde çıkan makaleleri sakıncalı görüldüğünden ve Yeni Osmanlılara olan yakınlığından dolayı Rodos'a sürülmüştü. Burada iken modern eğitim metotları üzerinde çalışan Ahmed Midhat Efendi, bunları uygulamak için hapis bulunduğu odasında farklı seviyede beş-altı Rodoslu çocuğa, kendi metotlarıyla eğitim vermeye başlamıştır. Bu metotlarla kısa sürede ilerleme kaydedildiği Rodos ahalisi tarafından görülmüştür. Hatta Şükrü ve Edhem isimlerindeki iki gencin, Ahmed Midhat Efendi'nin yanında Fransızcayı çok iyi çeviri yapabilecek derecede öğrendikleri, adadaki Fransızlar tarafından hayretle karşılanmıştır.[145] Birçok Rodoslu Müslüman, çocuğunu Ahmed Midhat Efendi'nin hücresine göndermek istemiştir. Alınan bu verim üzerine İbrahim Paşa Camisi bahçesinde yeni bir okul açılmış, Ahmed Midhat Efendi ve sürgün arkadaşı Tevfik Bey'in yardımıyla oluşturulan ders kitaplarıyla, resimli kozmografya ve coğrafya dersi bile okutulmaya başlanmıştı.[146] İşte bu okul Rodos Müslümanlarının İtalyan hâkimiyeti döneminde de sıkı sıkıya sarıldıkları Süleymaniye Medresesinin ilk halini oluşturmuştur.

Mehmet Kadri, Süleymaniye Medresesinin teşkilinden önce Müslüman çocukların otuz iki harften oluşan alfabeyi öğreninceye kadar beş

143 Mehmet Kadri, "Mekteplerimize Dair," *Selam*, nr. 381, 29 Eylül 1933, s. 1.
144 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 112, 9 Temmuz 1928, s. 3.
145 Ahmed Midhat Efendi, *Menfa, Tarih ve Toplum* dergisinin eki, 1988, s. 131.
146 Ebüzziya Tevfik, age., s. 232.

sene geçtiğini ve yine de bu çocukların okuma ve yazmaya muvaffak olamadıklarını belirtmektedir. 1876 senesinde Ahmed Midhat Efendi'nin çabalarıyla medresenin kurulmasının ardından kısa bir zaman sonra ilerleme kaydedilmiş, civar adalar ve Anadolu'dan da öğrenciler buraya gelmeye başlamıştır. Mehmet Kadri, ilmini bu medreseye borçlu olan Anadolu, Suriye ve yabancı ülkelerden birçok kimsenin bulunduğunu yazmaktadır. Fakat İtalyan hâkimiyeti döneminde maddi yetersizlikler nedeniyle Süleymaniye Medresesinde eskisi gibi eğitim verilemediğinden yakınmıştır ve Müslümanları Süleymaniye Medresesi için yardıma çağırmıştır.[147]

Mehmet Kadri'nin bu çağrısına zengin-fakir birçok kişi icabet etmiştir. İlk olarak Arnita köyü eski imamı Hafız Hüseyin Efendi'nin Süleymaniye Mahallesindeki evini Süleymaniye Medresesine bağışladığı bildirilmektedir.[148] Hafız Hüseyin Efendi'nin ardından İslam cemaati ikinci başkanı Saatçi Nuri Efendi Abdülhalil Mahallesindeki evinin yarısını medreseye bağışlamıştır.[149] Nuri Efendi'nin bu bağışı üzerine Hizkia Franko, bir başyazı hazırlamış ve bu yazısında Nuri Efendi'yi Süleymaniye Medresesi gibi büyük bir müesseseye beslediği hürmet dolayısıyla tebrik etmiştir.[150] Bir diğer bağış ise Şallavacı Ali Ağa'nın bağışıdır. Şallavacı Ali Ağa Kızıltepe'de bulunan tarla ve evini medreseye bağışlamıştır.[151] Bu cömert bağışı sebebiyle gazetede, *Selam* gazetesi, İslam Cemaati Heyeti ve medrese müdürü Ali Rıza Efendi'nin Ali Ağa'ya teşekkürlerini içeren bir yazı yayınlanmıştır.

Medresede İtalyanca öğretmenliğine eğitim müdürlüğü tarafından İtalyan öğretmenler atanmıştır. 1932 yılına kadar bu şekildeyken, bu yıl, İslam Spor Kulübü bünyesinde düzenlenen İtalyanca kurslarında da öğretmenlik yapan Ahmet Cevat Efendi, İtalyanca öğretmenliğine atanmıştır.[152] Süleymaniye Medresesi için jimnastik öğretmeni de yine eğitim müdürlüğünce seçilerek atanmıştır. İlk olarak Şubat 1928'de atanan bu jimnastik

147 Mehmet Kadri, "Medrese-i Süleymaniye," *Selam*, nr. 34, 10 Kânunusani 1927, s. 1.
148 "Teberru," *Selam*, nr. 56, 13 Haziran 1927, s. 2.
149 "Eser-i Hamiyyet," *Selam*, nr. 83, 19 Kânunuevvel 1927, s. 2.
150 Hizkia Franko, "Manidar Bir Eser-i Teberru," *Selam*, nr. 85, 2 Kânunusani 1928, s. 1.
151 "Teberru," *Selam*, nr. 97, 26 Mart 1928, s. 1.
152 "Tayin," *Selam*, nr. 338, 25 Teşrinisani 1932, s. 3.

öğretmeni için, hazırlanan bir teşekkür yazısıyla, eğitim müdürü Profesör Julyatini'ye teşekkür etmiştir.[153]

Ayrıca İslam Cemaati Heyeti, 1928 yılı ders dönemi başında Süleymaniye Medresesinden en iyi dereceyle mezun olacak 5 gencin, İslam cemaatinin yardımıyla İtalyan okulunda okutulacağı sözünü vermiştir. Fakat bu gençlere okullarını bitirdikten sonra, İslam okullarında öğretmenlik yapacaklarını taahhüt eden bir sözleşme imzalatılacağı da belirtilmiştir.[154] İslam cemaati içerisinde İtalyanca bilen kişi sayısı az olduğundan, cemaat heyeti bu tür burslarla İtalyanca bilen gençler istihdam etmek istemiştir.

Medrese idaresi tarafından, medrese öğretmenleri için geziler de düzenlenmiştir. Bunu gösteren bir habere göre, medrese öğretmenleri günü birlik bir gezi düzenleyerek, otomobille önce Salakos köyüne, oradan Profete İlya dağına ve son olarak Geyikler Oteline geçmişlerdir.[155]

İtalyan Hükümetiyle İlişkiler

Selam gazetesine göre İslam cemaati ve İtalyan hükümeti arasında genellikle uyumlu ve sorunsuz bir ilişki bulunduğunu görüyoruz. Gazetenin İtalyan hükümeti izniyle çıktığı ve hükümetin baskısından çekindiği için ilişkileri bu şekilde yansıtmış olma ihtimali olsa dahi, Rodos Müslümanlarının çalıştığımız dönem olan 1926 ve 1936 arası durumunun gelecekteki İtalyan vali de Vecchi (1936-1940) ve Yunan hâkimiyetindeki durumlarından çok daha iyi olduğu kuşkusuzdur.

Gazetenin çıkış amaçlarından en önemlisi İtalyancayı "henüz" yeterli derecede okuyup anlayamayan Müslümanların, hükümetin emir ve talimatlarından zamanında haberdar olabilmelerini sağlamak olarak belirtilmiştir.[156] Gazete İtalyan hükümeti ve Müslümanlar arasında iletişimi sağlamayı kendine görev edinmiştir. Hakikaten, gazetenin çıkış tarihinden önceki durumu bilmesek de, gazetenin çıktığı tarihten itibaren ilişkiler olumlu seyirde yükselişe geçmiştir.

153 "Jimnastik Dersleri," *Selam*, nr. 92, 20 Şubat 1928, s. 2.
154 "Musib Bir Haber," *Selam*, nr. 125, 15 Teşrinievvel 1928, s. 2.
155 "Medrese-i Süleymaniye Muallimleri," *Selam*, nr. 123, 24 Eylül 1928, s. 2.
156 Mehmet Kadri, "Arz-ı Şükran," *Selam*, nr. 1, 24 Mayıs 1926, s. 1.

Gazetenin ilk sayısında, sahibi Mehmet Kadri tarafından İtalyan hükümetine teşekkür sunan "arz-ı şükran" adlı yazıda hükümet ve Müslümanlar arasındaki ilişki hakkında gayet olumlu şeyler söylenmektedir. Kadri bu yazısında, hükümetin Müslümanların âdetlerine, dini merasimlerine karışmadığı ve bunları serbestçe gerçekleştirmelerine müsaade ettiğini ve Müslümanların ana dillerinde bir gazeteye sahip olmalarına izin verilmesinin memnuniyet ve şükran duygularını iki katına çıkarmış olduğunu belirtmektedir.[157] Gazete haberlerine baktığımızda gerçekten de İtalyan hükümetinin Müslümanların dini kurumlarına, yapılarına ve merasimlerine müdahale etmediğini görmekteyiz. Hatta, Müslümanların dini merasimlerine, yanlarında olunduğunu göstermek adına hükümetin askeri ve mülki erkanını temsilen mutlaka katılımda bulunulmuştur. Müslümanların her bayramın ilk günü, Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi avlusunda toplanarak gerçekleştirdikleri bayramlaşma törenine, her sene Vali Lago'yu temsilen üst düzey bir vekil bulurken, 1926 yılında Haziran ayına denk gelen Kurban Bayramında, Vali Lago, özel kalem müdürü Vitalis Efendi ile bizzat İslam cemaatini ziyaret etmiş ve Müslümanların bayramlarını tebrik etmiştir. Kuvvetli bir ihtimalle, Lago'nun bu yıl bizzat bayramlaşma törenine gelmesinin sebebi, ileride bahsedileceği gibi, Müslümanların Lozan Anlaşması uyarınca uyruk seçmek zorunda oldukları bir dönemde bulunmalarıdır. Lago, gazete ve diğer yollarla verdiği güveni, bu ziyaretinde pekiştirmeye çalışarak, Müslümanlar için lazım gelen her türlü yardım ve kolaylığın hükümet tarafından yapılacağını, Müslümanların ilerlemelerinin hükümetin başlıca arzusu olduğunu belirtmiştir.[158]

İtalyan Yerel Hükümetiyle İlişkiler

İslam cemaati ile İtalyan hükümeti arasındaki ilişkiler bağlamında kısaca yerel İtalyan hükümetinin en önemli iki ismine değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Rodos müftüsünün "Müslümanların muhibb-i sadıkı vali-i âli-i muhterem ve muazzez" olarak nitelediği Vali Mario Lago'dur. İtalyan hükümetinin Rodos'taki en üst düzey yöneticisi olan, Oniki Ada va-

157 Mehmet Kadri, "Arz-ı Şükran," *Selam*, nr. 1, 26 Mayıs 1926, s. 1.
158 "Başlıksız," *Selam*, nr. 6, 28 Haziran 1926, s. 1.

lisi Mario Lago, eski vali Kont Debozdari'nin Berlin sefirliğine atanması üzerine, 18 Şubat 1923'de bu göreve getirilmiştir.[159] İtalyan hükümeti tarafından Rodos'taki faaliyetleri olumlu bulunan Lago, İtalya'da âyân (senato) üyeliğine terfi ettirilmiş[160] ve Şubat 1932'de ise İtalya Kralı tarafından "Maurizio e Lazzaro" nişanıyla taltif edilmiştir.[161]

Vali Mario Lago, Rodos'un ve adaların idaresini, burada yaşamakta olan halkın alışkın olduğu idare şekline ve âdetlerine uygun olarak yönetmeye devam etmiştir. Bu tutumu sıkça dile getirilmiş ve Lago'ya minnet duyguları *Selam* sütunlarından iletilmiştir. Bu bölüm içerisinde ayrı bir başlık altında bahsedeceğimiz gibi Müslüman cemaatinin onarımını uzun süredir gerçekleştiremediği cami ve diğer yapıları hükümetin kasasından tamir etmiş ve Müslümanların sevgisini kazanmıştır. Lago icraatlarıyla, Rodos Müslümanlarını kendisine o derece bağlamıştır ki, *muhterem valileri* Mario Lago'yu Türkiye'deki gazeteci ırkdaş ve dindaşlarına karşı müdafaa etmişlerdir. İstanbul'da yayınlanan *İkdam* gazetesinde Kıbrıs, Yugoslavya ve adalarda yaşayan Müslüman azınlıkların Türkçeyi okullarında öğrenme hakkına sahip olmadıkları ve kendi dillerinde gazete çıkaramadıkları iddialarının yer alması üzerine, gazete bir başyazıyla bu makaleye adalar Müslümanları adına cevap vermiştir. Ada Müslümanlarının hükümetle cemaatin ilişkilerini kolaylaştıran bir makama sahip oldukları ve hükümetle bir işleri olduğunda bu makama Türkçe dilekçe verdikleri belirtilmiş, fakat hükümetin bununla yetinmeyerek, Müslümanların hükümete doğrudan Türkçe dilekçe vermesi durumunda da, bunu tercüme ettirerek değerlendirdiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yayınlanan resmi tebligat ve ilanlar Türkçe ve Rumca metinleriyle birlikte yayınlandığı, Müslüman okullarında da Türkçe eğitim verilmekte ve İtalyanca da resmi dil olduğu için Türkçenin yanı sıra öğretildiği aktarılmıştır. *İkdam*'ın, Türkçe gazete hususundaki iddialarına ise, *Selam*'ın mevcudiyetinin hükümetin ve Vali Mario Lago'nun Müslümanlara karşı siyasetinin, teveccühünün ve şefkatinin somut bir ör-

159 "Sene-i Devriye," *Selam*, nr. 40, 21 Şubat 1927, s. 3. [Bu haberde 18 Şubat 1927 tarihinin, Vali Lago'nun Adalar Denizi valiliğine getirilişinin dördüncü yıldönümü olduğu belirtilmektedir. Bu haberden Lago'nun 18 Şubat 1923'te göreve getirildiğini anlıyoruz.]
160 "Musib Bir Terfi," *Selam*, nr. 136, 31 Kânunuevvel 1928, s. 2.
161 "Taltif," *Selam*, nr. 297, 12 Şubat 1932, s. 3.

neği olduğu şeklinde cevap verilmiştir. Adalardaki Müslümanların bahsi geçen haklardan her yönüyle yararlandıklarına dair *İkdam* gazetesine teminat verilmiş ve gazeteden Adalar İtalyan Hükümeti hakkındaki bu yazısını düzeltmesini istenmiştir.[162]

Mario Lago, yalnızca Rodos Müslümanlarının ve diğer cemaatlerin maneviyatına hitap etmekle kalmamış, Rodos'un imarı, ekonomik ve kültürel anlamda gelişmesi için önemli icraatlarda bulunmuştur. Bu icraatlarıyla ilgili bilgiler, özellikle Mehmet Kadri ve Hizkia Franko'nun, Lago'nun adalara tayin ediliş yıldönümlerinde yazdıkları kutlama yazılarından takip edilebilmektedir. Gazeteden Lago'nun Rodos'taki faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olabilmektedir. Lago, Rodos'un ekonomik hayatını canlandırmak için öncelikle kışın fırtınalardan dolayı barınamayarak geçmek zorunda kalan ticaret gemilerinin Rodos'ta kalabilmeleri için Mandraki limanını güvenli bir liman haline getirmiştir. Adada turizmin gelişmesi için 7 milyon frank sarfıyla Güller Otelini inşa ettirmiştir. Rodos'un köylerine ulaşımı kolaylaştırmak için şose yollar yaptırmıştır.[163] Lago, Rodos'un tarihsel mirasını her dönemiyle sahiplenip koruma altına almış ve arkeolojik kazılar, restorasyon ve diğer ilmi ve sanatsal faaliyetler için önemli bir bütçe ayrılmıştır. Lago, ortaçağdan kalmış olan Rodos kalesini tamir ettirmesinin yanı sıra Ortaçağın en önemli şehirlerinden olan Yalısos ve Kamiros'taki eserler ve Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar devri eserleri için bir müze açmış ve bir de arkeoloji kütüphanesi kurmuştur. Rodos Müslümanlarının *Selam* aracılığıyla her fırsatta doktor ve çalışanlarına teşekkür ettiği, Üç Değirmenler mevkiinde her türlü yeni aletlere sahip, 80 yataklı Kraliyet Hastanesini ve Doğumhanesini inşa ettirmiştir. Müslüman çocuklarının da eğitim aldıkları ana sınıfından en üst düzeye dek kız ve erkekler için Rodos'un en büyük iki okulunu inşa etmiştir. Bunların dışında Lago'nun Rodos'taki 10. yılında bu icraatlarına Geyikler Oteli, Sümbüllü mesiresi, 300 km.den fazla şose yol, Kalite A Kaplıcası, hükümet ve adliye konakları, büyük bir stadyum gibi birçok yeni eser eklenmiştir.[164] Görüldüğü gibi Lago dönemin-

162 "Tavzih-i Hakikat," *Selam*, nr. 82, 12 Kânunuevvel 1927, s. 1.
163 Mehmet Kadri, "Mario Lago," *Selam*, nr. 41, 28 Şubat 1927, s. 3.
164 Hizkia Franko, "Vali-i Muhteremimiz Ayandan Mario Lago Hazretlerinin Adalar Valiliğine Tayinlerinin Onuncu Sene-i Devriyesi Münasebetiyle," *Selam*, nr. 350, 17 Şubat 1933, s. 1.

de, Rodos'un çehresi, hızlı ve olumlu bir şekilde değiştiği gibi Rodos'un kültürel ve tarihi mirası da korunmuştur.

Rodos halkının Lago'ya olan sevgilerini gösteren dikkat çekici bir haber 1927 yılına aittir. Mario Lago, 1927 Mart'ında İtalya'ya iki aylık bir gezi yapmıştır. Bu gezi sırasında halk arasında Lago'nun görevinden alındığı, bir daha dönmeyeceği yolunda söylentiler yayılmıştır. Bu nedenle Lago'nun dönüş yolunda olduğu haberi geldiğinde, Rodos halkı Mandraki limanında toplanmış ve Vali Lago büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Musevi cemaati başkanı ve gazetenin başyazarı Hizkia Franko, Lago'nun dönüşünü bir başyazıyla hikâye etmiştir. Franko'ya göre, bu ayrılık söylentisi Rodosluların kalbini endişeyle doldurmuş ve bu durum "kalbi vücuttan ayırmak" gibi tasvir edilmiştir. Çünkü Lago'nun Rodos halkına şefkat ve muhabbeti bu adada kök salmış, Lago kendini halka sevdirmiş, halkın muhabbetini kazanmıştır. Rodos dendiğinde Lago, Lago dendiğinde ise Rodos akla gelir olmuştur.[165]

Rodos'un diğer bir önemli yöneticisi ise Podesta (Belediye Başkanı) Alfredo Bilivati'dir. Bilivati, 31 Ağustos 1920 tarihinde göreve getirilmiştir. 27 Haziran 1927'de gazetede yayınlanan haberde, kendisine "Podesta" unvanının verilmiş olduğu belirtilmektedir. Kumandatör unvanına da sahip olan Bilivati, göreve getirilişinin 10. yıldönümünde değişik cemaatlerden oluşan bir heyet tarafından altın madalya ile taltif edilmiştir.[166] Gazetede Bilivati ile ilgili Vali Mario Lago kadar çok makale ve haber bulunmamaktadır. Kendisi ve faaliyetleri hakkındaki en detaylı yazı Hizkia Franko'ya aittir. Franko, Bilivati'nin Rodos'a tayinin 10. yılında düzenlenen törene katılarak bu töreni ve Bilivati'nin 10 yıllık Rodos geçmişini övgülerle tasvir etmiştir. Franko, Bilivati'nin tayin edildiğinde 600 bin liret olan hazine gelirlerini 2 milyon 600 bine çıkardığını ve bu gelirlerden önemli bir payın özellikle Rodos'un fakir ve muhtaçları için ayrıldığını belirtmiştir.[167] Yani gazeteden, Rodos halkının Bilivati hakkındaki düşüncelerini Vali Lago'da olduğu kadar ayrıntılı öğrenemesek de, Rodos'un fakir ve muhtaçlarını gözetmesi sebe-

165 Hizkia Franko, "İntibalar Mülahazalar," *Selam*, nr. 52, 16 Mayıs 1927, s. 1.
166 "Tes'id," *Selam*, nr. 221, 25 Ağustos 1930, s. 3.
167 Hizkia Franko, "Rodosumuzun İlk ve Muhterem Podestası Alfredo Bilivati Cenaplarına," *Selam*, nr. 222, 1 Eylül 1930, s. 1.

biyle, Rodos halkı ve dolayısıyla Müslümanları tarafından da sevilen bir kişi olduğu düşünülebilir.

İtalyan Merkezi Hükümetiyle İlişkiler

Rodos, İtalya'nın hâkimiyeti altına girdiğinde İtalya'da Savoya hanedanına mensup III. Vittorio Emanuele tahtta bulunuyordu. III. Vittorio Emanuele, babası kral I. Umberto'nun bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine 1900 yılında başa geçmişti. Birinci Dünya Savaşından sonra faşizmin yükselişi sonucu, 1922'de Mussolini ve faşist partisinin iktidarı ele geçirişine engel olamayan III. Vittorio, bu tarihten sonra oğlu Umberto lehine iktidardan çekildiği 1946 tarihine kadar, faşist Mussolini hükümetinin etkisi ve baskısı altında yönetime devam etmiştir.

Rodosluların İtalya kralı hakkındaki düşüncelerini özellikle kral ve ailesinin Rodos ziyareti sayesinde öğreniyoruz. İncelediğimiz dönemde, İtalya kralı ve ailesi 1926 ve 1936 yılları arasında bir kez Rodos'u ziyaret etmiş ve Rodos'ta adeta yer yerinden oynamıştır. Kralın gelişinden evvel vali Lago bir beyanname yayınlayarak, Rodos halkının krala ve ailesine şükran ve hürmetlerini göstermesini istemiştir.[168] 18 Mayıs 1929'da Rodos'a eşi ve kızlarıyla birlikte Savoya yatıyla Rodos'a gelen kralı karşılama töreni uzun süren hazırlıklar sonucu tertip edilmiştir. Askerler, memurlar, konsoloslar, Rodos'un tüm okullarının öğrencileri, cemaat heyetleri ve Rodos halkı çok erken saatte Mandraki limanı ve hükümet konağı önünde hazır bulunmuştur. Mehmet Kadri, kral ve ailesinin Rodos limanına gelişlerini oldukça şairane bir üslupla betimleyerek Rodos'un üzerindeki bulutların kralın gelişiyle dağıldığını ve Rodos'un ismi gibi "güneş adası"na dönüştüğünü hikâye etmiştir. Kralın gelişiyle San Giorgio kilisesinin çanları çalmaya başlamış ve halk "viva re" yani "yaşasın kral" şeklinde krala tezahüratta bulunmuştur.[169]

Mehmet Kadri, kralın geldiği gün Kurban Bayramının ilk gününe denk geldiğinden "ahali-i İslamiye kullarının ıyd-ı ekber" yani büyük bayram yaşadıklarını belirtmiştir. Burada Mehmet Kadri'nin Müslümanları kralın "kulu" olarak tasvir etmesi sanırız Osmanlı döneminden kalma bir

168 "Haşmetlü Kral Hazretlerinin Teşrif-i Mülûkâneleri Hakkında Neşrolunan Beyanname-i Vilayet-penâhîdir," *Selam*, nr. 156, 20 Mayıs 1929, s. 2.
169 Mehmet Kadri, "Teşrif-i Hükümdari Münasebetiyle," *Selam*, nr. 157, 27 Mayıs 1929, s. 1.

alışkanlıktır. Mario Lago ve Mussolini hakkında tıpkı İtalya kralında olduğu gibi, övgü dolu ve yüceltici birçok yazı bulunmasına rağmen, Rodos halkı gazetede hiçbir zaman onların kulları olarak betimlenmemiştir. Bu yalnızca İtalya kralına has bir kullanım olarak kalmıştır. Ayrıca Kadri, III. Vittorio'nun şimdiye kadar hiçbir padişahın nail olamadığı derecede halkı tarafından sevildiğini yazarken, "kral" değil de "padişah" unvanını kullanması, İtalya kralını Osmanlı padişahlarıyla kıyaslama yoluna gittiğini göstermektedir.[170]

Kral III. Vittorio ve ailesi üç günlük Rodos gezilerinin ikinci günü Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Uzgur ve Lindos köylerinin aralarında bulunduğu bazı köyleri ziyaret etmiş ve bu köylerde halk tarafından çiçek yağmurlarıyla karşılanmıştır. Buralarda oturan Müslüman ve Hıristiyanlar kralı görmek ve karşılamak için adeta rekabet etmişlerdir.

Üçüncü gün ise İslam cemaatini ziyaret eden kralı, Müslümanlar kadın, erkek, çoluk, çocuk büyük bir kalabalık halinde Süleymaniye Mahallesinde karşılamıştır. Mahalle, Süleymaniye Camisinden kütüphaneye kadar taklarla süslenmiş, Yeni Hamama kadar bütün yollar halılarla döşenmiş ve bunların üzerine mersin dalları yayılmıştır. Müslümanları ziyarete yalnızca kral değil kraliçe Elena ve kızları prenses Maria ve Civana da gelmiştir. Kral ve ailesi otomobilleriyle Eğri Kapı'dan görünür görünmez alkışlar başlamıştır. Kral, kütüphane önünde İslam Cemaati Heyeti, Müslüman okulları öğrencileri, Rodos'un ileri gelen Müslümanları tarafından karşılanmıştır. Burada Müftü Hafız Ethem tarafından bir konuşma yapılmıştır. Müftü bu konuşmasında, kralın Müslümanları ziyaretinin, Müslümanların hayatlarındaki en kıymetli dakikalar olduğunu ve Kurban Bayramı da olması münasebetiyle bu bayramın Müslümanlar için en unutulmaz bayram olacağını belirtmiştir. Müslümanların, Rodos'un işgalinden beri adalet, nezaket ve dini inanışlarına hürmetle yönetildiklerini ve Rodos'un az zamanda asırlardır olmadığı kadar imar edildiği ve medenileştirildiği ve güvenli bir yer haline dönüştürüldüğü için teşekkür etmiştir. Müftü konuşmasını "Yaşasın İtalya Hükümeti, Yaşasın Kral ve Kraliçe ve Hanedan-ı Krali Hazerâtı, Payidar Olsun Savoya Hanedanı!" şeklinde bitirmiştir. Bu konuşma Vitalis Efendi

170 Mehmet Kadri, "Bugün," *Selam*, nr. 156, 20 Mayıs 1929, s. 2.

tarafından krala tercüme edilmiştir. Kral bu konuşmayı dinleyip teşekkür ettikten sonra, hükümet tarafından tamir edilmiş olan Yeni Hamamı görmek istemiştir. Yürüyerek Yeni Hamama doğru ilerlerken, yol üzerindeki Müslümanlar "yaşasın" şeklinde tezahüratlarda bulunmuşlar, Müslüman okulundan 4 kız kralın geçeceği yollara gül suları ve çiçek yaprakları saçmıştır. Bu sırada Süleymaniye Camisinden ikindi ezanı okunmaya başlamıştır. Bunun üzerine kral, ezan bitene kadar olduğu yerde bekleyerek dinlemiş ve bittikten sonra müezzine iltifatlarda bulunmuştur. Kral, Yeni Hamam ziyaretinin ardından Sultan Mustafa Camisini ziyaret edilmiştir. Kralın bu camiyi çok zarif bulduğu ve beğendiği belirtilmiştir. Burada toplanan Müslüman hanımlarıyla hem kral hem de kraliçe özel olarak ilgilenmiştir. Daha sonra tekrar yürüyerek Süleymaniye Mahallesine dönmüş ve buradan otomobillerle Musevi Mahallesine gitmek üzere yola çıkmıştır.[171]

Kraliyet ailesinin Rodos ziyareti sırasında aralarında bulunmayan veliaht Prens Umberto, ailesinin ziyaretinden bir yıl evvel Rodos'a gelmiştir. Umberto'nun Rodos ziyaretinden evvel İslam Cemaati Heyeti tarafından bir yazı yayınlanarak, prensin programında Müslüman Mahallesine de uğrayacağı belirtilmiştir. Prensin programına bakıldığında, bir sene sonraki kralın ziyaretiyle aynı olduğu görülmektedir. Buna göre, veliaht Sultan Mustafa Camisi meydanında karşılanacak ve daha sonra tamir edilmiş olan Yeni Hamamı ziyaret edecektir. Sultan Mustafa Camisinin haziresi Müslüman kadınlara ayrılacaktır.[172] Vali Lago da aynı şekilde prensin gelmesinden birkaç gün evvel bir beyanname yayınlayarak Rodos halkının hürmet ve sadakatlerini en iyi şekilde Prens Umberto'ya göstermelerini istemiştir. Rodos sokakları ve binalar, veliaht Umberto'nun geleceği gün süslenmiş ve bayraklarla donatılmıştır. Tüm askeri ve mülki erkânın yanı sıra konsoloslar, cemaat heyetleri ve halk prensi karşılamak için limanda hazır bulunmuştur. Prens görkemli bir şekilde karşılandıktan sonra derhal Rodos gezisine başlamış ve San Giovanni Kilisesi ve müzenin ardından Yeni Hamamı ziyaret etmiştir. Programa uygun olarak Sultan Mustafa Camisi meydanında karşılanan prense, İslam Cemaati Heyeti başkanı Kavalieri Mahmut Kemal

171 "Teşrif-i Krali," *Selam*, nr. 157, 27 Mayıs 1929, s. 3.
172 "Veliaht Hazretleri," *Selam*, nr. 99, 9 Nisan 1928, s. 2.

Efendi tarafından tarihi kıymeti olan gümüşten yapılmış bir kılıç hediye edilmiştir. İslam cemaatine teşekkür ve memnuniyetlerini belirten veliaht Umberto "Yaşasın Kral, Yaşasın Veliaht Hazretleri!" tezahüratlarıyla Müslüman mahallesinden ayrılmıştır.[173]

Veliaht Umberto'nun 1929 Ekim ayında Belçika Prensesi Maria Joze ile nişan töreni için Brüksel'de bulunduğu sırada bir anarşist tarafından suikasta uğraması *Selam* gazetesi tarafından ilk sayfa haberi yapılmış ve bu olay lanetlenmiştir. Veliahdın anarşistin silahından çıkan kurşundan yara almaması "Cenab-ı Hakkın bir lütfu ve inayeti" olarak değerlendirilmiştir. Bu haberin Rodos'a ulaşması üzerine, binalar bayraklarla donatılmış ve San Giovanni Kilisesinde bir ayin icra edilmiştir.[174]

Veliaht Umberto ile ilgili Rodosluları meşgul etmiş diğer bir olay ise veliaht Umberto'nun evliliği olmuştur. Belçika prensesi Maria Joze ile evlenen veliahdın bu evliliği, *Selam* tarafından iki milletin kaderini birleştiren bir izdivaç olarak nitelendirilmiştir. *Selam*ın bu evliliğe geniş yer ayırdığı sayısının ilk sayfasında veliaht Umberto ve eşinin büyük resimleri verilerek düğünleri tüm ayrıntılarıyla aktarılmıştır. Bu düğünün gerçekleştiği sırada, Rodos'ta da tüm resmi binalar İtalya ve Belçika bayraklarıyla donatılmış ve Vali Lago hükümet konağında konsolosların, cemaat heyetlerinin ve ruhani liderlerin tebriklerini kabul etmiştir. Aynı gece tüm Rodos ışıklandırılmıştır. Bu evliliğin şerefine Rodos hapishanesinde tutuklu yedi kişi serbest bırakılmıştır.[175] İslam Cemaati Heyeti, ada Müslümanları namına veliahda bir tebrik telgrafı yollayarak evliliğini tebrik etmiş ve veliaht bu telgrafa derhal cevap vererek İslam cemaatine teşekkür etmiştir.[176] Oldukça gösterişli bir surette yapılan düğün, Rodosluların merak unsuru olmuş, nitekim bir hafta sonra düğünlerine ait kayıt Rodos Müslümanlarından Raşit Efendi'ye ait olan San Giorgio sinemasında gösterilmeye başlanmıştır.[177]

"Faşizmin kurucusu" olarak nitelendirilen İtalya başbakanı Mussolini için de *Selam* gazetesi içerisinde oldukça övgü dolu yazılar yayınlanmış-

173 Mehmet Kadri, "Veliaht Hazretleri Adamızda," *Selam*, nr. 100, 16 Nisan 1928, s. 1.
174 "Başlıksız," *Selam*, nr. 178, 28 Teşrinievvel 1929, s. 1.
175 "Afv," *Selam*, nr. 190, 20 Kânunusani 1930, s. 2.
176 "Rodos Cemaat-i İslamiye Riyasetine," *Selam*, nr. 190, 20 Kânunusani 1930, s. 2.
177 "Sinema," *Selam*, nr. 195, 24 Şubat 1930, s. 2.

tır. İncelediğimiz dönemde Rodos'a hiç gelmemiş olan Mussolini'nin İtalya meclisinde yaptığı konuşmalar aynen tercüme edilerek verilmiş ve gazete tarafından bu nutukların değerlendirilmesi yapılmıştır. Gazete, Mussolini ve faşizme dair önemli bilgiler içeren ve her sene Rodos'taki Faşyo kulübünde satılan Faşist takvimini okuyucularına ısrarla tavsiye etmiş ve herkesin evinde bulunması gerektiğini belirtmiştir.[178] *Selam* tarafından yine her sene, Mussolini önderliğindeki faşistlerin İtalya'da yönetimi ele geçirdikleri 1922'deki büyük Roma yürüyüşünün yıldönümleri kutlanmıştır. Vali Mario Lago'nun emriyle, İtalya hükümeti tarafından tamir edilen İbrahim Paşa Camisi minaresinin açılış töreninde, Rodos müftüsünün yaptığı konuşmasını "Yaşasın Reis-i Vükela Mussolini Hazretleri" diyerek bitirmesi, Rodos'ta dinlerini özgürce yaşayabilmelerinde yalnızca Oniki Ada valisi Mario Lago'nun değil İtalya başbakanı Mussolini'nin politikalarının da payı olduğunu düşündüklerini göstermektedir.[179]

Tercih Hakkı Meselesinde İtalyan Hükümeti ve Cemaat Heyetinin Tutumu

Lozan Anlaşmasıyla birlikte Türkiye ve Yunanistan arasında mübadele kararı alınmıştır. Yani Türkiye içerisindeki Rum Ortodoks dininden Türk uyruklular ve Yunanistan'da yaşamakta olan Yunan uyruklu Müslümanların değişimine karar verilmiştir. Rodos, İtalya hâkimiyetinde bulunduğundan mübadele kapsamı dışında tutulmuştur. Fakat, Rodos Müslümanlarına "hakk-ı hıyâr" yani kendi uyruğunu -İtalyan veya Türk- tercih etme hakkı tanınmıştır. 6 Ağustos 1926'ya kadar sona ermesi gereken bu işlem sonucunda Türk tabiyetini seçenlere bir yıl içerisinde Rodos'u terk etme zorunluluğu getirilmiştir.[180]

İslam Cemaati Heyeti ve *Selam* gazetesi, Rodos Müslümanlarının Türk tabiyetini seçerek, Anadolu'ya gitmemeleri için büyük bir propaganda yürütmüştür. Gazetenin hemen hemen ilk 50 sayısında yoğun bir şekilde yürütülmüş olan bu propaganda, bize gazetenin bir dönem sadece bu amaçla çıktığını düşündürmektedir. Tercih hakkına dair *Selam* gazetesinde yayınlanan en çarpıcı yazı Rodos Müftülüğü ve İslam Cemaati Heyeti tarafından

178 "Faşist Takvimi," *Selam*, nr. 132, 3 Kânunuevvel 1928, s. 3.
179 "İbrahim Paşa Camii-i Şerifi'nin Resmi Küşâdı," *Selam*, nr. 65, 15 Ağustos 1927, s. 1.
180 "Hakk-ı Hıyâr'a Dair," *Selam*, nr. 7, 5 Temmuz 1926, s. 2.

kaleme alınmış olan 14 Temmuz 1926 tarihli beyannamedir. Bu beyannamede tavsiyeden öte adeta Rodos Müslümanlarını Türkiye'ye gitmemeleri için korkutma yolu seçilmiş gibidir. Yazıda ilk olarak Hz. Muhammed ve Mekkelilerin Medine'ye göçlerinden bahsedilmiştir. Medine ahalisi Mekkeli muhacirleri memnuniyetle kabul etse de daha sonra aralarında problemler ortaya çıkmıştır. Medine etrafındaki bataklıklar yüzünden muhacirler sıtma ve diğer hastalıklarla boğuşmak zorunda kalmışlardır. Hicret ettiklerinden pişman olarak Hz. Peygamber'e bu durumu şikâyet etmişler ve Hz. Peygamber ise çok üzülerek, muhacirlere yardım etmesi için Allah'a dua etmiştir. Tüm bunların anlatılmasının sebebi, Rodoslu Müslümanları ikaz etmektir. Çünkü Rodoslular Mekke Müslümanları gibi eziyet altında değillerdir. Burada emlak ve araziye sahip olup serbestçe ticaret yapmakta ve dinlerini yaşamaktadırlar.[181]

Dikkat çekilen diğer bir nokta ise tercih hakkı meselesinin Türkiye yönüdür. Yazıda Türkiye'ye zorunlu mübadele ile gelen muhacirlerin iskânı henüz gerçekleşmemiş ve bu doğrultuda idari ve ekonomik birçok sıkıntı yaşandığı üzerinde durulmaktadır. Türkiye'de iktidarda bulunan kişilerin de, rahat yaşayan ve hiçbir şekilde huzursuzluğu olmayan Rodos Müslümanlarının, rahatlarını bozmalarını istemeyeceği belirtilmiştir. Bütün dünyada ekonomik buhran varken Rodos'ta bir iş sahibi olan Müslümanların evlerini ve mallarını satıp, işlerini bırakarak Türkiye'ye gitmeleri halinde, kısa sürede ellerindeki paraları bitirerek zor durumda kalacakları söylenmektedir.[182] *Selam* gazetesi Rodos Müslümanları mübadele dışında olduğundan, onlara göçleri mecbur olan Müslümanlar gibi muamele edilmeyeceğini her fırsatta dile getirmiştir. Mecburi olarak gidenler için komisyonlar teşkil edilmişken, Rodoslular gönüllü muhacir olduklarından ve göç etmeleri için hiçbir geçerli sebep olmadığından, Türkiye'den hiçbir yardım alamayacaklardır. Bunun yanı sıra mübadillere tanınan muafiyetlerin hiçbirinden de yararlanamayacaklardır. Mübadillerin aksine Türkiye'de yaşamaya başladıkları andan itibaren vergi ödeyecekler ve gençleri askere alınacaktır.[183]

181 "Rodos Müftülüğü ve Cemaat-i İslamiyesi'nin Adalar Ahâli-i Müslimesine Beyannamesi Suretidir," *Selam*, nr. 8, 12 Temmuz 1926, s. 1.
182 "Rodos Müftülüğü ve..." s. 1.
183 "Hicrete Hazırlanırken," *Selam*, nr. 10, 26 Temmuz 1926, s. 1-2.

Selam gazetesi Müslümanları gitmekten vazgeçirmek için Türkiye'den geldiğini belirttiği bazı mektuplardan alıntılar yapmıştır. Buna göre Türkiye'de yaşayan yüksek seviyede bir kişi "Bugünkü vaziyetiniz oldukça müreffehtir. Bilâ-mucip ve muhafaza orayı terk etmek bais-i nedâmet olur" derken, Türkiye'deki orta halli bir genç ise ailesine yolladığı mektupta "Şimdilik yanılıp da buraya geleyim demeyiniz; sakın yerinizden kımıldamayınız" demektedir. Rodos Şehbenderi olan Celal Bey de *Selam*'a yaptığı açıklamada; görevi sırasında muhacirlerin hangi felaketleri yaşadığını gördüğünü ve Rodos Müslümanlarının burada çok rahat olduğunu gözlemlediğini belirterek, onların lüzumsuz olarak göç etmelerinin çok yanlış olacağını söylemiştir.[184] Tercih hakkı süresinin dolmasının ardından, bu hakkı Türk vatandaşlığı lehine kullanıp Türkiye'ye göçen Rodosluların durumlarından da bahsedilmiştir. Kendilerini Türkiye'de hazır bir ev ve iş beklediğini düşünen göçmenlerin hayal kırıklığına uğradıkları ve vermiş oldukları karardan pişman olarak dönüş çareleri aradıkları ancak bu kişiler için artık yapılacak bir şey olmadığı belirtilmektedir.

Bu dönemde İslam Cemaati Heyeti ve İtalyan hükümeti ile ihtilaflı ve Rodos Müslümanlarının tercih hakkı konusunda kafalarını karıştıran kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler öncelikle Oniki Ada ahalisinin ve dolayısıyla Müslümanların askere alınmayacaklarına dair bir kararname yayınlanmış olmasına rağmen; bunun geçerli olmadığı iddiasını ileri sürmüşlerdir. Rodos Müftülüğü ve İslam Cemaati Heyeti bunları kesin bir dille yalanlayarak, İtalya hükümetinin meclisinde alınan ve kralı tarafından onaylanarak dünya gazetelerinde yayınlanan bir kararın gerçek olamaması gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir.[185] Bu kişilerin diğer bir iddiası ise Müslümanlar burada kaldıkları takdirde 6 Ağustos 1926'dan sonra resmi ve hususi memurluklarda, sanayi ve ticarette hizmetli Müslümanların yerine İtalyanların işe alınacağı şeklinde olmuştur.[186] Gazete bu kişileri saf Müslüman halkı olumsuz etkilediklerinden bahsederken, aynı kişilerin muhalefetinden İtalyan hükümetinin de rahatsız olduğunu görü-

184 "Ahali-i İslamiye'nin Nazar-ı Dikkatine," *Selam*, nr. 9, 19 Temmuz 1926, s. 1-2.
185 "Rodos Müftülüğü ve..." s. 1.
186 "Ahali-i İslamiye'nin Nazar-ı Dikkatine," *Selam*, nr. 9, 19 Temmuz 1926, s. 2.

yoruz. Vali Lago da devlete ait gazete olan *Messagero Di Rodi* gazetesine, ortalıkta dolaşan bu söylentiler ve bu söylentileri çıkaran kişiler ile ilgili bir beyanat vermiştir. Bu beyanat *Selam* gazetesinde tercüme edilerek aynen yayınlanmıştır. Vali Lago, bu kişilerin dindaşlarına Anadolu'nun servetinden refahından bahsettiklerini; fakat en önemlisinin bununla yetinmeyerek İtalyan hükümetine hakaret ettiklerini belirterek, bu kişileri "kendi dindaşlarının düşmanı" olarak nitelemiştir. Lago bu kişilerin bu toprakta bulunmalarının caiz olmadığını belirterek şayet dindaşlarının göçüne yönelik propagandalarına devam ederlerse isimlerinin ilan edileceğini söylemiştir.[187]

İtalya yerel hükümeti, Müslümanların Rodos'ta rahat bir hayat yaşadıkları ve mahalli hükümetle hiçbir problemleri olmadığı ve Türkiye'ye gittikleri takdirde büyük sıkıntılar yaşayacakları gerekçelerini ileri sürerek onların göç etmelerini onaylamamaktaydı. Rodos ve İstanköy Müslümanlarına İtalya hâkimiyetinde bulundukları sürece adaletle idare olundukları belirtilmiş, kaldıkları takdirde gelecekte de bu şekilde olacağı yolunda sözler verilmiştir.

İtalyan hükümeti ve *Selam* gazetesi arasında, tercih hakkını Türkiye lehine kullanıp henüz göç etmemiş olan Müslümanların tekrar kazandırılması için bir işbirliği bulunduğunu anlıyoruz. Gazete, tercih hakkını Türkiye lehine kullanmış fakat henüz Rodos'tan ayrılmamış olan Müslümanların, verdikleri karardan pişman olduklarını bildirmeleri durumunda, İtalyan hükümetinin onları geri çevirmeyeceği kanaatinde olduğunu yazmıştır.[188] Rodos Müslümanlarının gitmemesi için çareler arayan İtalya hükümeti, bu yazının ardından Müslümanların adayı tamamen terk etmelerine 1 ay kala, kararından vazgeçen Müslümanların bunu polis dairesine bildirmeleri durumunda Türkiye lehine yapılmış tercih hakkının İtalya lehine çevrileceğini bildirmiştir.[189] Vali Lago'nun bu doğrultudaki beyanatı cuma günü tüm camilerden Müslümanlara duyurulmuştur. Gazeteye göre, göç yüzünden telaşlı ve heyecanlı bir durumda olan Müslümanlar bu kararı gözlerinden sevinç yaşları gelerek dinlemişlerdir. Bu duyuruda İtalya hü-

187 "Hakk-ı Hıyâra Dair: Vali-i Vilayet Asaletlü Senyör Lago Cenaplarının Beyanatı Hakkında," *Selam*, nr. 11, 2 Ağustos 1926, s. 1.
188 "Dediklerimiz Çıkıyor," *Selam*, nr. 19, 27 Eylül 1926, s. 2.
189 "Hakk-ı Hıyârını İsti'mâl Etmiş Olan Müslümanlara Karşı Vali Paşa Hazretleri'nin Âlicenabâne Lütf-i Mahsuslarıdır," *Selam*, nr. 62, 25 Temmuz 1927, s. 1.

kümetinin övülmesinin yanı sıra, göç etme kararından pişman olan Müslümanlar için oldukça iğneleyici ifadeler kullanılmıştır. Bu kişilerin daha önce göç etme kararlarını, İtalyan hükümeti ve İslam Cemaati Heyeti ile ihtilaflı bazı kişilerin etkisi altında verdikleri belirtilerek "bir defa aldandınız, bir defa daha sakın aldanmayınız" denmiştir.[190]

Peki İtalyan hükümeti ve temsilcisi olan Vali Mario Lago neden Müslümanların Rodos'tan gitmelerini istemiyordu? Daha önce de belirttiğimiz gibi Rodos nüfusunun çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktaydı. Rodos Rumları, İtalyanlar Oniki Ada'ya el koyduklarında, bunu adaların Yunanistan'a bağlanmasını sağlamak için yaptıklarını sanarak, İtalyan hâkimiyetine büyük destek vermişlerdi. Fakat İtalyanların bu niyette olmadıklarını anlamaları üzerine ayrılıkçı bir takım faaliyetler içerisinde girmişlerdi. Buna karşılık Müslümanların hiçbir ayrılıkçı fikri yoktu. İtalyan hâkimiyetini kabullenmişlerdi ve tek dertleri İtalyan hükümetiyle uyumlu olmaktı. Sanıldığının aksine fakir ve acınacak durumda değillerdi. Şimdiye kadar anlattığımız gibi, Müslümanlar içinde Anadolu ile bağlantıları olan birçok zengin tüccar vardı. Rodos çarşısındaki Müslüman esnafın yeri dolmayacak kadar önemliydi. Müslümanlar, ünü Avrupa'ya ulaşmış ve uluslararası ödüllere sahip içki üreticilerine sahipti. Rodos'ta ulaşımı sağlayan otomobil şoförlerinin önemli bir kısmı Müslüman'dı. Bunun dışında gerek devlet dairelerinde gerekse özel bankalarda birçok Müslüman memur görev almaktaydı. Bunlar gibi esnaf, memur ve çiftçi olarak çalışan ve Rodos'un yeri doldurulamayacak olan birçok Müslüman vatandaşı vardı. İşte bu vaziyette, Rumlardan sonra adada ikinci büyük millet olan Rodos Müslümanları (ve daha küçük bir grubu oluşturan Museviler) Rumlara karşı İtalyan hükümetinin denge unsuru olmuşlardır. Yani Yunanistan'a bağlanmak isteyen Rumlar karşısında, uyumlu ve kendi halinde yaşayan Müslümanların göç etmesi İtalyanların hem ekonomik hem de siyasi olarak aleyhineydi.

İtalyan Hükümeti Tarafından Tamir Edilen Müslüman Yapıları

İtalyan hâkimiyeti döneminde, İtalyan hükümeti tarafından Müslümanlara ait bazı tarihi yapıların tamir edildiğini görüyoruz. Bu tamiratların

190 "Lütf-i Mahsus Vilayetpenâhi," *Selam*, nr. 62, 25 Temmuz 1927, s. 2.

çoğunlukla 1926 ve 1927 yılında yani Müslümanların tercih hakkı sürecinde gerçekleşmiş olması manidardır. Bu durumun, İtalyanların Müslümanları adada tutmak siyasetiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Lago'nun tamir ettirdiği ilk Müslüman eseri, İbrahim Paşa Camisidir. Bu cami Rodos'un fethinden 20 yıl sonra inşa edilmişti. Fethin ardından inşa edilen ilk camiydi. 1897'den beri yıkık halde bulunan İbrahim Paşa Camisi Müslüman cemaati tarafından birçok kez tamir edilmek istenmiş fakat imkânsızlıklardan dolayı yapımına başlanamamıştı. Vali Lago, Müslümanlara *beslediği muhabbetin bir göstergesi olması amacıyla* Mart 1927'de caminin minaresinin inşası emrini vermiştir. Lago, minarenin eski fotoğraflarını bulduararak aslına uygun olarak inşa edilmesini istemiştir. Yapımına 1927 Ramazan ayının ilk günü başlanmıştır.[191] 12 Ağustos 1927 tarihinde minarenin açılış töreni çok görkemli bir şekilde yapılmış, bu törene Vali Lago ve eşi, askeri kumandanı Albay Bununo, valilik özel kalem müdürü Kumandatör Senyör Karivellari, Belediye Başkanı Podesta Senyör Bilivati, Karabenyer kumandanı ve Senyör Luka katılmıştır. Yani İtalyan hükümeti askeri ve mülki erkânı eksiksiz olarak açılışta bulunmuştur.[192] Caminin açılışında Rodos müftüsünün yaptığı konuşma "Yaşasın Kral Hazretleri, Yaşasın Vekiller Başkanı Mussolini, Yaşasın Muazzez Valimiz Mario Lago!" sloganlarıyla son bulmuştur.

İbrahim Paşa Camisi minaresinin tamiri kararının hemen ardından, 1927'de, terk edilmiş bir halde bulunan "Yeni Hamam" olarak bilinen Sultan Süleyman Hamamının tamirine karar verilmiştir.[193] Tamirin bitiriliş tarihi gazetede yer almamasına rağmen, 1928'de hamamın kiracısı olan Süleyman Efendi, gazeteye ilan vererek hamamın aslına uygun olarak hükümet tarafından tamirinin bittiğini ve kullanıma açıldığını belirtmiştir.[194] 1932'deki bir haberde ise, Yeni Hamamın kiracısının dört yıl içerisinde değiştiği ve yeni kiracısının Mehmet Bey olduğu görülmektedir.[195]

Uzun süredir harap halde bulunan ve 1926'da yaşanan depremle tamamen yıkılan Uzgur köyü camisi minaresi tamir ettirilen üçüncü Müslü-

191 "Minare İnşası," *Selam*, nr. 43, 14 Mart 1927, s. 2.
192 "İbrahim Paşa Camii Şerifi Minaresinin Resmi Küşâdı," *Selam*, nr. 65, 15 Ağustos 1927, s. 1.
193 "Sultan Süleyman Hamamı," *Selam*, nr. 47, 11 Nisan 1927, s. 2.
194 "İlan," *Selam*, nr. 115, 30 Temmuz 1928, s. 4.
195 "Hitan," *Selam*, nr. 324, 19 Ağustos 1932, s. 3.

man yapısıdır. Tamire dair haberde Vali Lago'nun bir Müslüman köyünün uzun müddet mabetsiz kalmasını uygun görmeyerek, caminin tamirine emir verdiği belirtilmektedir.[196]

1927'den sonra 1934 yılına kadar hükümetin tamir ettirdiği bir Müslüman yapısına rastlanmamaktadır. 1934 yılında ise hükümet tarafından kısa bir zaman içerisinde üç eser tamir ettirilmiştir. Buna göre, Şubat 1934'de Süleymaniye Camisi civarındaki şadırvanının kubbesinin çatlaması üzerine, Vilayet Makamı, Evkaf İdaresinden şadırvandaki zararın ve zararın karşılanması için gereken meblağın bildirilmesi istenmiştir. Hükümet Evkaf İdaresinin raporu doğrultusunda, şadırvanın kubbesini ve altındaki direkleri demirlerle bağlanmış ve çimento ile sıvanarak tehlike yaratmayacak şekle getirilmiştir.[197] Bir hafta sonra müze karşısında bulunan Enderun Camisinin tamirine başlanmıştır. Harap bir halde bulunan Enderun Camisi, yanına yeni binaların yapılmasıyla, bu binaların arasında Müslümanların kalplerini rencide edecek bir vaziyette kalmıştır. Evkaf İdaresinin teşebbüsüyle, caminin dış kısmı, bulunduğu mevkie uygun olarak, hükümet tarafından yenilenmiştir.[198] Yine aynı ay içerisinde, zarar görmüş olan ve tehlike arz etmeye başlayan Murat Reis Camisinin minaresi 5 bin frank sarf edilerek hükümet tarafından tamir edilmiştir.[199]

İtalyan hükümetinin onardığı tüm bu yapıların dışında, Müslümanların kendi bütçeleriyle yaptıkları tamirlerin karşısında durulmamıştır. Evkaf İdaresinden bahsettiğimiz kısımdaki kararlar bu durumun somut örnekleridir.

Türkiye'ye Bakışları

Gazetenin ilk yayınlanan sayısında, gazetenin amaçları aktarılırken, *Selam* yayın ekibi özellikle gazetenin Türkiye'ye bir köprü olmasını ümit ettiklerini belirtmişlerdir. Rodos Müslümanlarının Türkiye'den gelen haberlerden düzenli olarak haber alamamaları gazetenin çıkışının temel noktasını teşkil etmektedir. Rodos Müslümanlarının gazetenin yayınlanmaya

196 "Tamir," *Selam*, nr. 71, 26 Eylül 1927, s. 1.
197 "Hükümetimizin Yeni Bir Lütfu," *Selam*, nr. 399, 2 Şubat 1934, s. 3.
198 "Enderun Camii Şerifi'nin Tamiri," *Selam*, nr. 400, 9 Şubat 1934, s. 3.
199 "Murat Reis Camii Şerifi'nin Minaresi," *Selam*, nr. 401, 16 Şubat 1934, s. 3.

başlamasıyla, Türkiye'deki olay ve yeniliklerden zamanında haberdar olacakları gibi, aynı zamanda Rodos'tan gönderilecek haberlerin de Türkiye'de dikkatle takip edileceği düşünülmekteydi. Gazete, Türkiye ve Rodos'taki Müslümanlar arasında köprü olmasının yanı sıra İtalya ve Türkiye ilişkilerinin olumlu bir seyirde devam etmesine de katkıda bulunmayı amaçlıyordu. Ayrıca iki ülke arasında bir yanlış anlama ve husumet doğması durumunda gazete bu durumu düzeltme vazifesi üstlendiğini açıklamıştı. Diğer bir amacının Türkiye'de gerçekleştirilen inkılâpların takip edilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu amaca uygun olarak çıkışının ardından, İslam Cemaati Heyeti, Türkiye'deki inkılâpları çok yakından takip etmiş ve hükümet izin verdiğince uygulamıştır. Bunlardan biri harf inkılâbıdır. Türkiye'de Latin harflerine geçilmesinden kısa bir süre sonra 3 Aralık 1928'de Müslüman okullarında da Türkçe derslerinin Latin harfleriyle okutulacağı duyurulmuş ve 1933 ders yılından itibaren ise tamamen Latin harfleriyle eğitim verilmeye başlanmıştır.[200]

1933 İslam Cemaati Heyeti seçimleri sırasında, bu heyete aday olan taraflardan birinin Rodos'ta kapalı olan tekke ve medreseleri yeniden açarak ihya edeceklerine dair vaatlerine, cevap olarak bunların Türkiye'de bile kapatıldığı hatırlatılmıştır.[201] Yani Türkiye'deki inkılâplar Rodos Müslümanları için bir referans noktası teşkil etmiştir.

Rodos Müslümanları, İtalyan hâkimiyetine uyum sağlamaya çalışsalar bile, daha önce bahsettiğimiz gibi sürekli olarak ellerinden işlerinin alınacağı, dinlerini yaşamalarına müsaade edilmeyeceği ve Rodos'tan gönderilecekleri gibi söylentilerin etkisiyle bir ayakları Anadolu'da olacak şekilde yaşıyorlardı. Bunun yollarından biri kızlarının Türkiye'den birisiyle evlenmesiydi. Rodos Müslümanları, kızlarını Türkiye'de en çok temasta bulundukları yerler olan Muğla, Antalya ve İzmir civarına vermişlerdir. Ayrıca bu bölge Türkiye'yle ticari ilişkilerinin en gelişmiş olduğu bölgedir. Bu nedenle kızlarını bu bölgede en iyi tanıdıkları kişiler olan tüccarlarla evlendirmişlerdir. Bu durumun örneklerinden biri 1928 yılına aittir. Buna göre Ratip Ağazâde Sufi Bey'in kızıyla Fethiye tüccarlarından Aşçızâde Hüseyin

200 "Musib Bir Karar," *Selam*, nr. 376, 25 Ağustos 1933, s. 3.
201 "Cemaat-i İslamiye İntihabatına Doğru," *Selam*, nr. 364, 26 Mayıs 1933, s. 2.

Bey evlenerek Türkiye'ye yerleşmiştir.[202] Başka bir örnek ise Rodos'un en önemli isimlerinden Torunzâde Süleyman Ağa'ya aittir. Torunzâde Süleyman Ağa'nın torunu, Marmaris okul müdürü Talat Bey ile evlenmiştir.[203] Görüldüğü gibi Rodos tüccarlarının kızları, Türkiye'nin Akdeniz kıyılarının ileri gelen kişileriyle evlenmiştir.

Rodos Müslümanları, İtalyan hükümetinin kendilerine yaklaşımlarından memnun olsa da dolaşan söylentilerden etkilendikleri açıkça belli olmaktadır. Rodos'tan giderek Türkiye'de ticaretle uğraşan kişilerin isimleri gazetede zikredilmekte ve Türkiye'ye gidecek kişiler, bu hemşerilerinin ticarethanelerine yönlendirilmekteydi. Rodoslu Ahmet Selahattin'in İstanbul'da "Fethiye Evi" adlı bir ticarethanesi bulunmaktaydı.[204] Tüccarların yanı sıra Türkiye'de önemli memurluklarda bulunan Rodoslular da mevcuttu. Örneğin; Rodoslu Ali Bekir Ankara'da Orman Fidanlık Müdürü[205] Rodoslu Şevki Bey ise İzmir Ziraat Bankası Kontrolörü idi.[206] Türkiye'ye göçerek önemli ticarethaneler kuran ve önemli memuriyetlere getirilen kişilerin gazetede yer alması, fakir veya Rodos'ta istediği konumu elde edememiş Müslümanların Türkiye'yi bir umut kapısı olarak görüp, buraya göç etme kararı vermelerine sebep olmuş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Yani Türkiye'ye gidip hayatlarını ticaretle veya memuriyetle devam ettiren kişilerin bulunması Rodos Müslümanlarını etkilemiş ve onları Türkiye'ye yönlendirmiş olabilir. Nitekim daha önce bahsettiğimiz gibi Rodos Müslümanlarının hakk-ı hıyâr yani uyruk seçme dönemlerinde, Rodos İslam Cemaati Heyeti ve İtalyan yerel hükümeti, Rodos Müslümanlarını "Türkiye'de hazır bir işleri" olduğu gibi bir düşünceyle hareket etmelerinin yanlış olduğu konusunda uyarmıştır.

Rodos'tan Türkiye'ye giden eğitimli Müslümanların geride bıraktıkları boşluk açıkça hissedilmiş ve bu duruma çareler aranmıştır. 1926-1927 ders yılı döneminde Rodos kız okulu öğretmenlerinin çoğunluğunun Türkiye'ye göç etmeleriyle kız okulunun dersleri boş geçmeye başlamış, İslam Cemaati Heyeti erkek okulu öğretmenlerinin kız okulu derslerine

202 "Akd," *Selam*, nr. 120, 3 Eylül 1928, s. 1.
203 "Akd," *Selam*, nr. 212, 23 Haziran 1930, s. 3.
204 "Tevellüd," *Selam*, nr. 259, 22 Mayıs 1931, s. 3.
205 "Akd," *Selam*, nr. 59, 4 Temmuz 1927, s. 2.
206 "Soyadı," *Selam*, nr. 449, 18 Kânunusani 1935, s. 3.

girmelerini sağlayarak bu sorunu geçici olarak çözümlemiştir.[207] Yine de Türkiye'ye giderek burada mesleklerini yapmaya devam eden bu öğretmenler Rodos Müslümanlarının gurur kaynağı olmuştur. İzmir Göztepe İtalyan Lisesi Türkçe öğretmenliğine getirilen Rodoslu Aliye Şerif ve İzmir Keçeciler Musevi Kız Lisesi Türkçe öğretmenliğine getirilen Ziynet Mustafa Hanımların bu tayinleri *Selam* tarafından duyurulmuş ve bu iki Türk kadın öğretmen tebrik edilmiştir.[208]

Zaman zaman gazete yazarlarının Türkiye'yi eleştiren yazılar kaleme aldığı da görülmektedir. Bunlarından biri Türk ticaret gemilerinin Rodos'u programlarından çıkarmaları üzerine Mehmet Kadri'nin yazdığı makaledir. Kadri, Türk ticaret gemilerinin 1932 yılının başında Rodos'a uğramamaya başlamasının, Adalar İtalyan Hükümeti ve Türkiye'nin sürekli teması ve ticari ilişkilerine zarar verdiğini ileri sürmüştür. Birçok yabancı devletin vapurlarının Rodos'a uğrarken Türk vapurlarının uğramıyor oluşuna haklı bir gerekçe bulamadığını belirtmektedir. Bu vapurların İtalya ve Türkiye arasındaki ilişkileri geliştirdiği kadar, Rodos'taki Müslümanların Türkiye'den sürekli olarak haber almalarını sağladığını ve bu nedenle Rodos'un vapur programına tekrar dâhil etmesini ümit ettiğini dile getirmiştir.[209]

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun her yıldönümünde Rodos Türkiye Konsolosluğu tarafından tebrik kabulü düzenlenmiş ve bu tebrik kabulü merasiminin saati gazete aracılığıyla duyurularak, Müslümanlar konsolosluğa davet edilmiştir.[210]

Türkiye'den gelen haberler dikkatle takip edilmiş ve gazete yazarları bu haberlerle ilgili makaleler kaleme almışlardır. Yazarlarımızın Türkiye'yle ilgili yazdıkları makalelere, II. bölümdeki "önde gelen yazarlar" başlığı altında değinilmiştir.

Diğer Cemaatlerle İlişkiler

Rodos Müslümanlarının ve Musevilerinin ortak bir gazete çıkaracak kadar yakın oldukları görülmektedir. Yani, *Selam* gazetesi bu iki milletin

207 "Mektepler Kadrosu," *Selam*, nr. 16, 6 Eylül 1926, s. 2.
208 "Tebrik," *Selam*, nr. 43, 14 Mart 1927, s. 2.
209 Mehmet Kadri, "Adalar-Türkiye Münasebât-ı Ticariyesi," *Selam*, nr. 293, 15 Kânunusani 1932, s. 1.
210 "Başlıksız," *Selam*, nr. 24, 1 Teşrinisani 1926, s. 2.

iyi ilişkilerinin bir örneğidir. Başyazarı ve yazar kadrosunun önemli bir kısmı Musevi cemaatine mensuptu. Gazetede Müslüman cemaatine ne kadar yer ayrılmışsa Musevi cemaatine de o kadar yer ayrılmıştır. Musevi cemaati heyeti her yenilendiğinde *Selam* tarafından ilan edilmiştir. Ölüm, doğum gibi ilanları atlanmadan verilmiştir. Gazetenin son sayfasındaki "ilanlar" kısmında Musevi esnaf ve tüccarın reklamları yer almıştır. Jozef Nutrika, Bene Berit, Musevi Hanımlar Cemiyeti, Şefkat Cemiyeti gibi Musevi hayır kurumlarının fakir Musevi öğrenciler için düzenledikleri yardım geceleri *Selam* aracılığıyla duyurulmuştur. Musevi cemaatinin ileri gelenlerine ait düğünler ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Örneğin Salomon Elhadef Bankası müdürü ve *Selam*'ın yazarlarından biri olan Bensiyon Menaşe'nin kızı ile Rodos Hahambaşısının torunu İlyakim İsrael Efendi'nin düğünleri gazetede geniş yer bulan düğünlerden biridir. Şalom Sinagogunda yapılan nikâha birçok devlet görevlisi ve konsolosların yanı sıra İslam Cemaati Heyetinin de katıldığı belirtilmiştir.[211]

Rodos Musevilerinin müesseselerinde çalışan birçok Müslüman bulunmaktaydı. Gazete sahibi Mehmet Kadri de Rodos'un en büyük bankalarından biri olan Salamon Elhadef Bankasında Türkçe muhabere memurluğu yapmaktaydı. İsak Elhadef Bankası müdür yardımcısı Mehmet Cevat isimli bir Müslüman'dı.[212] Aynı bankanın veznedarı Hüseyin Nazmi Bey'di.[213] Bunun yanı sıra Rodos'taki mahalleler, cemaatlere göre ayrılıyor olmasına rağmen Musevi mahallesinde yaşayan veya çalışan Müslümanlar olduğu görülmektedir. Örneğin, İslam cemaatinden Ebe Selma Hanım'ın muayenehanesi Musevi Mahallesi 29 numarada bulunuyordu.[214]

Rodos Musevilerinin bu dönemde Osmanlı devleti döneminden kalan bir alışkanlıkla Türkçeyi yoğun bir şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır. Elimizde bulunan 1928 ve 1929 tarihli Musevi cemaatine ait iki belgede cemaat başkanının mührünün çevresinin İtalyanca ve İbranice, ortasının ise Osmanlı Türkçesiyle yazıldığı görülmektedir.[215] Mührün ortasında "Musevi

211 "Akd," *Selam*, nr. 272, 21 Ağustos 1931, s. 3.
212 "Hitan," *Selam*, nr. 275, 11 Eylül 1931, s. 3.
213 "Tevkil," *Selam*, nr. 322, 5 Ağustos 1932, s. 3.
214 "İlan," *Selam*, nr. 433, 28 Eylül 1934, s. 4.
215 Aron Hasson'la şahsi yazışma.

Milleti Heyet İdaresi Reisi" yazmaktadır. Yani iki milleti yaklaştıran unsurlardan birinin de dil olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de tartışılan konularla ilgili makaleler kaleme alan tek kişi Musevi cemaati başkanı Hizkia Franko'dur. Özellikle harf inkılâbı konusunda, onlarca şiiri, hikâyesi ve denemesi yayınlanan edebiyatçılar bu konu hakkında kalem oynatmazken, Hizkia Franko ateşli yorumlarda bulunmuştur. Franko, "Tarih-i İstikbal" adlı bir makalesinde Mustafa Kemal'in mucizeler yaratan sihirli parmağıyla kurtuluş yolunu göstererek Türk dilini esirlikten kurtardığını belirtmektedir. Yine hiçbir yazar edebi veya felsefi tartışmaya girmezken, Franko, Türkiye'deki yazarlarla *Selam* sütunlarından tartışmalar yürütmüştür. Görüldüğü kadarıyla Türk dilini en ustaca kullanan kişi Franko'dur. Türk tarihine ve diline ait yazdığı makaleler oldukça ilgi çekicidir. Türk tarihine yakınlığı ve ilgisi sebebiyle, Müslüman eşrafından Torunzâde Süleyman Ağa, Franko'ya Rıza Nur'un *Türk Tarihi* adlı eserini hediye etmiştir. Franko, bu eseri okuyarak değerlendirmesini başmakale olarak kaleme almıştır.[216]

Gazetenin doktor yazarı Musevi Merkado Hasson'un, ilk bölümde detaylı bir şekilde bahsedilmiş olan "Rodos'ta İslam Âdâtı" yazısı, Musevilerin, Müslümanları ne kadar yakından tanıdığını, bu iki milletin ne kadar iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir. Müslümanların hastalıkları cinlere perilere dayandırmaları ve bu nedenle hastayı falcılara kurşunculara götürmeleri gibi batıl ve yanlış inançlarının yanı sıra başka milletlerde bulunmayan ve onlara örnek olması gereken âdetlerinden uzun uzun bahsetmiştir.

Musevi cemaatinin, Müslüman nüfusuyla yakın ilişki içerisinde olan, diğer önemli isimlerinden biri Vitalis Efendi'ydi. Mario Lago'nun özel kalem müşaviri olan Vitalis, hükümetin Müslümanlarla olan ilişkilerini kolaylaştıran bir kişiydi. Daha önce Osmanlı devleti bünyesinde çalıştığı için Müslüman halkı iyi tanımaktaydı. Bu dönemde Vitalis'in hükümeti temsilen, Müslümanların bayramlaşma törenlerine mutlaka katıldığı görülmektedir. Vitalis Vali Lago'nun Türkçe tercümanlığını yapmasının yanı sıra 1929'da İtalya kralı III. Vittorio Emanuele'nin Rodos ziyareti sırasında uğradığı Müslüman mahallesinde de krala tercümanlık yapmıştır. Vitalis,

216 Hizkia Franko, "Değerli Bir Eser," *Selam*, nr. 45, 28 Mart 1927, s. 1-2.

1933 yılında, eşi vefat ettiğinde, çok yakın olduğu Müslüman cemaatinin kurumlarına bağışta bulunmuştur.

İki cemaatin birbirlerini yakın olarak tanıdıkları ve birbirlerinin başarıları ve hayırlarını takdir ettiklerine dair iki ayrı başmakaleden burada bahsetmek faydalı olacaktır. İlki Mehmet Kadri'nin kaleme almış olduğu "Şayan-ı İftihar Bir Tayin Dolayısıyla" adlı makaledir. Bu makale İtalyan hükümetinin Kavaliyeri Uficiale nişanını verdiği Musevi cemaatine mensup Jozef Elhadef'in oğlu Viktor Elhadef'in tayiniyle ilgili olarak yazılmıştır. Viktor Elhadef daha önce İtalya'nın en önemli bilim adamlarının yazar kadrosunu oluşturduğu *İtalya Milli Ansiklopedisi*nde yazmıştır. Akdeniz'deki İtalyan adalarına dair yazdığı hukuki ve tarihi bir eser Mussolini tarafından çok beğenilmiştir. Mehmet Kadri'nin tebrik etmesine vesile olan olay ise İtalya Eğitim Bakanlığınca Milano'daki Bocconi Üniversitesine hukuk ve tarih profesörü olarak tayin edilmiş olmasıdır. Kadri, bu tayinden önce Rodos'taki işyerinde mütevazı bir şekilde çalışan Viktor Bey'in, Rodos'tan ayrılacak olmasının büyük bir boşluk yaratacağını fakat İtalya'daki bu başarısının Rodosluların ilelebet gurur duyacakları bir başarı olduğunu yazmıştır. Viktor Elhadef'in babası Jozef Elhadef'e böyle bir "fazilet nuru" yetiştirdiği için teşekkür etmiştir.[217]

Diğer başmakale ise Hizkia Franko'ya aittir. "Manidar Bir Eser-i Teberru" adlı bu makale Rodos Müslümanlarından Saatçi Nuri Efendi'ye hitaben kaleme alınmıştır. Nuri Efendi'nin Abdülcelil Mahallesindeki evinin yarısını Süleymaniye Medresesine bağışlamasını övmüştür. Franko'ya göre Nuri Efendi'nin bu bağışı birçok noktadan alkışa layıktır. Nuri Efendi ilerlemenin anlamını ve eğitimin faydasını takdir etmiş olduğundan, bu hareketinin kendisini hiç şaşırtmadığını belirtmiştir. Franko, Nuri Efendi'yi övmeye devam ederek, kendisinin çok yetenekli bir sanatkâr olup bu sanatıyla geçinen namuslu bir vatandaş olduğunu yazmıştır. Memleketin zenginleri arasında yer alacak maddi varlığa sahip olmadığı fakat onun manevi zenginliğinin bulunduğunu belirtmiştir. Memleketin eğitimine yaptığı bu bağış da onun manevi zenginliğinin mahsulüdür. Onun bu bağışı Rodos'un zenginleri için bir örnek teşkil etmiştir. Franko'ya göre eskiden memleketin zenginle-

217 Mehmet Kadri, "Şayan-ı İftihar Bir Tayin Dolayısıyla," *Selam*, nr. 184, 9 Kânunuevvel 1929, s. 1.

ri memleketin hayır kuruluşlarına yaptıkları bağışlarla geride hayırlı hatıralar bırakmaya çalışırlardı. Artık unutulmuş olan bu âdet, Nuri Efendi'nin bu bağışıyla canlanmaya başlamıştır. Nuri Efendi bu bağışıyla Rodos zenginlerine "ben kendi halimce bir şeyler yaptım siz de buyurun" demiştir.

Mehmet Kadri, Müslüman cemaatini eleştirdiği yazılarında özellikle cemaatin teşkilatsızlığı üzerinde durmuştur. Diğer cemaatlerin teşkilatlı olmalarını örnek gösterdiğinde özellikle birçok eğitim ve hayır kurumu mevcut olan Musevi cemaatini kastetmiştir. Musevi cemaatinden örnek gösterdiği bir başka özellik ise göç ettikten sonra doğdukları vatanı unutmamaları ve yaptıkları servetlerden vatanları için bir pay ayırıyor olabilmeleridir. Bununla ilgili bir makalesinde Manisalı Eşkenazi kardeşleri örnek olarak göstermiştir. Manisa'da doğmuş olan Musevi Eşkenazi kardeşler çalışmak için Amerika'ya gitmişler ve burada çalışarak yaptıkları servetin 2 milyon Türk lirasını Manisa'ya sarf edilmek üzere yollamışlardır. Bu para ile Manisa'da büyük bir hastane inşa edilmiştir.[218] Mehmet Kadri bunun büyük bir insanlık örneği olduğunu ve Müslüman zenginlerine örnek olması gerektiğini belirterek bu makaleyi kaleme almıştır.

Selam gazetesi Ortodoks ve Müslüman cemaatin ilişkileri konusunda çıkarımlarda bulunabileceğimiz kadar haber ve makale içermemektedir. Ancak Ortodoks cemaati heyeti her yenilendiğinde yeni heyet ilan edilmiştir. Bunun dışında Ortodoks cemaatine mensup önemli kişilerin ölüm ilanları gazetede yer almıştır. 1933 Ağustos'unda Atina'da vefat eden Ortodoks cemaati başkanı Avukat Sava Pavlidi'nin ölüm ilanı gazetede geniş bir şekilde yer almıştır.[219] Gazetenin son sayfasındaki ilanlarda Rum esnaflara ve doktorlara da geniş yer ayrıldığı görülmektedir. Rodos'ta iki Rum gazetesi yayınlanırken, Rum esnafların bir Müslüman gazetesine ilan vermesi, *Selam*'ı Müslümanlara ulaşmak için bir vasıta olarak gördüklerini göstermektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, İbrahim Paşa Caddesi 1416 numarada ayakkabı dükkânı olan Boyacıoğlu Taso uzun süre gazeteye ilan vermeye devam etmiştir.[220] Daha önce muayenehanesinin ufak reklamlarını veren Diş Dok-

218 Mehmet Kadri, "İmtisale Şayan Bir Hareket-i Hamiyetkârâne," *Selam*, 22 Nisan 1929, nr. 152, s. 1.
219 "Vefat," *Selam*, 4 Ağustos 1933, nr. 374, s. 3.
220 "İlan," *Selam*, 23 Mayıs 1927, nr. 53, s. 4.

toru Dimitri Velestos ise 19 Aralık 1927'den itibaren gazeteye, meslek geçmişini ve doktorluk kabiliyetini anlatan uzun ilanlar vermeye başlamıştır.[221]

Her ne kadar iki cemaat arasındaki ilişki hakkında çok fazla bilgiye sahip olmasak da, iki cemaatin spor kulüpleri arasında sportmence bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İdman yapacak bir sahaya sahip olmayan İslam Spor Kulübü (SAM), uzunca bir süre Ortodoks Spor Kulübünün (ARS) idman sahasını ücretsiz olarak kullanmış ve buna müsaade edildiği için *Selam* aracılığıyla Ortodoks Spor Kulübüne teşekkür edilmiştir.[222] İki cemaat arasındaki yardımlaşmaya dair bir diğer örnek ise Rodos'un ünlü Rum eczacısı Grigor Efendi'nin, Süleymaniye Medresesine bir termometre bağışlamasıdır. Maddi sıkıntılar içindeki medreseye yardım çağırılarında bulunan gazete, Grigor Efendi'nin bu bağışı üzerine teşekkür yazısı yayınlamıştır. Elbette ki Grigor Efendi'nin bu bağışı manevi olarak büyük anlam ifade ettiği için gazetede yer bulmuştur.[223]

Toplumsal Olaylar

Bu bölüm suç, intihar ve otomobil kazaları gibi haberlerden yola çıkılarak hazırlanmıştır. İlk olarak yayınlanan, yaralama, hırsızlık, cinayet gibi haberler ve yıllara göre yaygınlıkları aktarılarak, Rodos Müslümanlarının bu dönemine farklı bir açıdan yaklaşılmıştır. Rodos Müslümanlarının kendi içlerinde yaşadıkları olayların tespitinin yanı sıra, Rodos'un diğer unsurlarıyla yaşanan olumsuzluklar da ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca intihar vakalarının Rodos Müslümanları arasında yaygınlığının, sebepleriyle birlikte verilmesi, Rodos Müslümanlarının başka bir yönünü göstermektedir. Ayrıca bu bölümde ele aldığımız, Rodosluların ve Rodos Müslümanlarının bir başka toplumsal sorunu olan otomobil kazaları da, özellikle bu kazaların sayısının ve ciddiyetinin yıllara göre artışı dikkat çekmektedir.

Müslümanlar Arasında Suç

Bu bölümde yaralama, cinayet, hırsızlık, sarhoşluk gibi haberlerden, Müslümanlar arasında suç olaylarının yaygınlığı hakkında saptamalar

221 "İlan," *Selam*, 19 Kânunuevvel 1927, nr. 83, s. 4.
222 "Spor Kulübü Riyasetinden," *Selam*, 29 Nisan 1932, nr. 308, s. 3.
223 "Teşekkür," *Selam*, 29 Kânunuevvel 1930, nr. 239, s. 3.

yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Müslümanlar arasında en yaygın suç yaralamadır. Yaralama suçunun ardından ikinci yaygın suç hırsızlıktır. Bu suçun ardından en yaygın diğer suç ise sarhoşluktur. Bu ithamla tutuklanan kişiler bazen halkın huzurunu kaçırdıklarından bazen de sadece sarhoş olduklarından dolayı tutuklanmıştır. Cinayet suçu ise incelediğimiz dönemde bir kez işlenmiştir. Ayrıca bu suçları işleyen kişilerin yakalanıp yakalanmadıkları, aldıkları ceza ve bu suçtan etkilenen kişilerin akıbetleri hakkında mutlaka bilgi verilmiştir.

İncelediğimiz süre boyunca, Müslümanlarla ilgili 13 yaralama olayı bulunmaktadır. Bunlar çoğunlukla Müslümanların kendi aralarında yaşanmıştır. İlk olay 14 Şubat 1927 tarihlidir. On yaşındaki Halil Ali okul çıkışında kavga ettiği aynı yaştaki arkadaşı Mehmet Derviş'i çakıyla arkasından yaralamıştır.[224] Bu olaydan on ay sonra ise Ahmet Demir adındaki Giritli bir genç sokakta 32 yerinden bıçakla yaralanmış olarak bulunmuştur. Yaralı derhal Kraliyet Hastanesine kaldırılmıştır. Zabıta araştırmaları sonucu zaten sabıkalı olan Hüseyin Salih, Osman Çavuş ve Hüseyin Ganim yakalanmış ve bu kişiler suçlarını itiraf etmiştir.[225] 1928 Şubat ayında yaşanan bir olaya göre ise Koç Ali Mehmet isimli biri bilinmeyen bir sebepten dolayı Kıbrıslı Ali Şandar isminde bir genci altı yerinden yaralamıştır.[226] Bu olayın ardından yaklaşık bir sene Müslümanlara ait bu türden bir suç bulunmamaktadır. Nisan 1929'da çıkan haberde Tareno Mihal ve Recep isminde iki çocuk çalıştıkları kunduracı dükkânında tartıştıktan sonra Tareno Recep'i göğsünden yaralamıştır.[227] 1929 yılında yaşanan ikinci olay ise Müslüman esnaflar arasında yaşanmıştır. Habere göre Kızıl Kapı civarında iki esnaf arasında çıkan tartışma sonucu Balıkçı Bilan oğlu Şevket, Berber Remzi Hüseyin bin Şükrü'yü sağ kolundan yaralamıştır.[228]

1929'un ardından 1935'e kadar incelediğimiz konu açısından oldukça sakin bir dönem yaşandığını görüyoruz. Bazı yıllar olaysız geçerken diğer yıllarda ise neredeyse sadece bir olay yaşanmıştır. 1930 yılına ait yaralama suçu

224 "Cerh," *Selam*, nr. 39, 14 Şubat 1927, s. 2.
225 "Cerh," *Selam*, nr. 81, 5 Kânunuevvel 1927, s. 1.
226 "Cerh," *Selam*, nr. 93, 27 Şubat 1928, s. 2.
227 "Cerh," *Selam*, nr. 150, 8 Nisan 1929, s. 2.
228 "Cerh," *Selam*, nr. 158, 3 Haziran 1929, s. 2.

bulunmazken 1931'e ait bir olay bulunmaktadır. Buna göre, Mart 1931'de Ispartalı Recep Hasan, Ali oğlu Bilal Salih'i yaralamak istediği için zabıta tarafından tutuklanmıştır.[229] Bunun ardından 1933'e kadar bu tür bir haber bulunmazken 1933'de Uzgur köyünde, kız kardeşini yaba ile yaralayan Kulaklı İsmail bin Mehmet'in zabıta tarafından tutuklanmış olduğunu okuyoruz.[230] 1934 yılı ise son beş yıla nazaran hareketli geçmiştir. Bu yıl yaşanan ilk olayda Mikse köyünde yaşayan Kendi Gelen Hüsnü, Yılan Şevket tarafından bıçak ile, Koçini Hayri tarafından sopa ile yaralanmıştır.[231] Diğer olayda ise Şermantaki Hüseyin sarhoş olarak bir aşçıyı dövmek istediği için zabıta tarafından tutuklanmıştır.[232] Bu türde son haber ise 1935 tarihlidir. Habere göre Bodur oğlu terzi Mustafa tartıştığı kardeşi Recep'i sol yanağından yaralamıştır.[233]

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında yaşanmış bir yaralama hadisesi vardır. Bu habere göre Rodos sokaklarında gece yarısı bilinmeyen bir sebepten dolayı birkaç Müslüman genci ile Musevi genci kavgaya başlamış, bunun sonucu Levi Salvator adlı berber sol tarafından yaralanmıştır. Levi Salvator derhal tedavi altına alınmış, Kadir bin Mehmet ise Karabenyerler tarafından tutuklanmıştır.[234] Anladığımız kadarıyla Müslüman ve Musevi gençler, gruplaşarak çatışmıştır.

Gazetede "sirkat", "hırsızlık" ve "tevkif" başlıkları altında birçok hırsızlık suçu haberi verilmiştir. Rodos ve köylerinde yaşanan Müslüman ve gayrimüslimlere ait bu haberlerin, gazetede kesinlikle atlanmamış olduğunu görmekteyiz. Müslümanlarla ilgili olan ilk hırsızlık olayı Eylül 1926 tarihlidir. Buna göre aynı yılın Mayıs ayında Emine Hanım'ın evinden mücevherlerini çalan kişinin Mikseli Veli oğlu Durmuş oğlu Veli olduğu anlaşılmış ve bu kişi zabıta tarafından tutuklanmıştır. Haberin ardından, gazete çalışmalarından dolayı Rodos zabıtasını tebrik etmiştir.[235] Aynı yıl yaşanan ikinci olayda ise Müslüman mahallesinde 360 numarada oturan Nuriye Hanım'ın evinden ziynet altını, bir altın ve bir gümüş iğne, bazı kıymetli

229 "Tevkif," *Selam*, nr. 250, 20 Mart 1931, s. 3.
230 "Tevkif," *Selam*, nr. 373, 28 Temmuz 1933, s. 3.
231 "Cerh," *Selam*, nr. 398, 26 Kânunusani 1934, s. 3.
232 "Tevkif," *Selam*, nr. 398, 26 Kânunusani 1934, s. 3.
233 "Cerh," *Selam*, nr. 450, 25 Kânunusani 1935, s. 3.
234 "Cerh," *Selam*, nr. 200, 31 Mart 1930, s. 3.
235 "Tevkif," *Selam*, nr. 17, 13 Eylül 1926, s. 2.

taşlar ve bir erkek gömleği çalınmış, hırsızlar çaldıklarını dışarı kaçırmaya çalışırken yakalanmıştır.[236] Fakat bu haberde hırsızların isimleri ve milliyetleri yer almamıştır. 1927 yılına ait tek olayda ise Koca Ahmet oğlu Mustafa, Anadolu Otelinde hırsızlık yaptığı için tutuklanmıştır.

1928 yılına geldiğimizde ise iki hırsızlık olayına rastlıyoruz. İlk olay Şevket Hüseyin Efendi'nin mağazasından 265 liret çalan Hacı Sait oğlu Fethi'ye ilişkindir.[237] İkinci olay ise bize *Selam* gazetesinin mahalli haberler sayfasında, hiçbir olayın atlanmadığını göstermektedir. Bu habere göre Giritli Sait bin Hüsnü, Mandraki limanındaki bir kayıktan bir çuval kömür çalmıştır.[238]

1929 yılındaki haberlerde *Selam* gazetesinin aynı yönünü vurgulamaktadır. Bu yıla ait üç olayın ilkine göre Mustafa oğlu Zeybek Ahmet, Santa Anastasia karakoluna giderek üç kişi tarafından soyulduğunu bildirmiştir. Mareşal Masola tarafından yapılan tahkikatta Zeybek Ahmet'in davranışları şüpheli olduğu için tahkikat derinleştirilmiş ve bunun sonunda ödemek zorunda olduğu borcundan kurtulmak için böyle bir iddiada bulunduğu anlaşılmıştır.[239] İkinci haberde Mahmut Kavaryan'dan hırsızlık yaptıkları şüphesiyle Hamdi ve Ali Topçu isimli şahısların gözaltına alındıkları belirtilirken[240] üçüncü haber oldukça ilginçtir. Buna göre Çolakoğlu ailesi, Hacı Osman oğlu Sadettin Salih'e ait zeytin ağaçlarından dökülen taneleri yerken yakalanmış ve tutuklanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir.[241] 1931 yılına ait tek haberde ise Terzi Ziya Şakir Efendi'nin saat ve 400 frank bulunan çantasını çalan ve yakalandıktan sonra suçunu itiraf eden Taniska Ali'nin tutuklandığı bildirilmektedir.[242]

Gayrimüslimler aleyhine hırsızlık yapan Müslümanlarla ilgili olarak üç olay bulunmaktadır. Bunlardan ilki 9 Ağustos 1926 tarihli hırsızlık olayıdır. Medineli Mehmet oğlu Mustafa, Giovanni Kosta adlı Rum'un meyhanesine girerek bir iki kadeh içtikten sonra rakı ile dolu damacanayı

236 "Sirkat," *Selam*, nr. 18, 20 Eylül 1926, s. 1.
237 "Sirkat," *Selam*, nr. 96, 19 Mart 1928, s. 2.
238 "Sirkat," *Selam*, nr. 98, 2 Nisan 1928, s. 1.
239 "Muhayyel Sirkat," *Selam*, nr. 141, 4 Şubat 1929, s. 2.
240 "Tevkif," *Selam*, nr. 142, 11 Şubat 1929, s. 2.
241 "Mahkemeye Tevdi," *Selam*, nr. 175, 7 Teşrinievvel 1929, s. 2.
242 "Sirkat," *Selam*, nr. 246, 16 Şubat 1931, s. 2.

çalmıştır. Fakat derhal zabıta tarafından yakalanarak tutuklanmıştır.[243] İkinci hırsızlık ise yine bir Rum'un aleyhine yapılmıştır. Kamçak Rüstem ve Ferit Ali isimli hırsızlar bir Rum'a ait olan Yeni Dünya Eczanesinde hırsızlık yaptıkları için tutuklanmışlardır.[244] Üçüncü hırsızlık olayında ise bir Müslüman ve iki Rum hırsızın işbirliği yaptıklarını görüyoruz. Buna göre Jozef Emanuel, Nikol Pandelli ve Mustafa Ahmet isimli hırsızlar Kavaliyeri İsak Elhadef, Paradizo Antonio, Nuçera ve Jozepya Efendilerin evinden hırsızlık yaptıkları için zabıta tarafından tutuklanmıştır.[245]

Müslümanlar aleyhine gayrimüslimlerin hırsızlık yaptıklarına dair bir haber bulunmaktadır. Bu olay Müslümanlar ile Musevi hırsızlar arasında geçmiştir. Çamaşır yıkayıcılığı yapan Stella ve Sultana adlı iki Musevi kız, bir Müslüman'ın evine girerek 250 liret kıymetinde bir elbise çalmışlardır. Önceden beri şüpheli bulunan bu kızlar yakalandıktan sonra suçlarını itiraf etmişlerdir.[246]

Gazetede sarhoşlarla ilgili birçok tutuklama haberi bulunmaktadır. Sarhoşların suçlu bulunmalarının sebebi genellikle halkın huzurunu kaçıracak davranışlarda bulunmalarıdır. Bu türdeki ilk haber 1926 yılına aittir. Habere göre Giritli Recep Ali ve Kel oğlu Ekrem, gece sarhoş bir şekilde sokakta dolaştıkları için tutuklanmışlardır.[247] Yine aynı yıl yaşanan ikinci olayda fena halde sarhoş olup asayiş kurallarını ihlal eden Mustafa Halil'in zabıta tarafından yakalandığı bildirilmektedir.[248]

1927-28-29 yıllarına ait birer haber bulunmaktadır. İlk haberde Mustafa Hüseyin Değirmenci, Zenbilli Mustafa Yakup, Recep Mustafa ve Süleyman Aşçı Şaban ismindeki gençlerin sarhoş olup halkı rahatsız ettiklerinden zabıta tarafından tevkif edildikleri belirtilmiştir.[249] İkinci habere göre ise Ekrem Halil ve Mehmet Salih adlı gençler sarhoş olarak halkın huzurunu kaçırdıklarından zabıta tarafından tutuklanmışlardır.[250] 1929 yılına

243 "Sarhoş," *Selam*, nr. 12, 9 Ağustos 1926, s. 3.
244 "Sirkat," *Selam*, nr. 60, 11 Temmuz 1927, s. 2.
245 "Tevkif," *Selam*, nr. 143, 18 Şubat 1929, s. 1.
246 "Sirkat," *Selam*, nr. 40, 21 Şubat 1927, s. 3.
247 "Başlıksız," *Selam*, nr. 5, 21 Haziran 1926, s. 2.
248 "Sarhoş," *Selam*, nr. 20, 4 Teşrinievvel 1926, s. 2.
249 "Sarhoş," *Selam*, nr. 39, 14 Şubat 1927, s. 2.
250 "Tevkif," *Selam*, nr. 98, 2 Nisan 1928, s. 2.

ait haberde ise Halil oğlu Mustafa ve Fethi Mehmet'in, geceleyin sarhoş bir şekilde bağırıp çağırarak halkın huzurunu bozdukları için karabenyerler tarafından tutuklanmış oldukları bildirilmektedir.[251]

Sarhoş haberleri ile ilgili en hareketli yıl 1930'dur. Bu yıla ait ilk habere göre bayram günü sarhoş bir halde ara sokaklarda halkı rahatsız eden Hacı Mustafa zabıta tarafından yakalanmıştır.[252] Diğer haberlerde halkı rahatsız edecek herhangi bir olay yaşanmamış, kişiler sadece sarhoş oldukları için tevkif edilmişlerdir. Bu kişilerin ilki Mustafa Tahir'dir. Mustafa Tahir, yolda yürüyemeyecek kadar sarhoş halde bulunduğundan karabenyerler tarafından tutuklanmıştır.[253] İkinci olaya göre ise balıkçı esnafından Mehmet Bekir ve Mustafa sarhoş olmaları sebebiyle karabenyerler tarafından tutuklanmıştır.[254]

1930'dan sonra sarhoş haberlerinin neredeyse bitmiş olduğunu görüyoruz. Bu bize bu konuda cezaların ağırlaştırılması gibi bir düzenleme yapılmış olduğunu düşündürmektedir. 1934 yılına ait olan son haberde ise Yeni Çarşı'da Acem Yaşar'ın kahvehanesinde fazla sarhoş olarak kavga çıkaran Raif Yalluri'nin zabıta tarafından yakalandığı belirtilmektedir.[255]

Gazetede bir de "Denize Düşen Sarhoş" başlığıyla ilginç bir sarhoş haberi verilmiştir. Bu habere göre Davazlı Mustafa oğlu Hüseyin, Kızıl Kapı'da alkol aldıktan sonra (haberde "kafayı tütsüledikten sonra" yazmaktadır) gece yarısı gezmeye çıkmış, sahilde Banka di Roma civarına geldiğinde dengesini kaybederek denize düşmüştür. Yardım istemesi üzerine gece nöbetçisi Dalamanlı Salih Ağa tarafından kurtarılmıştır. Gazetenin, bu haberi oldukça alaylı bir şekilde verdiği görülmektedir.[256]

Gazetede Müslümanlara ait bir cinayet haberi bulunmaktadır ve bu cinayet aile içerisindeki bir anlaşmazlık sonucu meydana gelmiştir. Habere göre, Abdülhalil Mahallesinde Mustafa Ağa'nın çocuklarından Mehmet, 17 yaşındaki kız kardeşi Servet'i kalbinden bıçaklamıştır. Adliye memurları derhal gelmiş, katilin ifadesi ile annesinin, erkek ve kız kardeşinin ve eniş-

251 "Tevkif," *Selam*, nr. 165, 22 Temmuz 1929, s. 1.
252 "Sarhoş," *Selam*, nr. 197, 10 Mart 1930, s. 3.
253 "Tevkif," *Selam*, nr. 199, 24 Mart 1930, s. 2.
254 "Tevkif," *Selam*, nr. 201, 7 Nisan 1930, s. 3.
255 "Tevkif," *Selam*, nr. 409, 13 Nisan 1934, s. 3.
256 "Denize Düşen Sarhoş," *Selam*, nr. 155, 13 Mayıs 1929, s. 1.

tesinin ifadeleri çelişkili olduğundan soruşturma derinleştirilmiştir. Haberde katilin sarhoş olduğu özellikle belirtilmektedir.

Müslümanların tevkif edildikleri ve ceza aldıkları diğer suçlar genel olarak izinsiz silah taşıma ve şoförlerin kurallara uymaması gibi durumlardan kaynaklanmıştır. Bunlara ait bazı haberler şu şekildedir:

22 yaşındaki Hüseyin oğlu Mustafa gece geç saatte üzerinde silahla dolaşırken zabıta tarafından durdurulduğu ve gece vakti silahla dolaşmasının sebebini açıklayamadığından zabıta tarafından tutuklandığı belirtilmektedir.[257] Yine aynı şekilde kanuna aykırı olarak silah bulunduran Süleyman oğlu Hafız Mehmet ve Ali oğlu Raif adlı kişiler tutuklanmıştır.[258] Rodos'ta otomobil şoförlerinin almak zorunda olduğu patent yani ehliyeti olmadan otomobil işlettiği için Hakkı Mustafa tevkif edilmiştir.[259] İlginç bir diğer suç ise izinsiz olarak evlenmektir. Buna göre, Salepçi Hasan bu suçu işlediği için tutuklanmıştır.[260]

İntihar Olayları

Rodos'ta Müslümanlar arasında intihar olaylarının -İslamiyet'te bu konuya dair katı kurallar olmasına rağmen- yaygın olduğunu görülmektedir. Ayrıca bu durum yalnızca Müslümanlara özgü bir durum da değildir. Adanın diğer unsurlarına dair intihar haberlerine de sıklıkla rastlanmaktadır. Bunun, ada halkının kimliği olan, kendisini yüzyıllarca tanımladığı milliyetiyle, yüzyıllardır yaşadığı ve artık kökleştiği toprakları arasında seçim yapmak zorunda bırakılmasının yarattığı travmadan kaynaklandığı iddia edilebilir. Buna adanın coğrafi durumunun yani denizlerle çevrili olmasının, karayla bağlantısının bulunmamasının bir kuşatılmışlık ve çaresizlik hissi vermesi eklendiğinde bu travma daha sarsıcı olabilir ve en ufak bir olayda su yüzüne çıkabilir. İntihar olgusunun coğrafyaya göre yaygınlaşması veya seyrekleşmesini içeren bir çalışmayı okumak ilginç olacaktır.

Rastladığımız ilk intihar vakası, bir aile içi çatışmanın sonucunda yaşanmış olarak görülmektedir. Temi isimli tütün şirketinde çalışan Sarı

257 "Tevkif," *Selam*, nr. 13, 16 Ağustos 1926, s. 2.
258 "Tevkif," *Selam*, nr. 140, 28 Kânunusani 1929, s. 2.
259 "Tevkif," *Selam*, nr. 151, 15 Nisan 1929, s. 2.
260 "Tevkif," *Selam*, nr. 435, 12 Teşrinievvel 1934, s. 3.

Mustafa'nın kızı Adile, annesiyle tartıştıktan sonra zehirli bir madde içmiştir. Zehrin tesiriyle birlikte Adile telaşlanarak durumu annesine bildirmiş ve genç kız tedavi altına alınmıştır. Gazete kızın durumunun çok ciddi olduğunu da habere eklemiştir.[261] Fakat sonraki sayılarda Adile'nin akıbeti hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. İkinci intiharın sebebi ise tamamıyla meçhuldür. Genç tüccar Köle Alizâde Mustafa Efendi'nin oğlu Ahmet Efendi bir akşam vakti dükkânının kapılarını kapatarak üç kurşunla canına kıymıştır.[262] Bu genç tüccarın intiharının üzerinden henüz üç ay geçmişken, Rodos Müslümanları *Selam*'ın yeni bir haberiyle aynı üzüntüyü tekrar yaşamıştır. Bu kez 20 yaşındaki Hüseyin yine bilinmeyen bir sebepten dolayı ailesi evde yokken kendini bahçedeki dut ağacına asmıştır.[263] Bundan bir ay sonra ise yine aynı olay tekrarlanmış ve Dolaplı Mahallesinden hamal Tokuş İbrahim aynı akıbeti yaşamıştır. İkinci evliliğinden memnun olmayan ve eski eşiyle arasında nafaka davası bulunan Tokuş İbrahim, tam da nafaka davasının görüleceği günün sabahı odasında kendisini asmış olarak bulunmuştur.[264]

1929'dan 1931'e dek birçok intihar vakasına rastlanmakta fakat bunların arasında Müslümanlar bulunmamaktadır. Bu sessizlik, 1931 Haziranında Rodos eşrafından Keresteci Ömer Efendi'nin kardeşi Sarı Mustafazâde Mehmet Efendi'nin intihar haberiyle bozulmuştur. Mehmet Efendi, Sünbüllü mevkiindeki evinde başına bir kurşun sıkmak suretiyle intihar etmiştir. Sinirli ve alkole bağımlı bir yapıya sahip olan Mehmet Efendi'nin intihar sebebi bulunamamıştır.[265] Aradan üç yıl geçtikten sonra Baltacıların Hüseyin Ağa'nın intihar haberiyle karşılaşılmaktadır. Eski hapishane gardiyanı olan Hüseyin Ağa, ailevi problemlerinden dolayı, evinde kendisini asmak suretiyle intihar etmiştir.[266]

Otomobil Kazaları

İncelediğimiz dönemde Rodos'ta birçok otomobil kazası yaşanmıştır. Bunlar daha çok 1928 yılından sonra meydana gelmiştir. Bu durum, bu

261 "İntihar," *Selam*, nr. 106, 28 Mayıs 1928, s. 1.
262 "İntihar," *Selam*, nr. 155, 13 Mayıs 1929, s. 2.
263 "İntihar," *Selam*, nr. 164, 8 Temmuz 1929, s. 2.
264 "İntihar," *Selam*, nr. 167, 12 Ağustos 1929, s. 2.
265 "İntihar," *Selam*, nr. 261, 5 Haziran 1931, s. 3.
266 "İntihar," *Selam*, nr. 399, 2 Şubat 1934, s. 3.

tarihten itibaren otomobillerin sayısının artırılmış olmasıyla açıklanabilir. Atlı arabalarla sağlanan ulaşımda otomobillerin payı gittikçe artırılmış fakat bu durumdan sonra Rodos cadde ve sokaklarında yaşanan kaos karşısında hükümet önlemler almak durumunda kalmıştır. Öyle ki 1929 senesine gelindiğinde Rodos'ta 200'den fazla özel ve ticari otomobil bulunuyordu.[267] Bundan beş sene sonra, Ağustos 1933'te ise otomobillerin çokluğu buhrana yol açtığı için, hükümet bir sene süreyle otomobil ithal edilmesini yasaklamıştır.[268] 1928'de Rodos belediyesinin aldığı kararlara göre, otomobillerin taksimetre olmadan trafiğe çıkamayacakları, ancak özel izin alarak sefer yapabilecekleri, bu iznin bir yıl süreyle geçerli olacağı ve bu izin alınırken belediyeye kefalet ücreti olarak 100 frank ödeneceği duyurulmuştur. Ayrıca artık Rodos'taki ticari otomobillerin sayısının 24'ü geçmeyeceği bildirilmiştir.

Bu ticari otomobillerin birer numaraları vardı. Kaza haberleri verilirken, otomobil şoförlerinin ve bazen de muavinlerinin isimlerinin verilmesinin yanı sıra mutlaka otomobil numaraları da yazılmıştır. Rastladığımız ilk kaza 56 numaralı otomobilin şoförüne aittir. Mustafa Yakup'un kullandığı otomobil, bayramın üçüncü gecesi dikkatsizliği sebebiyle yoldan çıkmış ve içerisinde bulunan dört Müslüman genç yaralanmıştır. Bu kaza haberi oldukça uzun tutulmuş ve şoförlerin dikkatsizlikleri yüzünden böyle kazaların meydana gelmesinin önlemesi için gerekli kurumların dikkati çekilmiştir.[269] Nitekim Rodos emniyeti Mustafa Yakup'un patentini elinden almış ve trafiğe çıkmasını yasaklayarak, mesleğini yapmasını engelleyerek belki de en büyük cezalardan birini vermiştir.[270] Bir sonraki kaza ise bu kadar ucuz atlatılamamış, ufak bir çocuğun hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. 66 numaralı otomobilin şoförü Mehmet bin Ali, üç yaşındaki Vasil oğlu Giovanni'yi çiğnemiş ve küçük Giovanni derhal Kraliyet Hastanesine kaldırılmasına rağmen 24 saat sonra ölmüştür.[271] Başka bir kazada ise 179 numaralı otomobil Hesna Durmuş Hanım'a çarparak yaralanmasına sebep

267 Mehmet Kadri, "Otomobil Kazaları," *Selam*, nr. 155, 13 Mayıs 1929, s. 1.
268 "Memnû Ayt," *Selam*, nr. 376, 25 Ağustos 1933, s. 3.
269 "Otomobil Kazası," *Selam*, nr. 107, 4 Haziran 1928, s. 2.
270 "İstirdad," *Selam*, nr. 108, 11 Haziran 1928, s. 1.
271 "Yine Otomobil Kazası," *Selam*, nr. 129, 12 Teşrinisani 1928, s. 2.

olmuştur.[272] Rodos-Malona köyü yolunda fazla hızlı seyreden otomobil şoförü Selçuk Ömer'in ehliyeti karabenyerler tarafından alınmıştır.[273] Lindos köyü civarında Ali Ethem ve Enver Mehmet'in kullandıkları otomobiller çarpışmış ve iki şoförün de ehliyetleri geri alınmıştır.[274]

Daha önce seyrek bir şekilde "otomobil kazası" başlığı altında verilen haberler gittikçe çoğalmış, bu olaylar "otomobil kazaları" başlığı altında verilecek kadar artmıştır. Mart 1931'de bu başlık altında verilen haberlerden ilkine göre, 116 numaralı otomobilin şoförü Tiryanda köyündeki evinden çıkan İstimati'ye çarpmış ve yaralanmasına sebep olmuştur. İkinci habere göreyse Beruseli Mehmet bin Mustafa'nın kullandığı otomobil Ağa Camisi önünde Anna isminde yedi yaşında bir kıza çarpmıştır.[275] "Zincirleme" olarak adlandırabileceğimiz başka bir kazada ise Selahattin Hüseyin tarafından kullanılan 195 numaralı otomobil, yolcu indirmek için durmuş olan 294 numaralı Rodos-Vilanova postasının yanından geçerken postadan inen kadına çarparak kötü bir şekilde yaralanmasına sebep olmuştur. Kazanın şokuyla elinden direksiyonu kaçıran şoför, postanın arkasında durmakta olan hayvanlara da çarpmış ve ayrıca iki kişinin daha yaralamasına sebep olmuştur. Selahattin Hüseyin kazanın ardından tutuklanmıştır.[276] 1932 yılının başında yaşanan başka bir kazada ise Milyazâde Ali Nazmi'nin kullandığı 297 numaralı otomobil Kocya Giovanni isimli bir çocuğu çiğnemiş ve Ali Nazmi çocuğa yardım etmemiştir. Bunun üzerine tutuklanan Ali Nazmi'nin permessosu yani şoförlük yapma izni geri alınmıştır.[277]

Kaza haberlerinin korkutucu boyutlara ulaşması üzerine devletin resmi gazetesi olan *Messagero di Rodi* gazetesi, elinden geleni yapabilmek adına Mandraki meydanını savaş alanına çeviren ve sürat yaparak halkın canını tehlikeye atan şoförleri gazete sütunlarından, Rodos emniyetine şikâyet edeceğini duyurmuştur.[278] Otomobil kazalarında ölenlerin çoğalması üzerine, hükümet tarafından önlemler alınmasının yanı sıra, ölenlerin ai-

272 "Otomobil Kazaları," *Selam*, nr. 178, 28 Teşrinievvel 1929, s. 2.
273 "Otomobiller Yavaş," *Selam*, nr. 214, 7 Temmuz 1930, s. 3.
274 "Otomobil Müsademesi," *Selam*, nr. 248, 6 Mart 1931, s. 3.
275 "Otomobil Kazaları," *Selam*, nr. 250, 20 Mart 1931, s. 3.
276 "Otomobil Kazası," *Selam*, nr. 276, 18 Eylül 1931, s. 3.
277 "Otomobil Kazası," *Selam*, nr. 345, 13 Kânunusani 1932, s. 3.
278 "Araba ve Otomobiller," *Selam*, nr. 138, 14 Kânunusani 1929, s. 2.

lelerine yardım amacıyla belediye başkanı Bilivati, Karabenyer kumandanı ve *Messagero di Rodi* gazetesinin sahibi gibi önemli kişilerin girişimiyle bir komisyon teşkil edilmiştir.[279]

Rodos Müslümanlarının Sosyal ve Kültürel Hayatı

Evlilik: İtalyan hâkimiyeti sırasında ve bizim incelediğimiz dönemde İslam Cemaati Heyeti, Müslümanların evlilik işlemlerinde bazı değişiklikler yapmıştır. 1932 yılına kadar evlenecek olan gençlerden sağlık raporu istenmezken, bu tarihten sonra zorunluluk haline getirilmiştir. Yine aynı tarihte alınan kararla ikinci kez evlenecek olanların ilk eşleriyle nikâh ve nafaka gibi ilişkilerini kesmedikleri sürece nikâhlarının kıyılmayacağı kararı alınmıştır. 1933 yılından itibaren ise, evlilik için İslam Cemaati Heyetine başvuran gençlerin isimleri gazetede verilerek, evlenmelerine mani bir durum olduğunu bilen kişilerin heyet idarehanesine başvurmaları istenmiştir. Bu uygulamayla ilgili ilk haber Çeşmeli İbrahim bin Mahmut'la Altı Karış Mustafa Efendi'nin kızı Nafize Hanım'a aittir.[280]

Tek eşlilik konusunda İslam Cemaati Heyetinin hassasiyetine rağmen, Rodos'ta bu türden evlilikler olduğuna dair haberler bulunmaktadır. Örneğin, 45 yaşındaki Koca Osman'ın birinci eşi Fatma, 25 yaşındaki kumasını iki oğlu ile beraber dövmüştür. Gazetenin bu haberi aktarırken oldukça alaylı bir üslup kullandığını görmekteyiz. Koca Osman'ı "bir hanımla yetinmeyen" kişi, aldığı ikinci eşi ise ilk eşi Fatma Hanım'ın "rakibesi" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bu olay sonucunda kuma olan kadın yaralanmış ve tedavi altına alınmış olduğu halde, Fatma Hanım ve oğullarının tevkif edilmemiş olmaları da ilginç bir noktadır.[281]

Mehmet Kadri'nin "Rodos'ta İslam Âdâtı" adlı yazı dizisi evlilik âdetleri ve törenleri ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu bölümü yazarken ana kaynağımızı bu yazı dizisi oluşturmuştur. Rodos Müslümanlarının evlilik merasimleri kendilerine has motifler taşımakla birlikte Anadolu merasimleriyle benzerdir. Bu merasimler çeyiz merasimi, gelin hamamı, kına

279 "Komisyon Teşkili," *Selam*, nr. 167, 12 Ağustos 1929, s. 2.
280 "Cemaat-i İslamiyeden," *Selam*, nr. 395, 5 Kânunusani 1933, s. 3.
281 "Kıskançlık," *Selam*, nr. 84, 26 Kânunuevvel 1927, s. 2.

gecesi ve nikâhtır. Rodos'ta cumartesi günü başlayan düğün merasimleri perşembe gününe dek devam ediyordu.

İlk olarak çeyiz merasimi yapılmaktaydı. Anadolu ve Balkan kültüründe büyük önem taşıyan ve kız evinin yükümlülüğü kabul edilen çeyiz geleneği vardı. Rodos'ta da kızın ceyizi küçük yaşlarından itibaren hazırlanmaya başlanıyordu. Düğünden bir hafta önce, cumartesi günü damat evinden birkaç kişi gelerek kızın babasından ve akrabalarından "kızımızın emanetlerini almaya geldik" diyerek çeyizi isterdi. Kızın babası "hepsi hazırdır buyurun" diyerek bu kişileri eve davet eder ve şerbet ile kahve içilirdi. Ardından eşyalar yüklenerek erkek evine götürülür ve düzenlenirdi. Bu çeyizler pazar günü erkeklere açılır, ikindi zamanı kızın babası ve arkadaşları gelerek çeyizi gördükten sonra erkek tarafı tarafından hazırlanan zerdali pilavını yerlerdi. Pazartesi günü ise gelinin çeyizi kadınlar için açılırdı.[282]

Ancak günümüzde hemen hemen elişi düzeyine indirilmiş olan çeyiz âdeti, Rodos'ta ağır yükümlülükler içeriyordu. Çeyizin içerisinde 4-5 odalık kanape, koltuk, masa, iskemle, perde, yatak, yorgan gibi ev eşyalarının yanı sıra kızın mücevherinden sigara küllüklerine kadar bulunuyordu, çeyiz götürülmesi sırasında bunları teşhir etmek âdetti.[283] Mehmet Kadri bir yazısında çeyiz âdetini ağır bir surette eleştirmiş ve teşhir edilmesi gereken şeyin kızların diplomaları olduğunu belirtmiştir. Kadri'ye göre eşyaların teşhiri ayıp ve görgüsüzlükken diplomanın teşhiri bir meziyetti.[284]

Rodos'un ileri gelen ailelerinin kızlarının çeyiz merasimlerinin ilan edildiğini görüyoruz. Bu ilanlarda damadın ve gelinin babalarının isimleri ile merasim günü yazılmıştır. Örneğin: 5 Ocak 1930 tarihli habere göre, Matbaacı Şaban Efendi'nin oğlu Faik ile Dişçi Şükrü Hüseyin Kadri Efendi'nin kızının cumartesi günü çeyiz töreninin yapıldığı ve misafirlere özel ikramlarda bulunulduğu belirtilmektedir.[285]

Salı günü ise "gelin hamamı" ve "kına gecesi" merasimlerinin gerçekleştirildiği gündü. Bu günün sabahı, kadınlar, yüzü kapalı olan gelini

282 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 11530 Temmuz 1928, , s. 3.
283 Mehmet Kadri, "İçtimai Dertlerimizden: Teehhül Meselesi," *Selam*, nr.128, 5 Teşrinisani 1928, s. 1.
284 Mehmet Kadri, "İçtimai Dertlerimizden...," s. 1.
285 "Cihaz Merasimi," *Selam*, nr. 240, 5 Kânunusani 1930, s. 3.

evinden alarak hamama götürür burada akşama kadar eğlendikten ve yıkandıktan sonra yine alayla eve geri dönerlerdi.[286]

Aynı akşam kız evinde kına gecesi yapılmaktaydı. Genç kızlar oynadıktan sonra uygun bir hanım gelini oyuna kaldırırdı. Bu akşamda sadece Rodos kına gecelerine ait olduğunu düşündüğümüz "çörek kapmaca" oyunu oynanmaktaydı. Ortası delik bir çörek tavan asılır, şarkılar eşliğinde aşağı indirilirken genç kızlar sıçrayarak çöreği kapmaya çalışırdı. Son olarak çörek bölünür ve evdekilere dağıtılırdı. Kına yakma merasiminde ise, gelin ortaya oturtulur ve elleri bileklerine ayakları ise topuklarına kadar kınalanırdı. Bu sırada gelinin kınalı ellerine 10 franktan 100 franka kadar para konulurdu. Merasim, sabaha kadar devam ederdi.[287]

Perşembe günü "nikâh" günü idi. Öğleden önce gelinin evine imam ve damadın iki vekili gelirdi. İmam kapı arkasından üç kez geline "Allah'ın emri peygamberin kavli ile seni falana zevce etmeye geldim. Razı mısın?" diye sorardı. Gelinden "peki" cevabını aldıktan sonra damadın evine gider ve seccade üzerine diz çökerek orada hazır bulunanların önünde damada aynı soruyu sorar aldığı cevabın ardından dua ederek nikâhı kıyardı. Burada hazır bulunanların ellerini dizler üzerine koyup, bağlamamalarına dikkat edilirdi. Bu sırada gelin hanım evinde bir sandalye üzerine oturtulurdu. Bir kolunun altında Kuran-ı Kerim diğerinde bir parça ekmek bulurken, sağ ayağı su dolu bir leğenin içinde iken iki parmağı arasında yanmış bir mum bulunur ve elinde de sürekli baktığı bir ayna olurdu. Gelinin bu hali damat evinden şekerin gelmesine dek devam eder ve şekerler geldikten sonra, gelin kaldırılıp kendisi için hazırlanmış ve süslenmiş bir köşeye oturtulurdu. Kaynanası ve görümcesi bu köşede, aldıkları takıları takarlardı.[288]

Aynı gün ikindi vakti damadın annesi ve akrabaları gelin almaya gelirlerdi. Gelinin babası duvağını geçirir kardeşleri ise kuşağını bağlardı. Gelinin duvağına ve ayakkabılarına para koyma âdeti vardı. Daha sonra kadınlardan oluşan bir konvoyla damat evine yürünürdü. Gelin kapıya geldiğinde damat ve arkadaşları tarafından konvoyun üzerine para ve şeker atılır-

286 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 115, 30 Temmuz 1928, s. 3.
287 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 116, 6 Ağustos 1928, s. 3.
288 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 117, 13 Ağustos 1928, s. 3.

dı. Damat çıkarak gelini eve getirir, fakat kendisi yatsıya kadar bekler, yatsı namazını kıldıktan sonra arkadaşları tarafından evin önüne getirilir imam tarafından kısa bir dua yapıldıktan sonra eve girerdi. Bu sırada arkadaşları tarafından sırtı yumruklanırdı. Eve girdikten sonra gelin tarafından serilen seccade üzerinde iki rekât namaz kılardı. Yemekten önce gelin ve damat, -bugün nikâh törenlerinde olduğu gibi- birbirlerinin ayağına basmak için yarış ederlerdi. Daha sonra evde olan damadın ailesi ve akrabalarının da dâhil olmasıyla sofra kurularak yemekler yenirdi. Bu sofrada özellikle tavuk poğaçası olduğu belirtilmektedir. Damat, bu poğaçayı kendi eliyle geline yedirirdi. Fakat gelin ilk lokmayı yemeyerek siniye bırakır, bunu özellikle kısmetinin açılması için bekâr bir kız yerdi. Kahvelerin içilmesinin ardından herkes dağılırdı.

Ertesi gün ise "paça günü" idi. "Telci kadın" olarak adlandırılan bir kadın gelip, gelin ve damadın yatağından çarşafı alarak, gelinin annesine götürürdü. Ayrıca damat da teşekkür için gelinin babasını ziyaret ederdi. O gün ve ertesi gün gelini kutlamak için birçok misafir eve gelir, bunlara çerez ve tatlı halkalar ikram edilirdi. Damadın geline, gelinin babasının ise damada "yüz görümlülüğü" adı altında hediye vermesi âdeti bulunmaktaydı.[289]

Sünnet Düğünleri: Selam gazetesinin Rodos'ta yayınlanmaya başlanması, Rodos Müslümanlarının özel günlerini ilan edebilmeleri için onlara fırsat sağlamıştır. Verilen ilk sünnet töreni ilanı, Zenbillizâde Hacı İsmail Efendi'nin oğluna aittir. İlanda perşembe günü sünnet töreninin yapıldığı ve misafirlere tatlılar ikram edildiği belirtilmektedir.[290] Diğer sünnet töreni ilanlarına baktığımızda evlilik törenlerine ait özel günler olduğu halde sünnet törenleri için belli bir gün olmadığını görmekteyiz. Zenbillizâde Hacı İsmail Efendi'nin oğlunun sünnet töreni perşembe yapılırken, İsak Elhadef Bankası müdür yardımcısı Mehmet Cevat Bey'in cumartesi ve Kahveci Hasan Dayı'nın oğullarının pazar günü sünnet törenleri yapılmıştır. Ancak yine de bu üç gün dışında yapılmış sünnet töreni haberine rastlamamaktayız.

Rodos'un tanınan Müslüman ailelerinin çocuklarının görkemli sünnet törenlerinin ilanlarının gazetede yer almasının yanı sıra Rodos'un

289 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı: Gelin Alması," *Selam*, nr. 118, 20 Ağustos 1928, s. 3.
290 "Hitan," *Selam*, nr. 110, 25 Haziran 1928, s. 2.

köylerindeki fakir çocukların sünnet haberlerine de yer verilmiştir. İslam cemaatinin her sene oluşturduğu bir heyet, köylere giderek fakir Müslüman çocuklarının sünnetlerini gerçekleştirmiştir. 1929 tarihli bir habere göre bu heyet Katavya köyüne gitmiş ve burada üç Müslüman çocuğun sünnetini gerçekleştirmiştir.[291] İki sene sonra bu heyet Salakos köyüne gidip yedi Müslüman çocuğun sünnetini gerçekleştirmiştir.[292] Lindos köyünde ise altı çocuğun sünnetleri İslam cemaati tarafından ücretsiz yapılmıştır.[293]

Gazetede Rodos Müslüman çocuklarının sünnet ameliyatlarını gerçekleştiren iki ismin verildiğini görüyoruz. Bunlardan ilki Şükrü Efendi'dir. Şükrü Efendi gazete tarafından "Rodos'un en ünlü sünnetçisi" olarak nitelendirilmektedir. Şükrü Efendi'nin kabiliyeti ve tedavi bilgisi gazete tarafından övülmüştür. Ayrıca Şükrü Efendi hakkında verilen ilginç bir bilgi de gözlerindeki rahatsızlık dolayısıyla bir süre bu mesleği bırakmış olmasına rağmen sağlığına kavuşarak tekrar sünnet ameliyatı yapmaya geri dönmüş olmasıdır.[294]

Diğeri ise Berber Kadri Efendi'dir. Kadri Efendi 1932'de yayınlanmış olan bir dekretoya göre, zorunlu kılınmış olan iş ruhsatnamesini Emniyet-i Umumiye merkezinden aldığını gazetede ilan etmiştir. Bu ruhsatname ile eskiden de yaptığı sünnet ve kan almak gibi tıbbi işleri yapmaya devam edeceğini belirtmiştir.[295]

Bayramlar: Rodos'ta Ramazan ve Kurban bayramları Müslümanları birleştiren, birlikte vakit geçirmelerini sağlayan günlerdi. Bayramlaşma törenleri İslam Cemaati Heyeti tarafından Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesinde düzenleniyordu. Gazetenin yayınlanmaya başlamasıyla birlikte, bayramlaşmanın, bayramın hangi gün ve hangi saatte yapılacağı, gazete yoluyla ilan edilmeye başlanmıştır. Örneğin 1926 yılının Kurban Bayramında, Müslümanlar sabah saat 9'dan 12'ye, öğleden sonra ise 15'den 18'e dek Müslümanların toplanma yeri olan kütüphaneye çağrılmışlardır.[296] Her sene diğer

291 "Sünnet İcrası," *Selam*, nr. 175, 7 Teşrinievvel 1929, s. 1.
292 "Hitan," *Selam*, nr. 219, 11 Ağustos 1930, s. 3.
293 "Sünnet Cemiyeti," *Selam*, nr. 428, 24 Ağustos 1934, s. 3.
294 "Sünnet İcrası," *Selam*, nr. 166, 5 Ağustos 1929, s. 2.
295 "Ahali-i Muhteremiye," *Selam*, nr. 330, 30 Eylül 1932, s. 3.
296 "Cemaat-i İslamiye Riyasetinden," *Selam*, nr. 5, 21 Haziran 1926, s. 2.

cemaat heyetleri ve İtalyan hükümetini temsilen askeri ve mülki erkândan birer devlet görevlisi bu bayramlaşma törenine katılmıştır. Vali Mario Lago incelediğimiz süre boyunca sadece bir kez, 1926 yılında bu bayramlaşma törenine katılmıştır. Başka bir Kurban Bayramına hükümeti temsilen vali vekili Kumandatör Karivellari, karabenyer komutanı ve Kavaliyeri Uficiale Vitalis katılmıştır.[297]

Ramazan ve Kurban bayramlarında Müslümanlar mesire yerleri ve bayram için hazırlanan özel yerlerde toplanıp, akraba ve ahbaplarıyla eğleniyorlardı. Bayramların çocuklar için ifade ettiği büyük anlam doğrultusunda bu yerlerde çocuklar için dönme dolaplar kurulmaktaydı.[298] Mesireler bayram günleri oldukça yoğun olduğundan ve Müslüman halk bu yerlere akın ettiğinden, zabıta idaresi otomobil ve araba kazalarının olmaması için bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır.[299]

1932 yılında yazılmış olan imzasız bir yazıda, Rodos'taki bayramların eski tadı vermediğinden yakınılmaktadır. Bunun sebebinin önceden Müslümanların geleneklerine daha bağlı olması ve artık XX. yüzyılın çarklarına kendini kaptırmış olmasıdır. Yazar bu durumu bir "hastalık" olarak nitelemekte ve bunun Müslümanların bayramı huzur ve neşe ile geçirmelerini engellediğini düşünmektedir.[300]

1934'e kadar bayram namazlarından önce okunan hutbeler sadece Arapça yapılırken, halkın hiçbir şey anlamadığı gerekçesiyle 1934'ten sonra Arapça okunuşunun ardından Türkçe çevirisi yapılmaya başlanmıştır.[301] Bu durum Rodos Müslümanlarının Türkiye'deki inkılâpları ne kadar yakından takip ettiklerini göstermektedir.

Kandiller: Gazete kandillere de büyük önem vermekte ve her sene kandil tarihlerini duyurarak, okuyucuların kandilleri tebrik edilmekteydi. Tüm kandillerde camilerin ışıklandırıldığını bazı kandillerde ise belli cami ve tekkelerde mevlit okutulduğunu görüyoruz. Bu kandillerden biri mevlit kandilidir. Hz. Muhammed'in doğum gecesi olan Mevlit kandilin-

297 "Kabul-i Tebrikât," *Selam*, nr. 247, 27 Şubat 1931, s. 3.
298 Mehmet Kadri, "Rodos'ta İslam Âdâtı," *Selam*, nr. 113, 16 Temmuz 1928, s. 4.
299 "Bayram," *Selam*, nr. 348, 3 Şubat 1932, s. 3.
300 "Bayram," *Selam*, nr. 347, 27 Kânunusani 1932, s. 3.
301 "Musib Bir Karar," *Selam*, nr. 409, 3 Nisan 1934, s. 3.

de Rodos'taki bütün camiler ışıklandırılmakta ve gece Murad Reis Tekkesi gündüz ise Süleymaniye Camisinde mevlit okutulmaktaydı. Bazı mevlit kandillerinde Süleymaniye Camisinde okutulan mevlidin Evkaf İdaresi tarafından üstlenildiğini görüyoruz. Evkaf İdaresinin okuttuğu mevlidin ardından davetlilere şekerlemeler ikram ediliyordu.[302] Her yıl olmamakla birlikte bazı miraç kandillerinde de Süleymaniye Camisinde mevlit okutulmaktaydı. Regaip ve berat kandilleri ile kadir gecesinde ise yalnızca camiler ışıklandırılmakta, mevlit okutulmamaktaydı.

Hıdrellez: Yazın başlangıcı olarak kutlanmakta olan Hıdrellez, *Selam* gazetesinde "Ruz-i Hızır" olarak geçmektedir. Rodos Müslümanları, hıdrellez sabahı akşamdan hazırladıkları yumurtaları ve diğer bölgelerdeki hıdrellez kültürünün aksine, yalancı dolma yerlerdi. Kahvaltının ardından Rodos'un yeşillik ve piknik alanları olan Sünbüllü, Mikse, Mercan ve Küfe'ye giderlerdi.[303] Bu alanlarda ve bağlarda sabahlara kadar eğlenilirdi. 1931 hıdrelleziyle ilgili verilen bir haberde 6 Mayıs hıdrellez gününde Rodos'un zevk ve sefa erbabının mesire alanlarına akın ederek, hoş vakit geçirdikleri belirtilmiştir.[304]

Nevruz: Güneşin koç burcuna girdiği gün yani baharın başlangıcı olan nevruz günü, gazetede "Nevruz-i Sultani" olarak geçmektedir.[305] Gazetede nevruz ile ilgili sadece bir haber bulunmaktadır. Bu haberden nevruz gününün her sene Rodos Müslümanları tarafından kutlandığını anlıyoruz. Tıpkı hıdrellez günü olduğu gibi, nevruz günü de halk mesire alanlarında eğlenmekteydi.

Aşure Günü: Muharrem ayının 10. gününe gelen aşure günü, Rodos Müslümanları tarafından çok önemsenmekteydi. Fethi Paşa Vakfiyesinde belirtilmiş olduğu gibi, her aşure günü Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesinin bahçesinde aşure pişirilerek, fakirlere dağıtılmaktaydı. Ardından ise vakıf sahiplerinin ruhlarına Kuran okunmaktaydı.[306]

302 "Viladet-i Risaletpenâhî," *Selam*, nr. 168, 19 Ağustos 1929, s. 2.
303 "Ruz-i Hızır," *Selam*, nr. 51, 9 Mayıs 1927, s. 3.
304 "Ruz-i Hızır," *Selam*, nr. 257, 8 Mayıs 1931, s. 2.
305 "Nevruz-i Sultani," *Selam*, nr. 251, 27 Mart 1931, s. 3.
306 "Aşure Tabhı," *Selam*, nr. 411, 27 Nisan 1934, s. 2.

Sonuç

Rodos 16. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tam 390 yıl boyunca Osmanlı toprağı olarak kaldı. Trablusgarp savaşında İtalya'nın yeni cepheler açarak Osmanlı'yı yıpratmak amacıyla fethettiği Rodos; birkaç yıl boyunca İtalya, Türkiye ve Rum nüfusun çoğunlukta olması sebebiyle Yunanistan arasında gidip gelmiş fakat son nokta Lozan Anlaşması ile konulmuştur. Osmanlı'nın "Cezair-i Bahri Sefid" dediği Rodos ve Oniki Ada artık "Le Isole Italiane" adıyla İtalyan hâkimiyetine girmiştir.

Başta İtalyanların, Yunanistan'a bağlanmalarına yardımcı olmak için geldiklerini sanan Rumlar sevinç içindeyken, Rodos Müslümanları hiç tanımadıkları bu ülkenin hâkimiyetinden tedirginlik duymuşlardır. Ancak kısa bir süre sonra İtalyanların geçici değil kalıcı düşüncelerle buraya geldikleri anlaşılmış, İtalyan hükümeti tarafından ayrılıkçı düşünceler içerisindeki Rum nüfusa baskılar ve kısıtlamalar başlamıştır.

Rodos'un Müslüman cemaati ise uyumlu ve sakin olmalarının yanı sıra Rodos'un ikinci büyük nüfusunu teşkil etmekteydi. Adayı camiler, hamamlar, şadırvanlarla donatmış olan Osmanlı medeniyetinin mirası olan bu nüfus yeni hâkimlerinin koyduğu kurallara uyuyor ve getirdiği yenilikleri benimsiyordu. Ayrıca bu nüfus Türkiye ile bağlantılı birçok Müslüman tüccarın yanı sıra, Rodos çarşısı ve Musevi mahallesinde faaliyet gösteren azımsanmayacak sayıda esnaf kitlesine sahipti. Yani Müslümanlar nüfusun yanı sıra Rodos ekonomisinde de önemli bir yere sahipti.

Özellikle 1923'te Oniki Ada valiliğine Mario Lago gibi ılımlı bir kimsenin tayin edilmesi, Rodos Müslümanlarının dini ve kültürel olarak en özgür dönemlerinin başlamasını sağladı. Lago, Rodos Müslümanlarının Rodos için olan önemini görmüştü. Fakat Lozan Antlaşması gereğince, tercih hakkı süreci başlamıştı. Müslümanlar İtalyan toprağında yaşadıkları için zorunlu mübadeleye tabi tutulmuyordu, fakat onlara seçim yapma hakkı tanınıyordu. İsterlerse Türk vatandaşlığını seçip Türkiye'ye gidebilirler veya İtalyan vatandaşlığını seçip Rodos'ta kalabilirlerdi. Rodos Müslümanları yüzyıllardır vatanları olan bu adadan ayrılmak istemeseler de, İtalyan hâkimiyeti altında geleceklerini kestiremiyorlardı. Tedirgin olan halk arasında

kalanların, işlerinin ellerinden alınacağı ve askerlikten muaf tutulmuş olmalarına rağmen bu kararın değişeceği şeklinde söylentiler dolaşıyordu. Bu söylentiler sanki İtalyan hükümetinin Müslümanların adada kalmalarını istemediklerini ima ediyordu. Müslüman nüfusun seçimle göreve getirdiği İtalya'yla uyumlu İslam cemaati heyeti ise zaten sayıları geçmişe göre azalmış olan Müslümanların bu adadan gitmelerini istemiyordu. Hükümet ve cemaat heyeti ortak bir kararı savunuyordu.

1926'ya gelindiğinde Rodos'ta üç gazete yayınlanıyordu. Bunlardan ikisi ada Rumlarına aitti. Diğeri ise İtalya hükümetinin resmi yayın organı olan ve İtalyanca yayınlanan *Messagero di Rodi*'ydi. Müslümanların çoğunluğu İtalyanca bilmiyordu. Devletin emirlerinden zamanında haberdar olamadıkları gibi, tercih hakkı gibi bir konuda devletin tutumu hakkında fikirleri yoktu. Bu da Türkçe bir gazete ihtiyacını ortaya koyuyordu. Bunun yanı sıra Rodos Müslümanları Türkiye'nin halinden haberdar olamıyorlardı. Tercih hakkı döneminde; Türkiye'ye gidecek kişilere ev ve iş verileceği gibi söylentiler dolaşıyordu. Bir başka grup ise bunların sadece zorunlu gidenlere verileceği, kendi isteğiyle gidenlerin bu haklardan istifade edemeyeceğini ileri sürüyordu. Bir gazete yayınlanır ve Türkiye'den gelen haberler düzenli olarak verilirse Rodos Müslümanları kendilerini bekleyen akıbeti iyi gözleyebilirlerdi. Bunun yanı sıra Türkiye'de yapılan inkılâplar, bir Avrupa ülkesinin yönetimi altında yaşayan ve kendilerini geri kalmış olarak gören eğitimli Müslüman kesimin dikkatini çekiyordu. Bu inkılâplardan zamanında haber almak ve aynı zamanda kendileri de uygulamak istiyorlardı. Yine bu eğitimli kesim artık Müslümanların kendi içlerine kapanık halden kurtulmalarını, Rodos Müslümanlarının Türkiye, İtalya ve dünya haberlerini almalarını, kendilerini ortaya koymalarını istiyorlardı. Gazetesiz bir toplum dilsiz bir toplumdu, Müslümanların de artık dilleri açılmalıydı.

Rodos'ta Müslümanlardan daha az bir nüfusa sahip olan yine Müslümanlar gibi İtalyan hükümetiyle uyumlu ve sakin bir topluluk olan Museviler, Rodos'un zengin kesimini oluşturuyorlardı. Müslümanlar ve Museviler arasında uzun yıllardan beri süren bir dostluk mevcuttu. Aynı mahallelerde oturuyor ve çalışıyorlardı. Müslümanlar, Musevilerin kuruluşlarında çalışıyorlar, birbirlerine güveniyorlardı. Ayrıca iki topluluğun ortak

geçmişlerinin yanı sıra onları birbirlerine bağlayan dil faktörü vardı. Museviler de dil olarak Türkçeyi kullanmaya devam ediyorlardı. Ancak Musevilerin de kendilerine ait bir gazeteleri yoktu.

1926'da çok ihtiyaç duyulan, Türkçe bir gazete için öğretmen Mehmet Kadri'nin Vali Mario Lago'ya yaptığı izin başvurusu kabul edildi. 26 Mayıs 1926'dan itibaren *Selam* yayınlanmaya başladı. Gazete Arap harfleriyle Türkçe yayınlanıyordu. Türkiye'de yeni harflere geçilmesine rağmen gazete ileriki yıllarda bu değişikliğe gitmedi. Sahibi tarih ve coğrafya öğretmeni Mehmet Kadri olan gazete, İslam cemaatinin resmi yayın organıydı. Fakat editörü Hizkia Franko, bağışçıları ve yazar kadrosunun önemli bir kısmı Musevi cemaatine mensuptu. Ayrıca "Selam" gibi iki topluluğun ortak paydası olan bir kelimenin gazete ismi olarak seçilmesi manidardı.

Gazete çıktığı andan itibaren o ana dek ihtiyaç duyulan her şeyi yapmaya başladı. İtalyan hükümetinin emir ve kararları gazetede yayınlandı. Soğuk kararların madde madde verilmesi yetmedi, gazete bu kararların gerekçeleri ve doğuracağı olumlu sonuçları kaleme aldı. Her tür duyuru buradan halka iletildi. Tercih hakkı meselesi ilk sayıdan itibaren ele alındı ve İslam Cemaati Heyeti ve Müftülük tarafından can alıcı dini menkıbeler ve trajik sonlarla ilgili yazılar yayınlandı. Hukukçulara danışılarak Müslümanların giderlerse ne kaybedecekleri kalırlarsa ne kazanacakları iletildi. Vali Lago'nun *Messagero di Rodi*'de yayınlanmış fakat İtalyanca olmasından dolayı Müslümanlara ulaşamamış olan, Müslümanların adada kalmalarını istediği beyanname Türkçe olarak gazetede yer aldı. Türkiye'nin muhacirleri iskân etmede yaşadığı sıkıntıları anlatan, oradan gelen mektuplar yayınlandı. Yani bu meselede halk arasında yayılan söylentiler cevaplanarak, Müslümanlar İslam Cemaati Heyeti ve hükümetin istediği şekilde yönlendirildi.

Türkiye'deki inkılâplardan zamanında haberdar olunmaya ve hemen uygulanmaya başlandı. Yeni Türk harflerinin kabulünün ardından kısa bir süre sonra eğitimde Latin harflerine geçildi. Tekke ve zaviyelerin kapatılmış olması referans alındı. Mehmet Kadri, İslam cemaatinde eksik gördüğü yönleri kaleme alarak, onları modern çağa ayak uydurmaya ve değişmeye çağırdı. Müslümanların yüzyıllardır bu adanın içine işlemiş olan tarihlerini, eserlerini, önemli şahsiyetlerini aktarmaya çalıştı. Bir eğitimci olması sebebiyle özel-

likle eğitim, kız çocuklarının okutulması, Müslüman okullarına yardım ve bu okullarda yapılması gereken yeniliklerin üzerinde durdu.

Gazeteyi canlı ve renkli kılan şahsiyetin, aynı zamanda başyazar olan Hizkia Franko olduğu görülmektedir. Franko, eski vatanı Türkiye'ye olan muhabbetini her fırsatta dile getirmekle birlikte, özellikle Türkiye'nin Musevilere yönelik politikalarını eleştirmiştir. Yapılan inkılâpları en az adadaki Müslümanlar kadar takip ederek, bunları değerlendiren yazılar kaleme aldı. Dünyadaki gelişmeleri aktarıp yorumlayarak, okuyucuların ufkunu geliştirdi. Türkiye ve dünya basınında yayınlanmış makalelere cevap niteliğinde yazılar yazarak, Türkiye ve dünyada hangi meselelerin konuşulduğunu ortaya koydu. Bugün Hizkia Franko'nun ele aldığı konuların çeşitliliğine baktığımızda onun entelektüel derinliği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Gazetenin diğer yazarları da güncel, siyasi, tarihi, edebi ve Rodos'un sosyal hayatına dair önemli makaleler kaleme alarak, gazeteyi zenginleştirmişlerdir. Ancak Rodos Müslümanlarının gündelik hayatını, yaşadıkları değişiklikleri ve dönüşümleri takip etmemizi sağlayan en önemli bölüm mahalli haberler kısmı olmuştur. Bu bölüm hem İtalyan hükümetine ait resmi duyuruların Müslümanlara ulaştığı bölüm olmuş hem de kendi içlerinde haberleşme aracı olmuştur. Yenilenen cemaat heyetleri, tayin edilen öğretmenler, imamlar, memurlar ve ödüllendirilenler buradan ilan edilmiştir. Özel günlerde gerçekleştirilecek toplantılar burada haber verilmiştir. Sosyal hayatlarını canlı tutmaya yarayacak her nevi konser, tiyatro, sinema gösterimi gibi duyurular mahalli haber kısmında halka ulaşmıştır. Artan fiyatlar, indirilen vergiler, Rodos'a gelenler ve gidecek olanlar, ölenler, evlenenler, kaza geçirenler, yardıma ihtiyacı olan kurumlar, tebrikler burada yer almıştır. Yani mahalli haberler, Rodos'un Müslümanlarının sosyal ve siyasal hayatlarının çerçevesini çizmemizi sağlamıştır.

Yazarlar, gazetenin yayınlanması için minnet duydukları İtalyan hükümeti ve Mario Lago'yu övmeyi ihmal etmemişlerdir. Mario Lago'nun göreve geliş yıldönümlerinde ve bunun gibi başka vesilelerle, onu ve icraatlarını öven uzun başyazılar kaleme almışlardır. Aynı şekilde İtalya kralı ve ailesi her fırsatta övülmüş ve kraliyet ailesindeki doğum günleri ve evlilikler

gazete sayfalarında coşkulu kutlamalara sahne olmuştur. Kraliyet ailesini övme işini genelde Mehmet Kadri üstlenirken, Hizkia Franko ise özellikle Mussolini, faaliyetleri, Musevilere yaklaşımı ve faşizm ideolojisini uzun uzadıya anlatarak övgüler yöneltmiştir. Ancak Franko, İtalya'nın resmi ideolojisi olması hasebiyle övdüğü faşizm yüzünden birkaç yıl sonra cemaatinin büyük bir çoğunluğunu Auschwitz kamplarında kaybedecek ve kendisi de hayatını kurtarmak için dünyanın uzak bir köşesine, Kongo'ya kaçmak zorunda kalacaktır.

Bunların yanı sıra okuyanların gazeteden keyif almalarını sağlayacak bölümler, hikâyeler ve şiirler yayınlanmıştır. Öğrenciler için ayrı bir sütun teşkil edilerek, onların da şiirleri ve hikâyeleriyle gazeteye katılımları sağlanmıştır. Dünyadaki keşiflerden ilginç gelişmelerden haberler veren bölümlerle gazete ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmıştır. Rodos'un Musevi ve Müslüman doktorları hastalıklara ve onların tedavilerine yönelik bilgilendirici yazılarla halkı aydınlatmayı görev edinmiştir. Son sayfadaki ilanlar kısmı ise Müslüman esnafın faaliyet alanlarını ortaya koyması ve Müslüman nüfusun iktisadi hayattaki yerine dair fikir edinmemize imkân vermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu kısmın doluluğu, gazetenin önemli bir okuyucu kitlesi olduğunu göstermektedir.

Gazetenin ilk çıktığı zamanlardaki heyecanı giderek sönmüştür. Başmakale ve orta sayfalarda yer alan ciddi makaleler giderek azalmış, 5. yıldan itibaren gazetenin sahibi Mehmet Kadri nadiren "buradayım" deyip tekrar kaybolmaya başlamıştır. İlk olarak yazarların makalelerinin bulunduğu ilk sayfa "siyasiyat, iktisadiyat" gibi isimlerle dünya politika ve ekonomisi haberleri ile İtalya haberlerine yerini bırakmıştır. Orta sayfalar ise adeta doktor yazarların ve yerel şairlerin istilası altında kalmıştır. Gazetenin ilk yıllarında pek başvurulmayan bir yol olan, başka gazete ve dergilerden alıntıların sayısı bir hayli artmıştır. Bizim için büyük önem taşıyan Rodos haberleri kısmı tekrarlar ve doktorlara, ebelere, sünnetçilere edilen teşekkürlerle bitirilir hale gelmiştir. Ancak bu kısımdaki düşüşe rağmen bizim için taşıdığı önemi sürdürmeye devam etmiştir. Daha önceleri ilk sayfada keskin ve etkili yazılar kaleme alan Franko, artık ikinci ve üçüncü sayfalarda edebiyata dair eleştirel yazılar yazmaya başlamış olmasına rağmen yine de

Franko'nun gazeteyi ayakta tutmak için büyük bir çaba harcadığı anlaşılmaktadır. Çok nadir olarak yine çarpıcı konulara dair makaleler yazmış ve okuyucuların ilgisini çekeceğini düşündüğü konularda yazı dizileri yayınlamıştır.

*Selam*ın elimizdeki ilk sayısı ve son sayısını karşılaştırdığımızda ilk sayıdaki fikri doluluk ve heyecan son sayıda minimuma inmiş, gazete İtalya ve mahalli haberleri aktarmasının yanı sıra Hizkia Franko'nun kaleme aldığı bir yazı dizisine ait bir kısım dışında oldukça sıradan ve özensiz bir görüntü sunmaktadır.

Bu gazete incelendiğinde neler öğretmektedir? Öncelikle gazetede 5. yıldan sonra yaşanan düşüşe rağmen *Selam* yayınladığı her sayısıyla Rodos Müslümanlarına ulaşabilmek için vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu gazeteden Rodos Müslümanlarının sakin ve uyumlu olmalarına rağmen, Türkiye'de Rodos'la ilgili yayınlarda yansıtıldığı gibi aciz ve fakir durumda olmadıkları anlaşılmaktadır. Rodos Müslümanları arasında yaygın olan meslek grupları ortaya çıkarılmaya çalışılırken, Rodos çarşısında ve Musevi mahallesinde azımsanmayacak sayıda ve Rodos'ta varlıklarına ihtiyaç duyulan Müslüman esnaf ve tüccarlar olduğu tespit edilmektedir. Müslümanların üretime etkin bir şekilde katıldıkları, kalıplarında sıkışıp kalmadıkları, uluslararası alanda ürünlerini ortaya koymaya çalıştıkları görülmektedir. Bu vesileyle dünyada ödüller kazanmış iki Müslüman içki üreticisi Dökmeci Ahmet Efendi ve Bastiyalı Mehmet Efendi'yi tanıma imkânı bulunmaktadır. Müslümanlara ait sinemalar, gazinolar, barlar, oteller olduğunu ve bu müesseselere sahip Müslümanların, fakir Müslümanlar ve öğrenciler için düzenlenen tiyatro, sinema, konser gibi etkinlikler için kapılarını sonuna dek açtıkları görülmektedir. Müslümanların Rodos'ta sıkıcı ve sıradan bir yaşamları olmadığını, gençlerinin bedensel ve sosyal olarak gelişmesini sağlamak amacıyla spor kulüpleri kurarak, sosyal hayatlarını renklendirme çabaları aşama aşama takip edilebilmektedir. Bunun yanı sıra Rodos Müslümanlarının kendilerine has âdetleri, kutlamaları ve özel günlerini nasıl geçirdiklerini öğrenme şansı mümkün olmaktadır. Mahalli haberler kısmındaki cinayet, hırsızlık, yaralama, sarhoşluk, intihar gibi haberler Müslümanların toplumsal yaşantılarının diğer bir yönünü görmeyi sağlamaktadır.

Diğer cemaatlere göre geride kalmış olmalarına rağmen, Rodos Müslümanları arasında eğitim ve eğitim kurumlarının mevcudiyetine büyük önem verildiği görülmektedir. Gazete sayesinde okulların bulundukları mevkileri, programları, öğretmenleri, başarıları ve okullarda yapılan değişiklikleri takip etme imkânına sahip olunmasının yanı sıra, İslam Cemaati Heyetinin en çok fikir ürettiği ve icraatta bulunduğu konunun eğitim olduğu anlaşılmaktadır. İslam Cemaati Heyeti tarafından alınan kararla en başarılı altı öğrencinin İtalya'da okuması kararının Mario Lago tarafından memnuniyetle kabul edildiği, yani cemaat heyetinin kararlarının Vali Mario Lago tarafından desteklendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra okullar için gazetenin düzenlediği bağış kampanyalarına ve diğer etkinliklere Müslüman halkın elinden geldiğince katılımda bulunduğu takip edilebilmektedir. Ayrıca Müslümanların kendi okullarında okuyan öğrencilerin yanı sıra Fransa, Almanya, İtalya gibi ülkelerde eğitim alan başarılı gençlere sahip bir cemaat olduğu anlaşılmaktadır.

Gazete Rodos Müslümanları ve Musevilerinin arasındaki yakın ilişkinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Aralarındaki dil ve tarih bağının onları iki iyi dost toplum yapmış olduğu, Osmanlı devletinin ardından başka bir devletin hâkimiyeti altına girmelerinin onları birbirlerine daha çok kenetlediği ve bu iki cemaatin birbirlerini çok yakından tanıdıkları birbirlerinin sevinçlerine ve üzüntülerine ortak oldukları anlaşılmaktadır. İslam cemaatinin resmi yayın organı olmasına rağmen, Rodos Musevilerine mensup en üst düzey kişilerin bu gazeteye sahip çıkarak yayınlanması için maddi ve manevi destek verdikleri görülmektedir.

Gazete sayesinde İtalyan hükümeti ve özellikle Vali Mario Lago'yla İslam Cemaati Heyetinin ilişkileri ve Müslüman halkın hükümete bakışı ortaya konulabilmiştir. Bu vesileyle Lago'nun Müslüman nüfusun sevgisini kazanmak için katıldığı faaliyetler, Müslümanların ağzından anlatılmıştır. Yalnız yerel değil merkezi hükümet hakkındaki hisleri değişik vesilelerle ortaya çıkmıştır. Merkezi İtalyan hükümetine ve krallığına bakışları resmi ve iki satırlık devlet belgelerinden değil, Müslümanların şairane üslupla yazdığı yazılardan ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

Ayrıca eski vatanları olan Türkiye'ye bakışları ve Türkiye'deki inkılâplar sonucu yapılan değişikleri, Rodos'ta uygulama çabaları örnekleriyle

verilebilmiştir. Bunun yanı sıra Müslümanların Rodos'un diğer cemaatleriyle ilişkileri hakkında çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır.

Selam gazetesinin Müslüman-Musevi yazar kadrosu, İtalyan hâkimiyeti döneminde yayınlanması, Türkiye'de yeni harflere geçilmişken 1936'ya kadar Arap harfleriyle yayınlanması gibi özellikleriyle gerçekten ilginç ve su yüzüne çıkmayı mutlaka hak eden bir gazetedir. Gazete, İtalyan hâkimiyeti altındaki Rodos Müslümanlarının huzurlu 10 yılının bir film şeridi gibi canlı bir şekilde gözümüzün önünden geçmesini sağlamıştır.

Kaynakça

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara, TTK Basımevi, 2003.

Arslan, Hüseyin, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001.

Bali, Rıfat N, *Devletin Yahudileri ve Öteki Yahudi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

_____, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi II*, Ankara, TTK Basımevi, 1983.

Benbanaste, Nesim, *Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi*, İstanbul, Sümbül Basımevi, 1998.

Birbaun, Marianna, D. *Gracia Mendes: Bir Sefaradın Uzun Yolculuğu*. çev. Mercan Uluengin, İstanbul, Kitap Yayınevi. 2007.

Cemil, M, *Lozan II*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933.

Clot, Andre, *Muhteşem Süleyman: Osmanlı İmparatorluğunun Altın Çağı*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998.

Çelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahathamesi*, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1971.

Çolak, Melek, "Milas Yahudileri ve Eğitim: Talmud Tora'dan Alliance Israelite Universelle'e (1851-1934)," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 21, sayı 1, 2004.

Darkot, Besim, "Rodos," *İslam Ansiklopedisi*, Ankara, MEB Basımevi, 1964.

Downey, Fairfax, *Kanuni Sultan Süleyman*, çev. Enis Behiç Koryürek, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975.

Ertaylan, İsmail, *Fatih ve Fütuhatı*, Ankara, Mars Matbaası, 1966.

Franco, Hizkia M., *The Jewish Martyrs of Rhodes and Cos*, translated from French by Joseph Franco, Harare, Zimbabwe, Harper Collins Publishers, 2009 [ilk baskısı: 1994].

Halil, Mükrimin, *Düsturnamei Enveri Medhal*, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1930.

Hayta, Necdet, "Rodos İle 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali," *OTAM*, 1995, sayı 5.

Jorga, Nicolea, *Yenilmez Türk*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX*, Ankara, TTK Basımevi, 1996.

Kaşlıoğlu, Şahap, *Rodos'ta Saklı Zamanlar*, Editör: Ali Fuat Örenç, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2007.

Kiel, Machiel, "Rodos," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2008, s.35.

Komnena, Anna, *Alexiad -Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi- Malazgirt'in Sonrası*. çev. Bilge Umar, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1996.

Konuk, Neval, *Midilli, Rodos. Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2008.

Kurat, Akdes Nimet, *Çaka*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936.

L'Italia a Rodi, Roma, Istitito Poligrafico Dello Stato, 1946.

Merçil, Erdoğan, "Menteşeoğulları," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2004. c. 29.

Meriç, Münevver Okur, *Sultan Cem*, Ankara, PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, 2006.

Okday, İsmail Tevfik, *Adana Vilayeti Matbuatı; On iki Ada Matbuatı*. [yer yok]: Hariciye Vekâleti Matbuatı, 1932.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1967.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, TTK Basımevi, 1992.

Şeşen, Ramazan, "Dâviyye ve İsbitâriyye," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1994, c. 9.

Tansel, Selahattin, *Sultan II. Bayezıt'ın Siyasi Hayatı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Tevfik, Ebüzziya, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Bugünkü Dile Uygulayan: Ziyad Ebüzziya, İstanbul, Kervan Yayınları, 1974.

Turan, Şerafettin, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı," *Atatürk Konferansları II: 1964-1968*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1970.

Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998.

Vatin, Nicholas, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, çev. Tülin Altınova, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004.

Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği: XIII-XV. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara, TTK Basımevi, 1944.

Yücel, Yaşar, *Muhteşem Kanuni İle 46 Yıl*, Ankara, TTK Basımevi, 1987.

سلام

SELAM

شریف حکمداری

محلی خبرلر

Resim 1. *Selam* gazetesinin 27 Mayıs tarihli sayısının ilk sayfası.

Resim 2.
Selam Gazetesi'nin
kurucusu, sahibi ve yazarı
Mehmet Kadri.
Şahap Kaşlıoğlu. Rodos'ta Saklı Zamanlar

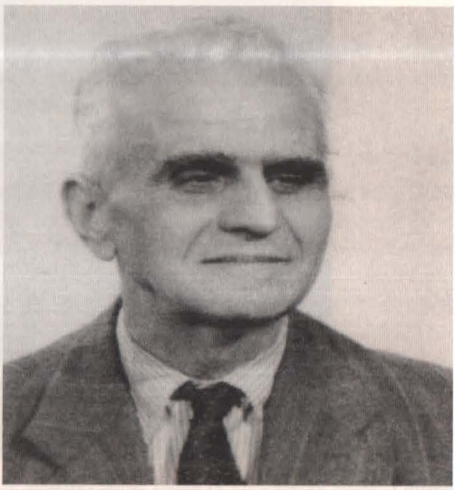

Resim 3. Gençlik ve yaşlılığında *Selam* gazetesi başyazarı Hizkia Franko. Rita Franko

اخيراً اوروپا سياحتدن عودت ايدن محرر مليمز
دوقتور م. حاسون افندى

Resim 4.
Selam gazetesinin doktor yazarı Merkado Hasson. (8 Temmuz 1929)

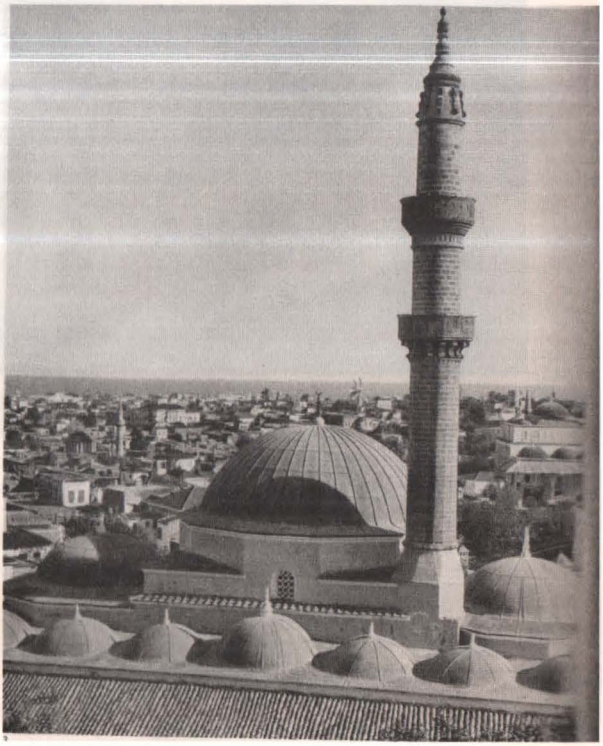

Resim 5.
Rodos'un fethinin ardından ilk inşa edilen camilerden biri olan Süleymaniye Camiinin ve arkada Müslüman mahallesinin, İtalyan hâkimiyeti yıllarında görünüşü.
L'Italia a Rodi

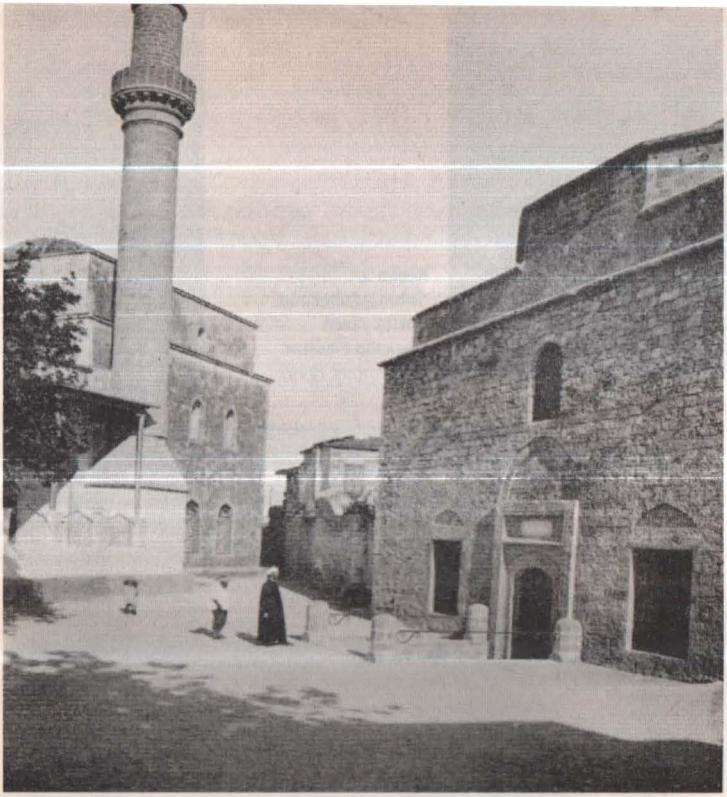

Resim 6. İtalyan vali Mario Lago tarafından 1927'de tamir ettirilen Yeni Hamam. L'italia a Rodi

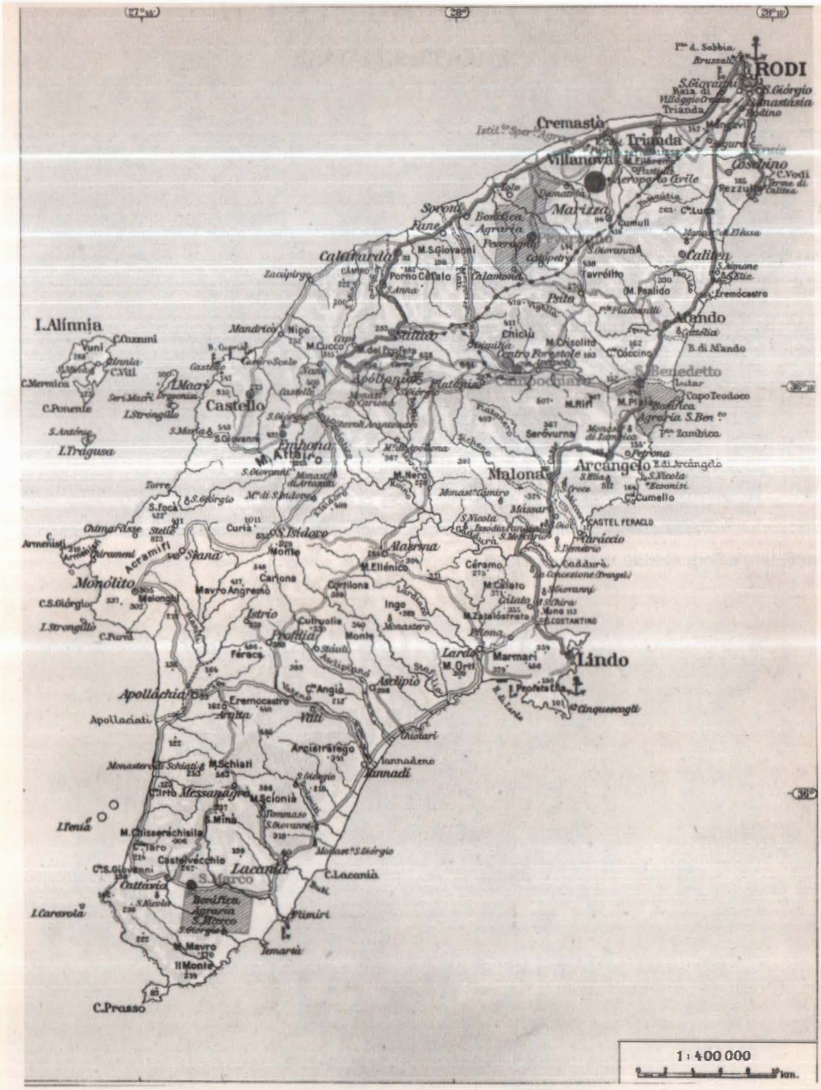

Resim 7. İtalyanlara ait bir Rodos haritası. L'italia a Rodi

Resim 8. İslam Spor Kulübü 1932 Mustafa Karakaya

Resim 9. Rodos Kız Okulu Mezunları 1927 Sadi Nasuhoğlu

Resim 10. Rodos Kız Okulu Mezunları 1927 Sadi Nasuhoğlu

Resim 11. Rodos Kız Okulu Mezunları 1928 Sadi Nasuhoğlu

Resim 12. Milli kıyafetleriyle Rodos Türkleri 1927 Sadi Nasuhoğlu

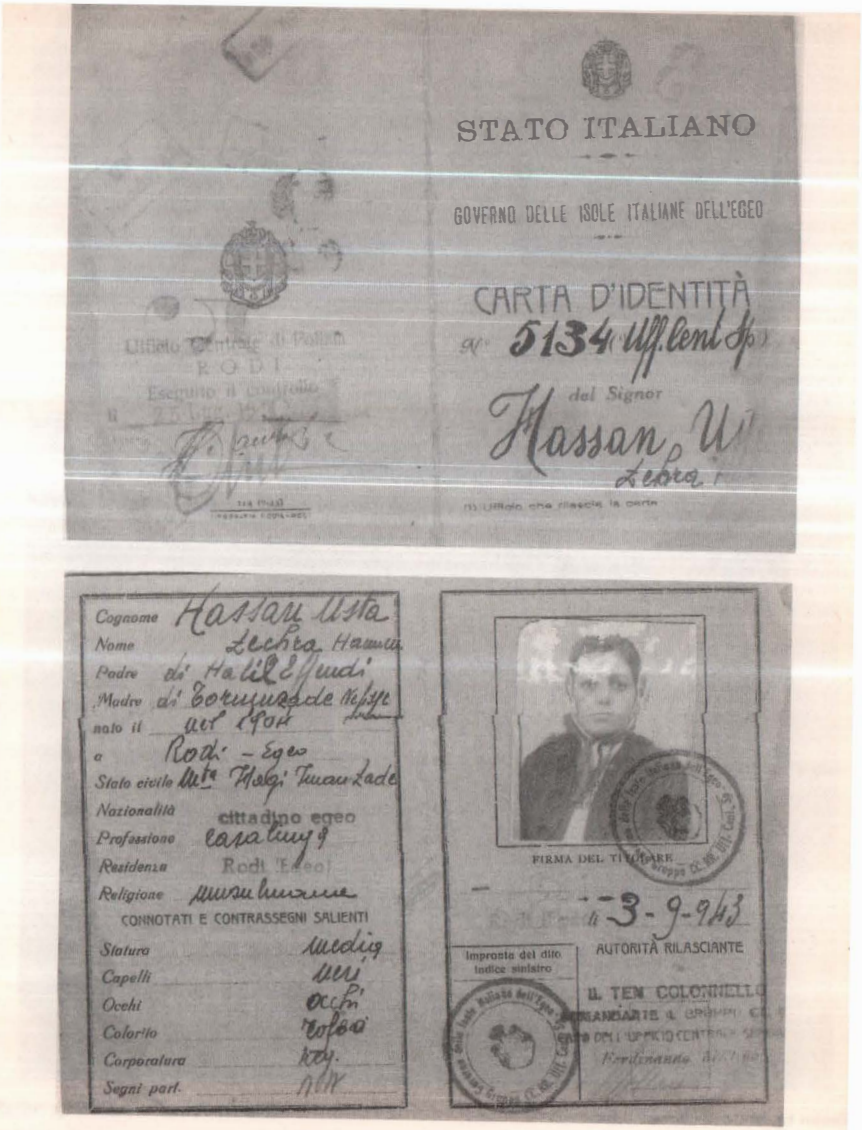

Resim 13. İtalyan dönemine ait bir nüfus cüzdanı Sadi Nasuhoğlu

Resim 14. Murat Reis Camii Macit Külür

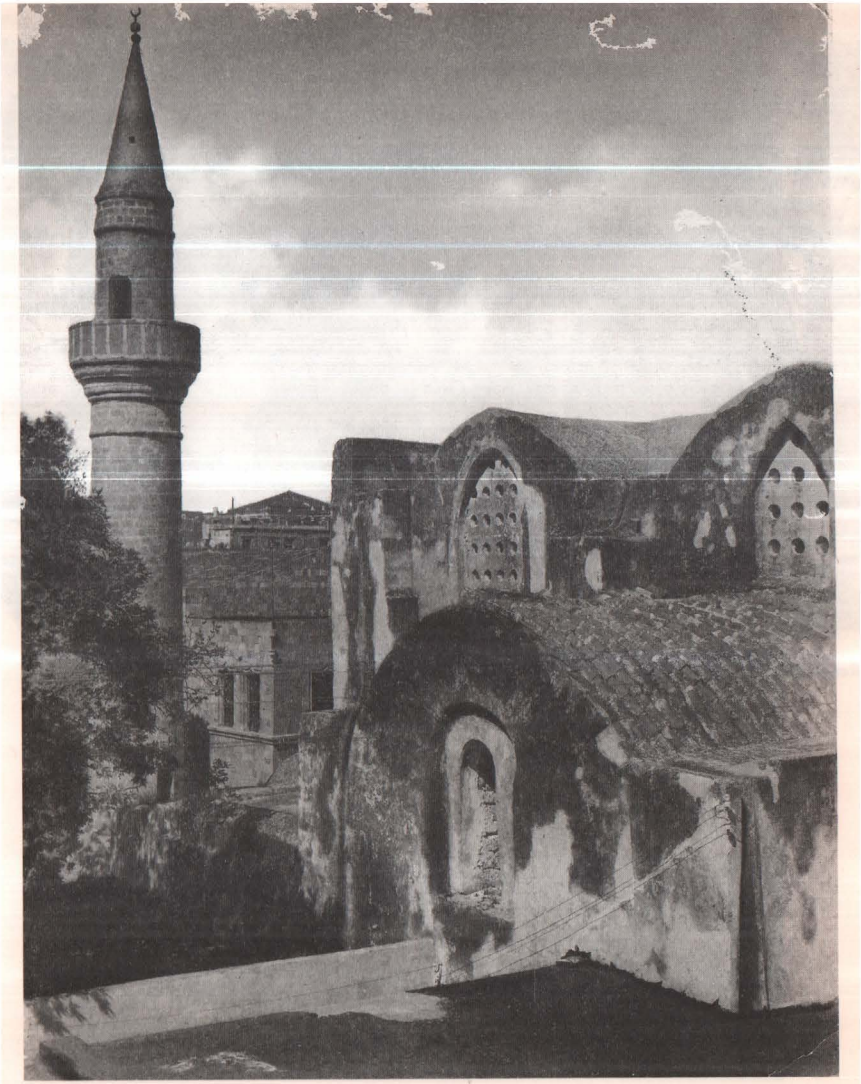

Resim 15. Enderun Camii Macit Külür

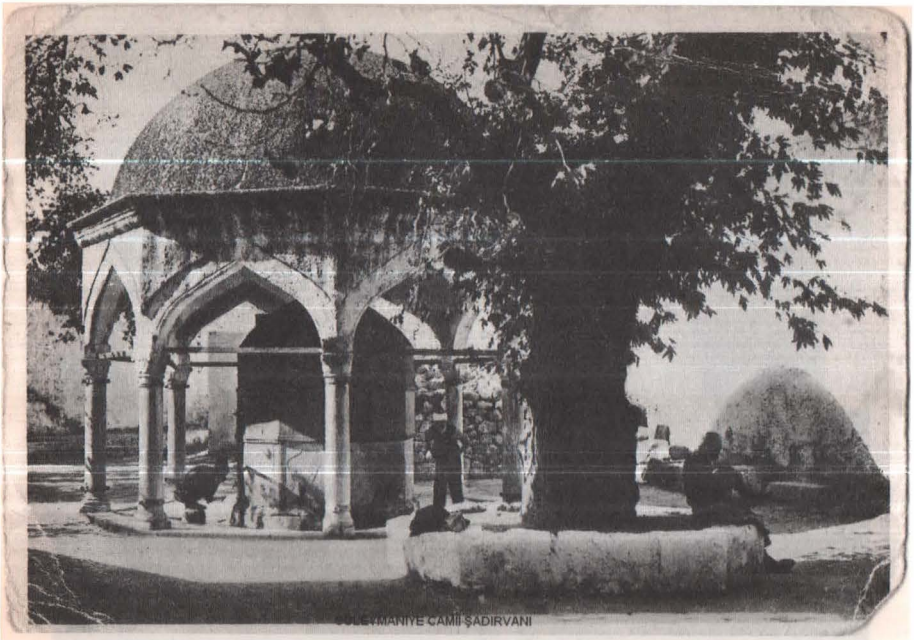

Resim 16. Süleymaniye Camii Şadırvanı **Macit Külür**

Resim 17 Rodos sokaklarından bir görünüm. Macit Külür

Resim 18. Torunzade Süleyman Ağa Sadi Nasuhoğlu

Resim 19. Uzgur Köyü ilkokulunda bir tören 1929 Üsttekiler: 1. Müftü Şeyh Süleyman Kaşlıoğlu 2. Hafız İbrahim Ethem Nebioğlu 3. Hoca Mahmut Kemal Kumanyacı
Ortada: (Fesli) Süleymaniye Medresesi Müdürü Ali Rıza Bey, (fötr şapkalı) Torunzade Süleyman Ağa Sadi Nasuhoğlu

Dizin

A

A. Fahri 66
Abdullah Bey (Rodos'un Türkiye Konsolosluğu kançıları) 44
Abdullah Bey (Saruhan valisi) 15
Abdullah Hulusi 104
Abdülaziz (Sultan) 20
Abdülcelil Mahallesi 88, 132, 139
Abdülhalil Mahallesi 110
Abdülhamid II 20, 48; devrine özlem 31
Abdülkerim Nadir (Rumeli ordusu komutanı) 20
Abidin Paşa (Rodos valisi) 27
Acem Yaşar'ın kahvehanesi 139
Adalet Tiraje (Sanatçı) 87, 96
Adile (Sarı Mustafa kızı) 140
Adile Hanım (Faralyalı ailesine mensup, Hacı) 60
Adliye memurları 139
Afitab (ilk özel Türkçe gazete) 27, 53
Ağa Cami 21, 88, 91, 101, 143
Ahmed III 19
Ahmed Midhad Efendi 20-21, 67, 110; Rodos'a sürgünü 109
Ahmed Paşa (Gedik) 15
Ahmet (Baklavacı) 90
Ahmet (Hafız, İslam Spor Kulübü üyesi) 98
Ahmet (Kapudanzâde) 77
Ahmet (Mustafa oğlu Zeybek) 137
Ahmet Ağa (Hafız) 61
Ahmet Bey (Menteşeoğullarından) 14
Ahmet Cevat Efendi 99, 110
Ahmet Çavuş (Boyacı) 91
Ahmet Demir (Giritli) 135
Ahmet Efendi (Çelebilerin) 98
Ahmet Efendi (Dökmeci) 86-87, 89-90, 93, 156
Ahmet Efendi (Köle Alizâde Mustafa Efendi'nin oğlu) 141
Ahmet Efendi (Zabıta memuru, Kozlu) 60
Ahmet Fethi Paşa (Tophane Müşiri) 21
Ahmet Fevzi Bey (Diş hekimi) 91
Ahmet Kemal 67
Ahmet Selahattin (Rodoslu) 128
Akile Refik Hanım 64
Akşam gazetesi 50, 54, 64, 67
Ali (Taniska) 137
Ali Ağa (Şallavacı) 86, 110
Ali Bağaki 77-78, 100
Ali Bahri Efendi (Zabıta memuru) 93
Ali Bekir (Rodoslu) 128
Ali Efendi (Şeker İbrahimzâde) 103
Ali Ekrem 66
Ali Ethem (Şoför) 143
Ali Hasan (Berber) 91, 98
Ali Haydar Efendi (Hacı, Dervişoğlu) 61, 78
Ali Melımet (Koç) 135
Ali Mehmet 104
Ali Rıza (Balcızâde) 85
Ali Rıza Efendi (Medrese müdürü) 86, 102, 107, 110; fotoğrafı 175
Ali Şandar (Kıbrıslı) 135
Ali Tahsin 97
Ali Topçu 137
Ali usta (Sakızlı) 90
Ali Vehbi (Muhasebe) 98
Aliye Şerif Hanım 108, 129
Alligieri, Dante 70
Alman işgali 52
Almanya 62-63, 93; eğitimli gençler 157; göçmeni Museviler 19; Musevi aleyhtarlığı 40
Amato, Rafael 63
Ameglio (General) 23-24
Amerika 29, 61, 101, 133; keşfinin yıldönümü 38; Musevileri 76
Amirallik Konağı 62
Anadolu 12, 15, 19, 29, 83, 110, 123; evlilik törenleri 144; gazetelerinden iktibas 66; ile irtibat 23; İtalyanların sınır dışı edilmesi 24; kültürü 145; medrese öğrencilerinin isyanı 19; Yörükleri 31
Anadolu Oteli 137
Ankara 62; hükümeti 48
Ankara Orman Fidanlık Müdürü 128

Anna (Çocuk) 143
Anna Hanım 107
Antalya 127; dergisi 66; gazetesi 67; Polis Müdürü 64
antisemitizm 40
Antonio, Paradizo 138
Arabistan 84
Arap alfabesi 30, 41, 53, 109, 153; ile yayın 158
Arapça hutbe 101, 149
Arnita köyü 110
askerlikten muafiyet 152
Astipálaia (Koçbaba) 23
Âşir ve Cemil kardeşler 92
aşure dağıtımı 45, 76, 150
Atatürk, Mustafa Kemal (Gazi) 48-49, 85, 131; inkılâpları 40
Atina 133
Atina vapuru 63
Atufet Nuşin 34, 50-51, 63; yazıları 33
Auschwitz kampları 155; gönderilen Museviler 52
Avdi Bey 98
Avlonya 15
Avni (Doktor) 56
Avrupa 40, 124, 152; disiplini 51; eğitim 46, 54; gazete kültürü 32; Hıristiyanları 14, 16; Musevileri 76
Avusturya 22
Aya Nikola Mahallesi 65
Aydınoğulları 14

Ba

Babalık dergisi 54
Balıkesir 62
Bali, Rıfat N. 10
Balkan harbi 24
Balkan kültürü 145
Balkan Savaşı I 24
Banka di Roma 139; şubeleri 22
Bar di Rodi 87
Bari 86
Bartın gazetesi 67
Bayezid II 15, 40
bayramlaşma törenleri 77, 112
Belçika 37, 119
Benbanaste, Nesim 10
Berit, Bene 130
Berlin sefirliği 113
Besime Ahmet 105
Beyzâde Sultan 20
Bilal Salih (Ali oğlu) 136
Bilivati (Senyör, Podesta) 125
Bilivati, Alfredo (Belediye başkanı) 36, 115, 144
Bingazi 22-23
Birlik dergisi 63
Bizans 12-14
Bizim Gazete 63
Bocconi Üniversitesi 132
Bodrum 16
Bonelli, Luici 72
Bonn Üniversitesi 63
Bosna-Hersek 22
Botaneiates (İmparator) 12
Boyacılar mescidi 46
Boyacılar Sokağı 90
Boynukara Mahallesi 102
Boz De Oriente gazetesi 36
Brindizi 71
Brüksel 119
Buenos Aires 72
Bulgaristan 82
Bununo (Albay) 125
Bursa 15
Büyük Mısır Oteli 93

Ca

Cahide Hanım 104
Cahit (Rafet Hamit'in oğlu) 88
Celal Bey (Rodos Şehbenderi) 122
Celal Esad 67
Celalettin Bey 97
Cem (Sultan) 15-16; Rodos'a sığınma isteği 16
Cemal Efendi (Memur) 60
Cemil Usta (Kahveci) 60
Cenab Şahabeddin 41

Cengiz Argeşo Bey 7-8
Cevdet Rasim (Doktor) 55
Ceza Mahkemesi 43
Cezair-i Bahri Sefid 18, 78, 151; Salnâmeleri 27; Vilayeti 18
Cezayir 82
Cezayirli Hasan Paşa Camii 71
Cihan Kadri 70
Civana (Prenses) 117
Commandatore/Kumandatör unvanı 47, 115
Commandotore Kavalieri Uficiale unvanı 84
Commerical gazetesi 35
Cumhuriyet gazetesi 38, 67

Ça

Çaka Bey 12; ölümü 13
Çanakkale zaferi 50
çeyiz 73; merasimi 144-145
Çolak, Melek 10
Çolakoğlu ailesi 137

Da

Dante Alighieri Cemiyeti Rodos şubesi 62; konferansları 36
Davi (Musevi) 38
Debozdari (Kont) 113
Değirmenönü 93
Dekak, Mehmet Kadri (*Selam* gazetesi sahibi ve mesul müdürü) 9, 28, 30-34, 43-57, 52-53, 67, 72-73, 78, 92, 100, 103-104, 106-110, 112, 114, 116-117, 129-130, 132-133, 144-145, 153, 155; biyografisi 43; fotoğrafı 162
Demirli Cami 46
deprem (1926) 103, 125
Derviş mahlası (Hizkia Franko olduğunu düşünülüyor) 31, 33, 37, 42
Derviş Yaşar 95
Dolaplı Mahallesi 141
Durkadın Hanım 83-84
Durmuş Efendi (Üzümcü) 99
Dünya Savaşı I 25, 50, 116
Dünya Savaşı II 36, 43, 51-52, 87

E. Ali 66
Ebubekir Paşa 21
Ebüzziya Tevfik 20
Edebiyat-ı Umumiye 54
Edhem Bey 109
Ethem Efendi (Hafız, Müftü) 102, 107, 117
Edirne Anlaşması 22
Ege adaları 17, 23; Osmanlı mimarisi 7
Eğitim 63; kız çocukların eğitimi 44, 103, 145, 154; medrese idaresi 86; mekteplerin tatili 107; öğretmenler 104; yeni harflere geçilmesi 30
Eğri Kapı 117
Ekrem (Kel oğlu) 138
Ekrem Halil (Sarhoş) 138
Eksilisbur sineması 96
El Bolletin 28, 36
Elena (Kraliçe) 117
Elhadef ailesi 30, 36
Elhadef Bankası 30, 90; sahipleri 30, 63; Türkçe haberleşme bölümü 30 ayrıca bkz. İsak Elhadef Bankası; Salamon Elhadef Mahdumları Bankası
Elhadef kardeşler 50; Âşir 49; Josef 49, 63, 132; Salamon 29, 49; Sol 36
Elhadef, İsak (Kavaliyeri) 138
Elhadef, Viktor 132
Emanuel Vittorio III 62
Emanuel, Jozef 138
Emine Hanım 136
Emniyet-i Umumiye 94, 148
Enderun Camii 21; fotoğrafı 171; tamiri 126
Enver Ali Efendi (Su Yolcu) 98
Enver Mehmet (Şoför) 143
Enver Niyazi 66
Erzurum 63
Eski Çarşı 88, 90
Eski Kasaphane 91
Eşkenazi kardeşler (Manisalı) 133
Eşref Ali Rıza 77-78
Ethem Efendi (Hafız) 102, 107, 117

Evkaf İdaresi 43, 59, 126; gelir ve giderleri 82; okul müdürlükleri 82; okuttuğu mevlit 150
Evkaf Komisyonu 84, 99, 101; başkan ve üyeleri 100; bütçesi101
Evkaf Meclisi 46, 61; idare memurluğu 43, 63
evlilik 144; âdetleri 68, 73; başlığı 61; gençlerden sağlık raporu 57, 79, 144
Evliya Çelebi 17

Fa

Faik (Şaban Efendi'nin oğlu) 145
Faralyalılar 60
Faşist Cemiyeti 106
Faşyo Kulübü 120
Fatma (Koca Osman'ın birinci eşi) 144
Fatma Ferdana Hanım 61
Fatma Haydar Hanım (Ebe) 91-92
Fazıl Tepe 101
Fehim Abdullah 93
Felemenk atlası 67
Felsefe dergisi 67
Ferah Rakısı 89
Feride (Torunzâde) 85
Ferit Ali 138
Fermo sanayi okulu 105
Ferranti (Kumandatör) 99
Fethi (Hacı Sait oğlu) 137
Fethi Bey (Fethi Paşa Evkafı mütevelli kaymakamı) 97
Fethi Mehmet 139
Fethi Paşa anaokulu 97
Fethi Paşa Vakıfları 7, 61, 64; Vakfiyesi 150
Fethi Şevket 97
Fethiye 99
Fethiye Evi ticarethanesi 128
Fevzi Nabi Bey (Rodoslu) 61
Filistin 37; Hahambaşılığı 35
Finic, Sara 61
Floransa 86
Foça 12
Franco, Joseph 8, 10
Franco, Rita 8, 10, 35-36
Franko kuzenler 35
Franko, Alberto 36
Franko, Eliza 36
Franko, Gad 10, 35, 62, 72
Franko, Giacomo 36
Franko, Hizkia (Musevi cemaati başkanı) 8, 10-11, 28, 30-31, 33-40, 42-43, 52-54, 62, 71, 73, 85, 88, 107, 110, 114-115, 131-133, 153-156; fotoğrafı 162; Mustafa Kemal Paşa hakkında yazıları 41
Franko, Joseph 10, 35
Franko, Moshe 35-36
Franko, Pepo 36
Franko, Raşel 36
Frankolar matbaası 35
Fransa 22, 24-25, 63, 66-67; askerleri 25; kralı 13; eğitim alan başarılı gençler 157; Fas hâkimiyetinin kabul edilmesi 22; temsilci heyeti 25
Fresko, Moiz 41
Fukaraperver Cemiyeti 45, 84, 94-96

Ga

Galanti, Avram 42, 72
Galip Efendi (Binyaşâlki) 78, 100
Galip Mahmut 77
Gani Ahmet köyü 76
Gelibolu'ya çıkartma 25
General Ameligo Caddesi 57
Geyikler Oteli 111, 114
Giovanni (Vasil oğlu) 142
Giovanni, Kocya 143
Giresun 62
Girit 13
Göksü 62
Grenoble 63
Grigor Efendi (Eczacı) 106, 134
Gülistan Oteli 100
Güller Oteli 64; inşası 114

Ha

Hadiye Hanım 104
Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi 7, 21, 76, 112, 148, 150; vakfiyesi 45

Haharnhane Okulu 49
Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 67
Hakkı Arslan 64
Hakkı Mustafa 140
Halil Ali 135
Halil Asım Bey 64
Halil Efendi 102
Halil Nabi Efendi 95
Halil Razi 104
Halime Ali 66, 105
Hamal Satı Mescidi 46
Hanefi Çavuş 103
Harf inkılâbı 41, 131
Hariciye Vekâleti Harici Matbuat ve Tercüme Şubesi 9
Hasan (Salepçi) 140
Hasan Basri 104, 107
Hasan Dayı (Kahveci) 147
Hasan İzzet 101
Hasan Tahsin Fotoğrafhanesi 93
Hasine Hanım 104
Hasson, Aron 8, 10, 30, 35
Hasson, Merkado (Doktor) 34, 46-47, 68-70, 131; yazıları 33
Havva (Hasan kızı) 65
Hayri (Koçini) 136
Hediye Hanım (Kız mektebi öğretmeni) 58
Herke adası 25
Hesna Durmuş Hanım 142
Hıdırellez 150
Hicaz Oteli 95
Hospitalier tarikatı 13
Hukuki Bilgiler Mecmuası 62
Hükümet Konağı 92, 114, 116, 119
Hür Adam gazetesi (İstanbul) 54
Hüseyin (Davazlı, Mustafa oğlu) 139
Hüseyin (Şermantaki) 136
Hüseyin Ağa (Baltacıların) 141
Hüseyin Bey (Aşçızâde) 127
Hüseyin Bey (Küçük) 96
Hüseyin Cahit Bey 60
Hüseyin Efendi (Müezzin) 59, 100, 110
Hüseyin Efendi (Müze memuru) 93
Hüseyin Ganim 135
Hüseyin Lütfü 78
Hüseyin Nazmi (Kandalzâde) 98, 130
Hüseyin Ragıp Bey (Moskova Büyükelçisi, Rodoslu) 59
Hüseyin Salih 135
Hüseyin Yusuf 104
Hüsnü (Giritli, Sait bin) 137
Hüsnü (Kendi Gelen) 136
Hüsnü Bey 99
Hüsnü Efendi (Evkaf tahsil memuru) 102

Ir

Irmak 62
Isle-Adam, Villers de l' 18

İb

İbrahim (Hamal, Tokuş) 141
İbrahim bin Mahmut (Çeşmeli) 144
İbrahim Çelebi (Kolacı) 90
İbrahim Efendi (Nazifzâde) 102
İbrahim Ethem Nebioğlu (Hafız) 175
İbrahim Hakkı 104
İbrahim Mahmut 97
İbrahim Paşa 21
İbrahim Paşa Caddesi 133
İbrahim Paşa Cami 21, 100-101, 109, 120, 125
İbranice harfli Türkçe gazete 40
İdris Osman Efendi (Terzi) 60, 90
İkdam gazetesi 38-39, 113-114
İleri 54
İlhami Bey (Sanatçı) 96
İlyaki adası 23, 25
İmroz 14
İncirli adası 23, 25
İngiliz askerleri 25
İngiliz donanmaları 42, 48
İngiliz temsilci heyeti 25
İngiltere 22, 24-25, 49, 62
İsak (Derviş lakaplı) 71
İsak Elhadef Bankası 29, 130, 147

İskele 93
İskele Cami 46
İskenderiye 29, 64, 72, 95
İskilip 62
İslam Cemaati 7, 28, 45, 56, 75-76, 96, 100, 103, 111, 118-119, 148; Başkanı 77, 83, 102-103, 118; diğer cemaatlerle ilişkiler 129-134; duyuruları 57; fakirlik belgesi 92; gazetesi 29, 153; Heyeti 29, 33, 59, 77-80, 86-87, 97, 99, 101-102, 105-108, 111, 117, 119-120, 122, 127-128, 130, 144, 148, 152-153, 157; Heyeti seçimi 43, 82, 88, 127; İtalyan yerel hükümeti ilişkileri 79, 111-115; Mahkemesi 36; mensupları 64, 90; muhalif sesler 44, 79-82; okullarında öğretmenlik 104, 111, 128; şahsiyet-i kanuniye kazanması 82; toplanma yeri 96
İslam Spor Kulübü (SAM) 94, 98, 134; başkanı ve idare heyeti 98; gençlerinin fotoğrafı 166; idarehanesi 98; İtalyanca kursları 110; yardım faaliyetleri 98
İsmail (Hafız) 107
İsmail bin Mehmet (Kulaklı) 136
İsmail Efendi (Zenbillizâde, Hacı) 147
İsmail Güzelaki Efendi 61
İsmail Şevket Bey 64
İsmail Tevfik (Yurtdışı Matbuat Şefi) 9, 29
İspanya 38, 62; Musevileri 19, 40
İsrael, İlyakim 51, 130
İsrael, Marko 107
İstanbul 14, 48, 50, 54, 60-63, 71, 105, 113, 128; Musevi cemaati 38
İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 91
İstanbul Üniversitesi 42
İstanköy adası 23, 25, 29, 46, 49, 62, 64, 70, 76; İslam Cemaati Heyeti Başkanı 63; Kız Okulu müdiresi 34, 50, 63; Musevileri 47; Müslümanları 47, 123; Osmanlı eserleri 70; Rodos'a gelenler 63; tarihçesi 49; öğretmenleri 63
İstimati 143
İsviçre 24, 62
İtalya 22-26, 35, 40, 56, 62, 65, 70-71, 81, 86-87, 105, 113, 116, 119-120, 132, 151, 155-156; adaları 75, 78, 132; Bankası Rodos şubesi 62; donanması 42; eğitimi alan gençler 12, 157; elçilikleri 24; Faşist ideolojisi 25, 40, 155; Faşist kongresi 63; Faşist Sömürgeler Kuruluşu 87; Faşizm propagandası 28; gazetesi 65; hâkimiyeti (Rodos'ta) 7, 11, 21, 23-25, 28, 35, 60, 75, 83, 87, 95, 101, 109-110, 116, 120, 123, 127, 144, 151, 158; hâkimiyetinde Rodos Müslümanları 26, 47, 94, 124-126; kız okulu 105; Kralı 113, 116-117, 154-155; korsanları 13; kuvvetleri 23; mahalli hükümeti 7, 29-30, 34, 36, 43-44, 47, 49, 59, 63, 76, 78, 80-81, 84, 90, 96, 104, 106, 108, 112-113, 120, 122-123, 125, 128-129, 132, 149, 151-154, 157; merkezi hükümetiyle ilişkiler 116-120; Milli Eğitim Bakanlığı 132; okulları 58, 104, 111; öğretmenler 107, 110; Türkiye ilişkileri 40, 127, 129; yerel hükümeti 123; Musevileri 19, 41; yöneticileri 36; Yunanistan ile anlaşma 25
İtalya Milli Ansiklopedisi 132
İtalyan(lar) 7, 22-24, 28, 59, 76, 80, 85, 122, 124, 151
İtalyanca 28, 31-32, 47, 81, 93, 104, 111; bilen gençler 111; bilmeyen vatandaşlara ulaşma imkânı 29; dersleri 107; diploması alan Müslüman öğretmenler 104; eğitimi konusunda düzenlemeler 99, 104, 108, 110; gazete 32; kursları 104
İzmir 12, 34-35, 38, 43, 55, 63, 95, 127; Amerikan Koleji 64; Belediyesi 105; Göztepe İtalyan Lisesi 108, 129; Keçeciler Musevi Kız Lisesi 108, 129; Musevi cemaati 35, 38, 71; yangını 42; Ziraat Bankası 128
İzzet Efendi (Hafız) 86

Jo

Jozepya Efendi 138
Julyatini (Profesör) 111

Ka

Kadir bin Mehmet 136
Kadri Efendi (Berber) 64, 148
Kadriye (Şeyh Hasan Kadri'nin kızı) 105

Kafkas operası 96
Kahire 15, 48
Kalambih, Emanuel 28
Kalan Durmuş Bey 85
Kalimnos bkz. Kilimli adası
Kalite A Kaplıcası 114
Kamiros'taki eserler 114
Kandilli köyü 76; okulu 57
Kapanönü 29, 90
Kaplan Giray 20
Karabenyer (Jandarma) 136, 139, 143; komutanlığı 106, 144, 149
Karaköy (İstanbul) 37
Karaman 15
Karatapans Efendi (Dans hocası) 91
Karivellari (Senyör, Kumandatör) 125, 149
Karona, Çelebi Behor (Şapçıbaşı) 71
Kárpanthos bkz. Kerpe adası
Kasaplık Mescidi 46, 90; tamiri 100
Kásos bkz. Kaşot adası
Kastellórizon bkz. Meis adası
Kaşlıoğlu, Şahap 9
Kaşot adası 23, 25
Katavya köyü 76; okul yapımı 101-102; sünneti 148
Katina Mayelli Hanım (Ebe) 64
Kavalieri rütbesi 36, 51, 84, 132
Kaya İbrahim Bey 64
Kazım Nami 41
Kemal Ali Bağaki (Müslüman kız öğrenci) 105
Kerpe adası 23, 25, 65; kaymakamı 60
Kıbrıs 13, 89; şövalyeleri 14; Müslümanları 113
Kılıç Arslan 13
kına gecesi 144-146
Kırım hanları 20, 46
Kızıl Kapı 135, 139
Kızıltepe Mahallesi 86, 110; mektebi 84, 102-103
Kilimli adası 23, 25, 99, 108
Kirmasti Spor Kulübü 98
Koçidis, Giorgo 27
Kohen, Albert 37
Kongo 37, 155
Konuk, Neval 7-8
Konya 54, 62
Korando (Avukat) 28, 63
Kos bkz. İstanköy
Kosta, Giovanni 137
Köyceğiz (Muğla) 83, 85
Kraliyet Hastanesi 58, 114, 135, 142
Kudüs 13, 16, 61
Kuran-ı Kerim 146; dersleri 109
Kurban Bayramı 44, 77, 116-117, 148-149
Kurtuluş Yolu 62
Küfe piknik alanı 150

La Boz de Türkiye (Türkiye'nin sesi) gazetesi 37
Lago, Mario (İtalyan Oniki Ada valisi) 20, 28, 36, 47, 62, 81, 84, 103-105, 112-120, 123-126, 131, 149, 151, 153-154. 157, 164; icraatları 113-114; Müslüman ve Musevi cemaatleriyle ilişkileri 34, 157
Laloz dergisi 71
Latin harfleri 30, 153; öğretmenliği 108, 127; eğitim 108
Le Isole Italiane dell'Egeo/İtalyan Ege Adaları 26, 151
Leipzig 50
Leros adası 23, 25
Limni 14
Lindos köyü 76, 117, 143; cami ve okulun tamiri 103; Müslüman çocukların sünneti 148
Lipsos adası (Lipsi) 23, 25
Liro d'alla Antivita İtalyane sergisi 86
Londra 25, 67; Anlaşması 24; protokolleri 22
Lozan Anlaşması 7, 25, 39, 65, 75, 80-81, 112, 120, 151
Lucati, Luici 41
Lucca şehri 87
Luka (Senyör, Karabenyer kumandanı) 125

M. Yıldız 66
Mahmud II 21
Mahmut Bey (Hacı) 63

La

M

Mahmut Kavaryan 137
Mahmut Kemal (Kumanyacı, Hoca) 175
Mahmut Kemal Efendi (Kavalieri) 77, 96, 99, 102-103, 119
Makâbir-i İslamiye Komisyonu 94, 96
Malta 48
Mandraki 23, 92-93; limanı 114-116, 137;Meydanı 92, 95, 143
Manisa 133
Mankavalı Mahallesi 102
Marekiyare kulübü 99
Mareston (Mösyö) 66
Maria (Prenses) 117
Maria Joze (Belçika Prensesi) 92, 119
Marmaris 18
Masliah, Nisim 54
Masola (Mareşal) 137
Maten gazetesi 39
Maurizio e Lazzaro nişanı 113
Medine 121
Medrese-i Süleymaniye bkz. Süleymaniye Medresesi
Mehmed Ali Paşa (Mısır hâkimi, Kavalalı) 83
Mehmed Bey (Aydınoğlu) 14
Mehmed II (Fatih) 15, 17
Mehmed Rami (Vezir) 19
Mehmed Redif paşa 20
Mehmed Reşat (Sultan) 48
Mehmed VI (Vahideddin) 32; dış gezisi 48; halifeliği 48; ölümü 48; saray hayatı 48
Mehmet (Baklavacı Ahmet'in oğlu) 90
Mehmet (Mustafa Ağa'nın oğlu) 139
Mehmet (Süleyman oğlu, Hafız) 140
Mehmet (Topaloğlu, şoför) 94
Mehmet Bekir (Balıkçı esnafından) 139
Mehmet Bey (Yeni Hamam kiracısı) 125
Mehmet bin Ali (şoför) 142
Mehmet Bin Mustafa (Beruseli) 143
Mehmet Cemil 91
Mehmet Cevat 100, 130; oğlunun sünnet düğünü 147
Mehmet Derviş 135
Mehmet Efendi (Ali oğlu, memur) 93
Mehmet Efendi (Balcı) 93
Mehmet Efendi (Bastiyalı) 87-90, 156
Mehmet Efendi (Hanefi Çavuş oğlu) 103
Mehmet Efendi (Mücellit) 29
Mehmet Efendi (Nazifzâde) 102
Mehmet Efendi (Sarı Mustafazâde) 141
Mehmet Ethem 104
Mehmet Hattap 93
Mehmet Hurşit Bey 63, 105
Mehmet Hüseyin 104
Mehmet İhsan (Aşçızâde) 77, 100
Mehmet Kemal (öğretmen) 58
Mehmet Mustafa 97
Mehmet Muzaffer (Kâtip) 98
Mehmet Nail Bey 95
Mehmet Recep 34, 54; yazıları 33
Mehmet Salih 138
Mehmet Şerif (Terzi) 60, 104
Mehmet Şevki (Rodoslu) 72
Mehmet Tahir 104
Meis adası 23, 25
Mekke 17, 48-49; muhacirler 121
Mektepli Sütunu 65
Melahat Hurşit 63
Memduhe Kadri 105
Memi Paşa evi 100
Memlûkler 13-16
Menaşe, Bensiyon 30, 34, 51-52, 61, 67, 72, 130; yazıları 33
Menaşe, Eli 51
Menaşe, Mihail 61
Menaşe, Nissim 72
Menaşe, Viktor 61
Menfaat-ı Milliye adlı gizli örgüt 85
Menteşe Bey 13
Menteşe Nakliyat 60
Menteşeoğulları Beyliği 13-14, 16
Mercan piknik alanı 150
Mesih Paşa 15, 17

Messagero di Rodi (İtalyan resmi gazetesi) 28, 32, 43, 48, 63, 65, 81, 123, 143-144, 152-153; matbaası 28
Meşrutiyet II 27; ilanı 48
Mısır 16, 22, 48-49
Mısır Oteli 58
Mısır Sokağı 58
Midilli 12, 14
Mikse köyü 76, 136; ilkokulu 84, 102; piknik alanı 150
Milano 63, 132
Milas 10, 35; Musevileri ve Eğitim 10
millet sistemi 75
Milliyet gazetesi 38
Milyazâde Ali Nazmi (şoför) 143
Miramar Oteli 64
Mithat Rahmi 93
Mizrahi, H. (Doktor, İzmirli) 56
Moiz Bey (Müdür) 61
Mora 14; isyanı 22
Muğla 13, 127
Muhiddin (Hekimbaşızâde, Doktor) 56
Muhiddin (Rafet Hamit'in oğlu) 88
Muhsin Ertuğrul 92
Murat Reis (Rodoslu) 21, 46; türbesi 21
Murat Reis Camii 21, 49, 150, 170; minare tamiri 126
Murat Reis Tekkesi 49, 150; mezarlığı 100
Musevi Müzesi 10, 30, 35
Musevi(ler) 19, 28, 30-31, 34, 37-39, 42, 47, 54, 68, 75, 124, 130-131, 152-153, 157; aleyhtarlığı 40; basın faaliyetleri 10, 28-29; cemaati 30-31, 35-36, 49-52, 59, 61, 75, 130, 132-133, 153; Cemaat başkanı 31, 33-34, 51, 56, 71, 88, 115, 130-131; dini liderleri 49; doktorları 155; gençleri 52, 136; haklarından feragat etmeleri 39; Hanımlar Cemiyeti 130; hayır kurumları 130; hırsızlar 138; ırk yasaları ilanı 47; Mahallesi 58, 62, 91-92, 118, 130, 151, 156; okulları 10, 130; sınır dışı edilmeleri 38; Türk ırkına mensup olduklarına dair makale 38-39
Muslihiddin Reis 17
Mussolini 28, 36, 62, 116-117, 119, 125, 132, 155; derneçleri ve icraatları 40, 120; Musevilere yaklaşımı 155
Mustafa (Balıkçı esnafından) 139
Mustafa (Bilan oğlu) 64
Mustafa (Bodur oğlu, terzi) 136
Mustafa (Boyacı, Rodos şampiyonu) 97
Mustafa (Hacı) 139
Mustafa (Halil oğlu) 139
Mustafa (Hüseyin oğlu) 140
Mustafa (Koca Ahmet oğlu) 137
Mustafa (Medineli Mehmet oğlu) 137
Mustafa (Mehmed Ali Paşa'nın veziri) 83
Mustafa (Sarı, Temi tütün şirketi çalışanı) 140
Mustafa Ağa 139
Mustafa Ahmet (Hırsız) 138
Mustafa Âsım (Hâfiz) 59, 100
Mustafa Bey 64
Mustafa Efendi (Altı Karış) 144
Mustafa Efendi (Köle, Hacı Ali oğlu) 61
Mustafa Efendi (Liman memuru) 93
Mustafa Halil 138
Mustafa Hüseyin Değirmenci 138
Mustafa II 19
Mustafa Mehmet 97
Mustafa Nazif Efendi (Alaiyeli) 88
Mustafa Nihat 77
Mustafa Rüştü 33-34, 54-55
Mustafa Tahir 139
Mustafa Usta (Şamlı) 90
Mustafa Yakup (şoför) 94, 142
Mustafa Yakup (Zenbilli) 138
Mübahasat-ı sıhhiye 56
Müderriszade ailesi 60
Müftülük 78, 80, 82, 112, 120, 122, 125, 153
Mükerrem Emin (Doktor) 56
Münip Usta 91
Müslüman(lar) 7, 11-12, 14-15, 20-21, 26, 30-32, 39, 43-48, 52, 63, 65, 68-70, 76, 87-90, 99-101, 103, 108-109, 111-114, 117, 119, 121-122, 124,

126, 129-134, 137-138, 151, 156-157; **âdetleri** 68, 112, 144, 149; **askere alınmayacaklarına dair kararname** 122; **bayramlaşma törenleri** 47, 131; **cemaat** 34, 47, 64, 77, 133; **çocuklar** 51, 59, 103, 148; **doğum ve ölüm olayları** 57; **doktorlar** 155; **ebeler** 91-92; **eğitim/eğitimciler** 34, 101, 105; **esirler** 17; **esnaf** 88-94, 124, 131, 135, 155-156; **eşraf** 9, 83, 101-102; **evlilik ve sünnet** 12, 73, 145-146, 156; **fotoğrafçılar** 93; **fukaralar** 92; **gençler** 44, 94, 105, 142, 97, 136; **intihar olayları** 140-141; **İtalyan hükümeti ile ilişkileri** 7, 11, 81, 99; **kadınlar** 44, 118; **kız öğrenciler** 105, 107, 127-128; **Mahallesi** 58, 119, 131, 136, 163; **memurlar** 93; **mezarları** 57, 94, 96; **Musevi cemaatiyle ilişkileri** 157-158; **nüfus** 7, 22, 32, 75, 131, 155, 157; **okulları** 44, 57-58, 61, 68, 78-79, 81, 104, 106-108, 113, 117, 154, 156; **Rodos dışında eğitim gören** 34, 63, 95, 105; **sinemalar, gazinolar, barlar, oteller** 156; **sosyal ve kültürel hayatı** 94, 144-150; **suç** 12, 83, 134-140; **tüccarlar** 124; **Türkiye ile ilişki** 7, 11, 32, 129; **vakıflarının korunması** 94 ayrıca bkz. **İslam Cemaati; tercih hakkı**

Na

Namık Kemal 20, 67
***Napoli* gemisi** 15
Nasuhoğlu, M. Sadi 9
Nâzım Hikmet 92
Nazım Naci Bey 64
Nazife Hanım 144
***Nea Kos* gazetesi** 62
Nea Rodos 27
Necip Bey 71
Nefise Hanım (Hacı Şakir'in kızı) 60; **cenaze töreni** 61
Nevruz 150
Nisyros bkz. İncirli adası
Niyego, Elza 37
Nuçerya Efendi 138
Nur 62
Nurcihan 73-74
Nuri Efendi (Alanyalı, Hacı Osman oğlu) 85
Nuri Efendi (Rodoslu) 46, 52, 67, 72-73
Nuri Efendi (Saatçi) 77, 87-88, 102, 110, 132-133
Nuriye Hamm 136
Nutrika, Jozef 61, 130

On

Oniki Ada 16-17, 24-26, 47, 80, 151; **ahalisi** 81, 122; **Faşist İttihadı delegesi** 28; **İtalyan egemenliği** 25; **nüfusu** 75; **özerkliği için kongreler** 24; **Rumları** 22, 24; **valisi** 112, 120; **Yunanistan'a bağlanması** 124
Orta Fırın 92
Ortodoks(lar) 75; **cemaati** 75, 98, 133; **öğrenciler** 104; **Spor Kulübü (ARS)**134 ayrıca bkz. **Rum(lar)**
Osman (Koca) 144
Osman Bey (Faralyalızâde) 60, 77
Osman Çavuş 135
Osman Paşa (Hacı, Osmanlı denizcisi) 71
Osman Ragıp (eski Subay) 37
Osmanlı(lar) 14-16, 18-19, 23, 25, 27, 30, 47-48, 75-76, 116, 130, 151; **coğrafyası** 27; **devleti** 16, 19-20, 22-25, 34, 95, 100, 130-131, 157; **donanması** 15, 17; **Islahat-ı Maliye Komisyonu** 50; **mimarisi** 21; **ordusu** 18; **Rodos'u fethi** 14, 17, 27; **Rodos sürgünleri** 46

Öm

Ömer Ağa (Kayılı) 102
Ömer Ali 104
Ömer Efendi (Keresteci) 141
Ömer Halil 99

Pa

Pandelli, Nikol 138
Paris 39, 47, 51
Patmos adası 23, 25
Pavlidi, Sara 133
Petridis, Mihalaki 65
Piri Reis 21
Podesta (Belediye Başkanı) unvanı 115
Polemikos, Emanuel 27

Polonya 52, 62
Portekiz donanması 21
Profete İlya dağı 111

Ra

Rafet Hamit 88
Rafet Necdet 66
Raif (Ali oğlu) 140
Raif Yalluri 139
Ramazan ve Kurban bayramları 47, 77, 148-149
Rasim Bey (Emniyet-i umumiye memuru) 93
Raşit Efendi (Sinema sahibi) 92, 119
Raşit Hüseyin 95
Recep (Bodur oğlu) 136
Recep (Çocuk) 135
Recep Ali (Giritli) 138
Recep Hasan (Ispartalı) 136
Recep Hikmet 104
Recep Mustafa 138
Recep Paşa Camii 21
Refik Halid (Karay) 41
Regaip ve Berat kandilleri 150
Remzi Hüseyin bin Şükrü (Berber) 135
Resmi Gazete 32
Reşit Galip Bey (Rodoslu, Aydın milletvekili) 61
Rıza (börekçi) 38
Rıza Nur (Doktor) 84, 131
Robin Bey (Müdür) 61
Rodiyaki 27
Rodos Evkaf Komisyonu 100
Rodos Gazinosu 87, 93
Rodos Hapishanesi 119; Müslüman tutuklular 59
Rodos İdadisi 72
Rodos Kalesi 17; tamir 114
Rodos Ortodoksları Spor Kulübü (ARS) 98-99
Rodos Şövalyeleri 13-18, 21, 49; korsanlık faaliyetleri 17
Rodos-Malona köyü yolu 143
Rodos-Vilanova postası 143
Roma 63
Roma Bankası binası 93
Roma yürüyüşü yıldönümleri 120
Romanya 82
Ruhsar Hanım 64
Rum(lar) 13-14, 18-19, 22-24, 27, 51, 75, 99, 124, 137-138, 151; doktorlar 133; esnaf 133; gazeteleri 27, 32, 133, 152; özerklik 25; Yunanistan'a bağlanma 22
Rumca 22, 93, 113; eğitim 104
Rumeli Beylerbeyi 18
Rumeli ordusu komutanlığı 20
Rusya 20, 22, 25, 40
Ruz-i Hızır bkz. Hıdrellez
Ruznâme (dergi) 28
Rüstem (Kamçak) 138
*Rüsteme*ye vapuru 64

Sa

Saadet Abdullah 105
Saadet Giray 20
Saadet Hanım 104
Saadet-i Dünya 27
Sabri Bey (Müftü) 64
Sadettin Salih (Hacı Osman oğlu) 137
Sadıke Hanım 104
Safeviler 20, 46, 100
Safi (Şah) 20, 46, mezarı 100
Sakız Adası 12, 18, 54
Salakos köyü 76, 111; Müslüman çocukların sünneti 148; okulu tamiri 84, 102
Salamon Elhadef Mahdumları Bankası 29, 51, 61, 130
Salih Ağa (Dalamanlı) 139
Salih Ağa (Keleş Musa oğlu Hacı Mehmet Oğlu) 101
Salih Cemal 73
Saliha Hanım 104
Salisbury 36-37
Salvator, Levi 136
Samime Çelebi 105
Samiye Hanım 104
San Giorgio kahvehanesi 92
San Giorgio kilisesi 116
San Giorgio sineması 92, 98, 103, 119
San Giovanni Kilisesi 118-119

San Nikol 58
San Remo 48
Santa Anastasia karakolu 137
Savoya hanedanı 116
Savoya sineması 95
Savoya yatı 116
Sefkat Cemiyeti 130
Selahattin (Burdurlu, şoför) 94
Selahattin Ali 66
Selahattin Hüseyin (şoför) 143
Selahattin Ragıp 53
Selam 11, 31, 42, 112, 153, 161; bağış kampanyaları 157; finansman kaynakları 85; idarehanesi 62, 85; ilanlar 29; kadınlara dair yazılar 51; mahalli haberler 11, 56-57, 59, 62-64, 71, 88, 137, 154; Müslüman-Musevi yazar kadrosu 158; okurları 71; satış yeri 29; temel başlıkları 56; yazarları 11, 88
Selanikli Musevi aileler 19
Selçuk Ömer (şoför) 143
Selim I 16-17
Selma Hanım (Ebe) 92, 130
Selma Şükrü 105
Semadirek 14
Servet (Mustafa Ağa'nın kızı) 139
Sevgi (Ahmet Efendi'nin kızı) 60
Sevr Anlaşması 25
Seyyit Mehmet (Fas Sultanı) 39
Sıhhi Berber Salonu 91
Side İbrahim Kahvesi 90
Silifke 62
Simi (Sömbeki) adası 23, 25
Sinan Paşa Camii 21, 101
Sisam 12
Siyer Elektrik Şirketi 60
St. Jean Kilisesi 21
Stella (çamaşırcı) 138
Stelyo, Kovanzo 99
Strumza, Vitalis (Kavaliyeri Uficiale) 28, 33-35, 47-50, 77, 84, 112, 117, 131, 149; Müslüman kurumlarına bağışı 132
Sufi Bey (Ratip Ağazâde) 127
Sultan Murat Camii 21, 99-100
Sultan Mustafa Camii 118
Sultan Süleyman Hamamı bkz. Yeni Hamam
Sultana (çamaşırcı) 138
Suphi Bey (Rodos valisi) 23
Suriye 110
Surmani, Nesim 36
Süleyman Ağa (Mikse köyü muhtarı) 105-106
Süleyman Ağa (Torunzâde) 9, 63, 77-78, 83, 85, 95, 98, 102, 128, 131; bağışı 103; cenaze töreni 84; fotoğrafı 174-175
Süleyman Ağa Sokağı (Köyceğiz) 85
Süleyman Aşçı Şaban 138
Süleyman Efendi (Şeyh) 59, 77
Süleyman Efendi (Yeni Hamam kiracısı) 125
Süleyman Fuad (İmtiyaz sahibi) 27
Süleyman I (Kanuni) 17-19; fermanı 21; vakfiyesi 109
Süleyman Kaşlıoğlu (Müftü, Şeyh) fotoğrafı 175
Süleyman Nazif 41
Süleyman Rahmi 93
Süleymaniye Camii 21, 29, 61, 101, 117, 126, 150, 163, 172; kralın ziyareti 118
Süleymaniye Mahallesi 110, 117
Süleymaniye Medresesi 19-20, 43, 106, 109-111, 134; bağışlar 86, 88, 132; öğretmenleri 95, 104; sınav sonuçları 66
Sümbüllü mesiresi 114, 141, 150
sünnet düğünleri 44, 147-148

Şaban Efendi (Matbaacı) 145
Şaban Hilmi Efendi 63
Şaban Usta (Demirci) 103
Şahin Giray (Kırım Hanı) 20, 46
Şalom gazetesi (İstanbul) 31
Şalom Sinagogu 130
Şark Lokantası 90
Şark Sergisi (Bari'de) 86
Şefkat Pazarı 29
Şer'iye Mahkemesi 57

Şa

Şevket (Baklavacı Ahmet'in oğlu) 90
Şevket (Bilan oğlu, Balıkçı) 135
Şevket (Yılan) 136
Şevket Efendi (Şallavacı Hüsnü oğlu) 102
Şevket Hüseyin Efendi 137
Şevket Mahir Bey 60
Şevki Bey (Rodoslu) 128
Şükrü Bey (Ahmed Midhat'ın öğrencisi) 109
Şükrü Efendi (Belediye memuru) 93
Şükrü Efendi (Sünnetçi) 148
Şükrü Hüseyin Kadri 91, 145

Ta

Tahsin (Şeyh) 104
Talat Bey (Marmaris okul müdürü) 85, 128
Talat Paşa 50
Tanzimat dönemi 109
Tareneo (Kavalieri Ufficiale) 59
Tareno Mihal 135
Taso (Boyacıoğlu) 133
***Tatbikat* (gazete)** 54
Tayfur Cahit 60
Tefeyyüz Kütüphanesi 27
Telci kadın 147
Temi tütün şirketi 140
tercih hakkı (hakk-ı hıyâr) 75, 80, 112, 120-125, 128, 151-153; **İtalyan hükümeti ve Cemaat heyetinin tutumu** 120-124
Tevfik Bey (Sürgün) 109
Tevfik Nevzad (Çağdaş) 33, 53-54, 66
Tilos bkz. İlyaki adası
Tireli Hamza Mescidi tamiri 100
Tiryanda köyü 143
Tiryandafilos, Dimitri 64
Tiryandafilos, N. 64
Trablus (Trablusgarp) 22-24; **ticareti** 22; **savaşı** 24, 151
Tunus 22, 82
Turgut (İdris Osman Efendi'nin oğlu) 60
Türkiye 25, 29, 36-40, 65, 80, 85, 88, 121, 123, 126, 128; **basını** 37, 39; **Cumhuriyeti** 7, 39, 49, 108; **gelen haberler** 59, 122, 126; **göç** 37, 87, 106-107, 122; **halifelik makamı** 39; **inkılâpların izlenmesi** 32, 127, 149, 152, 157; **Latin harflerine geçilmesi** 30, 127, 153, 158; **medeni kanunun kabulü** 58; **milli mücadele yılları** 85; **mübadele kararı** 120; **Musevileri** 10, 37-39, 154; **Ortodoks Rumları** 51, 120; **Rodos konsolosluğu** 44, 58-59, 129; **Rodos'la ilgili yayınlar** 156; **Roma Büyükelçiliği** 59; **tekke ve zaviyelerin kapanması** 82; **ticari ilişkiler** 127

Ul

Uluslararası Eski Eserler Kongresi 62
Uluslararası Trablusgarp Sergisi (Yedinci, 1933) 87
Umberto di Savoia (İtalya veliahtı) 118-119; **düğün töreni** 92
Umberto I. 116
Umur Bey 14
Uşi barış anlaşması 7, 24
Uzgur köyü 76, 88, 117, 136, 175; **cami minaresinin tamiri** 101, 125-126

Üç

Üç Değirmenler mevkii 114
***Üstad* gazetesi** 40

Va

***Vakit* gazetesi** 38
Vecchi, de (Adalar Valisi) 37, 47, 111
Velestos, Dimitri 134
Veli (Mikseli Veli oğlu Durmuş oğlu) 136
Venedik 14
Venizelos 75
Vilayetler Nizamnamesi 18
Villaret, Folques de 13
Vittorio Emanuele III 116; **Rodos ziyareti** 47, 117-118, 131
Vittoryo gazinosu 92

Ya

Yakurdi (Kumandatör) 59
Yahsos 114
Yanko Efendi 29
Yaşar Efendi (Cezairlizâde) 59

Yaşar Efendi (Hacı Numanzâde) 103
Yeni Çarşı 87, 93, 139
Yeni Dünya Eczanesi 138
***Yeni Fikir* dergisi** 41, 54, 62, 67
Yeni Hamam 117-118; **fotoğrafı** 164; **tamiri** 125; **Umberto'nun ziyareti** 118
***Yeni Kitap* dergisi** 67
Yeni Osmanlılar 109
Yeni Varoş 100
Yıldız (Faralyalızâde) 60
Yolların Sesi 63
Yunanistan 23-24, 65, 75, 88, 120, 151; **bağımsızlık hareketi** 22; **bağlanmak isteyen Rumlar** 124; **donanması** 24; **hâkimiyeti** 111
Yusuf (Vezir) 20
Yusuf Kenan Efendi (Hafız) 59
Yüce Alp (Mehmet Kadri Bey'in torunu) 44

Ze

Zeiss Ikon bayiliği 93
Zenkina, Giovanni 99
Zeynep Rahmi Hanım 93
Ziya Şakir Efendi (Terzi) 137
Ziynet Mustafa Hanım 108, 129
***Zümrüt ova* dergisi** 66

Rodos Trablusgarp savaşı sonucu İtalya'nın eline geçene kadar tam 390 yıl Osmanlı toprağı olarak kaldı. İtalyan döneminde, Adanın ikinci büyük nüfus grubunu oluşturan İslam cemaati azımsanmayacak sayıda esnaf kitlesine sahipti, yani Müslümanlar Rodos ekonomisinde önemli bir yer teşkil ediyordu. İslam cemaati adanın yeni hakiminin koyduğu kurallara uyuyor ve getirdiği yenilikleri benimsiyordu. 1923'de Mario Lago gibi ılımlı bir kişinin On iki Adalar valiliğine tayin edilmesi Rodos Müslümanlarının, İtalyan hakimiyeti altında, dini ve kültürel olarak en özgür dönemlerinin başlamasını sağladı. 1926'ya gelindiğinde Lozan anlaşması gereğince Yunanistan Müslümanları mübadeleye tabi tutulurken Rodos Müslümanları zor bir tercihle karşı karşıya kaldı. Müslümanlar İtalyan toprağında yaşadıkları için zorunlu mübadeleye tabi değillerdi ama onlara seçim yapma hakkı tanınıyordu. İsterlerse Türk vatandaşlığını seçip Türkiye'ye gidebilirler veya İtalyan vatandaşlığını seçip Rodos'ta kalabilirlerdi. Müslüman nüfusun seçimle göreve getirdiği İslam Cemaati Heyeti sayıları geçmişe göre zaten azalmış olan Müslümanların adadan gitmesini istemiyor, Müslümanların bu konuda ortak bir karara ulaşmasını savunuyordu. Bu sıralarda Rodos'ta üç gazete yayınlanıyordu. Bunların ikisi Rumlara aitti. Diğeri ise İtalyancaydı. Müslümanlar yönetimin kararlarından zamanında haberdar olamadıkları gibi, tercih hakkı gibi bir konuda ortak fikir oluşturamıyor, Türkiye'nin ve İtalyan hükümetinin tutumundan haberdar olamıyorlardı. Bu da Türkçe bir gazete ihtiyacını ortaya çıkarıyordu. Öte yandan Türkiye'deki inkılaplar adadaki eğitimli Müslümanların dikkatini çekiyordu. Bu eğitimli kesim, Müslümanların artık kendi içine kapanık halinden kurtulmasını istiyordu. Nihayet 1926'da çok ihtiyaç duyulan Türkçe bir gazete için öğretmen Mehmet Kadri'nin vali Mario Lago'ya yaptığı izin başvurusu kabul edildi ve İslam cemaatinin resmi yayın organı Selam yayınlanmaya başladı. Fakat gazetenin editörü Musevi Cemaati başkanı Hizkia Franko'ydu ve yazar kadrosunun önemli bir kısmı da Musevi cemaatine mensuptu. Yani gazete Rodos Müslümanları kadar Rodos Musevilerine de ulaşmayı amaçlıyordu. İşte bu kitap 1926 ve 1936 arasında çıkmış olan bu ilginç gazetenin ışığında Rodos Müslümanlarının 10 yılını anlatmaya çalışıyor.

AKADEMİK DÜNYA DİZİSİ

Kitapyayınevi

ISBN 978-605-105-082-9

0090398
ALH

15,- TL